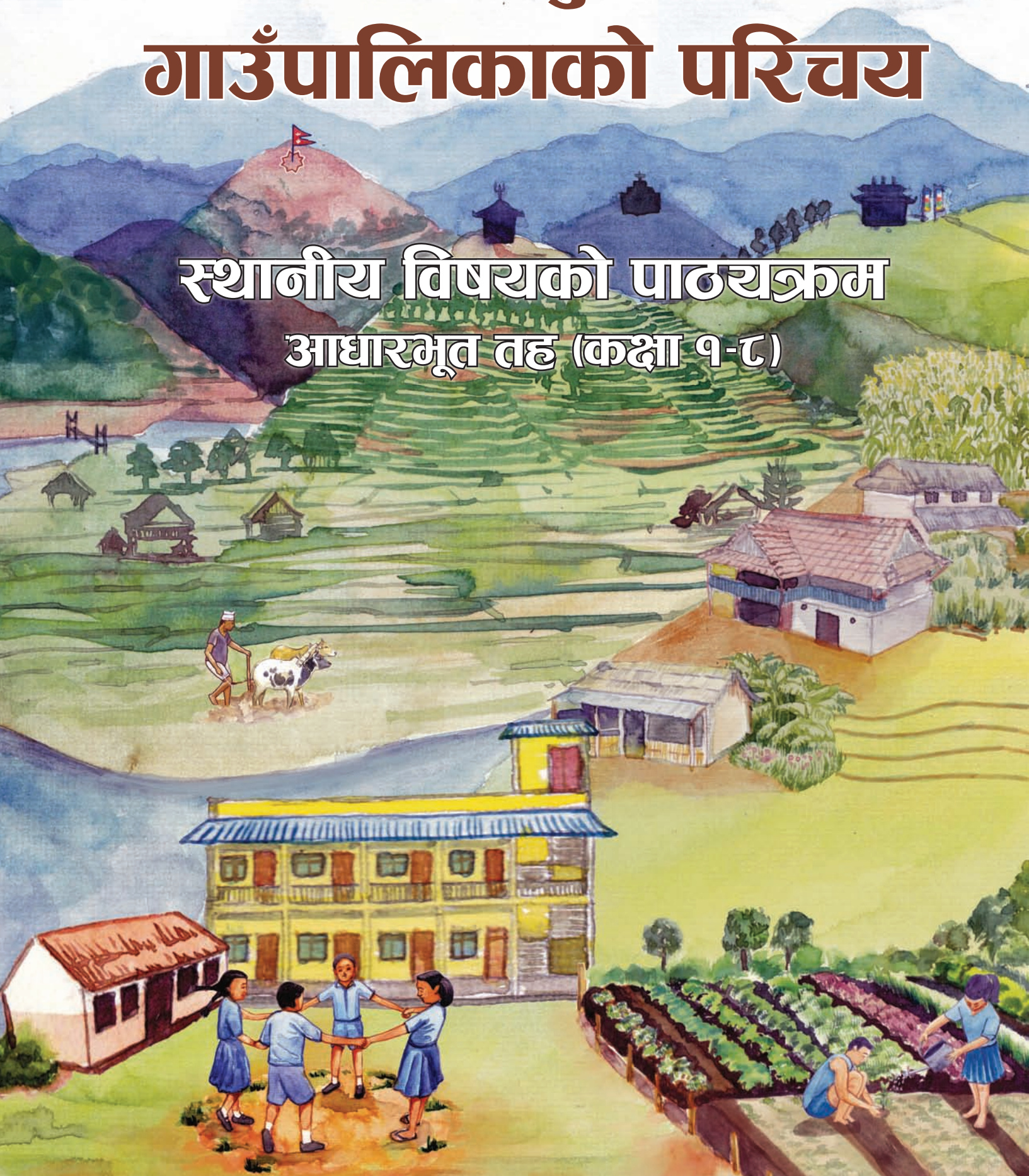
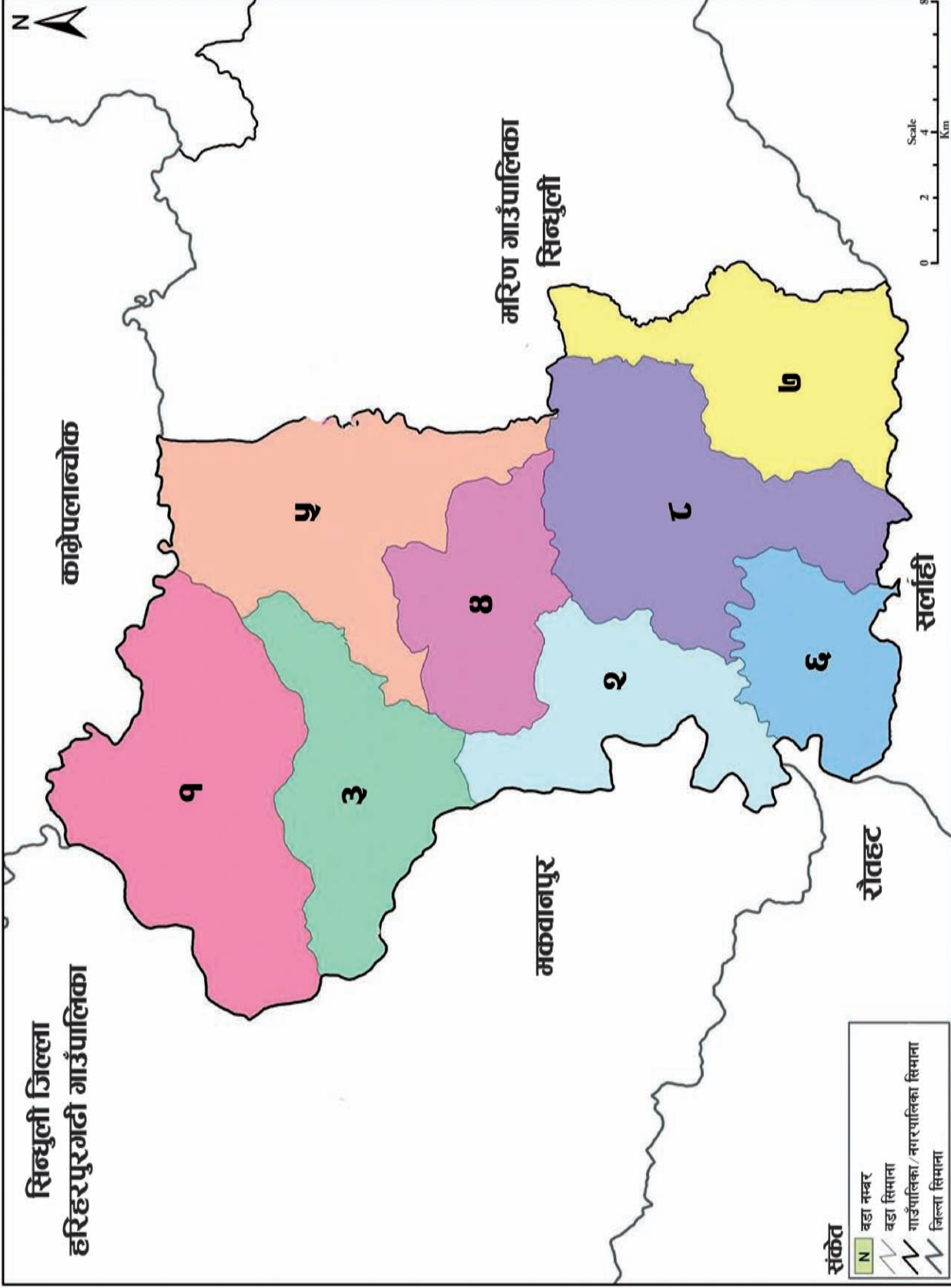

हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको परिचय

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम
आधारभूत तह (कक्षा १-८)

Projection System: MUTM, Spheroid - Everest 1830
I.L.R.C, 2016

स्रोत : स्थलरूप नक्सा (स्केल १:२५,०००/१:५०,०००), नापी विभाग र जनगणना २०६८, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
तयार पार्ने : गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विधेय, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोग

हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको परिचय स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम आधारभूत तह (कक्षा १-८)

हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
सिन्धुली, बागमती प्रदेश, नेपाल

२०७८

हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको परिचय
स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम
आधारभूत तह (कक्षा-८)

Introduction to Hariharpur Gadhi Rural Municipality
Curriculum for 'Local' Subject
Basic Level (Classes 1-8)

प्रकाशक	: हरिहरपुरगढी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय भनभने, सिन्धुली
प्रकाशन वर्ष	: वि.सं. २०७८ (२०२२ AD)
सर्वाधिकार	: हरिहरपुरगढी गाउँपालिकामा सुरक्षित
प्राज्ञिक परामर्श	: प्रा.डा. सुशन आचार्य, आधार विषय समिति, शिक्षाशास्त्र संकाय, त्रिवि, कीर्तिपुर अमृत योजन-तामाङ, बहुभाषिक शिक्षा समाज नेपाल
लेखन/सम्पादन/संयोजन	: कृति अधिकारी, टीका भट्टराई र विजया सुब्बा
अनुसन्धान तथा सूचना सङ्कलन	: एलिशा केसी, कर्माखाँडो लामा, दृष्टि श्रेष्ठ, मदन राई, माइकल राई, राजशी श्रेष्ठ, रुपेश राई, विष्णुकुमारी चेपाङ र वीरबहादुर राई
आवरण लेआउट	: श्रिती प्रजापति कामसिंह चेपाङ
प्राविधिक सहयोग	: शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र, तीनकुने, काठमाडौं सम्पर्क : ०१-४११२३२० www.schoolingnepal.org

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

फोन नं. ६६३०५८८,
६६३४११९
६६३००८८
फ्याक्स : ६६३०७९७

प.सं.
च.नं.

Email: www.moecdc.gov.np

मिति: २०७८।१०।१४

शुभकामना सन्देश

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तथा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शनको प्रावधानअनुसार आधारभूत तहका पाठ्यक्रममा कक्षा ३ सम्म ५ पाठ्यघण्टा र कक्षा ४ देखि ८ सम्म ४ पाठ्यघण्टाको मातृभाषा तथा स्थानीय विषय अनिवार्य विषयका रूपमा पठनपाठन गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । उक्त व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने मातृभाषालाई विषय वा माध्यमका रूपमा पठनपाठन गराउन सक्छन् । यस्तै स्थानीय विषयका हकमा पनि स्थानीय तहका विशेषताका रूपमा रहेका संस्कृति, सामाजिक विविधता, इतिहास, सांस्कृतिक सम्पदा, पुरातत्त्व, भूगोल, प्राकृतिक सम्पदा र तिनको सदुपयोग, परम्परागत तथा प्रचलित स्थानीय सिप तथा कला, स्वास्थ्य, सरसफाइ, वातावरण संरक्षण र विविध विषयवस्तुलाई समेटेर पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिन्छ । केन्द्रीय वा मूल र परिधीय वा स्थानीय पाठ्यक्रमविच सामञ्जस्य ल्याई विश्वव्यापी र स्थानीय आवश्यकता पूर्ति गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन सफल सावित हुन्छ । यस पक्षलाई दृष्टिगत गरी हरिहरपुर गढी गाउँपालिका, सिन्धुलीले आधारभूत तहका लागि विकास गरेको हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको परिचय विषयको पाठ्यक्रम गाउँपालिकाको विशेषता उजागर गर्न उपयोगी पाठ्यक्रमका रूपमा देखिन्छ । गाउँपालिकाको यस महत्त्वपूर्ण प्रयासका लागि म विशेष प्रशंसा गर्छु । पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका क्रममा समेत विभिन्न चुनौती सामना गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना हुन सक्छन् । त्यस्ता चुनौती सामनाका लागि यस केन्द्रबाट सदैव सहयोग रहने प्रतिवद्धतासहित पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा गाउँपालिका सफल रहोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्छु ।

धन्यवाद !

अणप्रसाद न्यौपाने
महानिर्देशक
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

हरिहरपुरगढी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मनमने, सिन्धुली
वागमती प्रदेश नेपाल

पत्र संख्या : २०७६/७९

चलानी नं. :

२०७६।१०।१०

हाम्रो भनाइ

हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाले विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन पुस्तिका, २०७६ ले मार्गनिर्देश गरेका महत्त्वपूर्ण पक्ष र प्रक्रियाहरूलाई आत्मसात गर्दै आधारभूत तहको कक्षा १ देखि ८ सम्मका लागि स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम तयार गरेको सन्देश प्रवाह गर्न पाउँदा हामीलाई हर्ष लागेको छ । विद्यालय तहको शिक्षाको व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय तहलाई प्राप्त भएपश्चात् हामीले हाम्रो सेवा क्षेत्रमा रहेका ५२ ओटै विद्यालयलाई हाम्रो असल अभिभावकत्वको प्रत्याभूति दिलाउने प्रयत्न गरिरहेका छौं । यही पृष्ठभूमिमा संविधान प्रदत्त अधिकार, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का प्रावधानमा आधारित भई आधारभूत तहको पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक निर्माण, छपाइ, वितरण जस्ता कार्यमा जुटेका छौं ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले सबै क्षेत्र र विषयलाई समेट्न र प्रवर्द्धन गर्न कठिन हुने भएकोले राष्ट्रिय शिक्षा आयोग, २०४९ ले तत्कालीन प्राथमिक तहमा सामाजिक तथा सृजनात्मक विषयमा २०% पाठ्यभार स्थानीय विषयवस्तु समेटेरी शिक्षण सिकाइ सहजीकरण गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न सकिने प्रावधान राखेको भए पनि विद्यालय र शिक्षकले व्यावहारिक रूपमा त्यसलाई लागु गर्न सकिरहेको अवस्था भने थिएन । देश संघीयतामा गएसँगै शिक्षा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा धेरै प्रबन्धको व्यवस्था गरिए । त्यसैको उदाहरणका रूपमा आधारभूत तहमा स्थानीय भाषा/विषयको पाठ्यक्रमको प्रबन्ध गर्न सकिने भएसँगै स्थानीय तहहरूले राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका वा प्रशस्त सम्बोधन गर्न नसकेका विषयवस्तु र स्थानीय परिवेशका विषयवस्तुलाई समावेश गरी विद्यार्थीको ज्ञानको दायरा बढाउनुका साथै स्थानीय ज्ञान सीपको पहिचान गराई स्थानीय कला संस्कृति व्यवसायको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्ने सुनौलो अवसर प्राप्त भएको छ ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकता र औचित्यका विषयवस्तुका जानकार, शिक्षक, अभिभावक, जनप्रतिनिधि तथा सरोकारवालाहरूसँगको चरणबद्ध र व्यापक छलफलका आधारमा तयार गरिएकोले यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुले यस पालिकाका अधिकांश विषयवस्तुलाई सम्बोधन गर्नेछ भन्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

यस पाठ्यक्रमलाई अध्ययन र मनन गरी आफ्नो बहुमूल्य सल्लाह र सुझावसहित शुभकामना सन्देश पठाएर सहयोग पुऱ्याउनु भएकोमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका महानिर्देशकप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छौं । त्यसै गरी हामीले गरेको कार्यको अध्ययन गरी सल्लाह सुझावसहित शुभकामना दिनुहुने शिक्षाविद् प्रा.डा. सुशन आचार्य तथा भाषाविद् श्री अमृत योन्जन-तामाङप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छौं । साथै यस पाठ्यक्रम निर्माणका कार्यमा सहकार्य गरी यस रूपमा विकास गर्ने हरिहरपुरगढी गाउँपालिकामा शैक्षिक क्षेत्रमा साभेदारी गर्दै आएको गैरसरकारी संस्था शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्रका संयोजक श्री टीका भट्टराई तथा संस्थाका साथीहरूप्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पाठ्यक्रमलाई यस रूपमा ल्याउनका लागि योगदान गर्नुहुने सरोकारवालाप्रति एकमुष्ट आभार प्रकट गर्न चाहन्छौं । यस पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्न हाम्रा सम्पूर्ण विद्यालयका व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, शिक्षक संघ, प्रधानाध्यपक, शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरूले सक्रियता देखाउनु हुने छ भन्ने अपेक्षा गर्दै यस पाठ्यक्रमलाई अभि परिष्कृत बनाउन र समावेश गर्न छुटेका विषयवस्तु केही भएमा आगामी संस्करणमा थप गर्ने विश्वास दिलाउँदै त्यसका लागि यहाँहरूबाट राय सल्लाह सुझावको समेत अपेक्षा गर्दछौं ।

धन्यवाद ।

कारसाङ लामा

अध्यक्ष

कारसाङ लामा
अध्यक्ष

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदलका पदाधिकारीहरू

गठन मिति : २०७७।१।२९

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१.	कारसाङ लामा	संयोजक- अध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
२.	अनिताकुमारी राई	सदस्य- उपाध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
३.	प्रमोद तिमल्सिना	सदस्य- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, हरिहरपुरगढी गापा
४.	कल्याणबहादुर थापा	सदस्य- प्रअ, काकेश्वर आवि, कौवा
५.	छत्रबहादुर राई	सदस्य- प्रअ, जनप्रभात आवि, चैनपुर
६.	निरबहादुर मोक्तान	सदस्य - प्रअ, डेन्साङ प्रावि, चायाचुटी
७.	कान्छीमाया विश्वकर्मा	सदस्य- वडा १ सदस्य, हरिहरपुरगढी गापा
८.	ज्ञानबहादुर राई	सदस्य- विव्यस अध्यक्ष, जनता मावि, बखफर
९.	सुनेश अधिकारी	सदस्य सचिव- शाखा अधिकृत, हरिहरपुरगढी गापा

गाउँ शिक्षा समितिका पदाधिकारीहरू

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१.	कारसाङ लामा	संयोजक- अध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
२.	नवीन गडतान लामा	सदस्य- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
३.	कल्याणबहादुर थापा	सदस्य- प्रअ, काकेश्वर आवि, कौवा
४.	छत्रबहादुर राई	सदस्य- प्रअ, जनप्रभात आवि, चैनपुर
५.	जितमाया घिसिङ	सदस्य- शिक्षक
६.	कान्छीमाया विश्वकर्मा	सदस्य- वडा १ सदस्य, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
७.	संगीता माभी	सदस्य- कार्यपालिका सदस्य, वडा- २
८.	ज्ञानबहादुर राई	सदस्य- विव्यस अध्यक्ष, जनता मावि, बखफर
९.	सुनेश अधिकारी	सदस्य सचिव- शाखा अधिकृत, हरिहरपुरगढी गापा

केही संक्षिप्त तथा पारिभाषिक शब्दावली

आवि	: आधारभूत विद्यालय
उदा.	: उदाहरण
गापा	: गाउँपालिका
गाविस	: गाउँ विकास समिति
नपा	: नगरपालिका
निमावि	: निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रअ	: प्रधान अध्यापक
प्रावि	: प्राथमिक विद्यालय
मावि	: माध्यमिक विद्यालय
विव्यस	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति
शिनीअके	: शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र

विषयसूची

भाग १ स्थानीय पाठ्यक्रम : परिचय र दिग्दर्शन

पृष्ठभूमि	३
स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता	३
वर्तमान व्यवस्था	४
निर्देशक सिद्धान्तहरू	५
स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया	५
शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया	६
मूल्याङ्कन प्रणाली	८

भाग २ पाठ्यक्रम

सक्षमता/तहगत उद्देश्य	१३
कक्षागत सिकाइ उपलब्धि	१४
आधारभूत तह, कक्षा १ - ३	१४
आधारभूत तह, कक्षा ४ - ५	१६
आधारभूत तह, कक्षा ६ - ८	१८
विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	२१
कक्षागत क्षेत्र र क्रम	२२
विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	२७
कक्षा १	२७
कक्षा २	३७
कक्षा ३	४९
कक्षा ४	६१
कक्षा ५	७२
कक्षा ६	८४
कक्षा ७	९८
कक्षा ८	११२

भाग ३ सन्दर्भ सामग्री र अनुसूचीहरू (सहयोग सामग्री)

सन्दर्भ सामग्री	१२९
अनुसूचीहरू (सहयोगी सामग्री)	१३०
अनुसूची १ : सिकाइ सहजीकरणका विधिहरू	१३०
अनुसूची २ : मूल्याङ्कन प्रक्रियाको रूपरेखा	१३०
अनुसूची ३ : मूल पाठ्यक्रमसँग एकीकृत गरेर पढाउन मिल्ने विषयवस्तु	१३४
अनुसूची ४ : हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय	१३५
अनुसूची ५ : पालिका रेकर्ड बुक	१३७
अनुसूची ६ : स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रियाका विभिन्न चरणमा संलग्न व्यक्तिहरू	१३८

भाग

१

**स्थानीय पाठ्यक्रम
परिचय र दिग्दर्शन**

पृष्ठभूमि

पूर्व-पश्चिमका दृष्टिले भण्डै नेपालको मध्यभागमा चुरे र महाभारत पहाड शृङ्खलामा रहेको हरिहरपुरगढी गाउँपालिका साविकका महेन्द्रझ्याँडी, हरिहरपुरगढी, क्यानेश्वर, पिपलमाडी गाविस मिलेर बनेको छ। विभिन्न सांस्कृतिक पृष्ठभूमि बोकेका जनसमुदाय रहेको यस पालिकामा प्राचीन कालदेखि बसेका साथै हालसालै बसोबास गरिआएका जनसमुदाय रहेका छन्। यहाँ सांस्कृतिक र भौगोलिक विविधताले एक विशिष्ट अवस्था बनाएको छ। यस परिवेशमा यहाँका जनसमुदायले जीवन निर्वाहको ऐतिहासिक क्रममा थुप्रै ज्ञान र अनुभव सँगालेका छन्।

हाम्रो देशको शिक्षा घोकन्ते र बहिर्मुखी भएको सबै तहबाट महसुस गरिएको छ। देशमा युरोप अमेरिकाका गल्लीगल्लीबारे परिचित तर आफ्नो घरछिमेकका बारेमा थाहै नहुने जनशक्ति जन्मिइरहेको छ। यसले शिक्षित समुदाय आफ्नो ठाउँप्रति मायाममता राख्ने र यहाँका सम्भावनाहरूको ढोका खोल्ने भन्दा आत्महीनता बोकेर बसेको छ। जति शिक्षित भयो ऊ आफ्नो परिवेश, पहिचान र आफैँदेखि त्यति टाढिँदै जाने प्रवृत्ति देखिएको छ।

देश सङ्घीय शासन प्रणालीमा गएपछि प्रदेश र पालिका नयाँ शासकीय एकाइहरूका रूपमा उदाएका छन्। नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षा स्थानीय सरकारका रूपमा रहेका पालिकालाई सुम्पेको छ। यस गाउँपालिकामा ४४ वटा आधारभूत र ८ वटा माध्यमिक तह गरी जम्मा ५२ वटा सामुदायिक विद्यालय छन्। यी संरचनाहरूलाई बिस्तारै जनसमुदायले पालिकाकै एक एकाइका रूपमा अनुभूत गर्ने प्रक्रिया चलिरहेको छ। नेपाललगायत विश्वभरि नै शिक्षा र शिक्षणका बारेमा बहस भइराखेका छन्। विश्वमा वातावरण सङ्कट गहिँरिँदै जाँदा स्थानीयता - स्थानीय अर्थतन्त्र र त्यसलाई सघाउने स्थानीयताको जगमा अडेको शिक्षाको खोजी हुन थालेको छ। विभिन्न समुदायले परम्परागत रूपमा गरिआएका अभ्यासहरूमा भविष्यका समस्याको समाधान खोजिँदै छ।

यस्तै यथार्थलाई मनन गरी हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाले आधारभूत तहदेखि नै विद्यार्थीहरू आफ्नो परिवेशबारे परिचित भई विद्यमान ज्ञान, सीप र अपनत्व पुस्तान्तरण गरी यहाँको सम्भावनाका ढोका खोल्न सक्नु भन्ने अभिप्रायले गापाको परिचयात्मक पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने अग्रसरता देखाएको हो। वास्तविकता जटिल र एकीकृत भएपछि सिकाइ पनि एकीकृत रूपले नगरिकन जीवनयापन गर्न पनि अप्ठेरो पर्ने देखिन्छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को मौजुदा संरचनाअनुसार आधारभूत तहमा कक्षा १-३ मा साप्ताहिक ५ कार्यघण्टाका दरले वार्षिक १६० कार्यघण्टाको स्थानीय विषयवस्तु वा मातृभाषिक सीपसम्बन्धी क्रियाकलाप र कक्षा ४-८ मा साप्ताहिक ४ कार्यघण्टाका दरले वार्षिक १२८ घण्टाको मातृभाषा वा स्थानीय विषय समावेश गरिएको छ। यो प्रावधान पूरा गर्दै गाउँपालिकाले स्थानीय विज्ञ, अभिभावक तथा शिक्षकका साथै सोही पालिकासँग सहकार्य गरिरहेको शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्रको ऐक्यबद्धता र प्राविधिक सहयोगमा यो पाठ्यक्रम तयार गरेको हो। यो पाठ्यक्रम पालिकाले २०७९ को शैक्षिक सत्रदेखि लागु गर्ने योजना गरेको छ। यो पाठ्यक्रमको समग्र प्रकृति एकीकृत भए पनि १-३ को नयाँ एकीकृत पाठ्यक्रमसँग थप समायोजन भने गर्नुपर्ने हुन्छ जुन शिक्षक अभिमुखीकरणको समयमा गर्न सकिन्छ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता

बहुभाषिक तथा बहुसांस्कृतिक हुनुका साथै नेपाल एक विविध भूबनोट भएको देश भएकोले केन्द्रबाट निर्देशित पाठ्यक्रमले सबै ठाउँका स्थानीय यथार्थ आवश्यक रूपमा समेट्न सक्दैन। मूल पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका हरिहरपुरगढी गापाका सामाजिक तथा भौगोलिक विशेषता र समसामयिक विषयबारे बालबालिकालाई शिक्षा प्रणालीमार्फत सुरुदेखि नै अवगत गराउँदै स्थानीय सीप, ज्ञान र त्यसप्रति गौरव बढाउने प्रयत्न गर्नु नै यस स्थानीय पाठ्यक्रमको उद्देश्य हो।

स्थानीय मार्गदर्शन स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ (मातृभाषा सहित) मा स्थानीय पाठ्यक्रमको महत्त्व र विशेषतासम्बन्धी निम्न विवरण उल्लेख गरिएको छ।

“राष्ट्रिय र स्थानीयस्तरका पेसा, व्यवसाय एवम् रोजगारीका साथै आवश्यकताअनुसार अन्तर्राष्ट्रिय रोजगारीतर्फ उन्मुख उत्पादनमुखी र सीपयुक्त नागरिक तयार गर्ने राष्ट्रिय उद्देश्य पूरा गर्न केन्द्रबाट निर्देशित पाठ्यक्रम मात्र पर्याप्त भएन। निर्देशित पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेको लुप्त (Hidden) विषयवस्तु र स्थानीय जीवन पद्धतिलाई समेत स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट नियमित सिकाइमा समावेश गर्न सकिन्छ। यसका लागि स्थानीय ज्ञान, सीप,

दक्षता, कला, ऐतिहासिक एवम् सांस्कृतिक पक्षलाई समायोजन गर्न स्थानीय आवश्यकतामा आधारित विद्यालय पाठ्यक्रम स्थानीय तहमा उपलब्ध जनशक्तिबाट नै तयार गर्न सकिन्छ । यसबाट शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्यले परिकल्पना गरेको सीपयुक्त तथा दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सहयोग पुग्दछ । देशको भौगोलिक, सांस्कृतिक, जातीय, लैङ्गिक, वर्गीय, विविधतालाई सम्बोधन गर्ने, समावेशी पाठ्यक्रममा जोड दिने तथा रोजगार एवम् स्वरोजगारलाई प्रोत्साहन गर्ने शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्यअनुरूप नै स्थानीय स्तरको सक्षमता अभिवृद्धि गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास गरिन्छ । शैक्षिक क्षेत्रमा स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन गर्न र शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य पूरा गर्नसमेत स्थानीय पाठ्यक्रम नै एक उपयुक्त विकल्प हुन सक्छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि देशको भौगोलिक, सांस्कृतिक, जातीय, क्षेत्रीय लैङ्गिक, वर्गीय विविधतालाई सम्बोधन गर्न, समावेशी पाठ्यक्रममा जोड दिन रोजगार एवम् स्वरोजगारलाई प्रोत्साहन गर्न, स्थानीय ज्ञान, सीप, दक्षता, कला, ऐतिहासिक एवम् सांस्कृतिक पक्षलाई समायोजन गर्न र स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास, विस्तार र कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ ।”

वर्तमान व्यवस्था

स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन स्थानीय तहबाटै हुने भएकाले शिक्षकको क्षमता विकास गरी सबै विद्यालयमा मातृभाषा वा मातृभाषा र स्थानीय विषयको पठनपाठन सुनिश्चित गर्ने दायित्व पनि स्थानीय तहमै रहेको छ । नेपालमा स्थानीय पाठ्यक्रमको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि खोज्ने हो भने अनौपचारिक रूपमा स्थानीय ज्ञान हस्तान्तरण अथवा पुस्तान्तरणको पारिवारिक शिक्षालाई हेर्न सकिन्छ । औपचारिक शिक्षा सुरु भइसकेपछि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम लागु भए पनि विद्यालय र परिवेशअनुसार सिकाइमा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्री तथा स्रोतको उपयोग गर्दै स्थानीयकरण गरेको पाइन्छ यद्यपि प्रायःजसो स्रोत, सामग्री र शिक्षण पद्धतिको कमीकमजोरीका कारण अधिल्लो पुस्ताले पछिल्लो पुस्तालाई दिने ज्ञान औपचारिक शिक्षाको विस्तारसँगै लोप हुँदै गइरहेको भने अनुभव गर्न सकिन्छ ।

वि.सं. २०२८ मा देशभरि शिक्षा पद्धतिलाई एकरूपता कायम गर्न राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना लागु गरियो । यसले देशभरि एकै प्रकारको पाठ्यक्रम लागु गरेपछि शिक्षकामा अत्यधिक केन्द्रीकरण सुरु भएको बुझिन्छ यद्यपि विभिन्न ऐच्छिक विषय राख्न पाउने प्रावधान, शिक्षण प्रक्रियाको क्रममा स्थानीय विषयवस्तुको उदाहरण दिन सकिने अवस्था आदिले स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने जमर्को गरेको देखिन्छ ।

निम्न नियमावली तथा प्रकाशनहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रम र मातृभाषा शिक्षाको महत्त्व, व्यवस्था तथा कार्यान्वयनसम्बन्धी उल्लेख गरिएको छ :

- ◆ नेपालको संविधान २०७२
- ◆ पन्ध्रौँ योजना (२०७६/०७७-२०७९/०८०)
- ◆ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- ◆ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०६३
- ◆ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७५
- ◆ राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन, २०४९
- ◆ प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६२
- ◆ आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) पाठ्यक्रम, २०७७
- ◆ आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम, २०७७
- ◆ आधारभूत तहमा २०७७ देखि कार्यान्वयन हुने पाठ्यक्रममा स्थानीय पाठ्यक्रम प्रक्रिया

यीबाहेक यो पाठ्यक्रम तयार गर्दा स्थानीय पाठ्यक्रमको महत्त्व, आवश्यकता र विधिहरूबारे अध्ययन गरिएका ग्रन्थहरू भाग २ पछि सन्दर्भ सूचीमा उल्लेख गरिएका छन् ।

निर्देशक सिद्धान्तहरू

यो दस्तावेज पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित 'स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका सरकारी निकायहरूका लागि अभिमुखीकरण निर्देशिका' मा उल्लेख भएबमोजिम चरणहरू पार गर्दै स्थानीय र विषय विज्ञहरूसँग परामर्श लिँदै तयार गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा निम्न निर्देशक सिद्धान्तहरू अपनाइएका छन् :

- ◆ सिकाइ र विद्यार्थीलाई केन्द्रमा तथा सुरुमा राखेर बिस्तारै त्यसको क्षेत्र फैलाउने अवधारणा लिइएको छ । सामान्यतः हरेक विषयवस्तु कक्षा १ मा आफूबाट सुरु भई कक्षा ८ मा पालिकाको तहसम्म फैलिन्छ । सामान्यतः कक्षा ३ सम्म आफ्नो गाउँ, ४-५ वडा र ६-८ पालिका तहसम्म विस्तार हुन्छ ।
- ◆ यसमा पियाजेको बाल विकासका चरणलाई खाकाको आधार मानिएको छ यद्यपि भिगोत्स्कि र कोहलबर्गका दृष्टिकोणलाई पनि मनन गरिएको छ । मूल पाठ्यक्रममा कुनै विषयवस्तु समावेश भइसकेको खण्डमा भने केही अपवाद रहेका छन् किनभने यस पाठ्यक्रमले पनि त्यसलाई मोटामोटी रूपमा अनुसरण गरेको छ ।
- ◆ आफ्नो घरपरिवार तथा ठाउँप्रति सकारात्मक रहन प्रेरित गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । ठाउँ विशेषको सुन्दरता अनुभव गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्ने आवश्यकता औँल्याइएको छ ।
- ◆ सबै पाठ वातावरणीय संरक्षण र प्रवर्द्धनमा अभिमुख छन् । उपभोग घटाउने, पुनः प्रयोग गर्ने र पुनर्नवीकरणीय तथा सड्न सक्ने सामग्री प्रयोग गर्ने विचार र जीवनशैली वकालत र अभ्यास गराउन प्रयत्न गरिएको छ ।
- ◆ सिकने प्रक्रियामा स्मरण गर्ने भन्दा खोजबिन गर्ने, सोच विचार गर्ने र प्रयोग गर्ने अभ्यासमा जोड दिइएको छ । मोटामोटी उत्तर मिलेमा उत्तर सही हुनुपर्छ भन्ने जरूरी मानिएको छैन । सिकने उत्सुकताको उच्च मूल्याङ्कन गरिएको छ ।
- ◆ स्थानीय सामग्री, स्थानीय सीप, स्थानीय विशेषताहरूको प्रशंसा गरिए पनि थुप्रै 'किन', 'कसरी' भन्ने प्रश्न गरेर आलोचनात्मक चेत प्रवर्द्धन गर्ने जमर्को गरिएको छ ।
- ◆ हाप्पो शिक्षा प्रणालीमा अक्षरमा आधारित ज्ञान ग्रहणमा सीमित प्रक्रियालाई चित्र, गीत र अभिनयका अभिव्यक्तिले विविधतायुक्त र थप चाखलाग्दो बनाउन कोसिस गरिएको छ । स्थानीय पाठ्यक्रमका माध्यमबाट केटाकेटीमा सिकने उत्सुकता बढाउने महत्त्वाकांक्षा पनि लुकेर रहेको छ ।
- ◆ **भाषाका हकमा :**

समग्र भाषा पद्धति (होल ल्याङ्ग्वेज एप्रोच) उन्मुख वैयाकरणिक शब्दावली (ग्रामेटिकल लेक्जिम) को सम्मिश्रित रूप प्रयोग गरिएको छ भने दोस्रो भाषा सिकाइका मूल क्षेत्र र विद्यालय तहका भाषिक पाठ्यक्रमलाई पनि मापकका रूपमा लिइएको छ । वैयाकरणिक शब्दावलीमा पनि क्रियालाई समग्र भाषा पद्धति डोच्याउने शब्दका रूपमा लिइएको छ ।

भाषालाई स्थानीय पाठ्यक्रमको महत्त्वपूर्ण अंश मानिएको यो पाठ्यक्रममा तामाङ भाषाको संरचनालाई आधार लिइएको छ । हरेक भाषाको व्याकरण फरक हुन सक्ने भएकाले भाषामा उल्लिखित विवरणहरू उदाहरणका लागि सम्बन्धित भाषाविज्ञको सहकार्यमा यस पालिकामा बोलिने तामाङ भाषाका आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ । यही ढाँचामा राई, माझी, पहेरी, मगर तथा नेवाः भाषामा पनि पाठ्यसामग्री निर्माण गरिनु पर्छ । यो अरू विषयहरूमा भन्दा बढी जरूरी छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित 'स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका सरकारी निकायहरूका लागि अभिमुखीकरण निर्देशिका' मा उल्लेख भएबमोजिम निम्न चरणहरू पार गर्दै स्थानीय विज्ञहरूसँग परामर्श लिँदै यस हरिहरपुरगढीको स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ :

तयारी चरण - स्थानीय पाठ्यक्रम विकास समिति र स्थानीय पाठ्यक्रम प्राविधिक कार्यदलको गठन : हरिहरपुरगढीको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि प्राविधिक कार्यदलको गठन २०७७ को भाद्र २९ गते भएको थियो । कार्यदल गठन भएर लेखनका लागि गापाले शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्रसँग समन्वय गर्‍यो । कोभिड महामारी, लकडाउन, वैकल्पिक विधिबाट परीक्षा लगायतका

विविध कारणले गर्दा समयमै पाठ्यक्रमको काम थालनी गर्न सकिएन । २०७७ साल चैत २ गते बृहत् परामर्श भेला आयोजना गरेर कार्यदल पुनर्गठन गरियो ।

पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रियाको हरेक चरणमा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास समिति र स्थानीय पाठ्यक्रम प्राविधिक कार्यदलले समुदायका विज्ञ, गापा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, भूतपूर्व विद्यार्थी तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँग सक्रिय रूपमा समन्वय गर्दै तथा परामर्श लिंदै काम गरिएको छ ।

चरण १ - समग्र लक्ष्य तथा क्षेत्रको पहिचान : २०७७ साल चैत २ गतेको भेला र त्यसपश्चात्का परामर्शहरू मार्फत स्थानीय विज्ञ तथा अभिभावकहरूको सहायतामा स्थानीय पाठ्यक्रमको समग्र लक्ष्य तथा क्षेत्रको पहिचान गरियो ।

पहिलो परामर्श बैठकपछि थप विवरण संकलन गर्न तथा अन्य स्थानीय विज्ञसँग प्रत्यक्ष परामर्श गर्न गापाको भौगोलिक र सामाजिक विविधतालाई ध्यानमा राख्दै छनौट गरिएका चार विभिन्न स्थान (हरिहरपुरगढी गापाको वडा नं. २ - बन्चरे, वडा नं. ७ - क्यानशिर बन्चरे, वडा नं. ३ - घण्टे, वडा नं. ४ - हाकपारा) मा क्लस्टर परामर्श बैठक गरेर विषयवस्तु तथा सिकाइ उपलब्धिको स्थानीय अपेक्षा तथा विवरण प्राप्त भएको थियो जसका आधारमा विषयवस्तुको खाका तयार गरियो ।

चरण २ - हासिल गर्नुपर्ने प्रमुख सक्षमताहरूको पहिचान : परामर्श भेलाहरू मार्फत उठेका विषयवस्तु र क्षेत्रका आधारमा कार्यदल बैठकको छलफलमा यस स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट विद्यार्थीले हासिल गर्ने मुख्य सक्षमता निर्धारण गरियो ।

चरण ३ - सूचकहरूसहित प्रत्येक कक्षाका लागि विशिष्ट सिकाइ उपलब्धिहरू परिभाषित गर्ने : सिकाइका विभिन्न तहबारे सचेत हुँदै ज्ञान, सीप तथा धारणा सहितका सूचकमार्फत तहगत सक्षमताका आधारमा सम्झाइ, बुझाइ, प्रयोग, विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जना सहितका शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप राख्ने निष्कर्षमा कार्यदलको सहमति भयो ।

चरण ४ - पाठका समूहहरू (एकाइहरू) को प्रवाह चित्र बनाउने : बाल विकासमा चरणहरू प्रतिपादन गर्ने पियाजेको सिद्धान्तको आधारमा हरेक कक्षाको सिकाइ स्तरअनुसार सो उमेर समूहलाई उचित हुने सिकाइ उपलब्धि तथा सिकाइ शिक्षण क्रियाकलापमा राख्नमा जोड दिइयो ।

चरण ५ - शिक्षकमैत्री निर्देशन र शिक्षक स्रोत सामग्रीसहित प्रत्येक कक्षाको प्रत्येक पाठका लागि पाठयोजनाहरू बनाउने : प्रत्येक पाठका लागि पाठयोजनाहरू बनाउँदै यस पाठ्यक्रमको आवश्यकता अनुरूप सिकाइ सहजीकरण निर्देशन बनाइएको छ ।

चरण ६ - विद्यार्थीहरूका लागि सिकाइ सामग्री निर्माण गर्ने : विद्यार्थीहरूका लागि सिकाइ सामग्री पाठ्यक्रम पारित भएपछि लागु गर्ने क्रममा निर्माण गरिँदै छ । ज्ञान सीमित भएको एउटा निश्चित पाठ्यपुस्तक बनाउनु भन्दा पनि विद्यार्थीले पढ्नुका साथै लेख्न कोर्न मिल्ने प्रकृतिको कार्यपुस्तक बनाउनेबारे छलफल भएको छ ।

चरण ७ : जाँच, परीक्षा, पुनरावलोकन तथा परिमार्जन : पाठ्यक्रमको जाँच, परीक्षा, पुनरावलोकन तथा परिमार्जनलाई निरन्तर प्रक्रियाको रूपमा लिइनेछ र शिक्षक तथा विद्यार्थीका अनुभव र सिकाइ उपलब्धिका आधारमा यसलाई परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

यसै गरी हरेक मस्यौदा कार्यदलले प्रतिक्रियाका साथै अनुमोदन गरेर अन्तिम मस्यौदा गापाका बुद्धिजीवी, विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा शिक्षा समितिका प्रतिनिधि समक्ष पेश गरेर सुझाव संकलन गरेको थियो । ती सुझावका आधारमा यो पाठ्यक्रमले अन्तिम रूप लिएको छ ।

शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

स्थानीय पाठ्यक्रम मार्गदर्शन २०७६ मा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसम्बन्धी निम्न विवरण उल्लेख गरिएको छ :

“शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा प्रयोग गर्नुपर्ने शिक्षण विधिमा व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल, अवलोकन, अभिनय, प्रदर्शन, सोधखोज, परियोजना कार्य, क्षेत्रभ्रमण आदि उल्लेख गरिएको भए तापनि व्याख्यान विधि बढी प्रयोगमा ल्याइने गरेको देखिन्छ । तर यो विधि सिकाइका लागि प्रभावकारी मानिन्न । विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिमा जोड दिन प्रत्येक विद्यार्थीले सिक्न सक्ने गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीको दिमाग खाली वा शून्य हुन्छ, त्यसमा ज्ञान भरिदिनु पर्दछ भन्ने मान्यताबाट जानु हुँदैन भन्ने मान्यताको विकास भएको पाइन्छ । त्यसैले विद्यार्थीलाई गरेर सिक् (Learning by doing) भन्ने सिद्धान्तमा आधारित भएर सकेसम्म क्रियाकलापमा उनीहरूलाई नै संलग्न गराएर सिक्ने वातावरण बनाउने कार्य शिक्षकले गर्नुपर्दछ । कक्षाकोठामा शारीरिक तथा मानसिक रूपमा अपाङ्ग र

विभिन्न भाषिक समुदाय, समाजमा पछाडि परेका दलित, जनजाति आदि समुदायबाट आएका विद्यार्थीलाई अनुकूल हुने गरी समावेशी शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।

स्थानीय विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा बढी मात्रामा प्रत्यक्ष रूपमा अवलोकन गराउने, काम नै गर्न लगाएर सिकाउने, विषयसँग सम्बन्धित स्थानीय व्यक्तिसँग भेट गराउने, उनीहरूको कार्यालयमा लगेर सँगै काम सिकाउने, विषयसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई विद्यालयमा स्रोत व्यक्तिका रूपमा बोलाएर सिकाउन लगाउने गर्न सकियो भने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी हुने छ । विद्यालयमा लामो समय बिदा भएको अवस्थामा समेत समुदायमा गएर सिकने वातावरण बनाइदिनुपर्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुलाई एकआपसमा र अन्य विषयसँग अन्तरसम्बन्धित र एकीकृत हुने गरी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकेमा सिकाइ अर्थपूर्ण, रुचिकर हुन सहयोग पुग्ने भएकाले शिक्षकले सिकाइ क्रियाकलाप छनोट गर्दा विभिन्न विषयवस्तु र विषयक्षेत्रबिचको अन्तरसम्बन्ध तथा एकीकरणलाई अधिकतम बनाउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीको सिकाइ स्तर र मानसिक तथा शारीरिक अवस्था विषयवस्तुको प्रकृति हेरी प्रयोगात्मक कार्य, सोधखोज, अध्ययन भ्रमण र प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण, भूमिका अभिनय, समूह छलफल आदि विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा प्राथमिकता दिनुपर्दछ । आजभोलि विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँगै अभिन्न अङ्गको रूपमा लिने गरिएको छ । त्यसैले क्रियाकलापसँगै कुन विद्यार्थीले कसरी सिकिरहेको छ, सिक्यो वा सिकेन भन्ने कुराको पनि सँगै मूल्याङ्कन गर्दै जाने र नसिकेकालाई सुधारात्मक शिक्षण गर्दै जानुपर्दछ । स्थानीय पाठ्यक्रमको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापतर्फ कक्षाकोठामा मात्र सीमित गर्न हुँदैन ।”

यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षण सिकाइ मार्गदर्शन तथा शिक्षकलाई सल्लाह, थप विवरण र व्याख्या निम्नरूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

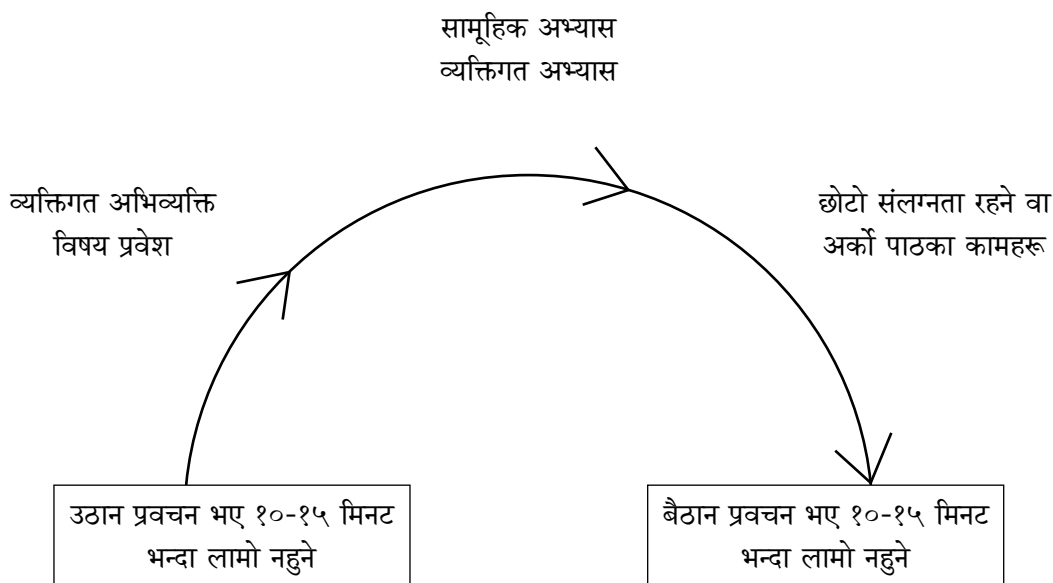
- ◆ **विद्यार्थी तथा परिवेश अनुसारको पाठयोजनामा केन्द्रित :** हरेक विद्यार्थीको सिकने तरिका फरक हुन्छ । त्यसका लागि सकेसम्म विविधता ल्याउन सुझाइएको छ । सकेसम्म कक्षाहरूमा प्रवचन, व्यक्तिगत अभिव्यक्ति, सामूहिक तथा व्यक्तिगत अभ्यासहरूमा सन्तुलन गर्न सुझाइएको छ ।

कक्षामा विभिन्न क्षमताका विद्यार्थीको समावेशिता सुनिश्चित गर्न सोही अनुसारको गतिविधि तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया लागु गर्नुपर्ने हुन्छ । अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका हकमा यस पाठ्यक्रमको सिकाइ शिक्षण क्रियाकलापमा उल्लेखित गतिविधि उचित नभए शिक्षकले आफ्नै योजनाअनुसार गतिविधि परिमार्जन गर्नु पर्दछ ।

यो स्थानीय पाठ्यक्रम कक्षामा लागु गर्दा शिक्षकले आफ्नो पाठयोजनामा पाठ्यक्रममा सुझाव गरिएका सिकाइ शिक्षण क्रियाकलापमा विद्यार्थीको र त्यस ठाउँको आवश्यकताअनुसार फेरबदल गरी सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने गरी गतिविधिहरू गर्न सक्ने छन् । स्वाभाविक रूपमा विषयवस्तु सरलताबाट जटिलतातिर लगिएको छ र यसलाई कक्षा बढ्दै जाँदा कक्षागत रूपमा पनि अनुभव गर्न सकिन्छ । कति अवस्थामा यस्तो सिद्धान्त अपनाइएका कारण साना कक्षामा नै स्थानीय विषयका धेरै पक्ष पढाइयोस् भन्ने अपेक्षा पूरा हुन सक्दैन ।

- ◆ **पाठ्यपुस्तक भन्दा पाठयोजना महत्त्वपूर्ण :** यस पाठ्यक्रमका अधिकांश पाठका लागि पूर्वतयारी आवश्यक छ । प्रायःजसो पाठको लागि विद्यार्थीलाई विभिन्न विषयमा घरमा सोध्ने, पत्ता लगाउन लगाउने आवश्यकता छ । स्थानीय परिस्थिति नै धेरैजसो पाठ्यक्रमको ‘पाठ्यपुस्तक’ या पाठ्यसामग्री हुने भएकाले छुट्टै पाठ्यपुस्तक बनाउन आवश्यक हुँदैन । यो स्थानीय पाठ्यक्रम एउटा मार्गदर्शन मात्र हो । यो मार्गदर्शनको आधारमा शिक्षकले पाठयोजना निर्माण गरी पठनपाठन तथा सिकाइ शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विभिन्न विषयवस्तुका सिकाइ उपलब्धि र ती हासिल गर्न सुझाव गरिएका सिकाइ शिक्षण क्रियाकलापलाई समेट्दै वा आवश्यकता अनुरूप फेरबदल गरेर उल्लेखित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि वार्षिक र मासिकका साथै साप्ताहिक र दैनिक पाठयोजना निर्माण गर्नु अत्यन्तै आवश्यक छ । पाठयोजनामा के विषयवस्तु कहिले गर्ने भन्ने बुँदाका साथै कसरी, कुन-कुन माध्यमबाट, कति समय लगाउने, कुन विषयसँग एकीकृत गर्ने, को शिक्षक र कक्षासँग समन्वय गर्ने र त्यसका लागि चाहिने सामग्री आदि सबै विवरण भरेर सुरु गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि शिक्षकले पाठयोजना निर्माणका लागि पनि समय छुट्टयाउनु आवश्यक छ ।

- ◆ मूल पाठ्यक्रमसँग मिल्ने विषयवस्तुलाई एकीकृत पाठयोजना बनाउने : यस स्थानीय पाठ्यक्रमका अलगअलग विषयवस्तुहरू पनि एकआपसमा वा मूल पाठ्यक्रमका विभिन्न विषयसँग अन्तरसम्बन्ध राख्ने किसिमका छन् । केही सामग्रीहरू विद्यमान पाठ्यक्रमसँग मिल्ने खालका छन् (हे. अनुसूची ३) । ती विषयमा यी विषय जोड्न सकिन्छ । विषयवस्तुका दृष्टिले कति त्यस्ता पाठहरू अहिले नै स्थानीय पाठ्यक्रम सरहका छन् । यस्ता अन्तरसम्बन्ध भएका विषयवस्तुलाई छुट्टाछुट्टै भन्दा पनि क्रमबद्ध योजना बनाएर सँगै अथवा एकीकृत रूपमा पढाउँदा बढी प्रभावकारी हुन्छ । शिक्षकले यसका लागि कुनै अन्य शिक्षकसँग समन्वय गर्नुपर्ने हो कि अथवा आफ्नो पाठयोजनामा काम गर्नुपर्ने हो आवश्यकताअनुसार योजना गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- ◆ कक्षाको गतिशीलता : एउटा कक्षा सामान्यतः निम्न अनुसारको हुने परिकल्पना गरिएको छ :

अर्थात् सामान्यतः विद्यार्थीका अभिव्यक्तिबाट कक्षा सुरु गर्न र शिक्षकले गर्नुपरे पनि छोटो मात्र प्रवचनबाट सुरु गर्न सुझाइएको छ । सम्बन्धित विषयको सामूहिक र/वा व्यक्तिगत अभ्यास गरेपछि सिकाइ उच्च तहमा हुने अवधारणा राखिएको छ । यो गतिविधि सबैभन्दा लामो हुनसक्ने भएकोले त्यसपछि विद्यार्थीहरू लामो समय संलग्न नरहने गतिविधिहरू सुझाइएको छ । शिक्षकले प्रवचनबाट कक्षा समाप्त गरेमा त्यसलाई छोटो राख्न पनि सुझाव गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन प्रणाली

यहाँ दुई किसिमका मूल्याङ्कन उल्लेख गरिएको छ : विद्यार्थीको सिकाइ र यही पाठ्यक्रमको प्रभावकारिता । ती तल क्रमशः प्रस्तुत गरिएका छन् ।

विद्यार्थीको सिकाइ मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ मूल्याङ्कन निर्णयात्मक, निर्माणात्मक तथा निरन्तर मूल्याङ्कनमार्फत गर्नुपर्छ भन्नेबारे शिक्षकवर्ग अवगत नै छन् । विद्यार्थीको सिकाइको स्तर मापन गर्न निर्णयात्मक मूल्याङ्कनलाई नै प्राथमिकतामा राखिने अवधारणा बिस्तारै परिवर्तन पनि हुँदैछ र नेपालको सन्दर्भमा समेत जाँच मात्र नभई अन्य पक्षमार्फत पनि सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने अभ्यास थालिएको छ । यसैलाई निरन्तरता दिँदै यस स्थानीय पाठ्यक्रममा पनि विद्यार्थीले कति सिके भन्ने मूल्याङ्कन गर्न लिखित परीक्षा भन्दा पनि अन्य पक्ष तथा अभिव्यक्ति र विद्यार्थीको व्यवहारको अवलोकनमा ध्यान दिनुपर्छ भन्ने जोड रहेको छ ।

(क) **निर्माणात्मक मूल्याङ्कन** : शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अभिन्न अङ्गको रूपमा लिई विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गरिने प्रक्रिया नै निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यसलाई सुधारात्मक मूल्याङ्कन वा निरन्तर मूल्याङ्कन पनि भन्ने गरिन्छ । विद्यार्थीले के कति सिक्सकेका छन्, अब के सिकाउने, सिकाउन चाहेको कुरो सिके कि सिकेनन्, नसिकेका भए अब कुन तरिकाले सिकाउने भन्ने बारेमा जानकारी लिइने निर्माणात्मक मूल्याङ्कन हो । यसको माध्यमबाट विद्यार्थीको कमजोरी पत्ता लगाई थप सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियाको माध्यमबाट प्रत्येक विद्यार्थीको सिकाइ स्तर तथा रूचि पत्ता लगाउन सजिलो हुने हुँदा सिकाइमा सुधार गर्न सहयोग पुग्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा पनि विभिन्न मूल्याङ्कनको साधन प्रयोग गर्न सकिने भए तापनि अवलोकनलाई सबैभन्दा प्रभावकारी साधनको रूपमा लिने गरिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रिया सबै तह र कक्षाका विद्यार्थीका लागि उपयोगी हुने भए तापनि प्रारम्भिक कक्षाका विद्यार्थीका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अझ बढी प्रभावकारी हुन्छ । विशेष गरेर आधारभूत तहका विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन गरेर त्यसको अभिलेखसमेत राखी त्यसैको आधारमा कक्षोन्नति गर्नु राम्रो मानिन्छ । यसबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुनुको साथै साना बालबालिकालाई औपचारिक परीक्षा र त्यसबाट हुने तनावबाट मुक्त गर्न सकिन्छ । त्यसैले कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, दैनिक व्यवहार अध्ययन लगायतका कार्यबाट निरन्तर रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ ।

(ख) **निर्णयात्मक मूल्याङ्कन** : आवधिक रूपमा लिखित तथा मौखिक परीक्षा लिएर त्यसको आधारमा कक्षा चढाउने वा नचढाउने र विद्यार्थीको स्थान निर्धारण गर्ने उद्देश्यले गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियाबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्ने अवसर कम हुन्छ । हाम्रो देशमा सबैभन्दा बढी निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउने प्रचलन रहेको छ । यस्तो मूल्याङ्कन माथिल्लो तह र कक्षालाई उपयुक्त मानिए तापनि साना उमेर र तल्ला तह तथा कक्षाका विद्यार्थीका लागि प्रत्युत्पादक हुन सक्छ । यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियामा प्रायजसो परीक्षालाई मुख्य आधार बनाएर निर्णय लिइने हुँदा उपयुक्त प्रश्न बनाउन नसकेको अवस्थामा, परीक्षा सञ्चालनको वातावरण उपयुक्त नभएमा, परीक्षाको समयमा विद्यार्थीको शारीरिक तथा मानसिक अवस्था ठीक नभएमा त्यसबाट सही नतिजा ननिस्कन सक्छ । सही नतिजा आएन भने विद्यार्थीको मनोविज्ञानमा नकारात्मक असर पर्न सक्छ । त्यसबाट विद्यार्थीले पढाइमा ध्यान नदिने, विद्यालय नै छाड्ने, कुलतमा लाग्ने जस्ता अप्रिय घटना पनि घट्न सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

स्थानीय विषयमा विद्यार्थीलाई लिखित परीक्षा वा माध्यमको भार बढी दिएर विद्यार्थीको प्रस्तुतिलाई राम्रो बनाउन नसक्दा हाम्रो शिक्षा प्रणालीकै गल्ती देखिन सक्छ । त्यसैले सकेसम्म निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा पनि सम्बन्धित शिक्षक तथा निकायले यस पाठ्यक्रममा उल्लेख भएबमोजिम विभिन्न माध्यमको प्रयोग गर्न अनुरोध गरिन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट सिकाइमा उत्सुकता थपिने अपेक्षा गरिएकाले यसमा थप संवेदनशीलता अपेक्षा गरिन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषा सहित) २०७६ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी निम्न विवरण उल्लेख गरिएको छ ।

“विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत विद्यार्थी मूल्याङ्कन र पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन महत्त्वपूर्ण छन् । वर्तमान पाठ्यक्रमले कक्षा ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई विशेष जोड दिएको छ । कक्षा १-३ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनकै आधारमा शतप्रतिशत, कक्षा ४-५ मा ५० प्रतिशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, ५० प्रतिशत आवधिक मूल्याङ्कनका आधारमा र कक्षा ६-७ मा ४० प्रतिशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र ६० प्रतिशत आवधिक मूल्याङ्कनका आधारमा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्ने प्रावधान छ । आधारभूत तहको पाठ्यक्रममा मूल्याङ्कन विधि, साधन र प्रक्रियामा परिमार्जन भएका स्थानीय पाठ्यक्रममा पनि सोहीअनुसार मूल्याङ्कन विधि, साधन र प्रक्रिया समावेश गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयमा विद्यार्थीले पढेर भन्दा प्रत्यक्ष अवलोकन गरेर, पेसा व्यवसायका काम गरेर एवम् स्वयम् कार्याभ्यासमा संलग्न भएर तथा सामाजिक र सामुदायिक गतिविधिमा सहभागी भएर सिक्दछन् । यस्तो सिकाइ प्रक्रियाको मूल्याङ्कन अनौपचारिक रूपमा निरन्तर गरिनुपर्दछ । यसका लागि प्रश्नोत्तर, छलफल, क्रियाकलापको अवलोकन, अभिभावक वर्गको राय प्रतिक्रिया, विद्यार्थी वर्गकै साथी समूहको राय प्रतिक्रिया आदि उपयोगी हुन्छन् । विद्यार्थीलाई स्थानीय सीप सिकाउने पाठ्यक्रम भएमा उत्पादन प्रणालीसँग आबद्ध गरी अभिभावकको आयआर्जनमा पनि सहयोग पुग्न सक्छ । त्यसकारण स्थानीय पाठ्यक्रम बमोजिमको मूल्याङ्कनमा लिखित परीक्षालाई भन्दा प्रयोगात्मक

र निरन्तर मूल्याङ्कनलाई नै बढी जोड दिनुपर्दछ । तोकिएका ढाँचामा प्रगति अभिलेख र पोर्टफोलियो व्यवस्थित गरी राख्नुपर्दछ ।”

सिकाइ मूल्याङ्कन निर्देशन

- ◆ यस पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनको खण्ड निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा लागु गर्न मिल्ने गरी निर्माण गरिएको छ । यद्यपि, शिक्षकले मूल्याङ्कनको अंशमा रहेका बुँदालाई विद्यार्थीको आवश्यकताअनुसार परिमार्जन गर्न पनि सक्ने छन् । मूल्याङ्कनका केही पक्ष अपाङ्गता भएका वा अन्य केही समस्या परेका विद्यार्थीहरूका लागि अनुकूल नभएको खण्डमा शिक्षकले नै परिमार्जन गर्न आवश्यक हुन्छ ।
- ◆ सिकने प्रक्रियामा स्मरण गर्ने भन्दा खोजबिन गर्ने, सोच विचार गर्ने र प्रयोग गर्ने कुरामा जोड दिइएको छ । उत्तर लेखन पर्याप्त प्रयत्न गरेको देखिएमा प्रयत्नको मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ । उत्तर ठ्याक्कै मिल्नुपर्छ भन्ने जरुरी मानिएको छैन । सिकने उत्सुकताको उच्च मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ ।
- ◆ मूल्याङ्कन प्रक्रिया आधारभूत पाठ्यक्रम १-८ बमोजिम हुने छ (हे. अनुसूची २) ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन

हरेक कार्ययोजना सफल भए वा नभएको मूल्याङ्कन गर्न अत्यन्तै आवश्यक छ । कार्यप्रणाली तथा यसको प्रभावकारिताको उचित मूल्याङ्कनले गर्दा नै हामीले सो प्रणालीमा भएका सबल वा दुर्बल पक्ष पहिचान गर्न सक्छौं जसले हामीलाई भविष्यमा उचित निर्णय लिन सहयोग गर्छ । यस स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन प्रक्रियाको पनि विभिन्न तहमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

- ◆ **प्रक्रिया मूल्याङ्कन** : यस कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने क्रममा देखिएका उपलब्धि तथा चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्दै प्रक्रियाको मूल्याङ्कन हुने छ । समयवाधिको लक्ष्य हासिल गरे/नगरेको, सूचना प्रहाव पारदर्शी भए/नभएको, स्रोतसाधनको उचित उपयोग भए/नभएको, प्रभावकारी रूपमा काम बाँडफाँड भए/नभएको आदि जस्ता पक्ष प्रक्रिया मूल्याङ्कनअन्तर्गत पर्दछन् ।
- ◆ **परिणाम मूल्याङ्कन** : यो कार्ययोजनाको एक प्रमुख लक्ष्य वा परिणाम भनेको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्नु र सोको मूल्याङ्कन गर्नु हो । यस प्रक्रियाबाट निस्केको स्थानीय पाठ्यक्रमको गुणस्तर, प्रभावकारिता, हासिल भएको सिकाइ उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीका प्रतिक्रिया आदि जस्ता पक्षबारे अध्ययन गर्नु परिणाम मूल्याङ्कनअन्तर्गत पर्दछन् ।
- ◆ **प्रभाव मूल्याङ्कन** : कार्यप्रक्रिया सकिएर प्रभावको अध्ययन गर्ने भएकाले अन्य मूल्याङ्कन भन्दा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न बढी समय लाग्न सक्छ । यो कार्ययोजनाले आफ्ना उद्देश्यहरूलाई पूरा गर्दै प्रभावकारी नतिजा हासिल गरे/नगरेको पक्ष प्रभाव मूल्याङ्कनअन्तर्गत पर्छ ।

समीक्षा र परिमार्जन

कमसेकम तीन वर्षमा यो पाठ्यक्रमको समीक्षा गर्नुपर्दछ । यो समीक्षामा सकेसम्म पहिलो दोस्रो परामर्शमा उपस्थित धेरै सहभागीहरू रहनु वाञ्छनीय हुन्छ । परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएमा माथि उल्लेख गरिएका सबै दृष्टिबाट विस्तृत मूल्याङ्कन गर्न एक वर्ष र परिमार्जन गर्न अर्को वर्ष समय राख्न सुझाइएको छ अर्थात् यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छैटौं वर्षमा परिमार्जित पाठ्यक्रम लागु गरिनुपर्दछ ।

यो स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्ने प्रक्रिया सुरुआत गर्ने जिम्मेवारी पालिकाका शिक्षा अधिकृतको हुने गरी सुझाइएको छ र निजले यसका लागि शिक्षा समितिमा प्रस्ताव पारित गराई कार्यपालिकाको निर्णय गराउनुपर्छ । आवश्यक स्रोतको प्रक्रिया पनि निजमार्फत नै सुरु हुनु वाञ्छनीय हुन्छ ।

लेखन / सम्पादन / संयोजन समूह

भाग २

पाठ्यक्रम

सक्षमता/तहगत उद्देश्य

आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि यो स्थानीय पाठ्यक्रमको समग्र सक्षमता निम्नअनुसार रहेको छ :

- ◆ स्थानीय ज्ञान हस्तान्तरण तथा पुस्तान्तरण र यसको महत्त्वबोध
- ◆ स्थानीय समुदायबीच एकताको भावना तथा व्यवहारमा प्रदर्शन
- ◆ स्वस्थकर जीवनशैली र जीवनोपयोगी सीपको विकास
- ◆ स्थानीय, पेसा, व्यवसाय र प्रविधि एवम् श्रमप्रति सम्मान तथा व्यवहार कुशल सीप (सफ्ट स्किल्स) को प्रयोग
- ◆ आफ्नो भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिप्रति गर्व, संरक्षण तथा संवर्द्धन एवम् सिर्जनशीलताको विकास र प्रयोग
- ◆ जनसङ्ख्या, वातावरण संरक्षण र दिगो विकासबीचको अन्तरसम्बन्धको बोध र व्यवस्थापनमा सहयोग
- ◆ समग्र सिकाइप्रति सकारात्मकता र सुधार

कक्षा १ - ३ को सक्षमता

- ◆ विद्यार्थीहरू हरिहरपुरगढी गापाका महत्त्वपूर्ण स्थलहरूबारे अवगत हुने छन् ।
- ◆ आफ्नो गाउँठाउँका वन वनस्पति र खेती तथा करेसाबारीमा हुने फलफूल तथा तरकारी पहिचान गर्न सक्ने छन् ।
- ◆ आफ्ना वरिपरि रहेका विभिन्न जातजातिबारे परिचित हुने छन् ।
- ◆ स्थानीय घरपालुवा तथा घरवरिपरि हुने जनावरको पहिचान गर्न सक्ने छन् ।
- ◆ स्थानीय भाषामा आधारभूत संवाद गर्न सक्ने छन् ।
- ◆ आफ्नो ठाउँ र परिवेशप्रति सम्बन्ध बनाउने छन् ।

कक्षा ४ - ५ को सक्षमता

- ◆ वडा स्तरीय भौगोलिक तथा सांस्कृतिक विशेषता पहिचान गर्ने छन् । सामुदायिक विविधता र उनीहरूबीच समानता केलाउन सक्ने छन् ।
- ◆ स्थानीय भाषामा सामान्य संवाद गर्नसक्ने छन् ।
- ◆ वातावरण संरक्षणको आवश्यकताबोध गर्ने छन् ।
- ◆ परम्परागत सीपहरू सिक्दै तिनका विधि अभ्यास गर्ने छन् ।
- ◆ स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट सिकाइप्रति उत्सुकता देखाउने छन् ।

कक्षा ६ - ८ को सक्षमता

- ◆ पालिकाका महत्त्वपूर्ण स्थान, ऐतिहासिक स्थल, हरिहरपुरगढीको इतिहास, तथ्याङ्क आदि विवरणबारे जानकार हुने छन् र गौरवका साथ आफ्नो पालिकाका विशेषता वर्णन गर्न सक्ने छन् ।
- ◆ परम्परागत सीप, कृषि तथा अन्य व्यवसायको सम्मान गर्ने छन् ।
- ◆ पालिकाको वातावरण, जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभावबारे मनन गर्ने छन् ।
- ◆ सामाजिक कुरीति, वातावरण विनाश, विपत् आदि मुद्दाबारे जनचेतना फैलाउन सक्ने छन् ।
- ◆ स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट सिकाइप्रति उत्सुकता देखाउने छन् ।

कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

आधारभूत तह, कक्षा १ - ३

क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - आफू बस्ने र विद्यालय भएको टोल वरपरका घर, बाटो, अरू संरचना, डाँडा, खोला, खोल्सा चिन्न सक्ने - कक्षाभित्रका व्यक्ति, वस्तु र क्रियाकलापका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने - सबैभन्दा नजिकमा रहेका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान चिन्ने - त्यहाँका चिजबिजको पहिचान तथा सम्मान गर्ने - सबैभन्दा नजिकको खोला, खोल्सा र त्यसको वारिपारिका ठाउँको सामान्य परिचय दिन सक्ने - खोलाको सौन्दर्यप्रति सचेत हुने र सावधानी अपनाउने - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति पहिचान गर्न सक्ने - गाउँघरतिर मौसमअनुसार पाइने वा देखिने चराचुरुङ्गी पहिचान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वरपरको वातावरणसँग परिचित हुने (भौगोलिक वातावरण : विद्यालय र आफ्नो गाउँको नाम, आफू रहेको ठाउँको तत्कालको मौसम भन्न सक्ने; सामाजिक वातावरण : छिमेकीसँग बोल्ने र तिनलाई सम्बोधन गर्न सक्ने) - विद्यालय र घरका व्यक्ति, वस्तुका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने - नजिकको ठाउँ कस्तो/कति अग्लो/गहिरो/दूलो/सानो अनुमान लाउन सक्ने - एकै किसिमका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान (उदा. डाँडाहरू) दुई/तीनवटा छन् भने तुलनात्मक रूपमा कुन अग्लो होचो, तातो चिसो, बस्ती कम बेसी, मान्छे धेरै वा कम आउने आदि भन्न सक्ने - त्यहाँका चिजबिजको पहिचान तथा सम्मान गर्ने - कस्तो ठाउँमा जान हुन्छ/हुँदैन भन्ने सामान्य जानकारी राख्ने - खोलामा वा खोला वरपरका वस्तु, जीवजन्तु पहिचान गर्न सकेको : पानी, बालुवा, ढुङ्गा, लेउ, चराचुरुङ्गी, माछा मार्ने वा नुहाउन, लुगा धुन जाने मानिस - वनस्पति वा बिरुवाको खान हुने/नहुने भाग छुट्याउन सक्ने - गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने जनावर पहिचान गर्न सक्ने - वरपर पाइरहने कीराफट्याड्या चिन्न र नाम भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँका भू-उपयोग र सार्वजनिक सेवाका संस्था कता छन् पहिचान गरेर सामान्य नक्साङ्कन सीप विकास गर्ने - गाउँघरका व्यक्ति, वस्तुका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने - सबैभन्दा नजिकको ठाउँको देख्न सकिने प्राकृतिक र अप्राकृतिक वा मानव निर्मित वस्तु विवरण पहिचान गर्न सक्ने र वस्तुगत अनुभव भन्न सक्ने - सबभन्दा नजिकको खोलामा र वरपर पाइने प्राकृतिक र मानव निर्मित वस्तु पहिचान गर्न सक्ने - खोला तर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीका उपाय अपनाउन सक्ने - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति हुकिने मौसम र वातावरण पहिचान गर्ने र मौसमअनुसार वनस्पति छुट्याउन सक्ने - गाउँघरतिर देखिने जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गी पहिचान गर्न सक्ने - नजिकै पाइने जीवजन्तुको खाने चक्र तथा यिनका लागि अनुकूल वातावरण चिन्न सक्ने
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - खोलामा भल वा बाढी आएको देखेर सावधान हुन सक्ने - घर तथा वरपर पाइने हानिकारक कीरा र वनस्पति तथा तिनबाट जोगिने तरिकाहरूबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर भएका बगाउन सक्ने खोला पहिचान गर्न सक्ने - खोलाबाट सुरक्षित रहने उपाय अपनाउन सक्ने - गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने विषालु वा हानिकारक जनावर चिनेर तिनीहरूबाट सचेत हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - पहिरो र यसका कारण तथा रोकथाममा रूखबिरुवाको महत्त्वबारे थप भन्न सक्ने - पहिरो जाने ठाउँको पहिचान र त्यसबाट बच्ने उपाय भन्न सक्ने

क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा आफू वा अरू कोही बिरामी भएको वा हुन सक्छ भन्नेबारे जानकारी हुने - घर तथा विद्यालय वरपरका कुहिने वस्तुको पहिचान गर्न सक्ने र त्यसको उपयोगिताबारे जानकारी राख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - नदेखिने कीटाणु शरीरमा पसेर मानिस बिरामी हुन्छ भन्नेबारे सचेत भएर यस्ता नदेखिने कीटाणु शरीरमा छिर्न दिनबाट सतर्क हुने - दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने नकुहिने वस्तुहरू चिनेर कुहिने र नकुहिने वस्तु छुट्याउन सक्ने - जथाभावी फोहोर नफाल्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने वा देखिने विषालु विशेष खतरा कीरा र जनावर पहिचान गर्न सक्ने र तिनीहरूबाट बच्ने उपायहरू भन्न सक्ने - घर छिमेकमा लागेको सर्ने वा नसर्ने रोगका नाम भन्न सक्ने - सर्ने रोग कसैलाई लागे आफूले के गर्न हुन्छ वा हुँदैन भन्न सक्ने - नकुहिने वस्तुले वातावरणमा पार्ने नकारात्मक असरबारे सचेत हुने - आफ्नो घर वरपरको फोहोर कुहिन वा गलन (डिकम्पोज हुन) कति समय लाग्छ प्रयोग गर्ने
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो टोल क्षेत्रका पुराना घर सम्बन्धमा जानकारी हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - घर बाहेकका पुराना संरचना (चौतारी, कुवा, घट्टा आदि) पहिचान गर्न सक्ने र पुराना ठाउँहरूमा पाइने सामग्री चिन्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - सबैभन्दा नजिकको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ, भग्नावशेष वा पछि बनाइएका संरचना के कस्ता छन् भन्न सक्ने वा यस्ता अवशेष नभए नयाँ र पुरानो गाउँ बस्ती तुलना गर्ने
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - फरक भाषा बोल्नेहरू छन् भन्ने अनुभव गर्ने र पहिलो अभिव्यक्तिमा आवश्यक परिचयात्मक क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने - माटो मुछ्ने, खेल्ने र इच्छा अनुसारको आकृति बनाउने र माटोबाट बनेका परम्परागत सामानहरू चिन्न सक्ने - आफ्नो गाउँघरतिर प्रचलित भाकामा कुनै गीतको लय पकड्ने, गाउने र नाच्ने - आफ्नो र अरूको पारम्परिक पहिरनबारे अरूलाई बताउन सक्ने - आफ्नो घरमा बनाउने परिकार र आफूलाई मन पर्ने परिकार चिनेर भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक सत्यबोधक तथा स्वीकृतिबोधक क्रिया 'हुन्छ' का करण/अकरण रूप थप शब्दसहित प्रयोग गर्ने - घरमा भएका हातले बनाएका सामानहरू चिन्ने र के के सामान हातले बनाइन्छ भन्न सक्ने - हातले बनेका र हातले नबनाएका सामान पहिचान गर्न सक्ने - गाउँघरतिर चल्तीमा रहेका तथा हराएर गएका पारम्परिक स्थानीय बाजा र तिनको धुन पहिचान गर्ने - आफ्नो र छरछिमेकका घरको विवरण दिन सक्ने - घरमा पाइने फलफूल, तरकारी लगायतका खाने परिकारका स्रोत र आफूले देख्न, सुन्नु, छुनु र चाख्न सकेको विवरण भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - अज्ञात भूत कालका वाक्य बोलीचालीमा प्रयोग गर्न सक्ने - काठपात, रूख तथा बोटबिरुवाबाट बनेका वस्तु पहिचान गर्न सक्ने - आफ्नो गाउँघरतिरका कथा सुन्ने र तिनमा अपनत्व राख्न सक्ने - स्थानीय परिवेशसहित समूहमा कथा बनाएर भन्न सक्ने - आफ्नो र परिवारका अन्य सदस्यको दैनिकी भन्न सक्ने - घरमा भएको खानाको सुरक्षा गर्न र उब्रिएको खानेकुरालाई कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सामान्य रूपमा भन्न सक्ने

क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्ना वरपरको खेतबारीमा भएका बोटबिरुवाहरू चिन्न सक्ने र खान मिल्ने नमिल्ने बिरुवाहरू छुट्याउन सक्ने - घरका कुन-कुन सदस्यले के काम गर्छन् भन्न सक्ने - विभिन्न पेसाका नाम र सरल रूपमा त्यो पेसामा के गरिन्छ भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घर पालुवा जनावर र तिनको काम भन्न सक्ने - छिमेकीहरूले के के काम गर्छन् भन्नेबारे जानकारी राख्ने र आफ्नो घर तथा छिमेकका बीच समान तथा फरक काम पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - बारी र फूलबारीमा हुने बिरुवा छुट्याउन सक्ने, बोटबिरुवा रोप्ने, फूलबारी बगैँचा स्याहार गर्ने तथा सहयोग गर्ने - नजिकको बजारमा के के काम गर्छन् पहिचान गर्ने र कामको प्रकारबारे अनुमान गर्न सक्ने

आधारभूत तह, कक्षा ४ - ५

क्षेत्र	कक्षा ४	कक्षा ५
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - आफू वरपर रहेका सेवा प्रदायक संस्थाहरू (स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, पालिका, विद्यालय आदि) को नाम, मूल काम र ठेगानाबारे परिचित हुने र सम्भव भएसम्म प्रत्यक्ष हेर्ने - आपत्तमा परेका बेला सहयोग गर्ने संस्थाहरू चिन्ने - संस्थाको अनुपस्थितिमा गाउँघरतिर आपसमा के कसरी सहयोग गरिन्छ र गर्न सकिन्छ भन्न सक्ने - आफू र आफ्नो छिमेकीको जीविकाका मुख्य आधार पहिचान गर्ने - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित विवरणबारे परिचित हुने - अलिपरको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण, महत्त्व दिनुका आधारहरू पहिचान गर्ने - आफ्नो वडाको भ्रमण गर्न सक्ने - आफू रहेको ठाउँबाट दिशा बताउन सक्ने - वरपरका खोलाबारे स्थानीय ज्ञान र विशेषता पहिचान गर्ने - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वरपरका वातावरणबारे जानकारी राख्ने - जोखिम पनि बुझेर साना खोलालागला तर्न सक्ने - वरपरका वनस्पतिको प्रयोग र फाइदा भन्न सक्ने - जडीबुटीका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएका वनस्पति पहिचान गर्ने - जङ्गली जीवजन्तुको विविधता र तिनको पहिचान गर्ने - गाउँघरतिर पाइने जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीका विशेष अङ्ग तथा विशेष परिस्थितिबारे भन्न सक्ने - गाउँघर र जङ्गलमा औषधि छन् भन्नेबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकैको वडा कार्यालयको ठेगाना, काम, अध्यक्ष र सदस्यहरू पहिचान गर्ने - वडाका भौगोलिक अवस्थिति र विशेषताको वर्णन गर्न सक्ने - वडाका विद्यालय र तिनीहरूको विवरण भन्न सक्ने - आफ्नो वडामा जीविकाका मुख्य आधार र आफ्नो वडामा तिनको अवस्थितिबारे परिचित हुने - आफ्नो घर नजिकै भएका किराना पसल वा निश्चित दिनहरूमा लाग्ने हाटबजारका प्रभावबारे भन्न सक्ने - देखिने मानवीय विशेषता भएका मानिसको तथ्याङ्कबारे परिचित हुने - वडाभित्रको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण र स्थान वरपरको वातावरण, समुदाय र रहनसहनबारे परिचित हुने - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वारिपारिका बस्ती र वातावरणबारे परिचित हुने - खोलाको प्रयोजनहरू पहिचान गर्ने, बल्छी हाल्ने अभ्यास गर्ने - पालिकामा पाइने रूख तथा विशेष वनस्पति पहिचान गर्ने र तिनको विविधता तथा अवस्थाबारे परिचित हुने - जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीले गर्ने सकारात्मक प्रभाव र दिएका समस्याबारे भन्न सक्ने - पालिकामा जीवजन्तुले दिएका समस्या न्यूनीकरण गर्ने उपाय पहिचान गर्ने र सकेसम्म कम हानिमा न्यूनीकरण गर्ने अभ्यास गर्ने - घरेलु औषधिको स्रोत र यी चिन्ने व्यक्तिहरू पहिचान गर्ने

क्षेत्र	कक्षा ४	कक्षा ५
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - हावाहुरीका सम्भावना र असर पहिचान गर्ने - बिच्छी र खजुरो जस्ता विषालु जीवले डस्दा वा टोक्दा मान्छेलाई हुने असरबारे परिचित हुने - विषालु जीवसँग सावधानी अपनाउने - आफ्नो गाउँमा पाँच वर्षभित्र लागेका सरुवा रोग, तिनका कारण र बच्चे उपाय पहिचान गर्ने - प्रकृतिमा उपलब्ध वस्तुहरू कहाँबाट आउँछन् र कहाँ जान्छन् भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - डढेलो र आगलागी हुनुको प्राकृतिक तथा मानवीय कारण पहिचान गर्ने - आगलागी र डढेलो रोकथाम तथा बचावका उपाय भन्न सक्ने - विषालु जीवको टोकाइका लागि घरगाउँमा अपनाइने सुरक्षाका साधन पहिचान गर्ने र अपनाउनुपर्ने प्राथमिक उपचारका साधनबारे परिचित हुने - आफ्नो गाउँमा लाग्न सक्ने सरुवा रोगका लक्षण पहिचान गर्ने र ती रोग लागेमा के गर्ने आधारभूत जानकारी दिन सक्ने - प्रकृतिले पुर्ताल गर्न सक्ने जति सामान चलाउनुपर्छ भन्नेबारे परिचित हुने
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - वडाको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको पहिचान गर्ने - आफ्नो वडाको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानबारे कथाहरू भन्न सक्ने र सामान्य विवरण दिन सक्ने - आफ्नो परिवारको इतिहाससँग परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - वडाभित्रका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको विवरण पहिचान गर्ने र त्यससँग जोडिएको कथा भन्न सक्ने - आफ्नो वडाको बस्तीहरूको सुरुआतबारे भन्न सक्ने
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - बाध्यात्मक तथा अस्तित्व जनाउने क्रिया 'चाहिन्छ', 'पर्छ' को प्रयोग गर्न सक्ने र विद्यालय, समाज तथा संस्कृति, नातागोता, बानी र इन्द्रियका काम सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गर्ने - गाउँघरमा बनाइने धातुले बनेका वस्तुको पहिचान गर्ने - कुन धातुले कस्ता सामग्री बनाइन्छ भन्ने सामान्य जानकारी दिन सक्ने - सजिला गाउँखाने कथा सुन्ने र भन्ने - वरपरका ठाउँ, परिचित व्यक्ति, चिनिने फल, रूख इत्यादिलाई रोचक ढङ्गमा चिनाउन सक्ने - घर र छरछिमेकमा गरिने कामहरूबारे भन्न सक्ने - मौसम अनुसारको खाना र अल्पपोषण भएका खानेकुरा पहिचान गर्ने र फरक छुट्याउन सक्ने - स्वस्थकर र सन्तुलित खानाको महत्त्व बोध तथा प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - सामान्य भूत र अभूत कालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने र समय बुझाउने शब्द (क्रियायोगी) बारे परिचित हुने - माछा मार्न, माछा मार्ने साधन बनाउन सहयोग गर्ने र सिलाइबुनाइको कामबारे परिचित हुने - कक्षा १ देखि ४ सम्म पढेका सामग्रीमध्ये कम्तीमा एउटा सामग्री बनाउन सक्ने - आफ्नो भाषाका परम्परागत तथा स्थानीय गीत, कथा, उखान टुक्का, गाउँखाने कथा भन्न सक्ने - एकआपसमा वा गाउँघरमा गरिने सहयोगको अवस्था पहिचान गर्ने र सहयोगमा उत्प्रेरित हुने - अल्पपोषण भएका खानेकुराको स्रोत तथा असर पहिचान गर्ने - स्वस्थकर र सन्तुलित खानाको महत्त्व बोध तथा प्रयोग गर्ने
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - मौसमअनुसार रोपिने र थन्क्याउने बाली विरुवा चिन्न सक्ने - छिमेक तथा नजिकको बजारमा र विभिन्न कामले आफूलाई तथा समाजमा दिने योगदान पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घरपालुवा जनावरका गुण, स्वभाव र प्रयोजनबारे परिचित हुने - जनावर र खेतीबीचको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्ने - कसैले कुनै निश्चित काम गर्नु पछाडिका सम्भावित कारणहरू, ती काममा चाहिने सीप र काम गर्नेका लागि फाइदा र बेफाइदा पत्ता लगाउने

आधारभूत तह, कक्षा ६ - ८

क्षेत्र	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - गापाको आधिकारिक नाम, वर्तमान पालिका अध्यक्षको नाम भन्न र संरचना, सेवा र कामहरूको वर्णन गर्न सक्ने - गापाको अवस्थिति र भौगोलिक विशेषताका पक्ष पहिचान गर्ने - पालिकामा शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी सेवाको अवस्था र तिनको दैनिक जीवनमा आवश्यकता तथा उपयोगिताबारे विचार राख्न सक्ने - हरिहरपुरगढी गापाका भौगोलिक विशेषतासम्बन्धी तथ्याङ्कबारे परिचित हुने - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक ठाउँहरूको परिचय, विवरण र विशेषता भन्न सक्ने र तिनका विशेषतामा अपनत्व राख्ने - पालिकाका मुख्य खोलाहरूको परिचय र विशेषता भन्न सक्ने र तिनका विशेषतामा अपनत्व राख्ने - आफ्ना ठाउँबारे व्यक्तिगत अनुभवमा कविता, निबन्ध, कथा, यात्राका विवरण लेख्ने - वनस्पतिको वातावरणीय महत्त्व बुझेर बोटबिरुवा संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने भावनाका साथ तर्क दिन सक्ने - स्थानीय वनस्पतिको प्रभावबारे भन्न सक्ने - पालिकाका विशेष जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीबारे जानकारी र तिनको हालको अवस्थाबारे परिचित हुने - जीवजन्तु संरक्षणबारे सचेत हुने - पालिकाका विभिन्न समुदायले स्थानीय रूपमा प्रयोग गर्ने गरेका जडीबुटी र तिनका काम पहिचान गर्ने - विज्ञ, प्रौढ तथा चिकित्सकको सल्लाह बेगर कुनै पनि जडीबुटी प्रयोग गर्नु हुँदैन भन्ने सचेतना 	<ul style="list-style-type: none"> - गापाको विविध पक्षको संक्षिप्त परिचय दिन सक्ने - सिन्धुली जिल्लाका र छिमेकी पालिकाहरूको स्थानबारे परिचित हुने - गापाभित्रका विभिन्न सेवा प्रदायक संस्था र तिनका कामबारे जानकार हुने - अधिकांश पालिकावासीहरूले खाना पकाउन र आफ्नो जीविकोपार्जनमा प्रयोग गर्ने गरेका मुख्य उर्जाका साधन पहिचान गर्ने - पालिकाका मुख्य सञ्चार र आवागमनको स्थितिबारे परिचित हुने - हरिहरपुरगढी गापाका इतिहाससम्बन्धी तथ्याङ्कबारे परिचित हुने - पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको वातावरण, महत्त्व र सम्भावनाबारे अध्ययन गर्ने - पालिकाका खोला, तिनको परम्परागत प्रयोजन, महत्त्व र सम्भावनाबारे वर्णन गर्न सक्ने - पालिकाका वनक्षेत्रबारे खोज गर्ने - पालिकाका वनजङ्गल संरक्षणबारे वकालत गर्ने - पालिकाका जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभावबारे भन्न सक्ने - जीवजन्तु लोपोन्मुख हुनुको कारण पहिचान गर्ने - विभिन्न रोगमा शारीरिक वा मानसिक शक्ति बढाउन समुदायमा प्रयोग हुँदै आएको जडीबुटी चिन्ने - मात्रा र उपयोगिता नमिलाए जडीबुटीले हानि गर्न सक्नेबारे सचेत हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - नेपाल, बागमती प्रदेश र जिल्लाको अवस्था र त्यसमा पालिकाको स्थान पहिचान गर्ने - छिमेकी पालिकासँग संक्षिप्त तुलना गर्दै हरिहरपुरगढी गापाको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था, अवसर र चुनौती र चालू विकास निर्माणका कामबारे परिचित हुने - पालिकाको नेतृत्व लिन चाहिने गुणबारे विचार राख्ने - जीविकोपार्जनका क्षेत्रसम्बन्धी गापाको नियम तथा व्यवस्थाबारे सामान्य रूपमा भन्न सक्ने - पालिकामा उपलब्ध जीविकाका आधार र व्यक्तिगत वा आफ्नो परिवारले गर्न सक्ने क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान, तिनको वर्तमान अवस्था, उपयोग र व्यवस्थापनको आवश्यकता, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना धारणा राख्न सक्ने - पालिकाका खोलाको दुरुपयोग र बचाव, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना धारणा राख्न सक्ने - परम्परागत र आधुनिक प्रयोगका द्वन्द्वबारे छलफल गर्न सक्ने - पालिकाका सामुदायिक वनको महत्त्व, आवश्यकता, फाइदा र समस्या भन्न सक्ने - वनजङ्गल संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने बोध भएको - जीवजन्तु संरक्षण तथा व्यवस्थापनका उपायहरू पहिचान गर्ने - पालिकाका जीवजन्तुको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने विचार प्रकट गर्ने

क्षेत्र	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			<ul style="list-style-type: none"> - कुन जडीबुटी कसरी प्रयोग गरिन्छ भन्नेबारे परिचित हुने - नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्ले टिपोट गरेका जडीबुटी र स्थानीय रूपमा मान्दै आइएको जडीबुटीको सामान्य फरक पहिचान गर्ने
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा चट्याङबाट प्रभावित क्षेत्रको पहिचान गर्ने - चट्याङ लाग्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीबारे परिचित हुने - जनावर विषालु हुनुमा जीवविकासको प्रभाव रहेकोबारे परिचित हुने - विषालु जीवजन्तुले वातावरणमा पार्ने सकारात्मक असर पहिचान गर्ने - गापामा सबैभन्दा प्रभाव पारेका सरुवा रोगबारे सचेत हुने - तीबारे बच्ने र जनचेतना फैलाउने उपाय लागु गर्न सक्ने - गापामा रहेको प्रदूषण, तिनका मुख्य कारक र न्यूनीकरण तथा समाधानका उपाय पहिचान गर्ने - जलवायु परिवर्तनमा आफ्नो (स्वयम्, परिवार, पालिका, देश) नजानिँदो भूमिका र यसको असरबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - घरगाउँमा मानिसलाई आइपर्ने प्राकृतिक तथा मानवजन्य प्रकोप र असरहरूबारे थप गहन विचार व्यक्त गर्ने - प्रकोपहरूबाट बच्न गरिने तयारी, सावधानी र मानवजन्य प्रकोपका रोकथाम तथा न्यूनीकरणबारे जनचेतना फैलाउन सक्ने - मानवबस्ती र ती जीवजन्तुको सह-अस्तित्व बोध गरेर मानवीय क्रियाकलापका कारण यी जीवजन्तुप्रति हुने नकारात्मक असरबारे धारणा राख्न सक्ने - नयाँ भाइरस वा नयाँ सरुवा रोग फैलिँदा सुरक्षित रहन सकिने उपाय पहिचान गर्ने - नकुहिने र पुनर्नवीकरण (नन्रिन्युएबल) नहुने वस्तुले वातावरण, जीवजन्तु तथा बोटबिरुवामा गर्ने असर पहिचान गरेर घरपरिवार तथा छिमेकमा भन्न सक्ने - वातावरणमा हानि पुऱ्याउने क्रियाकलाप विद्वरुद्ध आवाज उठाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित रहन पूर्वतयारी गर्न वा गराउन सक्ने - प्रकोपबारे समुदाय र विद्यालयमा न्यूनीकरणका लागि ड्रिल तथा जनचेतना दिन सक्ने - विषालु जीवजन्तुको व्यवस्थापन र संरक्षणको महत्त्व तथा उपायहरू पहिचान गर्ने - नयाँ भाइरस वा नयाँ सरुवा रोग फैलिँदा स्थानीय सरकारले चाल्ने कदमबारे सचेत हुने - दिगो विकास लक्ष्य १२ (उत्पादन र खपतमा उत्तरदायित्व) बारे सचेत भएर आफ्ना विचार प्रकट गर्न सक्ने - गापामा वातावरण संरक्षणका लागि भएका क्रियाकलापमा सहभागी हुने तथा आयोजना गर्ने
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको विवरण र त्यससँग जोडिएको कथाबारे परिचित हुने - आफ्नो पालिकाको बसोबासको इतिहासको अनुमानित समयक्रम बताउन सक्ने - पालिकामा कुन समुदाय कहाँबाट कहिले कहाँ-कहाँ आयो भन्न सक्ने - आफ्नो गाउँमा भएको बसाइँसराइका कारणहरूबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका भौगोलिक ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको महत्त्व र सम्भावनाबारे विचार प्रकट गर्ने - गापाभित्रका विभिन्न समुदायमा योगदान दिएका र समाज कल्याणका काममाफत परिवर्तन ल्याएका व्यक्तिकहरू, तिनका काम र महत्त्व पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको वर्तमान अवस्था, तिनको उपयोग र व्यवस्थापनको आवश्यकता, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना विचार र टिप्पणी राख्न सक्ने - हरिहरपुरगढीले बोकेको युद्ध इतिहासबारे परिचित हुने

* कुनै पनि प्रकोप नआउँदै तयार रहनको लागि गरिने सामूहिक अभ्यास ।

क्षेत्र	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - अपूर्ण भूत तथा अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने र जीविका, खाना, भान्छा आदि सम्बन्धित शब्द प्रयोग गर्ने - परम्परागत खेतीपातीका साधन र तिनका प्रयोग भन्न सक्ने - घरायसी वा जीवनोपयोगी सामग्री निर्माण गर्न जान्ने वा नजान्ने पनि त्यसबारे सामान्य ज्ञान राख्ने - गीत र कथा बाहेकका लोक तथा स्थानीय कलाबारे खोजी गर्ने - आफ्नो रुचिको कलाक्षेत्रबारे परिचित हुने र उक्त कला सिक्न वा प्रस्तुत गर्न प्रयत्न गर्ने - स्थानीय चालचलन र चाडपर्वबारे परिचित हुने र गौरव गर्ने - हराउँदै गएका स्थानीय फलफूल तरकारी तथा खानाको परिकारबारे परिचित हुने - स्थानीय तथा परम्परागत खानाको प्रोत्साहन गर्ने र महत्त्वबारे बताउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पूर्ण भूत तथा अभूतकाल र अभ्यस्त भूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने र चाडपर्व, धर्म संस्कृति, पहिरन, दैनिकी सम्बन्धित शब्द प्रयोग गर्ने - ठोस सामग्री नदेखिने तर समाजमा परिणाम देखिने अदृश्य सीपहरू पहिचान गर्ने - आफ्नो रुचि भएको सीपबारे थप जानकारी राख्ने वा सिक्ने प्रयत्न गर्ने - स्थानीय कथा वा गाउँघरमै भएका सामग्री तथा अवस्थाबाट कथा, कविता वा गीत रचना गर्न वा सोअनुसारको चित्र वा धुन बनाउन अथवा बजाउन सक्ने - आफ्ना रचनामा स्थानीय परिवेशको भल्को ल्याउन खोज्ने - संसार र समाजको उत्पत्तिबारेका स्थानीय विश्वासबारे धारणा राख्न सक्ने - प्रकृति र मानिस अनि मानिस-मानिस बीचको सम्बन्ध कस्तो हुनुपर्छ भन्नेबारे विचार निर्माण गर्ने - स्थानीय तहमा उत्पादन हुने सन्तुलित तथा स्वस्थकर खानेकुरा पहिचान र प्रयोग गर्ने - पत्रु खाना* ले गर्दा स्वास्थ्य र वातावरणमा भइरहेको असरबारे जानकारी हुने र समुदायमा जनचेतना फैलाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - संयोजक, विस्मयादिबोधक शब्दसहित वाक्य संरचना गर्ने र विभिन्न अवस्थासँग सम्बन्धित थप वाक्यहरू बोल्न जान्ने - परम्परागत सीपको महत्त्व र हराउँदै गएका सीपको पहिचान र संरक्षणको अभ्यास गर्ने - अधिल्लो कक्षामा जम्मा गरेका सबै सामग्री सम्पादन गरेर भन्ने सुनाउने तथा प्रस्तुत गर्ने - राष्ट्रिय स्तरमा स्थानीय कथा प्रस्तुत गर्नुको आवश्यकताबारे विचार राख्न सक्ने - छलफलको विषयसूची बनाउने र कक्षा १ देखि अध्ययन अवलोकन गरिएका विविध पक्षको अभिलेखन गर्ने - गापा स्तरमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको असर तथा न्यूनीकरण र स्थानीय परिकारको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउने कार्यक्रम आयोजना गर्ने, सहयोग गर्ने वा सहभागी हुने - गापा स्तरमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको असर तथा न्यूनीकरण र स्थानीय परिकारको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउने कार्यक्रम आयोजना गर्ने, सहयोग गर्ने वा सहभागी हुने
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बालीको फाइदा र सुधार गर्नुपर्ने पक्ष बताउने र अभ्यास गर्ने - मूलबालीको रोप्ने र थन्क्याउने खेती पात्रो भन्न सक्ने - गाउँमै भएको र बाहिरबाट ल्याएको बाली चिन्न सक्ने - समुदायमा भएका सीप, काम तथा आवश्यकता हेरेर आफूलाई गर्न मन भएको काम (जागीर नभई कामको प्रकृति) बारे आफ्नो विचार राख्न र प्रस्तुत गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - जैविक मलको फाइदा पहिचान गर्ने र बनाउन जान्ने - आफैं बोटबिरुवा रोप्न र फलाउन सक्ने - पालिकामा कुन काम कहिलेदेखि सुरु भए अध्ययन गर्ने - अबका ५, १०, २५ वर्षमा धेरैले के गरिरहेका हुन सक्लान् भन्नेबारे अनुमान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बाली र दिगो खेतीपातीका विशेषता बताउन सक्ने र त्यसको अभ्यास गर्ने - गापा, कृषि तथा पशु कार्यालय, वन विभाग आदि जस्ता निकायबाट पाइने सेवाबारे परिचित हुने - आफूले चाहेको काम भविष्यमा गर्न सक्ने हुनका लागि आजदेखि आफूले गर्नुपर्ने तयारीबारे सोच थाल्ने - पालिकाका पेसागत सङ्घसंस्था र सम्बन्धित निकायका सेवा सुविधाबारे परिचित हुने

* पत्रु खाना भन्नाले आवश्यक पोषक तत्व नभएका, धेरै चिल्लो, अत्यधिक नून वा चिनी भएका खानेकुरा तथा पेय पदार्थ बुझिन्छ। जस्तै : चाउचाउ, बिस्कुट, कोक, पेप्सी, आलु चिप्स इत्यादि।

विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	क्षेत्रगत समग्र सिकाइ उपलब्धि
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	विद्यार्थीले गापाको संक्षिप्त र औपचारिक विवरण दिन सक्ने छन् ।
	जीविकाको मुख्य आधार	आफ्नो परिवार र पालिकाका धेरैजसो घरधुरीको गुजारा केबाट चल्छ भन्नेबारे सामान्य ज्ञान पाउनेछन् ।
	स्थानीय रेडर्क बुक	पालिकाका रोचक विवरण तथा तथ्याङ्कबारे परिचित हुने छन् र यसमार्फत मनोरञ्जन र आत्मगौरव गर्ने छन् ।
	चाखलागदा भौगोलिक ठाउँ	पालिकाका विविधतापूर्ण भूगोल र पर्यटकीय स्थलहरूको ज्ञान पाउनेछन् ।
	नदीनाला	पालिकाका नदीनालासँग सम्बन्धित तथ्यगत ज्ञान र खोला तथा वरपरका जीवनबारे परिचित हुने छन् ।
	वन वनस्पति	पालिकामा पाइने वनस्पतिसम्बन्धी विविधताको ज्ञान तथा गौरव र जीविकामा त्यसको सम्बन्ध छलफल गर्नेछन् ।
	जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	पालिकाका जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीसँग सम्बन्धित तथ्यगत ज्ञान पाउनेछन् र यसबारे कौतूहल र उपयोगमा सचेतनाको विकास गर्ने छन् ।
	जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	स्वास्थ्योपचारमा तथा जडीबुटीसम्बन्धी स्थानीय ज्ञान र त्यसको उपयोगमा सचेत हुने छन् ।
विपत् तथा वातावरण	प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	विशेष गरी चट्ट्याड प्रभावितक्षेत्र भनेर सचेत हुँदै प्रकोप विरुद्ध बचाव र न्यूनीकरणबारे परिचित हुने छन् ।
	विषालु जीवजन्तु	यस्ता जीवजन्तुसँग अपनाउनुपर्ने सावधानी र यिनको व्यवस्थापनमा सीप विकास गर्ने छन् ।
	सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	स्थानीय रूपमा आइपर्ने सरुवा रोगबारे जानकारी पाउनेछन् र सफाइ तथा बचावमा उत्प्रेरित हुने छन् ।
	वातावरण विनाश तथा संरक्षण	सङ्कटको कारणबारे सचेत भएर व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक जीवनमा अनावश्यक उपभोग घटाउनमा सक्रिय हुने छन् ।
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	राष्ट्रिय इतिहासमा आफ्नो ठाउँको महत्त्व आकलन गर्दै यसलाई एक स्थानीय विशेषताको रूपमा लिई स्थानीय पर्यटकीय अवसरको सम्भावना देख्ने छन् ।
	हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	

विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	क्षेत्रगत समग्र सिकाइ उपलब्धि
भाषा, संस्कृति र समाज	भाषा	मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा आधारभूत संवाद गर्न सक्ने छन् । विविधताप्रति सचेतना, परस्पर सम्मान र सहिष्णुताको विकास गर्ने छन् ।
	हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	परम्परागत सीपको जगेर्ना र विकास, आत्मगौरव तथा सीप पुस्तान्तरणमा सक्रिय सहभागिता गर्ने छन् ।
	लोक कला तथा साहित्य	परम्परागत अन्तर्निहित कला तथा साहित्यिक ज्ञानको रक्षा, मनोरञ्जन र यसप्रति गौरव गर्ने छन् ।
	चालचलन र चाडपर्वहरू	आफ्नो ठाउँको विस्तृत विवरण तथा परिस्थिति ज्ञान दिन सक्ने छन् ।
	परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	परम्परागत खानाको विविधताको प्रशंसा गर्ने र अल्पपोषण भएका खानेकुराको असरबारे जानकारी पाउनेछन् ।
कृषि र अन्य पेसा	कृषि र पशुपालन	जीवनोपयोगी शिक्षाका रूपमा कृषिसम्बन्धी ज्ञान पाउने र सो ज्ञान कायम राख्न सक्रिय हुने छन् ।
	कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	किसानी बाहेकका अन्य पेसाका अवसरको ज्ञान र आफ्नो रोजाइबारे ज्ञान विकास गर्ने छन् ।

कक्षागत क्षेत्र र क्रम

कक्षा १ - ३

क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कार्यघण्टा
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - आफू वरपरको वातावरण : आफू उभिएको जमिन, देख्न सकिने पानीका स्रोत, गाउँघर - कक्षामा देखेर थाहा पाइने रेकर्डहरू - नजिकमा रहेको भौगोलिक महत्त्वका स्थानहरू - नजिकका भौगोलिक स्थानमा पाइने माटो, ढुङ्गा, बोटबिरुवा र अन्य सामग्री - नजिकको खोला र वारिपारिका ठाउँको नाम - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति - गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने चराचुरुङ्गी 	<ul style="list-style-type: none"> - आफू वरपरको वातावरण : वरपरका टोल तथा गाउँको नाम, तत्कालको मौसमअनुसार तातो चिसो, छिमेकीका नाम र सम्बोधन - विद्यालय र घर वरपरका देखेर थाहा पाइने रेकर्डहरू - नजिकको भौगोलिक महत्त्वको स्थानका वस्तुगत विशेषता - नजिकको खोलाको विवरण र त्यस दिन देखिएको दृश्य - खान हुने र नहुने वनस्पति - गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने कीरा र जनावर 	<ul style="list-style-type: none"> - आफू वरपरको समुदाय : छिमेकी, भू-उपयोग (बस्ती, खेतीपाती, जङ्गल आदि) र सेवा संस्था (अस्पताल, विद्यालय, ढूला पसल आदि) - गाउँ वरपरका देखेर थाहा पाइने रेकर्ड विवरण - नजिकको भौगोलिक महत्त्वका स्थानको वातावरण र अनुभव - नजिकको खोलाको वातावरणको प्रत्यक्ष अवलोकनसहित व्याख्या - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पतिका लागि उचित वातावरण - गाउँघरतिर विशेष मौसममा वा परिस्थितिमा देखिने जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गी 	४३

क्षेत्र	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कार्यघण्टा
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - खोलामा भल वा बाढी आएको देखेर सावधान हुन सक्ने - घर तथा वरपर पाइने हानिकारक कीरा र तिनबाट बच्ने तरिकाहरूबारे परिचित हुने - घरमा आफू वा अरू कोही बिरामी भएको वा हुन सक्छ भन्नेबारे जानकारी हुने - घर तथा विद्यालय वरपरका कुहिने वस्तुको पहिचान गर्न सक्ने र त्यसको उपयोगिताबारे जानकारी राख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - बाढीको असर र बच्ने उपाय - गाउँघरतिर पाइने हानिकारक जनावर (चिथार्न/कोतार्न वा टोकन सक्ने र सुई नलगाएका कुकुर/बिरालो/चमेरो वा अन्य जनावर आदि) - मानिस कसरी बिरामी हुन्छ होला ! - नकुहिने वस्तु (चाउचाउ बिस्कुटका खोल, कोक फ्यान्टा तथा पानीका प्लास्टिकका बोतल, किताबको चिप्लो गाता, नाइलन कपडा, प्लास्टिकका भोला, गुट्टा, स्याम्पु, मिठाइका खोल आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> - बाढी र पहिरोका कारण र रोकथाम - गाउँघरतिर विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने वा देखिने विषालु वा रोग संक्रमण गर्ने कीरा र जनावर (बिच्छी, सर्प, विषालु भ्यागुता) र यिनले गर्न सक्ने हानिको विवरण - सार्ने रोगहरू र तीबाट बच्ने सावधानी - नकुहिने वस्तुले वातावरणमा पार्ने नकारात्मक असरहरू 	२८
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो टोलक्षेत्रका पुराना घरसम्बन्धी जानकारी हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँका पुराना र नयाँ संरचना 	<ul style="list-style-type: none"> - सबैभन्दा नजिकको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ 	५
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - अभिवादन र परिचय - माटोबाट बनेका सामानहरू - घरगाउँतिरको नजिकैको विद्यार्थीको पहिलो वा स्थानीय भाषाको भाका - आफूलाई मन पर्ने र समाजको पहिरन - मन पर्ने खानेकुरा 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक सत्यबोधक तथा स्वीकृतबोधक क्रियाका करण/अकरण रूप - शरीरका अङ्ग, नातागोता, घर तथा विद्यालय वरिपरिका वस्तुहरू जनाउने शब्दहरू - हातले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू - स्थानीय बाजा, तिनका बजाउने तरिका र ती बाजाबाट निस्कने धुन - आफ्नो र छिमेकीका घरका आकारप्रकार तथा विवरण - घरमा खाइने फलफूल, तरकारी र जनावरबाट प्राप्त खानेकुरा 	<ul style="list-style-type: none"> - अस्तित्व र परिचय बोधक क्रियाका अनिश्चित भूत रूप - काठपातले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू - प्रचलित स्थानीय कथा - आफ्नै कथा बनाउने - आफ्नो र छिमेकीको दैनिकी - खाना बनाउनमा सहयोग र खानाको सुरक्षा 	७१ (भाषाको कार्यघण्टा ४० समेत)
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - तरकारी, अन्न, फलफूलका बोटबिरुवा - घरका सदस्यका कामहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - घर पालुवा जनावर, तिनको चरित्र र काम - छिमेकी र आफ्नो घरको काम 	<ul style="list-style-type: none"> - बारी र फूलबारीमा हुने बिरुवाको स्याहार - नजिकको बजारमा गर्ने कामहरू 	१३

कक्षा ४ - ५

क्षेत्र	कक्षा ४	कक्षा ५	कार्यघण्टा
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर सक्रिय रहेका सेवा प्रदायक संस्था र आपत्मा परेका बेला सहयोग गर्ने संस्था तथा गुम्बा, मन्दिर, चर्च र तिनले गर्ने काम - गाउँघरमा आपसमा गरिने गैरमौद्रिक (पैसा संलग्न नहुने) लेनदेन - आफू र आफ्नो छिमेकीको जीविकाका मुख्य आधार - विद्यालय रेकर्ड बुक - वडाभित्र वा अलिपरका भौगोलिक स्थानका विशेषता - ती ठाउँ र मानिसको सम्बन्ध - ती ठाउँसम्बन्धी लोकगाथाहरू - वडाभित्र वा अलिपरका नदी तथा खोलानालाका विशेषता - स्थानीय खोलानाला र मानिसको सम्बन्ध र सम्बन्धित लोकगाथाहरू - वरपरका वनस्पतिको प्रयोग - गाउँघरतिर पाइने विविध जीवजन्तुका र तिनका विशेषता - प्रयोग गरेका वा नगरेका घरेलु औषधि 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो क्षेत्रको वडा विवरण - वडामा जीविकाका मुख्य आधार - सामुदायिक रेकर्ड बुक - वडाभित्रको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण र स्थान वरपरको वातावरण - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वारिपारिका वातावरण - बल्छीको ज्ञान र अभ्यास - पालिकाका विशेष वनस्पति - पालिकामा जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीले गर्ने सकारात्मक प्रभाव र दिएका समस्या - घरेलु औषधिका प्रकार 	३९
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - हावाहुरीका सम्भावना र असरहरू - विषालु जीवले टोक्दा के हुन्छ - पिछिल्लो पाँच वर्षमा गाउँमा लागेका सरुवा रोग, तिनका कारण र बच्ने उपाय - प्रकृतिमा उपलब्ध वस्तुहरू कहाँबाट आउँछन् र कहाँ जान्छन् 	<ul style="list-style-type: none"> - आगलागी र डढेलोका कारण तथा रोकथाम - आगलागी, डढेलो र मानिसको सम्बन्ध - विषालु जीवले टोक्यो भने के गर्ने - गाउँमा लाग्न सक्ने सरुवा रोगका लक्षण र उपचार - स्थानीय तहमा दिगोपनको अवधारणा 	२२
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - वडाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थान - मेरो परिवारको इतिहास 	<ul style="list-style-type: none"> - वडाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान - मेरो वडाका बस्तीहरूको सुरुआत 	६
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - बाध्यात्मक तथा अस्तित्व जनाउने क्रिया - विद्यालय, समाज तथा संस्कृति, नातागोता, बानी र इन्द्रियका काम सम्बन्धित शब्दहरू - धातुले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू - आफ्नै गाउँखाने कथाहरू - घर र छिमेकमा क-कसले के के काम गर्छन् - घरमा आउने स्वस्थकर र सन्तुलित खाना 	<ul style="list-style-type: none"> - सामान्य भूत तथा अभूतकालका ढाँचा - समयसम्बन्धी शब्द - घरायसी जीवन उपयोगी सीपहरू - समुदायका उखान, टुक्का, गीत र कथा - सहयोगको अवस्था - अल्पपोषण भएका खानेकुराको प्रकार, स्रोत र असर 	५२ (भाषाको कार्यघण्टा ३० समेत)
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - ऋतु अनुसारका खेती - छिमेक तथा नजिकको बजारमा विभिन्न पेसावालाले दिने योगदान 	<ul style="list-style-type: none"> - घरपालुवा जनावरका काम, गुण, स्वभाव, प्रयोजन - जनावर तथा खेतीबीचको अन्तरसम्बन्ध - हरेक कामका कारण र फाइदा बेफाइदा 	९

कक्षा ६ - ८

क्षेत्र	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८	कार्यघण्टा
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाको संरचना, कार्यालयका मुख्य शाखा र काम - गापाको भौगोलिक अवस्थिति र विशेषता - शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी - भौगोलिक रेकर्ड बुक - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक ठाउँ र वरपरका स्थानको विवरण : गुर्जिडाँडा, जितपुर डाँडा, फ्याउरी डाँडा, कुण्ड पोखरी, सिन्दुरे दह, गोहबर डाँडा, भीमकोट, थाम डाँडा (टुँडिखेल), धिमिले डाँडा - पालिकाका मुख्य खोलाहरू : मरिण, बागमती, क्यानेश्वर, कोखाजोर - वातावरणका लागि वनस्पति - पालिकाका विशेष जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी र तिनको हालको अवस्था - वरपरका काठबाहेक मानिसलाई काम लाग्ने वनपैदावरहरू (जस्तै : निगुरो, तामा, फल) र जडीबुटीहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाबारे सामान्य ज्ञान: सामाजिक तथा भौगोलिक अवस्थितिसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क - सिन्धुलीको र जिल्लाभित्रकै सीमा जोडिएका जिल्लाको अवस्थिति र विवरण - हरिहरपुरगढी गापाका संस्थागत साथीहरू - पालिकामा उर्जा, सञ्चार र यातायातको स्थिति - इतिहास (भौतिक तथा मानवीय) रेकर्ड बुक - पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको वातावरण, महत्त्व र सम्भावना - पालिकाका खोला र तिनको परम्परागत प्रयोजन - वनजङ्गल संरक्षण - पालिकाका जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभाव - विभिन्न रोगका बिरामीका लागि प्रयोग गरिने जडीबुटी 	<ul style="list-style-type: none"> - देश, प्रदेश तथा जिल्लाको नक्सामा पालिका र वडाहरू देखिने नक्सा - गापाको विकासको अवस्था, अवसर र चुनौती र छिमेकी पालिकाहरूसँग संक्षिप्त तुलना - जीविकोपार्जनका अवसर र चुनौतीहरू - व्यापारिक वा सामाजिक संस्था खोल्ने प्रक्रिया - पालिकाको आर्थिक, राजनीतिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्क - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान, समाजसँग सम्बन्ध, तिनको प्रयोग, वर्तमान अवस्था र व्यवस्थापन - पालिकाका मुख्य खोलाको वर्तमान अवस्था र प्रयोगका द्वन्द्व - पालिकाका सामुदायिक वनको महत्त्व, आवश्यकता, फाइदा र समस्या - पालिकाका जीवजन्तुको संरक्षण तथा व्यवस्थापन - स्थानीय जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावरको प्रयोग गर्ने तरिका र संरक्षण 	३९
विपत् तथा वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - चट्टाडबाट सावधानी - विषालु जीवबारे थप जानकारी - गापामा असर गरेका सरुवा रोग - सरुवा रोगबाट बच्ने उपायहरू - गापामा रहेको प्रदूषणका कारण र रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक तथा मानवजन्य प्रकोपका असर र बचाउका उपायहरू - विषालु जीव र मानवबस्तीको सह-अस्तित्व - कोरोना संक्रमणमा गाउँलेले अपनाएका सावधानी - नयाँ सरुवा रोग वा महामारीका बेला अपनाउनु पर्ने सावधानी - पृथ्वीका लागि नकुहिने र पुनर्नवीकरण नहुने (नन्रिन्युएबल) सामानको मूल्य 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित रहन विद्यालय तथा पालिकामा पूर्वतयारी व्यवस्था - विषालु जीवजन्तु व्यवस्थापन तथा संरक्षण - कोरोना संक्रमणमा गापाले अपनाएका सावधानी - उत्पादन र खपतमा उत्तरदायित्व - वातावरण संरक्षणका कार्यक्रम 	२२

क्षेत्र	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८	कार्यघण्टा
इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान : हरिहरपुरगढी किल्ला, जितपुर डाँडा, हेमकर्णेश्वर वा घण्टे मन्दिर, डुण्डर झ्याँडी/फ्याउरी डाँडा, कुण्ड पोखरी, सिन्दुरे दह, भीमकोट, लोहासुर पोखरी, भीमबाँध/भीमाद, सामतेन टासी छयोईलिङ गुम्बा, सामतेन थार्पेलिङ गुम्बा - हामी र हाम्रो समुदायको यात्रा 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको वातावरण, महत्त्व र सम्भावना - हरिहरपुरगढीको परिवर्तनमा योगदान दिएका व्यक्तिहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान, समाजसँग सम्बन्ध, तिनको प्रयोग, वर्तमान अवस्था र व्यवस्थापन - हरिहरपुरगढीको युद्ध इतिहास 	६
भाषा, संस्कृति र समाज	<ul style="list-style-type: none"> - अपूर्ण भूत तथा अभूतकालका ढाँचा - विभक्ति र नामयोगीको प्रयोग - परम्परागत खेतीपाती गर्ने र थप जीवन उपयोगी सीपमा सहभागिता - सामुदायिक कला तथा अभ्यास - जन्मेदेखि मृत्युसम्मको रीति - चाडपर्व - हराउँदै गएका स्थानीय फलफूल तरकारी तथा परिकार 	<ul style="list-style-type: none"> - पूर्णभूत तथा अभूतकालका ढाँचा - अभ्यस्त भूतकालका ढाँचा - अदृश्य सीपहरूको आकलन, अवलोकन, अभिलेखन र छलफल - लोक कलामा आफ्नो प्रयास - विश्वास र मूल्यमान्यता - पत्रु खानाले वातावरणमा पारिरहेको असर र यसको न्यूनीकरण - स्थानीय खानाको महत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> - संस्कृति, खोला, बजार व्यवसाय, पालिकाको परिचय वातावरण प्रदूषण तथा संरक्षण, जलवायु परिवर्तन (तामाङ भाषामा लुडक्युइ), खाद्य सङ्कट पोषण, कोरोना भाइरस महामारी, रोग व्याधिसँग सम्बन्धित शब्दहरू - संवाद - परम्परागत सीपको महत्त्व र संरक्षण - दोहोरी गीत तथा अन्य साहित्य - चालचलन तथा चाडपर्वबारे छलफल तथा विविध पक्षको अभिलेखन - गापा स्तरमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको न्यूनीकरण र असरसँग सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य 	५२ (भाषाको कार्यघण्टा ३० समेत)
कृषि र अन्य पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बालीको फाइदा र सुधार गर्नुपर्ने पक्ष - मूलबालीको रोप्ने र थन्क्याउने खेती पात्रो - गाउँमै भएको र बाहिरबाट ल्याइएका बाली - आफ्नो रुचिका काम 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय र घरमै उमारिएका खानेकुराका फाइदा - जैविक मलका फाइदा - पालिकामा विभिन्न कामको इतिहास र भविष्य 	<ul style="list-style-type: none"> - जैविक तरिकाले खाद्यान्न उत्पादन गर्ने तरिका र अवधारणाहरूको आधारभूत जानकारी - पालिकामा पेसागत संस्था र सम्बन्धित निकाय 	९

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण
कक्षा १

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	- आफू बस्ने र विद्यालय भएको टोल वरपरका घर, बाटो, अरू संरचना, डाँडा, खोला, खोल्सा चिन्न सक्ने	- आफू वरपरको वातावरण : आफू उभिएको जमिन, देख्न सकिने पानीका स्रोत, गाउँघर	- जोडी क्रियाकलाप : दुई-दुई जनाको समूह बनाएर एक अर्कालाई आफ्नो घर वरपर भएका बृहत् भौगोलिक संरचनाहरू (बस्ती, खेती, वनस्पति) भन्ने र कक्षामा एक अर्काले देखेका यस्ता संरचना भन्न लगाउने । - समथर, डाँडा, भिरालो, नदी, डाँडा, पोखरी पहिचान गर्न सकेको । - देखिने डाँडा, खोल्सा, नदीहरू चिनेर नाम भन्न सकेको - दृश्यलाई चित्रमा उतार्न प्रयत्न गरेको (दुरूस्त हुनु जरुरी छैन) ।	- घर र विद्यालय भएको टोल वरपरका चारतिर (दायाँ, बायाँ, अगाडि, पछाडि) के छन् भन्न सकेको - समथर, डाँडा, भिरालो, नदी, डाँडा, पोखरी पहिचान गर्न सकेको - देखिने डाँडा, खोल्सा, नदीहरू चिनेर नाम भन्न सकेको - दृश्यलाई चित्रमा उतार्न प्रयत्न गरेको (दुरूस्त हुनु जरुरी छैन)	८
स्थानीय रेकर्ड बुक	- कक्षाभित्रका व्यक्ति, वस्तु र क्रियाकलापका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने	- कक्षामा देखेर थाहा पाइने रेकर्डहरू	- सबैलाई लाइनमा लगाएर अग्लोदेखि होचो विद्यार्थी उभ्याउँदै कक्षामा सबैभन्दा अग्लो को रहेछ पत्ता लगाउने खेल खेल्ने र कसरी पत्ता लाग्यो भन्न लगाउने । - सबैको उमेर टिप्पै कक्षामा भएका सबैभन्दा सानो र ठूलो उमेरको विद्यार्थी पत्ता लगाउने र कसरी पत्ता लाग्यो भन्न लगाउने । - भोलामा भएको सबैभन्दा ठूलो किताब, कापी वा सामग्री निकाल्न लगाएर कोसँग सबैभन्दा ठूलो सामान रहेछ भनेर पत्ता लगाउन दिने र कसरी पत्ता लाग्यो भन्न लगाउने । - यिनका साथै विभिन्न खेल तथा गतिविधिबाट सबैभन्दा सफासुग्घर, राम्रो अक्षर भएको, नियमित विद्यालय आउने आदि जस्ता विवरण पनि पत्ता लगाउन दिने र छलफल गर्ने ।	- सहपाठीका देखिने गुण तथा विवरण पहिल्याउन सकेको - कक्षाभित्रका सामानको देखिने गुण तथा विवरण पहिल्याउन सकेको - तुलनात्मक विवरण दिँदा उक्त उत्तर कसरी आयो भन्न सकेको (उत्तर सही हुनु जरुरी छैन) - साथीलाई शारीरिक बनोटको आधारमा जिस्क्याउने वा होच्याउने व्यवहार नदेखाएको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - यस्ता विवरणहरू सहितको कक्षागत गीत शिक्षकले बनाएर सबैलाई सँगै गाउन लगाउने र रमाइलो गर्ने । (यस्ता क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई शारीरिक बनोट, मानसिक तथा आर्थिक अवस्थाका आधारमा हतोत्साही हुने अवस्था सिर्जना नगर्ने, सबै जना फरक हुन्छन् र आफ्नै हिसाबमा सुन्दर हुन्छन् भन्ने कुरा शिक्षकले आफ्नो बोली व्यवहारमा प्रस्तुत गर्ने ।) 		
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - सबैभन्दा नजिक रहेका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान चिन्ने - त्यहाँका चिर्जाबिजको पहिचान तथा सम्मान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकमा रहेको भौगोलिक महत्त्वका स्थानहरू - नजिकका भौगोलिक स्थानमा पाइने माटो, ढुङ्गा, बोटबिरुवा र अन्य सामग्री 	<ul style="list-style-type: none"> (यो ठाउँ र ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्त्वका ठाउँ मिल्न गएमा दुई पाठ एकीकृत गरेर पढाउन सकिन्छ ।) - आफ्नो घर वरपर घुम्न जाने ठाउँ वा विशेष खालको डाँडा, पोखरी, गुफा, खोलानाला वा भरना देखेका छौ ? भन्ने प्रश्नबाट कक्षा सुरु गर्ने । आएका उत्तरलाई पनि समेट्दै उक्त ठाउँका विशेष भौगोलिक स्थानहरूको नाम दिएर यस्ता ठाउँ किन रमाइला छन् ? भनेर सोध्ने र भन्ने । - नजिकैका यस्ता स्थान भ्रमण गर्ने, भौगोलिक महत्त्वको स्थानका पानी, माटो, ढुङ्गा, बोटबिरुवा अवलोकन र स्पर्श गराउने र त्यहाँबाट देखिने वा त्यहाँ भएका आफूलाई मन पर्ने दृश्यको चित्र बनाउन लगाउने । - भौगोलिक विशेषताको ठाउँको सामग्री संकलन गरेर वा विद्यार्थीलाई गर्न लगाएर पात, ढुङ्गा, चकलेटको खोल, प्लास्टिकको बोतल, सिन्का र लट्टी आदि जस्ता सामान्य लेबलसहित प्रदर्शन गर्न सिकाउने । सामग्री संकलन गर्दा के कुरा त्यहाँबाट टिप्न वा उठाउन मिल्ने वा नमिल्ने हो भनी बुझाउने । किन होला ? भनेर प्रश्न गर्ने र शिक्षकले अन्त्यमा अन्य भाषामा समेत सबैलाई बुझाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपरका चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ (कम्तीमा एउटा) को नाम भन्न सकेको - वरपरका चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ आफ्नो घर तथा विद्यालयभन्दा कतातिर छन् भन्न सकेको वा देखाउने प्रयत्न गरेको - चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँबारे आफूलाई के रमाइलो लाग्छ कक्षामा भनेको - त्यहाँ भएका वा पाइने ठोस वस्तु अर्थात् माटो, ढुङ्गा, बोटबिरुवा, तिनका आकार वा अन्य केही पहिचान गर्न सकेको - त्यहाँका वस्तु वा केही अन्य कुराबारे सोधेको वा जान्न इच्छा देखाएको - छुन वा देख्न सकिने वस्तु वा दृश्यको कम्तीमा एक चित्र बनाउन प्रयत्न गरेको - सामग्री संकलन गर्दा त्यस्ता ठाउँबाट कस्ता सामग्री टिप्नु हुन्छ वा हुँदैन व्यवहारमा देखाउन वा दुईवटा कुरा भन्न सकेको - जथाभावी फोहोर फाल्नु हुँदैन भन्ने बुझे कक्षामा फोहोर नगरेको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
नदीनाला	<ul style="list-style-type: none"> - सबैभन्दा नजिकको खोला, खोल्सा र त्यसको वारिपारिका ठाउँको सामान्य परिचय दिन सक्ने - खोलाको सौन्दर्यप्रति सचेत हुने र सावधानी अपनाउने 	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकको खोला र वारिपारिका ठाउँको नाम 	<ul style="list-style-type: none"> - सबैभन्दा नजिकको खोलामा गएर (तर खोला ठूला भए भित्र नजाने र जानु हुन्न भन्ने) त्यहाँको पानी, ढुङ्गा, बालुवाको स्पर्श, आवाज, गन्ध, दृश्यलाई अनुभव गर्न लगाउने । केही सामग्री संकलन गर्न लगाएर कक्षामा नदी वरपर के के देखेका थियो, कुन कुरा कहाँ भेटेको र किन त्यो छानेको भन्नेबारे केही भन्न दिने । - के कुरा तातो-चिसो, ओभानो-ओसिलो आदि थियो अनुभव गराउने । विद्यार्थी सहभागिता राम्रो बनाउन ओभानो र ओसिलो भनेर दुइटै गोलो घेरा बनाउने, त्यहाँ पालैपालो विद्यार्थीलाई नदी छेउमा भेटिएका एउटा एउटा वस्तु (सुख्खा ढुङ्गा, भिजेको ढुङ्गा, चाउचाउको खोल, लेउको सानो टुक्रा, पानीको थोपा, पात आदि) दिएर ती दुई घेरा मध्येको एक घेरामा गएर उभिने खेल पनि खेलाउन सकिन्छ । - के के राम्रो लाग्यो, कस्ता कामले त्यो ठाउँ राम्रो नराम्रो बनाउँछ, विद्यार्थीलाई सोध्ने र अन्त्यमा शिक्षकले भन्ने । - त्यो ठाउँको फोहोर टिप्ने । - नजिकैका खोला वा भौगोलिक स्थानमा भ्रमण वा वनभोजको लागि जाँदा त्यहाँ देखिएका वनस्पतिका पात जम्मा गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपरका खोला खोल्सा (कम्तीमा एउटा) चिनेको - खोला वारिपारिका ठाउँको नाम भन्न सकेको - खोलाबारे आफूलाई के रमाइलो लाग्छ कक्षामा भनेको - जथाभावी फोहोर फाल्नु हुँदैन भन्ने बुझेर कक्षामा प्रदर्शन गरेको - त्यहाँ भएका ठोस वस्तु अर्थात् माटो, ढुङ्गा, बालुवा, बोटबिरुवा वा अन्य केही पहिचान गर्न सकेको - त्यहाँका ठोस वस्तु अर्थात् माटो, ढुङ्गा, बालुवा, बोटबिरुवा वा अन्य कुराबारे सोधेको वा जान्न इच्छा देखाएको - छुन वा देख्न सकिने वस्तु वा दृश्यको चित्र बनाउन प्रयत्न गरेको - समूहमा फोहोर टिपेर सहयोग गरेको 	६
वन वनस्पति	<ul style="list-style-type: none"> - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति पहिचान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति पहिचान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर पाइने पातका चित्र बनाउन दिने । - विभिन्न खालका वनस्पतिको पात पुराना किताबमा च्यापेर राख्न लगाउने । चोप आउने, चिलाउने वा विषालु वनस्पतिको जानकारी मात्र दिने वा प्रयोग गर्नु भए ध्यान पुऱ्याउने । - जम्मा गरेका पातको आधारमा कुन बोट होला भनेर घरमा सोधेर आउन लगाउने । - घर वरपर भएका रूखहरूको नाम सोधेर कक्षामा भन्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - घर तथा विद्यालय वरपरका वनस्पति चिनेको - कम्तीमा दुई किसिमका पात हेरेर तिनको रूख वा बोट चिन्न सकेको - पात सङ्कलन वा शिक्षण सिकाइ गतिविधिमा रहेको यस्तो क्रियाकलापमा सक्रिय सहभागिता देखाएको - मन परेका पात वा वनस्पतिको चित्र बनाउन प्रयास गरेको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	- गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने चराचुरुङ्गी पहिचान गर्न सक्ने	- गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने चराचुरुङ्गी	- आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर सबै मौसममा पाइने वा देखिनेमध्ये आफूलाई मन पर्ने कम्तीमा एउटा चराको चित्र बनाउन लगाउने । - नामअनुसार त्यो चरा कस्तो हुन्छ ? रङ कस्तो हुन्छ ? खुट्टा कतिवटा र कस्तो हुन्छ ? कहाँ बस्छ ? आदि जानकारी दिने वा प्रश्न सोध्ने ।	- नजिकैका सबै मौसममा पाइने वा देखिने पाँच चराचुरुङ्गीको नाम भन्न सकेको - नजिकै देख्न सकिने तीनवटा चराको गुँड कहाँ कस्तो ठाउँमा छ वा हुन्छ भन्न सकेको - नजिकै पाइने दुईवटा चराको रङ तथा विशेषता भन्न सकेको - कम्तीमा एउटा चराको चित्र बनाउन प्रयास गरेको	८

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	- खोलामा भल वा बाढी आएको देखेर सावधान हुन सक्ने	- वर्षाका बेलाको आफ्नो वरपरको खोला, खोल्सा	- खोला अवलोकनमा लगी विद्यार्थीलाई पानी धेरै पर्दा खोला कत्रो हुन्छ होला भनेर सोध्ने । - वरपरको खोला, खोल्सामा पानी धेरै भएर माटो, बोटबिरुवा रूख बगाएर ल्याएको देखे/नदेखेको सोध्ने र खोलामा भए देखाउने । - कित्ताबमा भएको बाढीको चित्र देखाएर त्यसलाई बाढी आएको भन्छन् भन्ने जानकारी दिने र बाढी आउँदा खोलाको पानी धमिलो हुने कुरा अभ्यास गराउने । सम्भव भए दूलो पानी परेको अर्को दिन खोला, खोल्सा अवलोकन गराउने । भल आएको बेलामा खोला तर्ने सावधानी बताउने । कुन खोला बढी धमिलो छ र किन ? प्रश्न गर्ने । - सम्भव भए वर्षामा खोलाको माथितिर पानी पर्दा खोलामा बाढी आउने जानकारी दिने र बुझाउने ।	- आफ्नो नजिकको खोला, खोल्सा वा चित्र हेरेर भल बाढी आएको भन्न सकेको - कस्तो बेलामा खोलामा पानी धेरै हुन्छ ? भन्न सकेको - आफ्नो घर तथा विद्यालय नजिकका दूला वा बगाउन सक्ने खोलाहरू कुन हुन् ? चिनेको वा नभए छैनन् भन्न सकेको - बाढी आउँदा खोला नजिक जानु हुन्छ कि हुँदैन ? र, किन होला ? भन्ने प्रश्नको उत्तर दिन सकेको	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
विषालु जीवजन्तु	- घर तथा वरपर पाइने हानिकारक कीरा र तिनबाट जोगिने तरिकाहरूबारे परिचित हुने	- हामीलाई हानि गर्ने कीराहरू	- कसैलाई कमिला, किर्ना, मच्छर वा बारुला/बिर्नीले टोकेको छ ? भन्ने प्रश्न गर्ने र कमिला वा मच्छरले टोक्दा चिलाएको वा मच्छर, सुलसुले, उडुसले टोक्न आउँदा मारेको अभिनयात्मक रूपमा सबै विद्यार्थीलाई गर्न लगाउने । - शिक्षकले खोजेर र विद्यार्थीले पाइने जति हानिकारक कीराहरूको चित्र बनाउने र खोज्ने । - सावधान रहनुपर्ने कीराहरूबारे घरमा सोधेर आउने काम दिने र अर्कोपल्ट त्यसको सूची बनाएर चित्र वा कीरा देखाउँदै क-कसलाई तिनको नाम थाहा छ सोध्ने । - कक्षाका आधा विद्यार्थीलाई मच्छरको र अरू आधालाई कमिलाको टोकाइबाट बच्न घरमा के के गरिन्छ भनेर सोधेर आउन लगाउने र भोलिपल्ट कक्षामा प्रस्तुति दिन लगाउने । - यो पाठ स्थानीय पाठ्यक्रमको जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी सँगै मिलाएर एकीकृत रूपमा पढाउन सकिन्छ ।	- सावधान रहनुपर्ने पाँच कीराहरूको नाम भन्न सकेको - चित्र हेरेर कीरा पहिचान गर्न सकेको - कीराले टोकेको अनुभव अभिनयात्मक रूपमा अभिव्यक्त गर्न सकेको - कुनै कीराको (कम्तीमा एउटा) टोकाइबाट बच्न के गर्ने भन्न सकेको	६
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	- घरमा आफू वा अरू कोही बिरामी भएको वा हुन सक्छ भन्नेबारे जानकार हुने	- घरमा भएका बिरामीका कारण, असर र बचाउका उपायहरू	- मानिस किन बिरामी हुन्छ ? भन्ने प्रश्न गर्ने । - घरमा कोही बिरामी भए/नभएको सोधेर आउन लगाउने । - घरमा को, के बिरामी भएको थाहा छ ? कसरी थाहा पाएको ? किन बिरामी भएको होला ? किन साबुन पानीले हात धुने भनेको होला ? जस्ता प्रश्न गर्ने र विद्यार्थीलाई गलत उत्तरको डर नमानी जवाफ दिन प्रोत्साहन गर्ने । - मूल पाठ्यक्रममा भएअनुसार साबुन पानीले हात धुने जस्ता क्रियाकलाप पनि गराउने ।	- घरमा सोधेर कहिले कोही बिरामी भएको वा नभएको भन्न सकेको - कुनै कारणले गर्दा बिरामी भइन्छ भन्ने बुझेर सम्भावित कारणहरू भन्ने प्रयत्न गरेको - साबुन पानीले किन हात धुनुपर्छ उत्तर दिने प्रयत्न गरेको - साबुन पानीले राम्ररी हात धुन जानेको	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	- घर तथा विद्यालय वरपरका कुहिने वस्तुको पहिचान गर्न सक्ने र त्यसको उपयोगिताबारे जानकारी राख्ने	- कुहिने वस्तु (फलफूल, तरकारी, कागज, पातपतिङ्गर लगायतका जैविक सामग्री)	- विद्यालयको प्राङ्गणमा विद्यार्थीलाई एक लाइनमा उभ्याएर आफ्नो अगाडिको फोहोर टिप्दै हिँड्न लगाउने । यसलाई खेलको रूपमा खेलाउन सकिन्छ । - टिपेको फोहोर कुहिने र नकुहिनेमा छुट्याउन लगाउने र दुई फरक खाल्डोमा फाल्न लगाउने । - विद्यार्थीको घरमा के के सामान कुहिन्छ, सोधेर सूची बनाएर ल्याउन लगाउने । - फलफूल र तरकारीबाहेक पात, कागज लगायतका अन्य वस्तु (जस्तै : कागज, पातपतिङ्गर, बोटबिरुवा, सिनो, सुतिको लुगा, गेडागुडी, अन्य आदि) पनि कुहिने हुन्छन् भन्ने बुझाउन पतभडका बेला लगेर देखाउने, कागज पानीमा गलाएर देखाउने । - जैविक मल वा कम्पोस्ट मल बनाउने गरेको ठाउँमा लगेर के के फालेको रहेछ देखाएर नाम भन्न लगाउने । तीमध्ये नकुहिएका वस्तुको चित्र बनाउन लगाउने । नकुहिए के होला ? भनेर खुला प्रश्न र छलफल गर्ने ।	- कुहिएको वा कुहिने वस्तु सुँघेर वा हेरेर चिन्न सकेको - कुहिने र नकुहिने फोहोर किन मिसाउन हुन्न भन्न सकेको वा नकुहिए के होला ? भन्ने प्रश्नको उत्तर दिन सकेको - फलफूल तरकारी बाहेकका थप पाँच कुहिने वस्तुका नाम भन्न सकेको - मल बनाउन कस्ता-कस्ता कुहिने वस्तु राखिन्छन् कम्तीमा पाँचवटा वस्तु भन्न सकेको	८

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- आफ्नो टोलक्षेत्रका पुराना घरसम्बन्धी जानकार हुने	- गाउँका पुराना घर, गुम्बा वा मन्दिर	- देख्दा कसको घर पुरानो देखिन्छ सोध्ने र किन त्यस्तो लागेको भन्नेबारे कुराकानी गर्ने । - आफ्नो घर पुरानामध्ये कि नयाँमध्ये रहेछ, कसको साँच्चिकै पुरानो रहेछ आदि प्रश्न अभिभावकसँग सोधेर आउन लगाउने । - नजिकको गाउँमा गएर (वा सम्भव नभए चित्रमा देखाएर) कुन घर पुरानो देखिन्छ पत्ता लगाउने अभ्यास गर्ने । - आफ्नो टोल क्षेत्रका एउटा नयाँ र एउटा पुरानो (कम्तीमा १५ वर्ष अगाडिको) गरी दुई खालका घरको चित्र बनाउन लगाउने ।	- नयाँ र पुराना घरको बाहिर देखिने सामग्री वा रङ कस्तो हुन्छ आफ्नो बुझाइ व्यक्त गर्न सकेको - घर वा चित्र हेरेर कुन घर पुरानो र कुन नयाँ होला भन्ने चिन्न सकेको - आफ्नो टोलको सबैभन्दा पुरानो घर वा संरचना कुन हो भन्न सकेको - नयाँ र पुराना घरहरूको चित्र बनाएको वा प्रयत्न गरेको	५

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	<ul style="list-style-type: none"> - फरक भाषा बोल्नेहरू छुन् भन्ने अनुभव गर्ने र पहिलो अभिव्यक्तिमा आवश्यक परिचयात्मक क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने - स्थानीय वा मातृभाषामा अस्तित्व बोधक क्रिया 'हो' र 'छ' र तिनका अकरण रूपको प्रयोग गरेर सामान्य वाक्य बोल्न सक्ने - अभिवादन र कक्षाभित्रका वस्तुसम्बन्धी शब्दहरू (बढीमा २५) प्रयोग गर्ने - 'के' प्रश्न प्रयोग गर्न सक्ने - स्थानीय भाषामा १ देखि १० सम्म गन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - अभिवादन र परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> - शिक्षकले कक्षामा उपस्थित भाषा बोल्नेहरूका सबै भाषामा खाना खाँयो ? वा सबलाई सञ्चै छ ? जस्ता वाक्य भन्ने । सबै भाषामा एक अर्काका भाषामा अभिवादन गर्न लगाउने । - विद्यार्थीलाई उनीहरूकै भाषामा तिम्पो नाम के हो ? भन्ने सोधेर आफ्नो नाम भन्न लगाउने । - कक्षाभित्रका वस्तु पालैपालो देखाउँदै स्थानीय भाषामा 'यो के हो ?' भन्ने सोधेर विद्यार्थीलाई उत्तर दिने अभ्यास गराउने । - ४/५ जनाको समूह बनाएर एक अर्काको भोलामा के छ ? भनेर सोध्ने खेल खेलाउने । पालैपालो सबैले फरक फरक भाषामा एउटा साथीलाई "तिम्पो भोलामा के छ?" सोध्ने र जवाफ दिनेले अर्कै भाषामा "मेरो भोलामा... छ" भन्ने । दुवैले हाउभाउसहित बोल्ने र समूहमै एक अर्कालाई सच्याउन प्रोत्साहन गर्ने । - विद्यार्थीको सङ्ख्याअनुसार कमसेकम फरक भाषाका एक जना पर्ने गरी २-३ समूह बनाई 'हो/होइन' क्रिया लाग्ने सामान्य प्रश्न र वाक्यहरू बोल्ने र शब्दहरू याद गर्न दिने । यसै गरी कुनै अरू दिन 'छ/छैन' को पनि अभ्यास गराउने । - हात वा खुट्टाका औंला गन्ने, ढुङ्गा वा अन्य शैक्षिक सामग्रीमार्फत गन्न सिकाउने । यसैमा "यतिवटा ढुङ्गा छ कि छैन" मार्फत छ/छैनको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ । - कक्षा १ लाई उपयुक्त हुने खालको गीतसँग परिचित गराउने । (लोक साहित्यको विषयसँगै मिलाएर पढाउन सकिन्छ ।) 	<ul style="list-style-type: none"> - कक्षाका साथीले बोल्ने भाषाको नाम जानेको - नेपाली र अंग्रेजी बाहेकको कम्तीमा एक भाषा (मातृभाषा वा स्थानीय) मा अभिवादन गर्न जानेको - स्थानीय वा मातृभाषामा अस्तित्व बोधक क्रिया 'हो', 'छ' र तिनका अकरण रूपको प्रयोग गरेर सामान्य वाक्य बोल्न सक्नेको - स्थानीय भाषामा १ देखि १० सम्म गन्न सक्नेको 	४०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	- माटो मुछ्ने, खेल्ने र इच्छा अनुसारको आकृति बनाउने र माटोबाट बनेका परम्परागत सामानहरू चिन्न सक्ने	- माटोबाट बनेका सामानहरू	- विद्यालय वरपरबाट सामग्री बनाउने माटोको बन्दोबस्त गर्ने । माटो मुछेर विद्यार्थीलाई गोलो, लाम्चो, थ्याप्चो, डल्लो विभिन्न किसिमको आकार बनाउन लगाउने । हिलो माटोबाट किताब, कपडा जोगाउने कुरामा ध्यान दिने र हिलो नलगाई गर्न सकेमा स्याबासी दिने । - सामग्री बनाउने माटो मुछेर विद्यार्थीलाई सुरुमा आफ्नो इच्छा अनुसारको सामान बनाउन दिने । - साथीले के बनाएको होला भन्ने अन्दाज गर्ने खेल खेलाउने । - माटोबाट के के सामग्री बनाउन सकिन्छ होला भन्ने सोधेर विद्यार्थीबाट उत्तर लिने । - घरमा माटोले बनेका सामान के के छन् अवलोकन गरेर वा घरका अभिभावक लाई सोधेर आउन लगाउने । तिनको चित्र बनाउन लगाउने वा सम्भव भए माटोबाटै बनाउन कोसिस गराउने ।	- मुछेको माटोबाट विभिन्न आकार बनाएको - माटोबाट आकार बनाउन चाहिने प्रक्रिया गर्न वा भन्न जानेको - माटोबाट बनेका घरका विभिन्न सामग्रीहरूको नाम भन्न सकेको - माटोबाट बनेका विभिन्न सामग्रीहरूको सामान्य नमुना वा तिनको चित्र बनाउने प्रयत्न गरेको	८
लोक कला तथा साहित्य	- आफ्नो गाउँघरतिर प्रचलित भाकामा कुनै गीतको लय पकड्ने, गाउने र नाच्ने	- घरगाउँतिरको नजिकैको विद्यार्थीको पहिलो वा स्थानीय भाषाको भाका	- विद्यार्थीहरूको समुदायअनुसार गाउँघर वरपर प्रचलित भाषा तथा भाकाको भइरहेको गीत, बालगीत वा सिर्जना गरेर वा खोजेर सँगै गाउन लगाउने । - अभिभावक दिवस वा यस्तै कुनै महोत्सवमा मादल बजाउन जान्ने व्यक्ति बोलाएर मादलको तालसँगै लोकभाकामा नाच्ने प्रस्तुति मिलाउने ।	- मादलको तालमा कुनै लोकभाकामा बालगीत गाउन प्रयत्न गरेको - पहिलो भाषा वा मातृभाषाको कम्तीमा एउटा भाका टिप्न सकेको - मादलको तालमा नाच्न कोसिस गरेको - गीतका पहिला एकदुई लाइन भन्न सकेको	८
चालचलन र चाडपर्वहरू	- आफ्नो र अरूको पारम्परिक पहिरनबारे अरूलाई बताउन सक्ने	- आफूलाई मन पर्ने र समाजको पहिरन	- जोडी क्रियाकलाप : एकले अर्कालाई आफ्नो मन पर्ने चाड कुन हो र त्यो चाडमा उनीहरू के गर्छन्, कस्तो लुगा लगाउँछन् सुनाएर वा चित्र बनाएर बुझाउने र आफ्नो साथीले भनेको कुरा कक्षासामु सुनाउन लगाउने । यो गतिविधिमा एकचोटिमा एउटा मात्र प्रश्न सोध्ने र विद्यार्थीले सुनाउने बेलामा साथीको सहयोग लिन पाउने अवस्था बनाउने ।	- आफ्नो साथीलाई मन पर्ने पहिरन भन्न सकेको - सहपाठीको पहिरनमा के राम्रो लाग्यो अभिव्यक्त गर्न सकेको - आफ्नो र साथीको पहिरनका विवरण भन्न सकेको - कक्षामा लगाइने भन्दा फरक एउटा पहिरनको नाम जानेको	७

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - विद्यालय प्रशासन तथा अभिभावक प्रतिनिधिसँग समन्वय गरेर कुनै निश्चित दिनमा विद्यार्थीलाई आफ्नो मन पर्ने चाडमा आफूले लगाउने पहिरन लिएर आउन निर्देशन दिने । सकेसम्म बजारै तयारी लुगाभन्दा पारम्परिक लुगामा जोड दिने । - विभिन्न पहिरनमा आएका विद्यार्थीलाई फेरि जोडीमा राखेर आफ्नो साथीको लुगाको कुन कुरा एकदमै मन पर्छ ? के उस्तै उस्तै रहेछ र के फरक रहेछ ? आदि जस्ता प्रश्न सोध्ने कक्षामा सुनाउन लगाउने । सम्भव भए समूहमा पनि सोध्ने । - किन विद्यालयमा एउटै पहिरन गरेको होला ? भन्ने प्रश्न गर्ने (सही उत्तर आउनु जरुरी छैन) 		
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- आफ्नो घरमा बनाउने परिकार र आफूलाई मन पर्ने परिकार चिनेर भन्न सक्ने	- मन पर्ने खानेकुरा	<ul style="list-style-type: none"> - आज घरमा क-कसले के के खाएर आएको सबलाई भन्न लगाउने । - घरमा पाक्नेमध्ये आफूलाई मन पर्ने परिकार के हो भनेर विद्यार्थीसँग सोध्ने र उक्त परिकारमा के के हुन्छ र कसरी बनाइन्छ भन्न लगाउने । - आफूलाई मन पर्ने परिकारको हेर्दा रङ, आकार प्रकार, सुँधदा, छुँदा कस्तो हुन्छ, त्यसलाई खोल्दा वा पकाउँदा कस्तो आवाज आउँछ र त्यसको स्वाद कस्तो हुन्छ अभिनय गर्दै भन्न लगाउने र भन्नेले गरेको हाउभाउ सबैले दोहोर्‍याउने । शिक्षकले टिपोट गरेर फलानो खानेकुरा ककसलाई मन पर्दो रहेछ भनेर सोध्ने र सबैलाई दोहोर्‍याउन लगाउने । (नोट : हाँप्रो सेरोफेरोको पाठ चाडपर्वमा पकाइने परिकार पढाउँदाखेरि यी क्रियाकलाप गर्न सकिन्छ ।) - विद्यार्थीहरूको समुदायअनुसार गाउँघर वरपर प्रचलित भाकामा कक्षामा नाम आएका खानेकुराको विशेष कुरा र उक्त खानेकुरा मनपराउने विद्यार्थीहरूको नाम समेत आउने गरी बालगीत सिर्जना गरेर सँगै गाउन र हाउभाउ गर्न लगाउने । - मौसम अनुसारले मन पर्ने परिकारको खाजा ल्याउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरमा बनाउने कुनै तीन प्रकारका परिकार भन्न सकेको - आफ्नो घरमा पकाइने कुनै एक खानेकुरालाई चित्रमा उतार्न प्रयत्न गरेको । - आफूलाई मन पर्ने परिकार भनेको र उक्त खाना कस्तो हुन्छ भन्न सकेको । - आफ्नो मन पर्ने साथीको मन पर्ने परिकार सम्भरेर वा सोधेर भन्न सकेको । 	८

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	- आफ्ना वरपरको खेतबारीमा भएका बोटबिरुवाहरू चिन्न सक्ने र खान मिल्ने नमिल्ने बिरुवाहरू छुट्याउन सक्ने	- तरकारी, अन्न, फलफूलका बोटबिरुवा	- घरमा रोपेका बिरुवा मध्येबाट तीन थरि बिरुवाको पात ल्याउन लगाउने र नाम भन्न लगाउने । - आज कुन-कुन बिरुवाबाट बनेको खाना खाँयो ? भनेर सोध्ने र खाएका चीजको सम्भव भएसम्म बिरुवा (वा बिरुवा नभए चित्र) देखाउने । - कुन-कुन कुरा नपकाई खान सकिन्छ ? भनेर सोध्ने र छलफल गर्ने । - खेत, फूलबारी र करेसाबारीमा विद्यार्थी लगेर बिरुवाका नाम सोध्ने र नचिनेका बोटबिरुवाका विशेषता चिनाउँदै नाम भर्नादिने । - विद्यालयको फूलबारीमा पानी हाल्न, झार उखेल्न लगाउने । घरमा पनि बाआमासँग सोधेर सक्ने काम गर्न प्रोत्साहन गर्ने । - मान्छेले खान नमिल्ने बिरुवा (झारहरू) देखाएर यो खाएका छौ भन्दै ठट्टा गर्ने र बारीमा पनि हामीले नखाने बोट यी हुन् भन्ने जानकारी दिने । - फूल, फल र बाली वा तरकारी गरी तीनवटा बोटबिरुवाको चित्र बनाउन लगाउने ।	- वरपर भएका कम्तीमा पाँचवटा बिरुवाका नाम भन्न सकेको - तरकारी, अन्न, फलफूल वा तिनको बोट छुट्याउन सकेको - खेतबारीका खान नमिल्ने बिरुवाहरू देखाउन सकेको - तीनवटा बोटबिरुवाका चित्र बनाउन कोसिस गरेको	८
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	- घरका कुन-कुन सदस्यले के काम गर्छन् भन्न सक्ने - विभिन्न पेसाका नाम र सरल रूपमा त्यो पेसामा के गरिन्छ भन्न सक्ने	- घरका सदस्यका कामहरू	- घरमा को-को हुनुहुन्छ ? भनेर सोध्ने र केही सदस्यको नाम भनिसकेपछि उनीहरूले गर्ने के के काम उस्तै छ ? के के फरक छ ? सोध्ने । - आमा, दिदी, काकी, फुपू, हजुरआमाले गर्ने काम र बुबा, दाजु, काका, हजुरबुबाले गर्ने काममा के गर्नुपर्छ र कक्षामा कति जनाको परिवारमा मिल्दोजुल्दो काम हुँदो रहेछ छलफल गर्ने ।	- घरका सदस्यलाई सोधेर उनीहरूको काम के हो कक्षामा भन्न सकेको - घरका सदस्यका काममा के गर्नुपर्छ भन्ने प्रयत्न गरेको - कम्तीमा तीनवटा पेसाको नाम याद गर्न सकेको - कम्तीमा तीनवटा पेसामा के गर्छन् आफ्नै भाषा तथा बुझाइमा व्यक्त गरेको	५

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	- आफ्नो वरपरको वातावरणसँग परिचित हुने (भौगोलिक वातावरण : विद्यालय र आफ्नो गाउँको नाम, आफू रहेको ठाउँको तत्कालको मौसम भन्न सक्ने, सामाजिक वातावरण : छिमेकीसँग बोल्ने र तिनलाई सम्बोधन गर्न सक्ने)	- आफू वरपरको वातावरण : वरपरका टोल तथा गाउँको नाम, तत्कालको मौसमअनुसार तातो चिसो, छिमेकीका नाम र सम्बोधन	- विद्यालय र आफ्नो गाउँको नाम क-कसलाई थाहा छ ? भन्ने जस्ता प्रश्न सोधेर कक्षा अन्तर्क्रियात्मक बनाउने । बालगीतको भाकामा विद्यालयको नाम र ठेगाना गाउँदै याद गराउने । - वरपरको तत्कालको मौसम (तातो/चिसो, ओसिलो/सुख्खा, बादल लागेको/घाम लागेको) कस्तो छ ? चित्र कोरेर व्यक्त गर्न लगाउने वा अभिनय गरेर प्रस्तुत गर्ने खेल खेलाउने । - आफ्नो घर नजिकका पाँच घरमा गएर हरेक घरका एक जनालाई तिनको नाम, तिनलाई आफूले गर्नुपर्ने सम्बोधन, मन पर्ने मौसम र गाउँको नाम जस्ता प्रश्न सोध्न लगाएर कक्षामा सानो प्रस्तुति दिन लगाउने । - छिमेकीका व्यक्तिहरूलाई के भनेर सम्बोधन गर्ने भनेर घरमा सोधेर आउने गृहकार्य दिने । उमेर, लिंग र नाताको आधारमा सम्बोधन फरक पार्नु ।	- आफ्नो टोलको नाम भन्न सकेको - विद्यालय रहेको टोलको नाम भन्न सकेको - तत्कालको मौसम भन्न सकेको - छिमेकीलाई सम्बोधन गरेर प्रश्न सोध्न सकेको	८
स्थानीय रेकर्ड बुक	- विद्यालय र घरका व्यक्ति, वस्तुका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने	- विद्यालय र घर वरपरका देखेर थाहा पाइने रेकर्डहरू	- विद्यार्थीलाई पाँच समूहमा बाँडेर प्रार्थनाको लाइन लागेको बेला (वा प्रार्थना नभएको अवस्थामा विभिन्न कक्षा डुलाउँदै) हरेक समूहलाई कक्षागत लाइनमा को अग्लो होला अनुमान गर्न लगाउने । हरेक अग्लो मानिएकालाई रुलर वा स्केल प्रयोग गरेर उचाइ पत्ता लगाइ लेख्न लगाउने, तीमध्ये पनि वास्तवमा को अग्लो रहेछ पत्ता लगाउने खेल खेलाउने र कसरी पत्ता लाग्यो भन्न लगाउने । - विद्यार्थीलाई समूहमा छुट्याएर सबै कक्षाका विद्यार्थीको उमेर टिप्न लगाउने र विद्यालयका सबैभन्दा सानो र सबैभन्दा ठूलो उमेरको, सबैभन्दा अग्लो, होचो, मोटो, दुब्लो विद्यार्थी पत्ता लगाउने र कसरी पत्ता लाग्यो भन्न लगाउने ।	- तुलनात्मक भौतिक गुण अनुमान गर्न सकेको - गुण तुलना गर्ने उपाय देखाउने वा भन्ने प्रयत्न गरेको - घरबाट र विद्यालयबाट देखिने सबैभन्दा अग्ला डाँडा नजिकका ठूला खोला आदिको उत्तर दिन सकेको - घर र विद्यालयबाट फरक पर्ने देखिने तथ्यहरूको सक्दो विवरण दिएको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - विद्यालयबाट चारैतिर देखिने डाँडा, रूख, खेत, नदी वा खहरेमध्ये कुन अग्लो वा टूलो होला भन्ने अन्दाज गर्ने खेल खेल्ने । - आफ्नो घरबाट देखिने डाँडाहरूमध्ये कुन डाँडा, रूख, घर, नदी अग्लो वा टूलो देखिन्छ टिप्न लगाएर कक्षामा सुनाउन लगाउने । - यस्ता विवरणहरूसहितको कक्षागत गीत शिक्षकले बनाएर सबैलाई सँगै गाउन लगाउने र रमाइलो गर्ने । (यस्ता क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई शारीरिक बनोट, मानसिक तथा आर्थिक अवस्थाका आधारमा हतोत्साही हुने शब्द प्रयोग नगर्ने, सबै जना फरक हुन्छन् र आफ्नै हिसाबमा सुन्दर हुन्छन् र शरीरको आकारका कारणले क्षमतामा असर पर्दैन भन्ने कुरा शिक्षकले भन्ने र आफ्नो व्यवहारले पनि सधैं देखाउने ।) 		
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकको ठाउँ कस्तो/कति अग्लो/गहिरो/टूलो/सानो अनुमान लाउन सक्ने - एकै किसिमका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान (उदा. डाँडाहरू) दुई/तीनवटा छन् भने तुलनात्मक रूपमा कुन अग्लो, होचो, तातो, चिसो, बस्ती कम बेसी, मान्छे धेरै वा कम आउने आदि भन्न सक्ने - त्यहाँका चिजबिजको पहिचान तथा सम्मान गर्ने 	- नजिकका भौगोलिक महत्त्वको स्थानका वस्तुगत विशेषता	<ul style="list-style-type: none"> - कक्षा १ मा लगेकोभन्दा बेग्लै ठाउँमा लाने र चढ्न मिल्ने डाँडा भए चढ्ने, चौर हो भने खेल खेल्ने, त्यहाँका देख्न, सुन्न, सुँघ्न, चाख्न वा स्पर्श महसुस गर्न मिल्ने कुराहरू अनुभव गराउने । - महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानसँग सम्बन्धित शब्दहरू चिनाउने जस्तै : विशेष वा स्थानीय नाम, त्यहाँ देखिएका कीरा, जनावर र बोटबिरुवाको नाम । - उस्तै खालका दुई फरक ठाउँमा के फरक रहेछन् विद्यार्थीलाई सोध्ने । कालोपाटी (ब्लाक वा ह्वाइटबोर्ड) मा एकापट्टि एउटा ठाउँ र अर्कोपट्टि अर्को ठाउँको नाम लेखेर विषयअनुसार (मौसम : तातो चिसो, उचाइ : अग्लो होचो, बस्ती : टूलो सानो आदि) बुँदागत रूपमा टिप्दै जाने । - हिँड्दा शिक्षक रोकिएपछि रोकिने र शिक्षक रोकिसाथ रोकिएर कुरा सुन्नुपर्छ भन्ने बताउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकका भौगोलिक महत्त्वका स्थानमा भएका वा पाइने ठोस वस्तु अर्थात् माटो, ढुङ्गा, बोटबिरुवा, जीवजन्तु वा अन्य केही पहिचान गर्न सकेको - नजिकका भौगोलिक महत्त्वका स्थानबीच ठोस विशेषताका आधारमा तुलना गर्न सकेको - यात्रामा अपनाउनुपर्ने कम्तीमा तीनवटा सावधानी भन्न सकेको - कतै जाँदा वा हिँड्दा प्लास्टिकजन्य फोहोर जथाभावी फ्याकु हुँदैन भन्ने व्यवहारमा देखाएको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- कस्तो ठाउँमा जान हुन्छ/हुँदैन भन्ने सामान्य जानकारी राख्ने		- यात्रा गर्दा अपनाउनुपर्ने सुरक्षाका उपाय जस्तै : समूहमा हिँड्ने, सजिलो र बलियो जुता चप्पल लगाउने, जथाभावी फोहोर नफ्याँक्ने, पानी परेको बेला चिप्लिने वा बाढी आउने भएकाले यात्रा नगर्ने आदिबारे छलफल गर्ने ।		
नदीनाला	- खोलामा वा खोला वरपरका वस्तु, जीवजन्तु पहिचान गर्न सकेको : पानी, बालुवा, ढुङ्गा, लेउ, चराचुरुङ्गी, माछा मार्ने वा नुहाउन, लुगा धुन जाने मानिस	- नजिकैको खोलाको विवरण र त्यस दिन देखिएको दृश्य	- खोल्सा वा खोलाको किनार हुँदै बालुवा ढुङ्गामा हिँडाएर कहाँ हिँड्दा कस्तो आवाज आउँछ, तातो, चिसो के हुन्छ याद गर्न लगाउने, विद्यालय फर्केपछि पालैपालो एउटा अवस्था दिँदै समूहमा अभिनयात्मक प्रस्तुति गर्ने खेल खेल्ने । - रेल गाडी खेलेको जसरी मानव साइलो बनाएर खोला कसरी बग्छ भन्ने खेल खेल्ने, खोला जोडिएको पनि खेलमार्फत देखाउन मिल्छ, कसरी खोला जोडिएपछि दूलो देखिन्छ भन्ने कुरा दुईटा लाइनका विद्यार्थीको कुम-कुम जोडिएर आकार दूलो भएको बुझाउने । - खोलासँग सम्बन्धित शब्दहरू जस्तै : छाल, माछा, पुल, पानी, ढुङ्गा आदि जस्ता शब्द चिनाउने खेल खेल्ने (सकेसम्म मातृभाषा र आवश्यक भएमा नेपाली तथा अंग्रेजीमा पनि) । - खोलामा तथा वरपर छरपस्ट फालिएका फोहोरहरू जम्मा गर्ने र थान्को लगाउने । - यहाँको पानी पिउन हुन्छ कि हुन्न र किन ? सोध्ने । असुरक्षित स्रोतको पानी पिउन हुँदैन भन्ने जानकारी दिने । - खोला कत्रो हुन्छ, कहाँ कति बलियो छ, गहिरो छ भन्नेबारे विद्यार्थीलाई जानकारी दिने । नजिकैका दुई फरक खोला वा खोल्सामा के फरक रहेछन् विद्यार्थीलाई सोध्ने । कालोपाटी (ब्ल्याक वा ट्वाइटबोर्ड) मा एकापट्टि एउटा खोला वा खोल्सा र अर्कोपट्टि अर्को खोला वा खोल्साको नाम लेखेर विषयअनुसार (पानी : धेरै-थोरै, धमिलो-सफा; चौडाइ : दूलो-सानो, माछा : भएको-नभएको आदि) बुँदागत रूपमा टिप्पै जाने । (चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँसँग मिल्न गएमा एकीकृत गरेर पढाउने)	- खोलाको छेउछाउ, वरपर र अलि पर के के फरक हुन्छ भन्न सकेको - खोला वरपर जथाभावी भएका प्लास्टिकजन्य र अन्य फोहोर टिपेर निश्चित स्थानमा राख्ने गतिविधिमा रुचि देखाएको वा जथाभावी फोहोर फाल्नु हुँदैन भन्न सकेको अथवा व्यवहारमा देखाएको - खोलाको पानी सोभै खान किन हुँदैन विचार राख्न सकेको - नजिकका खोला वा खोल्साबीच ठोस विशेषताका आधारमा तुलना गर्न सकेको	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वन वनस्पति	- वनस्पति वा बिरुवाको खान हुने र नहुने भाग छुट्याउन सक्ने	- खान हुने र नहुने वनस्पति	- विद्यार्थीलाई आफ्नो वरपर आफैं उम्रेका वनस्पतिहरू टिप्न लगाउने । तीमध्ये कुन-कुन खान मिल्छ कुन मिल्दैन छुट्याउन लगाउने । - खान मिल्ने बिरुवाको खान मिल्ने भागहरूको चित्र कोर्न लगाउने । - काँचै खान मिल्छ भने कक्षामा चाखेर हेर्ने, पकाउनुपर्ने भए खाजामा पकाएर ल्याउन भन्ने वा विद्यालयमा पकाएर खुवाउने । - खान नहुने वनस्पतिबारे पनि कुराकानी गर्ने । विषालु च्याउबारे कसैलाई थाहा छ कि सोध्ने । खान हुने र विषालु च्याउ हेर्दा पनि छुट्याउन सकिन्छ कि छलफल गर्ने । सम्भव भए विषालु च्याउसम्बन्धी भिडियो देखाउने र थप छलफल गर्ने ।	- नजिकैका वनस्पतिमध्ये कम्तीमा पाँच खान मिल्ने र पाँच नमिल्ने बोटबिरुवा चिन्न सकेको - खान मिल्ने भाग कुन हो भन्न सकेको - खान मिल्ने भाग कसरी खान मिल्छ देखाउन वा भन्न सकेको - च्याउ विषालु पनि हुन्छन् र थाहा नभई खान हुन्न भन्ने बुझाई शब्दमा व्यक्त गर्न सकेको	८
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	- गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने जनावर पहिचान गर्न सक्ने - वरपर पाइने कीराफट्याङ्ग्रा चिन्न र नाम भन्न सक्ने	- गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने वा देखिने कीरा र जनावर	- आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर पाइने वा देखिने जनावरको नाम भन्न लगाउने कसले धेरै भन्न सक्छ भनेर समूहकार्य गराउने । - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर सबै मौसममा पाइने वा देखिने जनावरको चित्र बनाउन लगाउने । - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर देखिने कीराफट्याङ्ग्राको चित्र देखाएर त्यो जीव कहाँ हुन्छ, कति बेला देखिन्छ, देख्दा कस्तो लाग्छ, माया/डर/घिन/राम्रो/नराम्रो के लाग्छ भनेर सोध्ने र नाम अनुसारले त्यो जीव कस्तो हुन्छ ? रड कस्तो हुन्छ ? खुट्टा कतिवटा हुन्छ ? कहाँ बस्छ ? आदि जानकारी दिने वा प्रश्न सोध्ने । - भुइँमा चाटपेपर राखेर त्यसमा विद्यालय वरपर सजिलै पाइने पातपतिङ्गर, सिन्का, गिट्टी आदि प्रयोग गरी विभिन्न कीरा तथा जीवहरू बनाउने प्रयास गर्ने । - विभिन्न खालका जनावरको चित्र बनाएर सोही जनावरको आवाज निकाल्दै प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	- नजिकैका सबै मौसममा पाइने वा देखिने कम्तीमा पाँच जीवजन्तुको नाम भन्न सकेको - कम्तीमा पाँच जीवजन्तुलाई देखेर चिन्न सकेको - नजिकै पाइने तीन जीवजन्तुको रड तथा विशेषता भन्न सकेको - कम्तीमा तीन जीवजन्तुको चित्र बनाउन प्रयास गरेको	८

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर भएका बगाउन सक्ने खोला पहिचान गर्न सक्ने - खोलाबाट सुरक्षित रहने उपाय अपनाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - बाढीको असर र बच्ने उपाय 	<ul style="list-style-type: none"> - किन कतै धेरै कतै थोरै भलबाढी आएको होला ? प्रश्न सोध्ने । विद्यार्थीहरूबाट उत्तर बटुल्न खोज्ने । निश्चित उत्तर नै सही हुन्छ भन्ने छैन । यो पाठ एकचोटि वर्षायाममा गर्नुपर्छ भने हिउँदमा पनि खहरेमा गएर गर्न सकिन्छ । - (विद्यार्थीलाई मानसिक आघात नपुऱ्याइकन) बाढी आउँदा के के हानि गर्छ होला ? भन्ने प्रश्न सोधेर माटो, ढुङ्गा, मुढा बगाएको; खेत, जनावर, मान्छे बगाएको; माछा मरेको जस्ता भल/बाढीले बिगार गरेको घटनाका उदाहरण उनीहरूबाट नै लिन खोज्ने । - विभिन्न सङ्केतहरू हेरेर बाढी आउने सम्भावना हेर्ने परम्परागत तरिकाबारे बाआमालाई सोधेर आउन लगाउने । - नजिकको खोलामा भल/बाढी आउँदा गर्नुपर्ने सावधानीबारे समूह बनाई छलफल गर्ने । भल/बाढी आउँदा सुरक्षित हुन के गर्न सकिन्छ भनेर अभिनय गरेर अभ्यास गर्ने । बाढीले गर्ने क्षति र सुरक्षित रहने कुरा चित्र बनाउन लगाउने । - भल/बाढी कसरी आउँछ, कहिले आउँछ, आउँदा के के हुन्छ, सबभन्दा खतरा भएको नजिकको खोला कुन हो आदिबारे देखे/सुनेको कुरा वा घटना साथीबीच भन्न लगाउने र साथीले भनेको नयाँ कुरा कक्षामा भन्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - भल/बाढी आउने कम्तीमा दुई सङ्केतहरू घरमा सोधेर भन्न सकेको - बाढीले गर्ने कम्तीमा दुई असरबारे कक्षामा भन्न सकेको - बाढी आएको थाहा पाएर साथी वा परिवारका व्यक्तिलाई कसरी थाहा दिने भन्न सकेको - भल आएको बेला खोलामा जान नहुने, खोलामा खेल्न नहुने, वर्षातमा खोला नजिक गाईवस्तु नलैजाने, नचराउने, सुरक्षित ठाउँमा बस्ने, पानी घटेपछि ठूला र जाने व्यक्तिसँग तर्ने आदि जस्ता सुरक्षाका कम्तीमा तीनवटा उपाय भन्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
विषालु जीवजन्तु	- गाउँघरतिर सबै मौसममा पाइने विषालु वा हानिकारक जनावर चिनेर तिनीहरूबाट सचेत हुने	- गाउँघरतिर पाइने हानिकारक जनावर (चिथार्न/कोतार्न वा टोक्न सक्ने र सुई नलगाएका कुकुर/बिरालो/चमेरो वा अन्य जनावर आदि)	- यो पाठ स्थानीय पाठ्यक्रमको जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी सँगै मिलाएर एकीकृत रूपमा पढाउने । - कक्षामा कसैलाई कुनै जनावर वा चराले टोकेको वा ठुँगेको, चिथारेको, रोग वा घाउ बनाएको भए के कारणले टोकेको थियो ? असर कस्तो भयो ? र उपचारमा के गरियो ? सोध्ने । - विद्यार्थीले कुन हानिकारक जनावर देखेका/सुनेका छन् ? भन्ने प्रश्न सोधेर छलफल गर्ने । - कुन हानि पुऱ्याउने जनावर घर वरपर र कुन-कुन जङ्गलमा पाइन्छन् र तिनबाट सुरक्षित हुन के गर्नुपर्ला छलफल गर्ने । - सबै हानिकारक लाग्ने जनावर सधैं हानिकारक नै हुन्छन् त ? भन्ने प्रश्न गर्ने र जवाफ विद्यार्थीबाट बटुल्ने ।	- घर वरपर सबै मौसममा पाइने जीवजन्तुमध्ये कम्तीमा कुन तीनवटाले के गर्दा आफूलाई घाउ हुने वा रोग लाग्ने वा गाह्रो हुन सक्छ भन्न सकेको - हानि पुऱ्याउन सक्ने जनावर कम्तीमा पाँचवटाको नाम भन्न र चिन्न सकेको - त्यस्ता जनावरले टोकेको, चिथारेको, रोग वा घाउ बनाएको आफ्नो वा अरूको अनुभव कक्षामा भन्न सकेको - हानिकारक जनावरबाट सुरक्षित रहने कम्तीमा तीनवटा उपाय भन्न सकेको	६
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	- नदेखिने कीटाणु शरीरमा पसेर मानिस बिरामी हुन्छ भन्नेबारे सचेत भएर यस्ता नदेखिने कीटाणु शरीरमा छिर्न नदिन सतर्क हुने	- मानिस कसरी बिरामी हुन्छ होला !	- हाम्रो आँखाले देख्न सक्ने कीराभन्दा पनि साना हाम्रो आँखाले देख्न नसक्ने भाइरस, ब्याक्टेरिया, जुका र दुसीजस्ता जीव हुन्छन् भनेर सम्भव भए भिडियोमार्फत वा विद्यालयमा उपलब्ध भए माइक्रोस्कोपमै देखाउने । हाम्रो शरीरलाई मद्दत गर्नेदेखि बिरामी पार्ने खालका पनि कीटाणु हुने कुरा विद्यार्थीलाई अवगत गराउने । - यस्ता जीव वा परजीवीहरू कहाँ हुन्छन् होला त ? भन्ने प्रश्न गर्ने र विद्यार्थीबाट उत्तर बटुल्न खोज्ने । अन्त्यमा, नउमालेको वा फिल्टर अथवा सफा नगरेको वा फोहोर ठाउँको पानी, पशुपक्षीको मल लागेको माटो, अरूले खोक्दा वा हाङ्ग्युँ गर्दा परेको थुक वा आँखाले देख्न नसकिने थोपा, राम्ररी नपखालेको सब्जी, सडेगलेका तरकारी, नछोपेको र भिँगा भन्केको खानेकुरा, नधोएको हात, निको भइनसकेको घाउमा हुन सक्छन् भन्ने जानकारी दिने । - शरीरमा यी सूक्ष्म परजीवी छिर्ने ढोकाहरू कुन-कुन होलान् भनेर विद्यार्थीलाई सोध्ने र अन्त्यमा, आँखा, नाक, मुख, शरीरका अन्य खुला ठाउँ वा खुला घाउ, छालाबाट रोग सर्न सक्छ भनेर प्रस्ट पार्ने ।	- आँखाले देख्न नसक्ने जीव हुन्छन् भन्नेबारे कक्षाका क्रियाकलापअनुसार भिडियो, चित्र, माइक्रोस्कोप हेरेको अथवा शिक्षकले भनेको आधारमा आफ्नो केही न केही बुझाइ, जिज्ञासा वा विचार राखेको - कीटाणु हुनसक्ने वस्तु पहिचान गरेर चिन्न सकेको - हाम्रो शरीरमा कसरी परजीवी छिर्न सक्छन् आफ्नै भाषामा मौखिक व्याख्या गरेको - बिरामी पार्ने कीटाणुबाट बच्ने उपाय भन्न सकेको	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - त्यस्ता जीव हाम्रो शरीरमा कसरी छिरेर रोग सार्छन् भन्नेबारे सम्भव भएमा भिडियो देखाएर अथवा बोर्डमा चित्र बनाउँदै बुझाउने । - विद्यार्थीलाई आफ्नो घरमा हुने के कस्ता जीव वा वस्तुबाट नदेखिने परजीवी सर्न सक्छन् भन्ने सूची बनाएर ल्याउन लगाउने र तिनबाट जोगिन के गर्नुपर्ला भनेर छोटो छलफल गर्ने । - किन एउटै कुराले कसैलाई बिरामी पार्छ कसैलाई पार्दैन भन्नेबारे छलफल गर्ने र रोगसँग लड्ने क्षमता पौष्टिक खानासँग पनि सम्बन्धित रहेको कुरा बताउने । 		
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने नकुहिने वस्तुहरू चिनेर कुहिने र नकुहिने वस्तु छुट्याउन सक्ने - जथाभावी फोहोर नफाल्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - नकुहिने वस्तु (चाउचाउ बिस्कुटका खोल, कोक फ्यान्टा तथा पानीका प्लास्टिकका बोतल, किताबको चिप्लो गाता, नाइलन कपडा, प्लास्टिकका भोला, गुट्टा, स्याम्पु, मिठाइका खोल आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> - फल, तरकारी, पात, कागजजस्ता कुहिने वस्तु र फलाम, ढुङ्गा र प्लास्टिकजन्य नकुहिने वस्तु देखाएर कुन-कुन कुहिन्छ होला ? भनेर सोध्ने र अन्त्यमा नमिलेमा सही उत्तर भनिदिने । (यो क्रियाकलाप विद्यार्थीलाई समूहमा राखेर प्रत्येक समूहले भेला पारेका वा शिक्षकले दिएका कुहिने र नकुहिने वस्तुलाई दुईवटा कार्टुनमा छुट्याउने खेलको रूपमा पनि खेलाउन सकिन्छ ।) - तालिका बनाएर घर वरपर भएका कुहिने वस्तु र नकुहिने वस्तुको सूची बनाउन लगाउने । - विद्यालय परिसर वरपरका फालिएका नकुहिने वस्तु टिप्न लगाउने र आफ्नो संग्रह कक्षासामु प्रदर्शन गराउने । जथाभावी फोहोर नफाली यसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने उदाहरणका रूपमा शिक्षकले जम्मा भएका वस्तुबाट केही सजावटका सामग्री बनाएर कक्षामा प्रदर्शन गर्ने । - विद्यार्थीले ल्याएका नकुहिने वस्तु कहाँबाट आउँछ सोध्ने । उद्योग कलकारखाना हुँदै पसल र घरसम्म आइपुगेको जानकारी दिने । - यस्तो फोहोर जथाभावी फाल्नु नहुने कुरा शिक्षकले बताउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरवरपरको नकुहिने फोहोर वा वस्तु चिनेर तालिका बनाएको - कम्तीमा पाँचवटा नकुहिने फोहोर वा वस्तुको नाम भन्न सकेको - नकुहिने वस्तु कहाँबाट आउँछ भन्न सकेको - कुहिने र नकुहिने वस्तुको व्यवस्थापन छुट्टै तरिकाले गर्नुपर्छ भन्न सकेको 	८

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- घर बाहेकका पुराना संरचना (चौतारी, कुवा, घट्ट आदि) पहिचान गर्न सक्ने र पुराना ठाउँहरूमा पाइने सामग्री चिन्ने	- गाउँका पुराना र नयाँ संरचना	- आफ्नो घर नजिकैको मानिसले बनाएको कुन संरचना सबैभन्दा पुरानो होला घर वा छरछिमेकमा सोधेर कक्षामा भन्न लगाउने । - घर बाहेकका पुराना संरचना (चौतारी, कुवा, कुलो, फड्के, घट्ट, मान्छे नबस्ने घर आदि) वा भग्नावशेष भए त्यहाँ भ्रमणमा गएर सो संरचना कुन वा केभन्दा नयाँ र कुन वा केभन्दा पुरानो हो जस्तो लाग्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । तुलना गर्दा अन्य घरहरूसँग पनि गर्न मिल्छ भन्ने जानकारी दिने । - पुराना (कम्तीमा ३० वर्ष अगाडि) का केही संरचना वा भग्नावशेष हेर्न गएका बेला संरचनाको भाग रहेको कुनै एक वस्तुको चित्र बनाउन लगाउने । सकेसम्म विभिन्न विद्यार्थीलाई विभिन्न वस्तुको चित्र बनाउन दिने र विद्यालयमा अन्य कक्षाका विद्यार्थीले देख्न सक्ने गरी सजाएर प्रदर्शनी गर्ने ।	- आफ्नो टोलको सबैभन्दा पुरानो संरचना कुन होला भन्न सकेको - घर बाहेकका पुराना संरचना वा भग्नावशेषको तुलनात्मक रूपमा आयु अन्दाज गर्ने प्रयत्न गरेको - पुराना ठाउँहरूमा पाइने सामग्री चिन्न सकेको - पुराना ठाउँहरूमा पाइने सामग्री चित्रमा प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरेको	५

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	- प्राकृतिक सत्यबोधक तथा स्वीकृतिबोधक क्रिया 'हुन्छ' का करण अकरण रूप थप शब्दसहित प्रयोग गर्ने	- प्राकृतिक सत्यबोधक तथा स्वीकृतिबोधक क्रियाका करण अकरण रूप - शरीरका अङ्ग, नातागोता, घर तथा विद्यालय वरिपरिका वस्तुहरू जनाउने शब्दहरू	- शिक्षकले कक्षामा उपस्थित विद्यार्थीले बोल्ने सबै भाषामा कस्तो छ, कति कक्षामा छौ ? जस्ता प्रश्न सोध्ने । - शरीरका अङ्ग देखाउँदै एक अर्काको भाषामा भन्न लगाउने - 'को', 'कस्तो' जस्ता प्रश्नको अभ्यास गराउने । - कम्तीमा तीन वनस्पति, जीवजन्तु तथा प्राकृतिक वस्तुहरूको परिचय दिँदै तिनको गुण अधिकतम चार शब्दको वाक्यमा भन्न सिकाउने र लगाउने । समूहमा अभ्यास गराउने ।	- मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा शरीरका अङ्गका नाम भन्न सकेको - प्राकृतिक सत्यबोधक तथा स्वीकृतिबोधक क्रियाका करण/ अकरण रूप प्रयोग गर्न सकेको - फरक भाषाको कम्तीमा एउटा गीत जानेको - स्थानीय भाषामा १ देखि २० सम्म गन्न सकेको	४०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - शरीरका अङ्ग, नातागोता, घर तथा विद्यालय वरिपरिका वस्तुहरू जनाउने शब्द प्रयोग गर्ने (नयाँ शब्दहरू बढीमा २५) - 'को', 'कस्तो' र थप 'के' प्रश्न प्रयोग गर्न सक्ने - वनस्पति, जीवजन्तु तथा प्राकृतिक वस्तुहरूको गुण जनाउने गरी वाक्य बोल्न सक्ने - स्थानीय भाषामा १ देखि २० सम्म गन्न सक्ने 		<ul style="list-style-type: none"> - रङको अभ्यासका लागि विद्यार्थीलाई रङ्गीन चित्र बनाउन दिने र उनीहरूले कुन-कुन रङ प्रयोग गरे भनेर सोध्ने र स्थानीय वा मातृभाषामा त्यो रङलाई के भन्छन् र वाक्यमा कसरी प्रयोग गरिन्छ जानकारी दिने वा विद्यार्थीलाई गोलो घेरामा राखी रङको नाम भन्दै त्यसमा रङमा हुने खेल खेलाउने । - विद्यार्थीको संख्याअनुसार कमसेकम फरक भाषाका एक जना पर्ने गरी २-३ समूह बनाई वाक्यहरू समूहमा बोल्ने र शब्दहरू याद गर्न लगाउने । - १ देखि २० गन्न सजिलो पार्ने गन्ने ढुङ्गा, दाना वा अन्य शैक्षिक सामग्रीमार्फत गन्न सिकाउने । - शब्द याद गर्न गीतमा भन् सजिलो हुन्छ, कक्षा २ लाई उपयुक्त हुने खालका गीतमार्फत शब्दहरूसँग परिचित गराउने । 		
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा भएका हातले बनाएका सामानहरू चिन्ने र के के सामान हातले बनाइन्छ भन्न सक्ने - हातले बनेका र हातले नबनाएका सामान पहिचान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - हातले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा हातले बनाएका सामान के के छन् अवलोकन गरेर र/वा घरका ठूलाबडालाई सोधेर सूची बनाएर ल्याउन लगाउने । - अभिभावक झोट व्यक्ति बोलाएर अथवा शिक्षकले जानेमा आफैले हातले बनाएका सामग्री र यसको प्रक्रियाबारे आफ्नो अनुभव सुनाउने सत्र राख्ने र प्रश्नोत्तरलाई प्रोत्साहन गर्ने । - घरगाउँतिर काठ, बाँस अरू स्थानीय चिजका सामग्री बनाउने ठाउँमा लगेर देखाउने, यो सम्भव नभए सामग्री बनाएको भिडियो देखाएर सामग्री चिनाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा भएका हातले बनाएका सामानहरू चिन्न सकेको - हातले बनाएका कम्तीमा दश सामग्री चिन्न र नाम भन्न सकेको - हातले के के सामान कसरी बनाइन्छ दुईवटाको आफ्नै भाषामा भन्ने प्रयत्न गरेको - हातले बनाएका र नबनाएका सामानबीच भिन्नता पहिचान गरेको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
लोक कला तथा साहित्य	- गाउँघरतिर चल्तीमा रहेका तथा हराएर गएका पारम्परिक स्थानीय बाजा र तिनको धुन पहिचान गर्ने	- स्थानीय बाजा, तिनका बजाउने तरिका र ती बाजाबाट निस्कने धुन	- वरपर के कस्ता बाजा बजाइन्छ, हेर्न र सुनाउन लग्ने । - के कस्ता स्थानीय बाजा वा धुन सुन्नुभएको छ, त्यो बाजा वा त्यसको आवाज कस्तो हुन्छ भनेर आफ्ना आमाबुवा, हजुरबुवा हजुरआमा वा परिवारका अन्य सदस्यलाई सोधेर आउन लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । - पहिला धुन मात्र बजाएर त्यो बाजा कुन होला चित्र बनाउन लगाउने । बाजा बजाएको बेला आफ्नो इच्छाअनुसार नाच्न वा शरीर चलाउन लगाउने । बाजाको धुन रेकर्ड गरेर सुनाउन सकिन्छ । - विद्यार्थीलाई सिक्न वा बजाउन मन लागेको पारम्परिक बाजा कुन हो सोध्ने र सम्भव भए समुदायमा जसलाई बजाउन आउँछ उहाँबाट सुनाउने । सम्भव भए युट्युबमा सबैको मन पर्ने बाजा बजाएको भिडियोहरू पालैपालो देखाउने ।	- हाल प्रयोगमा रहेका स्थानीय बाजाका धुन चिन्न सकेको - आफूले सुन्न नपाएका बाजाहरूबारे घरमा सोधेर कक्षामा प्रस्तुत गरेको - धुनअनुसार बाजा चिन्न सकेको - विभिन्न पारम्परिक बाजाबारे भन्न सकेको	८
चालचलन र चाडपर्वहरू	- आफ्नो र छरछिमेकका घरको विवरण दिन सक्ने	- आफ्नो र छिमेकीका घरका आकारप्रकार तथा विवरण	- विद्यार्थीलाई उनीहरूको घर कस्तो छ ? भनेर सोध्ने । बताउन नजानेमा थप प्रश्न गर्ने जस्तै : कति तला छ ? केको झ्यालढोका छ ? माटो, काठ, बाँसको कि सिमेण्टको घर हो ? भान्सा कुन तल्लामा छ ? घर आँगनमा बाहिरबाट देखिने गरी केही सजाएको वा बनाएको छ ? आदि । - जोडी वा समूह बनाएर एक आपसको घरको ठोस समानता र फरक पत्ता लगाउन लगाउने । जातीय वा धार्मिक समूहअनुसार घर, सजावट वा बनोटमा देखिने फरकबारे छलफल गर्ने । - कसको घर मन पर्छ र किन मन परेको होला भन्न लगाउने । - उपलब्ध सामग्रीबाट घरको मोडल अथवा चित्र वा दुवै बनाउन लगाउने ।	- आफ्नो घरको विवरण दिन सकेको - आफ्नो र छिमेकी जातीय समूहका घरबीचका ठोस समानता र भिन्नता पहिचान गरेर कक्षामा भनेको - कुन घर मन पर्छ र किन भन्न सकेको - घरको चित्र वा मोडल बनाउने प्रयत्न गरेको	७

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- घरमा पाइने फलफूल, तरकारी लगायतका खाने परिकारका स्रोत र आफूले देख्न, सुन्न, सुँघ्न, छुन र चाख्न सकेको विवरण भन्न सक्ने	- घरमा खाइने फलफूल, तरकारी र जनावरबाट प्राप्त खानेकुरा	- स्थानीय स्तरमा पाइने खानेकुरा र तिनका स्रोत । - आफ्नो घरमा बनाउने गरेको परिकार, खाइने फलफूल, तरकारी तथा अन्य खानेकुरा के के हुन् सोधेर सबैको उत्तर सुन्ने, टिप्पे । - तीमध्ये एक परिकार शिक्षकले रेखाङ्कन गरी चित्र बनाउन लगाउने । - ती मध्येका तीन खानेकुरा वा परिकारको रङ, प्रकार आदि जस्ता देख्न सकिने, तयार गर्दा आउने आवाज सुन्न सकिने, काँचो वा पाकेको हुँदा आउने बास्ना, छुँदा कस्तो हुन्छ र चाख्दा कस्तो हुन्छ भन्ने जस्ता विवरण टिपेर कक्षामा सुनाउन लगाउने । - कक्षामा कुरा भएका र घरमा खाइने थप खानेकुरा भान्छासम्म कहाँबाट आउँछन् घरमा सोधेर सूची बनाएर ल्याउन लगाउने र कक्षामा भन्न लगाउने ।	- घरमा पाइने फलफूल, तरकारी लगायतका खानेकुराको नाम भन्न सकेको - कुनै एक घरको खानेकुरा चित्रमा उतार्न प्रयत्न गरेको - घरमा पकाइने वा खाइने कम्तीमा एक खानेकुराको पाँच ज्ञानेन्द्रियले थाहा पाउने विवरण दिएको - आफ्नो घरमा खाइने कम्तीमा पाँच खानेकुरा कहाँबाट आउँछ भन्न सकेको	८

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	- घर पालुवा जनावर र तिनको काम भन्न सक्ने	- घर पालुवा जनावर, तिनको चरित्र र काम	- कसको घरमा के के जनावर छन् नाम भनेर र सूची तयार पार्न लगाउने । - विद्यालयबाट नजिकको घर वा गाउँमा समूह बनाई घरमा पालिएका जनावरको अवलोकन गर्न पठाउने । - कुन जनावरको के के काम रहेछ अवलोकन गरेको ठाउँमा बुझ्न लगाउने र कक्षामा भन्न लगाउने । - कुन जनावरका आकारप्रकार मिल्छन् जोडा मिलाउन लगाउने । - कुन जनावरको के के अङ्ग हुँदो रहेछ सम्झिए जाति भन्न लगाउने ।	- आफूलाई मन पर्ने जनावरको चित्र बनाउने - गाउँघरतिरका कम्तीमा पाँच घर पालुवा जनावरका नाम भन्न सकेको - कम्तीमा तीन घरपालुवा जनावरका देखिने विशेषता र काम भन्न सकेको - कम्तीमा एउटा जनावरको आधारभूत रेखा चित्र बनाउन सकेको	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	- छिमेकीहरूले के के काम गर्छन् भन्नेबारे जानकारी राख्ने र आफ्नो घर तथा छिमेकका बीच समान तथा फरक काम पहिचान गर्ने	- छिमेकी र आफ्नो घरको काम	- आफ्नो घर वरपरका कम्तीमा तीन घरमा त्यहाँ बस्ने मान्छेहरूले के के काम गर्छन् ? तिनको पेसालाई के भनिन्छ ? सोधेर कक्षामा सुनाउन लगाउने । - हाम्रो सेरोफेरोसँग एकीकृत रूपमा लाँदै आफ्नो घरमा वा छिमेकीहरूले उनीहरूको काममा के कस्ता औजार तथा यन्त्र प्रयोग गर्छन् हेरेर आउन भन्ने र कक्षामा चित्र बनाएर समकक्षीहरूमाभ प्रस्तुत गर्ने । - छिमेकी साथीहरूले र आफ्ना घरकाले गर्ने काममा के समानता छ ? र के भिन्नता छ ? भन्ने सोधेर उत्तर बढुल्ने । सबैले खेती नै गर्ने भए पनि कसले के बढी गर्दोरहेछ बुझ्न जाने ।	- छरछिमेकमा के कस्ता काम तथा पेसा गर्ने व्यक्ति छन् भन्न सकेको - घर वा छरछिमेकमा गरिने कम्तीमा दुई पेसामा प्रयोग हुने औजारहरू चिनेको - कम्तीमा दुई पेसामा प्रयोग हुने औजारको चित्र बनाउने प्रयत्न गरेको - छिमेकका मान्छे र आफ्ना घरकाले गर्ने कुनै दुई फरक कामका समानता तथा भिन्नता भन्न सकेको	५

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	- आफ्नो गाउँका भू-उपयोग र सार्वजनिक सेवाका संस्था कता छन् पहिचान गरेर सामान्य नक्साङ्कन सीप विकास गर्ने	- आफू वरपरको समुदाय : छिमेकी, भू-उपयोग (बस्ती, खेतीपाती, जङ्गल आदि) र सेवा संस्था (अस्पताल, विद्यालय, टूला पसल आदि)	- घरबाहेक गाउँमा के के छन् हेरेर र घरछिमेकमा सोधेर आउन लगाउने । पहिला विद्यालय, पसल, बाटो, बस्ती, खेतीपाती, पुल, मन्दिर थिए/थिएनन्, त्यस ठाउँमा के थियो सोधेर कक्षामा भन्न लगाउने । - विद्यालयलाई केन्द्रविन्दु बनाएर, विद्यार्थीलाई एउटाएउटा भूमिका दिएर, जस्तै : रोल नं १ अस्पताल, रोल नं २ नजिकको किराना पसल, रोल नं ३ कुनै गाउँलेको खेत शिक्षक आफू वा अर्को कोही चाहिँ विद्यालय, जङ्गल आदि स्थान बनेर, वरपर कता के छन् भन्ने खेल खेलाउन सकिन्छ । - आफ्नो बुझाइको आधारमा आफ्नो घर भएको गाउँको नक्सा बनाउन लगाउने । - क-कसको खेतीपाती छ, को जङ्गल गएको छ, खेतीपातीमा के के गर्छन्, जङ्गल कत्रो छ, घर, खेत वा जङ्गल व्यक्तिको हो कि समुदायको ? आदि जस्ता विवरणात्मक प्रश्न सोध्ने । सम्भव भए समूह बनाएर हेरेर आएपछि त्यसो गर्न सकिन्छ ।	- गाउँमा घरबाहेक कता के के छ भन्न सकेको - घर छिमेकमा अहिले पहिलेका वस्तु (जङ्गल, सडक) बारे सोधेर कक्षामा सुनाएको - आफ्नो वरपर के कसरी जमिन उपयोग भएको रहेछ भन्न सकेको - दिशाको बुझाइ प्रदर्शन गर्दै नक्सामा आफ्नो गाउँलाई प्रस्तुत गर्न सकेको	८
स्थानीय रेकर्ड बुक	- गाउँघरका व्यक्ति, वस्तुका विशेष गुणहरू पहिचान गर्न सक्ने	- गाउँ वरपरका देखेर थाहा पाइने रेकर्ड विवरण	- आफ्नो गाउँबाट देखिने सबैभन्दा अग्लो डाँडा, हिँडेर पुग्न सकिने नजिकको टूलो खोला, टूलो रूखजस्तै अन्य प्रकृति सम्बन्धित विवरण घरबाट हेरेर टिपेर वा सम्भेर आउन लगाउने । - आफ्नो गाउँको सबैभन्दा टूलो खेत, धेरै फल्ने अन्न वा तरकारी, धेरै पालिने जनावर, अग्लो घर, लामो पुलजस्तै अन्य मानवीय क्रियाकलापसँग सम्बन्धित विवरण टिप्न लगाउने । - आफ्नो गाउँको सबैभन्दा अग्लो, धेरै खेत भएको, धेरै पढेको, धेरै जनावर पालेको, ज्येष्ठ व्यक्तिजस्तै अन्य मानवीय विवरण अन्दाज गरेर टिप्न लगाउने ।	- आफ्नो गाउँबाट देखिने प्रकृति सम्बन्धित विवरण सम्भेर भन्न सकेको - आफ्नो गाउँको मानवीय क्रियाकलापसँग सम्बन्धित विवरण टिपेर ल्याएको - आफ्नो गाउँको मानवीय विवरण टिपेर ल्याएको - यी विवरण किन फरक भएको होला आफ्नै भाषामा कारण दिन सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- यी सबै विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । कसको को-कोसँग मिल्यो, कसको अलग्गै विवरण आयो, किन त्यस्तो भएको होला भनेर छलफल गर्ने । कुरा पक्का भएपछि कक्षामा लेखेर राख्ने ।		
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	- सबैभन्दा नजिकको ठाउँको देखिन सकिने प्राकृतिक र अप्राकृतिक वा मानव निर्मित वस्तु विवरण पहिचान गर्न सक्ने र वस्तुगत अनुभव भन्न सक्ने	- नजिकको भौगोलिक महत्त्वका स्थानको वातावरण र अनुभव	- सबैभन्दा नजिकको भौगोलिक ठाउँमा लाने र विस्तृत अवलोकनको मौका दिने (पहिला गइसकेको ठाउँ भए पनि केही हुँदैन) । - सामूहिक परियोजनात्मक कार्यका रूपमा बोटबिरुवा (वा त्यसमा पनि भार, बुट्यान र रूख तीन समूह छुट्याएर) कीट तथा वन्यजन्तु र सास नफेर्ने अन्य वस्तु जस्तै : प्राकृतिक (माटो, ढुङ्गा, बालुवा आदि) र मानवनिर्मित (पुल, भवन वा भवनका अवशेष, प्लास्टिक लगायतका फालिएका फोहोर आदि) वस्तुका विषय विभिन्न समूहबीच छुट्याएर तिनका त्यहाँ उपलब्ध प्रकार (नाम, रङ, आकार प्रकार लगायत थाहा हुन सकेजति) गुण आदि) सकेजति टिप्पण लगाउने । सबै समूहका सदस्यलाई आफ्नो विषय अनुसारले कुनै वस्तु वा अनुभव भल्कने गरी चित्र वा कुनै किसिमको दृश्य सामग्री बनाउन लगाउने । कक्षामा चित्रहरू भित्तामा टाँसेर बयान गर्न लगाउने । - त्यसपछिको छलफलमा त्यस ठाउँको अनुभव कस्तो रह्यो, के भएको वा नभएको भए भन्नु राम्रो हुनेथ्यो, के भएको वा नभएको भए नरमाइलो हुनेथ्यो जस्ता कुरा गर्ने । मानवीय क्रियाकलापका कारण भएको फोहोर वा प्रदूषणको कुरा नछुटाइकन छलफल गर्ने ।	- आफू गएका स्थानका विशेषता तथा वरपरका वातावरण भन्न सकेको - मानवीय क्रियाकलापका कारण हुने असरबारे भन्न सकेको - महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानसँग सम्बन्धित कम्तीमा एक वस्तु वा अनुभवको चित्र वा कुनै किसिमको दृश्यसामग्री बनाउन प्रयत्न गरेको - सामूहिक परियोजनात्मक कार्यमा सक्रियता देखाएको	८
नदीनाला	- सबभन्दा नजिकको खोलामा र वरपर पाइने प्राकृतिक र मानव निर्मित वस्तु पहिचान गर्न सक्ने	- नजिकैको खोलाको वातावरणको प्रत्यक्ष अवलोकनसहित व्याख्या	- सबैभन्दा नजिकको खोलामा लाने र विस्तृत अवलोकनको मौका दिने (पहिला गइसकेको ठाउँ भए पनि केही हुँदैन) ।	- आफू गएका खोलाका विशेषता तथा वरपरका वातावरण बयान गर्न सकेको - खोला वरपरका प्राकृतिक र अप्राकृतिक वस्तु पहिचान गर्न सकेको	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- खोला तर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीका उपाय अपनाउन सक्ने		- सामूहिक परियोजनात्मक कार्यका रूपमा बोटबिरुवा (वा त्यसमा पनि खोलाभिन्न पाइने, माटोमा पाइने गरी दुई समूह छुट्याएर), कीट तथा वन्यजन्तु र सास नफेर्ने अन्य वस्तु जस्तै : प्राकृतिक (माटो, ढुङ्गा, बालुवा आदि) र मानवनिर्मित (पुल, भवन वा भवनका अवशेष, प्लास्टिक लगायतका फालिएका फोहोर आदि) वस्तुका विषय विभिन्न समूहबीच छुट्याएर तिनका त्यहाँ उपलब्ध प्रकार (नाम, रङ, आकारप्रकार लगायत थाहा हुन सकेजतिका गुण आदि) टिप्न लगाउने । सबै समूहका सदस्यलाई आफ्नो विषय अनुसारले कुनै वस्तु वा अनुभव भल्कने गरी चित्र वा कुनै किसिमको दृश्य सामग्री बनाउन लगाउने । कक्षामा चित्रहरू भित्तामा टाँसेर बयान गर्न लगाउने । - प्रस्तुतिपछि त्यस खोलाको अनुभव, खोलासम्बन्धी सुरक्षा र प्रयोजनबारे छलफल गर्ने । छलफलकै क्रममा माछा मार्ने सीपसम्बन्धी जानकारी दिने र माछा मार्न प्रयोग हुने सामग्री चिनाउने, चित्र बनाउने ।	- खोला, माछा तथा माछा मार्ने गतिविधिसँग सम्बन्धित तीनवटा चित्रहरू बनाउन प्रयत्न गरेको - खोलासम्बन्धी अपनाउनुपर्ने व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सुरक्षाका उपायबारे भन्न सकेको	
वन वनस्पति	- घर र विद्यालय वरपरका वनस्पति हुर्कने मौसम र वातावरण पहिचान गर्ने र मौसमअनुसार वनस्पति छुट्याउन सक्ने	- घर र विद्यालय वरपरका वनस्पतिका लागि उचित वातावरण	- विभिन्न मौसममा हुर्कने वनस्पति वा फूलका बोटबिरुवाबारे अवलोकन गर्न लगाउने र उनीहरूका प्रश्नको जवाफ दिने । - समूहमा बाँडेर मौसमअनुसार फल्ने र फुल्ने बिरुवाका तालिका बनाउन दिने, प्रस्तुति गर्दा उदाहरण दिन हानि नहुने भए वनस्पतिको पात वा नमुना ल्याएर वा चित्र बनाएर देखाउन लगाउने ।	- अवलोकन र खोजमा रुचि तथा सक्रियता देखाएको - कम्तीमा घर वरपर पाइने पाँच वनस्पति रोप्न अनुकूल हुने मौसम भन्न सकेको - मौसमअनुसार रोप्न सकिने, फल्ने र फुल्ने कम्तीमा तीन-तीनवटा बोटबिरुवा भन्न सकेको - वनस्पतिको नमुना (वनस्पति वा चित्र) सहित प्रस्तुतिमा प्रयत्न गरेको	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर देखिने जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गी पहिचान गर्न सक्ने - नजिकै पाइने जीवजन्तुको खाने चक्र तथा यिनका लागि अनुकूल वातावरण चिन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर विशेष मौसममा वा परिस्थितिमा देखिने जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गी 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर विशेष मौसम वा अवस्थामा देखिने जीवजन्तु (जनावर, चरा, कीराफट्याङ्ग्रा आदि) कुन-कुन होलान् ? भनेर प्रश्न गर्ने, अन्त्यमा शिक्षकले थप उत्तर भनिदिने । जनावरको नाम भन्दै र बनाउन कोसिस गर्दै भएका चित्र देखाउँदै सो जनावर देखे/नदेखेको वा चिने/नचिनेको सोध्ने । तिनलाई विद्यार्थीको मातृभाषामा के भन्छन् भन्नेबारे घरमा सोधेर आउन लगाउने । - प्रत्येक विद्यार्थीले कम्तीमा एउटा फरक जीवको चित्र बनाउन लगाउने (सकेसम्म सबैलाई फरक फरक खालका जीवको) । - नाम अनुसारले त्यो जीव कस्तो हुन्छ ? रङ कस्तो हुन्छ ? खुट्टा कतिवटा हुन्छ ? कहाँ बस्छ ? आदि प्रश्न सोध्ने वा जानकारी दिने । - त्यस्ता जीवजन्तु देखिने बेला सुरक्षा अपनाउँदै विद्यार्थीलाई देखाउन लग्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकै पाइने वा देखिने जीवजन्तुको कुन-कुन हुन् भन्न सकेको - नजिकैका विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने वा देखिने जीवजन्तु देखेर चिन्न सकेको - विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने जीवजन्तुको रङ तथा विशेषता भन्न सकेको - जीवजन्तुको चित्र बनाउन प्रयास गरेको 	८

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	<ul style="list-style-type: none"> - पहिरो र यसका कारण र रोकथाममा रूखबिरुवाको महत्त्वबारे थप भन्न सक्ने - पहिरो जाने ठाउँको पहिचान र त्यसबाट बच्ने उपाय भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - बाढी र पहिरोका कारण र रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> - सुरूवातका लागि भल/बाढीबारे कथाहरू भन्न लगाउने वा कसैले नभने आफैँले सुनाउने (यसबेला कोही पनि विद्यार्थीलाई मानसिक आघात पुऱ्याउनबाट सतर्क रहनुपर्छ) । - बाढीजस्तै पहिरो भनेको क-कसलाई थाहा छ ? कतै देखेका छौ कि ? किन पहिरो गएको होला ? जस्ता प्रश्न गर्ने र सुख्खा पहिरोसहित अन्त्यमा शिक्षकले जानकारी र उदाहरण दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - धेरै पानी पर्दा भल/बाढी आउने, पहिरो जाने (ढिस्काहरू) किन पहिरो जान्छ होला भन्नेबारे विचार राख्न सकेको - आफ्नो वरपर पहिरो जाने सम्भावित ठाउँहरू पहिचान गर्न सकेको - पहिरो रोकथामका कम्तीमा दुईवटा उपायहरू भन्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - बाढी, पहिरो जाने खतरामुक्त ठाउँहरू र किन खतरामुक्त भनिएको पाँच-छ जनाको समूहमा छलफल गर्न लगाउने, रूखबिरुवा राम्रो भएको ठाउँमा पहिरो जाँदैन वा धेरै क्षति गर्दैन भन्ने जानकारी र उदाहरण दिने । - आफूले देखेको सबभन्दा ठूलो भल/बाढी, पहिरो कहिले कहाँ आयो ? के के भयो ? भनी घरमा बाजेबज्यैसँग सोधेर आउने गृहकार्य दिने । - विद्यालय वरपरको पहिरो गएको ठाउँ देखाउने, पहिरो गएको चित्र र पहिरो गएको ठाउँ सुधार गरिएको अनुमान गरी बनाउन लगाउने । - पहिरो पानीले मात्र नभएर सुख्खा हुँदा पनि आउँछ भनेर जानकारी दिने र विद्यार्थीलाई प्रश्न गर्न प्रोत्साहन गर्ने । - पहिरोको रोकथामबारे समूहमा छलफल गरी यसबारे सूची बनाउने । - पहिरोबाट बच्ने उपायहरूबारे घर र समुदायमा कुरा गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पहिरो गएको ठाउँमा पहिरो सुधार गरिएको एक चित्र बनाउन सकेको 	
विषालु जीवजन्तु	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने वा देखिने विषालु विशेष खतरा कीरा र जनावर पहिचान गर्न सक्ने र तिनीहरूबाट बच्ने उपायहरू भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर विशेष मौसम वा परिस्थितिमा पाइने वा देखिने विषालु वा रोग संक्रमण गर्ने कीरा र जनावर (बिच्छी, सर्प, विषालु भ्यागुता) तिनीहरूले गर्न सक्ने हानिको विवरण 	<ul style="list-style-type: none"> - यो पाठ स्थानीय पाठ्यक्रमको जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी सँगै मिलाएर एकीकृत रूपमा पढाउने । - बिच्छी, सर्प, खजुरो वा यस्तै केही विषालु कीरा क-कसले देखेको वा सुनेको छ भनेर सोध्ने र एक अर्काबाट सुन्न लगाउने अनि ठीक/बेठीक के छ शिक्षकले थप बताइ दिने । - विद्यार्थीलाई मन लागेको विषालु जीवजन्तुको चित्र बनाउन लगाउने । शिक्षकले केही जीवजन्तुका चित्र खोजी हेरेर बनाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - घर वरपर पाइने जीवजन्तु वा कीरामध्ये कुन-कुनले टोकदा आफूलाई गाह्रो हुन सक्छ भन्न सकेको - विशेष मौसममा पाइने दुई विषालु जीवजन्तु चिन्न सकेको वा एकको चित्र बनाउन सकेको - विशेष मौसममा पाइने विषालु जीवजन्तुबाट सुरक्षित रहने उपाय भन्न सकेको - कुनै जीवले टोक्यो भने के गर्नु हुन्छ/हुँदैन सामान्य रूपमा भन्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - घरगाउँतिर कसैलाई बिच्छी, सर्प, खजुरो वा यस्तै केही विषालु कीरा वा जनावरले टोकेको थाहा छ ? भनेर सोध्ने र भन्न लगाउने । टोकेको रहेछ भने कस्तो मौसम (सम्भव भए कुन महिना) मा, कस्तो ठाउँमा, शरीरको कुन भागमा टोकेको हो ? टोकेको जीव कस्तो रङ र आकार थियो ? टोकेपछि अस्पताल जानुभयो कि घरमै उपचार गर्नु भयो ? यस्तो दुर्घटनाबाट बच्न के गर्नु हुन्छ वा हुँदैन ? इत्यादि प्रश्न घरमा सोधेर विवरण तयार पार्न दिने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - विशेष मौसममा देखिने विषालु जीवजन्तुबारे थाहा भएको स्थानीय विज्ञ वा स्वास्थ्यकर्मीलाई बोलाएर प्रश्नोत्तर सत्र राख्ने; यस्ता जीवजन्तुबाट बच्ने उपाय, टोकेमा के गर्नु हुने वा नहुने सामान्य जानकारी आदिबारे छलफल गर्ने । 		
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	<ul style="list-style-type: none"> - घर छिमेकमा लागेको सर्ने वा नसर्ने रोगका नाम भन्न सक्ने - सर्ने रोग कसैलाई लागे आफूले के गर्न हुन्छ वा हुँदैन भन्न सक्ने 	- सर्ने रोगहरू र तीबाट बच्ने सावधानी	<ul style="list-style-type: none"> - कक्षामा कोही विद्यार्थीलाई अथवा आफ्नो परिवार वा छिमेकमा कोही बिरामी भएको थाहा छ ? के रोग लागेको रहेछ ? सोध्ने । कसैलाई रूखाखोकी लागेको होला भने कोहीलाई पखाला, आउँ, फित्ते जुका पनि लागेको हुन सक्छ वा मूल पाठ्यक्रममा पढाइने मध्येको कुनै नसर्ने किसिमको रोग पनि लागेको हुन सक्छ सकेसम्म दुवै किसिमका रोगका नाम विद्यार्थीबाट बटुलेर बोर्डमा लेख्ने । - बोर्डमा लेखेकामध्ये कुन सर्ने होलान् कुन नसर्ने होलान्, सर्ने भए कसरी सर्ने होलान् भनेर छलफल गर्ने । - कुन रोग कसरी सार्छ होला भनेर छलफल गर्ने र नमिलेका कुरा शिक्षकले सच्याइदिने । - ती मध्येका सर्ने रोग आफूलाई लाग्न नदिन के गर्नुपर्छ वा हुन्छ र के गर्नु हुँदैन भन्नेबारे विद्यार्थीसँगै छलफल गरेर चार्टपेपरमा तालिका बनाएर कक्षाको भित्तामा टाँस्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफूलाई वा घर तथा छिमेकमा लागेका कस्ता दुई रोग सार्छन् र कस्ता सार्दैनन् भन्न सकेको - कम्तीमा आफ्नो ठाउँमा थाहा भएका तीनवटा सर्ने रोगको नाम भन्न सकेको - सर्ने खालको रोगबाट बच्न के गर्न हुन्छ वा हुँदैन भन्न सकेको - आफ्नो ठाउँमा भएका कुन किसिमको दुई सरुवा रोग कसरी सार्दछ आफ्नै शब्दमा भन्न सकेको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - नकुहिने वस्तुले वातावरणमा पार्ने नकारात्मक असरबारे सचेत हुने - आफ्नो घर वरपरको फोहोर कुहिन वा गल्न (डिकम्पोज हुन) कति समय लाग्छ प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - नकुहिने वस्तुले वातावरणमा पार्ने नकारात्मक असरहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - नकुहिने सामान धेरै भए के हुन्छ भन्नेबारे जोडीमा छलफल गर्न लगाएर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । - विभिन्न विद्यार्थीलाई चिट्टा बनाएर कागज, फूल, चकलेटको खोल, पात, भार, सिसाको टुक्रा आदि कुहिने र नकुहिने एउटाएउटा वस्तु दिएर छ महिनाभित्रमा कुन-कुन गल्छ वा गल्दैन भन्ने प्रयोगात्मक क्रियाकलाप गराउने । यस्तो वस्तु दिँदा एउटा भाँडोमा थोरै माटोले पुरेर राख्ने निर्देशन दिने । छ महिनापछि कक्षा लिएर आउन लगाउने र कुन सामग्री कस्तो देखिन्छ (कुहिएको वा जस्ताको तस्तै) भन्नेबारेसँग सम्बन्धित विद्यार्थीलाई नै प्रस्तुत गर्न लगाउने । - कुन वस्तु कुहिन कति समय लाग्दो रहेछ भन्नेबारे विद्यार्थीलाई आफ्नो प्रयोगको सहयोगले भन्न लगाउने । कुन वस्तु कुहिन कति समय लाग्छ जस्तो जानकारी भएको भिडियो देखाउने र यसबारे छलफल गर्ने । - नकुहिने फोहोर थुप्रेर, गाडिएर, आगो बालेर, बगेर, मिसिएर हावा, पानी र माटोमा गर्ने असरबारे छवटा समूह बनाएर छलफल गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने; विद्यार्थीलाई आफ्नै ज्ञानको आधारमा निष्कर्ष निकाल्न दिने, केही थप्नुपर्ने भए शिक्षकले प्रस्तुतिपछि थप्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - प्रयोगात्मक क्रियाकलापमा सक्रियता साथ संलग्न भएको - नकुहिने फोहोर जम्मा गरेर ल्याएर देखाइ ठीक ठाउँमा फालेको वा राखेको - नकुहिने सामान धेरै भयो भने के हुन्छ भन्नेबारे आफ्नो बुझाइअनुसार विचार व्यक्त गरेको - आफ्नो घर वरपरको कम्तीमा तीनवटा सामग्री कुहिन वा गल्न (डिकम्पोज हुन) कति समय लाग्छ भन्न सकेको 	८

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- सबैभन्दा नजिकको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ, भग्नावशेष वा पछि बनाइएका संरचना के कस्ता छन् भन्न सक्ने वा यस्ता अवशेष नभए नयाँ र पुरानो गाउँ बस्ती तुलना गर्ने	- सबैभन्दा नजिकको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ	(नोट : चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।) - विद्यालयबाट सबैभन्दा नजिक पर्ने ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँमा लाने र अवलोकनका लागि छोडिदिने । अवलोकन गर्दा आफूले देखेको पाँच कुरा, सुनिरहेको चार आवाज, सुँघ्न सकेको तीन गन्ध र छोएर महसुस भएको दुई विवरण टिप्न लगाउन सकिन्छ । - त्यहाँ भएका सामानहरूको सूची बनाएर तिनको हालको अवस्था र कुन सामान कसरी प्रयोग गरिन्थ्यो होला भन्नेबारे अनुमान गर्न लगाउने र ठूलो समूहमा छलफल गर्ने । - त्यहाँ के के मानव निर्मित र के के प्राकृतिक वस्तु छन् टिपोट गर्न लगाउने; त्यसमध्ये एकको चित्र बनाएर त्यो वस्तु के हो ? त्यसको काम के होला ? जस्ता प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाउने । विद्यार्थीलाई त्यो वस्तुबारे थाहा नभए वरपरका मान्छेलाई सोध्न लगाउने वा आफैले भनिदिने । - विद्यालयमा अभिभावक दिवस वा कुनै दिवस समारोहमा आफ्नो नजिकैको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ शीर्षकमा प्रदर्शनी गर्ने ।	- सबैभन्दा नजिकको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँबारे भन्न सकेको - त्यहाँ रहेका कम्तीमा तीनवटा सामानको अवस्था र पहिलाको प्रयोगबारे आफ्नो अनुमान राख्न सकेको - इन्द्रियको विवरणअनुसार अवलोकनका लागि गएको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको अनुभव भन्न सकेको - सो स्थानमा रहेका मानव निर्मित र प्राकृतिक वस्तु पहिचान गर्न सकेको	५

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	<ul style="list-style-type: none"> - अज्ञात भूतकालका वाक्य बोलीचालीमा प्रयोग गर्न सक्ने - 'कहाँ' र थप 'के', 'को' प्रश्न प्रयोग गर्न सक्ने - स्थानवाचक नामयोगी प्रयोग गर्न सक्ने - कृषि, जनावर, प्रकृति र वातावरण सम्बन्धित शब्द (बढीमा ५०) प्रयोग गर्ने - स्थानीय भाषामा १ देखि ५० सम्म गन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - अस्तित्व र परिचय बोधक क्रियाका अनिश्चित भूत रूप 	<ul style="list-style-type: none"> - कृषि, जनावर, प्रकृति र वातावरण सम्बन्धित शब्दको प्रयोग गर्दै अज्ञात भूतकालका वाक्य अभ्यास गर्न लगाउने । ऐतिहासिक ठाउँ वा कतै भ्रमणमा गएको बेला आफूलाई पहिला थाहा नभएका के के कुरा रहेछन् कम्तीमा पाँचवटा वाक्य लेख्न लगाउने । - अधिकतम चारदेखि पाँच शब्दको वाक्य उत्तर आउने खालका 'कहाँ' प्रश्न सोध्ने र सोध्न लगाउने । जस्तै : बोटल कहाँ छ ? तिम्रो घर कहाँ छ ? किताब कहाँ छ ? आदि । स्थानवाचक नामयोगी प्रयोग हुने वाक्यहरू अभ्यास गर्ने (आवाजअनुसार छुट्टाछुट्टै नामयोगी प्रयोग हुने भाषा जस्तै : नेपाल भाषाको सन्दर्भमा विद्यार्थीलाई भार नपर्ने गरी पालैपालो बुझाउने) । - १ देखि ५० गन्न सजिलो पार्न गन्ने ढुङ्गा, दाना, घर वरपरका वस्तु, रूखका पात वा अन्य शैक्षिक सामग्रीमार्फत गन्न सिकाउने । सङ्ख्याको प्रयोग गर्ने खालका वाक्यको अभ्यास गर्न दिने । - कक्षा ३ लाई उपयुक्त हुने खालका गीत तथा बालकथा (कुनै पनि वाक्यमा अधिकतम पाँच शब्द भएका) मार्फत शब्दहरूसँग परिचित गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा क्रियाका अज्ञात भूत रूपको प्रयोग गर्न सकेको - स्थानवाचक नामयोगी प्रयोग गरेर वाक्य निर्माण गर्न सकेको - मातृभाषा वा स्थानीय भाषाका कम्तीमा दुई गीत वा कविता याद भएको - स्थानीय भाषामा १ देखि ५० सम्म गन्न सकेको 	४०
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - काठपात, रूख तथा बोटबिरुवाबाट बनेका वस्तु पहिचान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - काठपातले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा काठ, पात वा रूखका भागबाट बनेका सामान के के छन् अवलोकन गरेर वा घरका टूलाबडालाई सोधेर सूची बनाएर ल्याउन लगाउने । - एउटा तालिकामा रूखका विभिन्न भागबाट (काठ, पात, रूखको बोक्रा, दाना आदि) गाउँघरतिर के कस्ता सामग्री बनाउने गरिएको छ, घरछिमेकमा सोधेर, सूची बनाएर र चित्र बनाएर प्रस्तुत गर्न लगाउने, ती सामान कसले कसरी बनाउँछन् होला भन्नेबारे छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर पाइने काठ, पात र रूखका अन्य भागबाट बनाएका सामग्रीको सूची तयार पारेको - प्रश्नोत्तर सत्रमा आफ्नो जिज्ञासा राख्न सकेको - काठ, पात वा रूखका अन्य भागबाट बनेका सामग्रीको विशेषता भन्न सकेको - ती सामग्रीबाट विद्यार्थीले कुनै एक नमूना बनाएको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - अभिभावक स्रोत व्यक्ति बोलाएर अथवा शिक्षकले जानेमा आफैँले पात बुनेको, काठ चिरेको वा रूखको बोक्राबाट डोरी बनाएको देखाउँदै वा आफ्नो अनुभव सुनाउने सत्र राख्ने र प्रश्नोत्तरलाई प्रोत्साहन गर्ने । - घरगाउँतिर काठ, पात वा रूखका अन्य भागबाट बन्ने सामग्री बनाउने ठाउँमा लगेर देखाउने, यो सम्भव नभए भिडियो देखाएर सामग्री चिनाउने । - काठ, पात वा रूखका अन्य भागबाट बनेका सामग्रीको विशेषताबारे छलफल गर्ने; यिनको बलिया तथा कमजोर पक्ष सकेसम्म विद्यार्थीलाई नै जवाफ दिन दिने । - यस्ता सामान बनाउन प्रोत्साहन गर्ने । 		
लोक कला तथा साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँघरतिरका कथा सुन्ने र तिनमा अपनत्व राख्ने - स्थानीय परिवेशसहित समूहमा कथा बनाएर भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - प्रचलित स्थानीय कथा - आफ्नै कथा बनाऔँ 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई अभिभावकसँग एक-एक कथा सोधेर आएर कक्षामा भन्न लगाउने, नल्याएमा शिक्षकले दुईवटा प्रचलित कथा खोजेर सुनाउने । कथा कस्तो लाग्यो कथामा के मन पच्यो, के भएको भए भन् मन पर्ने थियो, छलफल गर्ने । - सम्भव भए गाउँतिर कथा सुनाउने बूढापाकालाई बोलाएर वा उहाँहरूकोमा लगेर कथा सुनाउने, विद्यार्थीलाई कथासम्बन्धी प्रश्न वा आफ्नो विचार राख्न लगाउने । - घर वरपरका ठाउँ, पाइने बोटबिरुवा, खानेकुरा आदि पनि कथामा समावेश गर्दै समूहमा कथा बुन्ने क्रियाकलाप गर्ने । - शिक्षकले कथाको दृश्य बनाउने पहिलो वाक्य भन्ने र प्रत्येक विद्यार्थीले आफूभन्दा अगाडिको कथा अवस्थामा पालैपालो एउटा-एउटा वाक्य थप्दै तन्काउँदै जाने । कथामा नवीनता नआएमा वा विद्यार्थीले कथा बिल्कुलै मोडेमा शिक्षकले बीचमा हस्तक्षेप गर्ने र फेरि स्थानीय परिवेशसँग जोड्दै फिर्ता ल्याउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - कथा सुनेर त्यसबारे आफ्ना विचार राख्न सकेको - कथाबारे प्रश्न गर्न सकेको - कमसेकम एउटा लोक कथा भन्न सकेको - कथा बुन्ने क्रममा आफू वरपरका अवस्था तथा कुराहरूको प्रयोग गरेको 	८

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चालचलन र चाडपर्वहरू	- आफ्नो र परिवारका अन्य सदस्यको दैनिकी भन्न सक्ने	- आफ्नो र छरछिमेकको दैनिकी	- विद्यार्थीलाई घरमा आफूले गर्ने कामको मोटामोटी दैनिक तालिका भन्न लगाउने । - घरका बा बा हजुरबुबा र आमा वा हजुरआमा (नभएमा एक महिला र एक पुरुष सदस्य) ले घरमा बिहान उठेदेखि नसुतेसम्म के गर्नु हुन्छ भन्न लगाउने । - समुदाय र घरको तालिकाअनुसार विशेष दिन जस्तै : माछा मार्न जाने, सेल रोटी पकाउने, बिहेमा जाने, घेवाको दिनमध्येको कुनै एक दिनको दैनिकी लेख्न लगाउने । लेख्दाखेरि सानोसानो गतिविधि पनि आओस् भनेर निर्देशन दिने । जस्तै : माछा कसरी भाग लाउने, माछा कसरी मार्ने, सेल रोटी बनाउँदा पिठो कसरी पिँध्ने, कति रोटी बनाउने ।	- आफ्नो तालिका भन्न सकेको - घण्टाअनुसार घरको तालिका बनाएको - महिला र पुरुषको तालिकाको समानता तथा भिन्नताबारे कक्षामा भन्न सकेको - विशेष दिनको तालिका विवरणात्मक बनाउने कोसिस गरेको	७
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- घरमा भएको खानाको सुरक्षा गर्न र उब्रिएको खानेकुरालाई कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सामान्य रूपमा भन्न सक्ने	- खाना बनाउनमा सहयोग र खानाको सुरक्षा	- कक्षामा भएका विद्यार्थीका पाँच मुख्य परिकारको सूची बनाउन लगाउने । सम्भव भए ती परिकार बनाएको भिडियो देखाउने अथवा शिक्षकले छलफलमार्फत विद्यार्थीलाई बुझाउने । - घरमा बन्दै गरेको कुनै परिकारको अवलोकन गरेर त्यसमा के के सामग्री कसरी र कतिखेर हालियो जस्ता विवरण टिपेर आउन लगाउने र क्रमबद्ध रूपमा कक्षामा सुनाउन लगाउने । - घरमा खानाको सुरक्षा कसरी गरिन्छ भनेर सोध्ने । विभिन्न विद्यार्थीलाई दूध, मासु, तरकारी, भात आदि गरेर एउटा-एउटा खानेकुरा बिग्रन नदिन वा उब्रिएको अथवा बढी भएको खण्डमा के गरिन्छ भन्नेबारे घर तथा छरछिमेकमा सोधेर आउन लगाउने र कक्षामा सुनाउन लगाउने । अरूले साथीले भनेको कुरा टिपेर आफ्नो घरमा कसरी व्यवस्था गरिन्छ छलफल गर्ने । - खानालाई विभिन्न किसिमबाट सुरक्षित राख्ने विधिबारे भिडियो देखाउने र छलफल गर्ने ।	- कम्तीमा एक परिकारको पकाउने तरिका सामान्य रूपमा भन्न सकेको - घरमा खानाको सामान्य सुरक्षा कसरी गर्ने भन्न सकेको - कुनै खानेकुरा खेर जान नदिन घरछिमेकमा के गरिन्छ भन्न सकेको - साथीले भनेका कुरा आफ्नो घरको तरिकासँग दाँजेर कक्षामा समान वा फरक भन्न सकेको	८

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	- बारी र फूलबारीमा हुने बिरुवा छुट्याउन सक्ने, बोटबिरुवा रोप्ने, फूलबारी बगैँचामा स्याहार गर्ने तथा सहयोग गर्ने	- बारी र फूलबारीमा हुने बिरुवाको स्याहार	- घरबाट पाँच किसिमको बीउ ल्याउन लगाउने । विद्यार्थीले ल्याएको बीउ भेला गर्ने र सूची बनाएर बीउको जात र रोप्ने ठाउँअनुसार वर्गीकरण गर्ने । - फूलबारीमा बीउ रोप्नका लागि फूलको बीउका साथै मल तथा साधारण औजार घरबाट ल्याउन र विद्यालयको करेसाबारी, फूलबारी वा प्राङ्गणमा रोप्न लगाउने । - खेतीपातीका औजारका चित्र बनाउन र नाम लेख्न दिने । - समूह बनाई वरपर भएका फूलहरूका नामहरू लेख्न दिने । - फूलसँग सम्बन्धित कविता, कथा, गीत बनाउन लगाउने ।	- खेत र बारीमा भएको तीन-तीनवटा बिरुवाको नाम भन्न सकेको - खेतीपातीका लागि प्रयोग हुने औजारको नाम र काम भन्न सकेको - बीउ रोप्न सकेको - फूलसँग सम्बन्धित कविता, कथा वा गीत भन्न वा दोहोर्‍याउन सकेको	८
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	- नजिकको बजारमा के के काम गर्छन् पहिचान गर्ने र कामको प्रकारबारे अनुमान गर्न सक्ने	- नजिकको बजारमा गर्ने कामहरू	- विद्यार्थीलाई आफ्नो घर छेउको बजारमा कस्ता-कस्ता काम गर्ने मान्छेहरू भेटिन्छन् सम्झन लगाउने र भन्न लगाउने, उनीहरूले भन्दै जाँदा शिक्षकले सूची बनाउँदै जाने र ती काम गर्ने मान्छे चिनेको वा नाम थाहा भएको भए त्यो पनि सोध्दै कक्षाले देख्ने गरी लेख्ने । ती काममध्ये कुन-कुन काम कतिको परिश्रम लाग्ने सीपमूलक, कलात्मक वा विचार धेरै गर्नुपर्ने छन् भनेर छलफल गर्ने । - विद्यालय नजिकैको बजारमा वा हाट लाग्ने दिन मिलाएर भ्रमणमा जाने र त्यहाँका कामहरू हेरेर, सोधेर, कामका प्रकार, पेसाको नामहरू बुझ्ने । आफ्नो अनुभव कक्षामा सुनाउन लगाउने ।	- नजिकको बजारमा के के काम गर्छन् भन्न सकेको - कम्तीमा तीन काममध्ये कुन काम कतिको परिश्रम वा सीपमूलक, कलात्मक वा बौद्धिक छन् आफ्नो विचार व्यक्त गर्न सकेको - आफ्नो गाउँमा विभिन्न काम गर्न सक्ने वा सीप भएका व्यक्ति पहिचान गर्न सकेको - हाटबजारको अनुभव सुनाउन सकेको	५

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - आफू वरपर रहेका सेवा प्रदायक संस्थाहरूको नाम, मूल काम र ठेगानाबारे परिचित हुने र सम्भव भएसम्म प्रत्यक्ष हेर्ने - आपत्मा परेका बेला सहयोग गर्ने संस्थाहरू चिन्ने - संस्थाको अनुपस्थितिमा गाउँघरतिर आपसमा के कसरी सहयोग गरिन्छ र गर्न सकिन्छ भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर सक्रिय रहेका सेवाप्रदायक संस्था र आपत्मा परेका बेला सहयोग गर्ने संस्था तथा गुम्बा, मन्दिर, चर्च र तिनले गर्ने काम - गाउँघरमा आपसमा गरिने गैरमौद्रिक (पैसा संलग्न नहुने) लेनदेन 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरमा आफूले नभ्याएको काम कसरी गर्छन् घर तथा छरछिमेकमा सोधेर पत्ता लगाउन लगाउने । - विद्यार्थीका घरको तर्फबाट कसलाई कस्तो सहयोग गरियो घरमा सोधेर टिप्ने र कक्षामा प्रस्तुति गर्न लगाउने । - नजिकमा के कस्ता सेवाप्रदायक संस्था छन् सोध्ने र सकेसम्म विद्यार्थीबाटै उत्तर पाउन खोज्ने । - नजिकका सेवाप्रदायक संस्थामा अवलोकनको लागि लाने र/वा त्यहाँको प्रतिनिधिलाई पनि कक्षामा बोलाउने । अवलोकनमा जाँदा वा प्रतिनिधिलाई बोलाउँदा विद्यार्थीलाई प्रश्न गर्न प्रोत्साहन गर्ने र अन्त्यमा आफूले बुझेका कुरा लेख्न वा कक्षामा भन्न लगाउने । - आपत्मा परेका बेला सहयोग गर्ने संस्थालाई गुहारि र तिनका काम राम्ररी बुझाउन विद्यार्थीलाई अभिनयात्मक क्रियाकलाप अथवा लघुनाटक पनि गराउन सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँघरमा कसरी सरसहयोग गरिन्छ र आफू अहिले नै वा ठूलो भएपछि के गर्न सक्छु भन्न सकेको - सहयोगी घरपरिवारले गाउँघरमा गरेका सहयोगका उदाहरण दिन सकेको - आपत्का बेलामा नआत्तिइकन सहयोग गर्ने संस्थालाई बोलाउन सक्ने अभिनयात्मक रूपमा प्रदर्शन गर्न सकेको - आपतकालीन स्थितिमा सम्पर्क गर्नुपर्ने मुख्य फोन नम्बरहरू खोज्न सकेको 	७
जीविकाको मुख्य आधार	<ul style="list-style-type: none"> - आफू र आफ्नो छिमेकीको जीविकाका मुख्य आधार पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - आफू र आफ्नो छिमेकीको जीविकाका मुख्य आधार 	<ul style="list-style-type: none"> - परिवारमा जीविकाका लागि के कस्ता काम गर्नुहुन्छ भनेर सोध्ने । - छिमेकीहरूलाई उहाँको जीविकाका मुख्य आधार, घरमा कति जना काम गर्नुहुन्छ ? कुन सदस्यमा परिवार निर्भर हुनुहुन्छ ? जस्ता प्रश्न सोधेर ती विवरण तालिकामा राखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - परिवारमा जीविकोपार्जनका लागि कसले के गर्छन् भन्न सकेको - छिमेकका जीविकाको मुख्य आधारबारे तालिकामा प्रस्तुत गरेको 	३
स्थानीय रेकर्ड बुक	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित विवरणबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यालय रेकर्ड बुक 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित प्रमाणित भएका विवरण सङ्कलन गरेर सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी भएको विद्यालय, सबैभन्दा धेरै शिक्षक भएको विद्यालय, सबैभन्दा पुरानो विद्यालय आदि जस्ता विवरण याद गर्न दिने र विद्यार्थीबीच प्रतियोगिता गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित कम्तीमा निम्न विवरण भन्न सकेको : सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी भएको, सबैभन्दा धेरै शिक्षक भएको र सबैभन्दा पुरानो विद्यालय 	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - यस्ता विवरणबारे छलफल गर्ने । उदा. कुनै विद्यालयमा सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी किन भएका होलान् ? सबैभन्दा पुरानो विद्यालय कति सालमा बनेको वा पहिला बन्दा कस्तो थियो होला ? यस्तै अरू प्रश्नहरू । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित कम्तीमा निम्न भौतिक विवरण भन्न सकेको : सबैभन्दा ठूलो मैदान भएको, सबैभन्दा ठूलो र धेरै भवन भएको विद्यालय - माथिका रेकर्डको कारण भन्न वा अन्दाज गर्न सकेको - पालिकाका विद्यालयसँग सम्बन्धित विवरणबारे छलफलमा सक्रियता देखाएको 	
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - अलिपरको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण, महत्त्व दिनुका आधारहरू पहिचान गर्ने - आफ्नो वडाको भ्रमण गर्न सक्ने - आफू रहेको ठाउँबाट दिशा बताउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वडाभित्र वा अलिपरका भौगोलिक स्थानका विशेषता - ती ठाउँ र मानिसको सम्बन्ध - ती ठाउँसम्बन्धी लोकगाथाहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - सकेसम्म वडाभित्रका अलि परतिरका विशेष भौगोलिक ठाउँहरू थाहा भए/नभएको कुरा विद्यार्थीलाई सोधेर पत्ता लगाउने । समय मिलाएर विद्यार्थीलाई वडाबाहिर परे पनि अलि पर पर्ने स्थानमा भ्रमणका लागि लग्ने । त्यहाँका थाहा भए/नभएका कुरा विद्यार्थीलाई सोधेर पत्ता लगाउने । सकेसम्म विद्यार्थी आफैले भनुनु, पछि शिक्षकले थप्ने । - जाँदा र आउँदा पनि बाटोमा सकेसम्म दोबाटो आयो भने, यहाँबाट अब दाहिने कि देखे कता जाने होला ? अब हामी पूर्व जाँदैछौं कि दक्षिण ? यहाँबाट हिँड्दै गए कहाँ पुगिन्छ ? जस्ता प्रश्नहरू सोध्ने । भनिदिने । - त्यहाँको विवरण टिपेर कक्षा २ र ३ मा गरेजस्तै तर थप विवरण तथा विस्तृत हुँदै परियोजनात्मक क्रियाकलाप गर्ने । उदा. अग्लो डाँडा हो भने त्यहाँबाट विभिन्न दिशातर्फ देखिने ठाउँहरूको नाम, अर्को जिल्ला देखिन्छ भने उक्त जिल्ला तथा ठाउँ, यस ठाउँबाट आफ्नो घर, विद्यालय वा देखिएका केही खास ठाउँ पुग्न कति समय लाग्छ, कसरी पुग्न सकिन्छ र बाटो कस्तो छ (गाडी कुद्ने कालोपत्रे, मौसमी बाटो, धुले बाटो, ग्राभल वा गोरेटो हो भने हिँडेर, नदी हो भने तर्न ट्युब वा डुङ्गा) आदि जस्ता विवरण थप्न सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वरपर भएका चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ जान मिल्ने भए जान सक्ने वा दुई ठाउँ कसरी जाने बताउन सकेको - पहिला गएका नजिकका ठाउँहरू र यी अलि परका ठाउँहरूको दुई-दुईवटा समानता तथा भिन्नता पहिचान गर्न सकेको - सम्बन्धित ठाउँको प्रयोग र भएमा लोकगाथा भन्न सकेको नभएका खण्डमा बनाउन सकेको - गएका ठाउँबाट देखिने कमसेकम दुई ठाउँहरूको पहिचान गर्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- विद्यार्थीहरूलाई आफू बस्ने ठाउँसँग सम्बन्धित कथा घरमा सोधेर आउन र कक्षामा भन्न लगाउने । विद्यार्थीलाई समूहमा छुट्याएर पहिला एकै ठाउँमा वा विद्यालयमा बोलाउने र सबभन्दा नजिककासँग सम्बन्धित किंवदन्तीहरू खोजेर सुनाउन लगाउने । नभए कथा बनाउन लगाउने ।		
नदीनाला	- वरपरका खोलाबारे स्थानीय ज्ञान र विशेषता पहिचान गर्ने - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वरपरका वातावरणबारे जानकारी राख्ने - जोखिम पनि बुझेर सानो खालको खोलांनाला तर्न सक्ने	- वडाभित्र वा अलिपरका नदी तथा खोलांनालाका विशेषता - स्थानीय खोलांनाला र मानिसको सम्बन्ध र सम्बन्धित लोकगाथाहरू	- वडाका खोलाबारे थाहा भए/नभएको कुरा विद्यार्थीलाई सोधेर पत्ता लगाउने । सकेसम्म विद्यार्थी आफैले भनुनु, शिक्षकले थप्ने । - समय मिलाएर विद्यार्थीहरूलाई वडाभित्रैको नदी किनारमा भ्रमण वा वनभोजको लागि लग्ने । - खोलाबारे कुरा गर्न- यो खोला कसरी तर्ने ? खुट्टाले तर्न सकिन्छ कि सकिँदैन ? यो खोला कुन ठाउँबाट आएको होला ? यो खोला पूर्व जाँदैछ कि दक्षिण ? यहाँबाट यता जाँदा कहाँ पुगिएला ? जस्ता प्रश्नहरू सोध्ने । भनिदिने । - त्यहाँको विवरण टिपेर कक्षा २ र ३ मा गरेजस्तै तर थप विवरण तथा विस्तृत हुँदै परियोजनात्मक क्रियाकलाप गर्ने । उदा. पुल छ भने उभिएर त्यहाँबाट विभिन्न दिशातर्फ देखिने ठाउँहरूको नाम, अर्को जिल्ला देखिन्छ भने उक्त जिल्ला तथा ठाउँ, यस ठाउँबाट आफ्नो घर, विद्यालय वा देखिएका केही खास ठाउँ पुग्न कति समय लाग्छ ? कसरी पुग्न सकिन्छ र बाटो कस्तो छ ? आदि जस्ता विवरण थप्न सकिन्छ । - खोलामै गएको बेला सोधेर वा स्थानीय विज्ञलाई विद्यालयमा बोलाएर नजिकका खोलासँग सम्बन्धित विभिन्न पक्ष- जस्तै : खोला र जीवनको सम्बन्ध कस्तो छ, सिँचाइ र माछा मार्न कसरी प्रयोग हुन्छ, किंवदन्तीहरू के कस्ता छन् खोज्ने र सुनाउन लगाउने । विद्यार्थीहरूलाई घरमा सोधेर आउने र भन्ने गृहकार्य दिने ।	- आफ्नो वरपरका खोला तर्न सकेको वा खोला तर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा बताउन सकेको - आफू वरपरका अन्य खोलाहरूबीचको समानता तथा भिन्नता पहिचान गर्न सकेको - खोलाको प्रयोग र (भएमा) लोकगाथाबारे भन्न सकेको - खोलाबाट वा पुल छ भने पुलमाथिबाट कुन-कुन ठाउँ देखिन्छ, खोला कहाँबाट आउँछ, कहाँ जान्छ भन्न सकेको	५
वन वनस्पति	- वरपरका वनस्पतिको प्रयोग र फाइदा भन्न सक्ने	- वरपरका वनस्पतिको प्रयोग	- घर वा विद्यालय वरपर विद्यार्थीले जानेका जीत रूख बिरुवाको नाम भन्दै लेख्ने र लेखाउने । - ती कुन कहाँ पाइन्छन् (घर वरिपरि, खोला छेउ, वन, खेतबारी) मिलाएर लेख्न लगाउने ।	- घर वा विद्यालय वरपरका कम्तीमा दशवटा रूख बिरुवाको नाम लेख्न जानेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- जडीबुटीका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएका वनस्पति पहिचान गर्ने		- तीमध्ये क-कसलाई के के काममा प्रयोग हुन्छ थाहा भएजति भन्न लगाउने, गल्ती भनेमा सच्याइदिने । - ती मध्येका वनस्पतिबाट केही सामग्री निर्माण हुन्छ भने त्यस्तो ठाउँमा विद्यार्थीलाई लगेर देखाउने । ती सामग्रीको चित्र बनाउन लगाउने । - घर वरपर नै पाइने वनस्पति मध्येको कुनै एक औषधीय गुण भएको साधारण वनस्पति (निम, आयोडिन भार, लज्जावती भार आदि) बारे परिचय दिने र त्यो कस्तो हुन्छ विद्यार्थीलाई विद्यालयमा देखाउन ल्याउन लगाउने ।	- घर वरिपरि, खोला छेउ, वन, खेतबारी हरेक ठाउँमा पाइने कम्तीमा तीन-तीन बिरुवाको नाम भन्न लेख्न सकेको - घर वरपर पाइने वनस्पतिबाट के के बन्दो रहेछ कम्तीमा पाँचवटा कुरा भन्न सकेको - जडीबुटीको रूपमा प्रयोग गरिने कम्तीमा एउटा वनस्पति चिनेको र त्यसको पहिचान गर्न सकेको	
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	- जङ्गली जीवजन्तुको विविधता र तिनको पहिचान गर्ने - गाउँघरतिर पाइने जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीका विशेष अङ्ग तथा विशेष परिस्थितिबारे भन्न सक्ने	- गाउँघरतिर पाइने विविध जीवजन्तुका र तिनका विशेषता	- घर वा विद्यालय वरपर विद्यार्थीले जानेका जति जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीको नाम भन्दै लेख्ने र लेखाउने । - ती कुन कहाँ पाइन्छन् (घर वरिपरि, खोला छेउ, वन, खेतबारी) मिलाएर लेख्न लगाउने । - दुई फरक चरा वा चराको चित्र अथवा भिडियो देखाएर ती दुईबीचमा देखिने, सुनिने र सम्भव भएसम्म छुँदाखेरिको समानता र भिन्नता टिप्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न दिने । यस्तै प्रक्रिया दुई कीरा वा जनावरमा पनि गराउने । - विद्यार्थीहरूलाई आफूलाई मन पर्ने गाउँघर नजिकै पाइने कुनै एक जीवजन्तुबारे निबन्ध लेख्न दिने । (यदि धेरै जनाको उस्तै जीव हुन्छ भने चिह्न गरेर दिन पनि सकिन्छ ।) निबन्ध लेख्दा पाँच ज्ञानेन्द्रियको विवरणसहित आफूलाई किन उक्त जनावर मन पर्छ वा कुनै कुरा चाहिँ मन पर्दैन भन्नेबारे लेख्न दिने । - गाउँघरतिर पाइने जीवजन्तुको विशेष अङ्ग वा विशेषता भल्किने गरी चित्र बनाउन लगाउने ।	- घर वा विद्यालय वरपरका कम्तीमा पाँचवटा जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीको नाम लेख्न जानेको - घर वरिपरि, खोला छेउ, वन, खेतबारी हरेक ठाउँमा पाइने कम्तीमा दुई-दुई जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीको नाम भन्न, लेख्न सकेको वा कुनै पनि दुई जीवजन्तु बीचका देखिने र सुनिने समानता तथा भिन्नता प्रस्तुत गर्न सकेको - आफ्नो गाउँमा पाइने जीवजन्तुको विशेषता भन्न सकेको वा कुनै एक जीवजन्तुको शाब्दिक रूपमा वर्णन गर्न सकेको - जीवजन्तुको विशेष अङ्ग वा विशेषता चित्रमाफत देखाउन प्रयत्न गरेको	५
जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	- गाउँघर र जङ्गलमा औषधि छन् भन्नेबारे परिचित हुने	- प्रयोग गरेका वा नगरेका घरेलु औषधि	- बोटबिरुवा औषधि हुन्छ वा हुँदैन ? भनेर सोध्ने र हुन्छ भने कसलाई के बिरुवा के को लागि औषधि हुन्छ भनेर थाहा पाएको छ सोध्ने र छलफल गर्ने ।	- औषधि हुने पाँचवटा बिरुवाको नाम थाहा पाएको	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - घरमा कोही बिरामी हुँदा कस्तो-कस्तो औषधि (पसलबाट किनेर वा घरमै बोटबिरुवाबाट बनाएर) लिने गरेको छ सोधेर आउन लगाउने । - कम्तीमा एउटा घरमै भएका वा बनाइने जडीबुटीको नाम टिपेर केका लागि प्रयोग हुन्छ होला पत्ता लगाउन दिने । - औषधि पसलबाट लिएको औषधि र घरमा बनाएको औषधि हेर्दा, खाँदा स्वाद, सजिलो अप्ठ्यारो, उस्तै वा फरक कस्तो हुन्छ छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पाँचवटा बोटबिरुवा र रोगको जोडा मिलाउन सकेको - कम्तीमा घरमै भएको वा बनाइने एउटा औषधिको नाम र प्रयोग भन्न सकेको - औषधि पसलमा किन्न पाइने डाक्टररी औषधि र सामान्य भाार वा घरमै पकाइने औषधिबीच समानता र भिन्नता भन्न सकेको 	

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	- हावाहुरीका सम्भाव्यता र असर पहिचान गर्ने	- हावाहुरीका सम्भावना र असरहरू	<ul style="list-style-type: none"> - हावाहुरी, आँधीबेरी कुन महिना वा मौसममा आउँछ ? र यसलाई पूर्वानुमान गर्ने परम्परागत तरिका छ कि ? आफ्नो घरका ज्येष्ठ सदस्यलाई सोधेर आउन लगाउने । - हावाहुरी वा आँधीले के (क्षति) गर्छ र त्यसबाट बच्न के गर्नुपर्छ होला ? भन्ने प्रश्न गर्दै विद्यार्थीबाट उत्तर लिन खोज्ने । क्षतिबाट बच्न वा सावधानी (रूख, बिजुलीका तार, खम्बा, असुरक्षित जस्ता आदिबाट सचेत रहने) अपनाउन के गर्न सकिन्छ ? भन्ने प्रश्न गर्ने र जानकारी दिने । - परिवारका ज्येष्ठ सदस्यलाई हावाहुरी आँधीबेरीका आउने कारण सोधेर आउन लगाउने र कक्षामा छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - हुरीबतास आउने महिना र मौसम भन्न सकेको - आँधीहुरीले गर्न सक्ने क्षतिबारे आफ्नो बुझाइ प्रस्तुत गर्न सकेको - हुरीबतास र आँधीबाट बच्ने उपायहरू भन्न सकेको - हावाहुरी आँधीबेरीले असर पारेको कुनै जीव वा घरपरिवारको एउटा परम्परागत वा बनाएको एउटा कथा भन्न सक्ने 	५
विषालु जीवजन्तु	- बिच्छी र खजुरो जस्ता विषालु जीवले डस्दा वा टोकदा मान्छेलाई हुने असरबारे परिचित हुने - विषालु जीवसँग सावधानी अपनाउने	- विषालु जीवले टोकदा के हुन्छ	- बिच्छी र खजुरो क-कसले देखेको वा सुनेको छ र तिनबारे किन जान्नुपर्छ ? भन्ने प्रश्न गरेर छलफल गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> - बिच्छी र खजुरो चिन्ने र त्यसका सम्भावित वासस्थान थाहा पाएको - यी दुई विषालु जीवले टोकेपछि शरीरमा हुने असरबारे भन्न सकेको - यी दुई विषालु जीवबाट बच्ने कम्तीमा दुई उपाय भन्न सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - बिच्छी र खजुरोले कस्तो बेलामा टोक्छ र त्यसको टोकाइबाट हाप्रो शरीरमा कस्तो असर पर्छ भन्नेबारे कक्षामा छलफल गर्ने र जानकारी दिने । यस्ता विषालु जीवको टोकाइ भोगेका कसैलाई चिनेको छ कि भनेर सोध्ने (दुईदेखि तीन जना व्यक्तिलाई आफ्ना अनुभव सुनाउन र विद्यार्थीको जिज्ञासा मेट्न कक्षामा बोलाउन सकिन्छ ।) - विषालु जीवलाई चलायो वा जिस्क्यायो भने के के हुन सक्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । - प्रायः हामीले टेकेर वा अरू तरिकाले आत्मरक्षा गर्न मात्र यस्ता जीवले आफ्नो आहारा नहुने मान्छे वा अन्य जनावरलाई डस्छन् वा टोक्छन् भन्ने जानकारी दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - बिच्छी र खजुरोको चित्र बनाउन जानेको 	
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	- आफ्नो गाउँमा पाँच वर्षभित्र लागेका सरुवा रोग, तिनका कारण र बच्ने उपाय पहिचान गर्ने	- पछिल्लो पाँच वर्षमा गाउँमा लागेका सरुवा रोग, तिनका कारण र बच्ने उपाय	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई आफ्नो घर ठेगानाका आधारमा समूहमा बाँड्ने । ती समूहलाई वरपरका छिमेकका कम्तीमा पाँच घर गई त्यहाँका परिवारका सदस्यलाई एक वर्षभित्रमा के कस्ता सरुवा रोग लागेका छन् ? केका माध्यमबाट सरेका होलान् ? तीबाट बच्न के गर्नुपर्ला ? आदि जस्ता प्रश्न सोध्न र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - प्रस्तुतिपछि छलफल गर्ने । छलफलमा विभिन्न समूहका विवरणबीच समानता र भिन्नता पहिचान गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - घरगाउँमा गई थाहा भएका रोगहरूको सूची बनाएको - रोगहरूमध्ये कुन सरुवा हो र किन भन्न सकेको - कक्षामा भनिएका रोगहरूको कारण र बच्ने तरिका भन्न सकेको - परियोजनात्मक कार्य र छलफलमा सक्रियता देखाएको 	६
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	- प्रकृतिमा उपलब्ध वस्तुहरू कहाँबाट आउँछन् र कहाँ जान्छन् भन्नेबारे भन्न सक्ने	- प्रकृतिमा उपलब्ध वस्तुहरू कहाँबाट आउँछन् र कहाँ जान्छन्	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकको सकेसम्म घना जङ्गलमा गएर यहाँ उपलब्ध वस्तु कहाँबाट आउँछन् र कहाँ जान्छन् ? भनेर प्रश्न गर्ने । विद्यार्थीले दिएको उत्तर कति मिल्छ, नमिले सच्याएर हरेक वस्तुको उर्जाको स्रोत सूर्य (ताप र उज्यालो) भएको र पानी र हावाका साथमा प्रकृतिले सबै चीज पुनर्प्रयोग गर्ने कुरा बताउने । - खेती र जङ्गलमा के फरक छ भनेर सोध्ने र छलफल गर्ने । - मानिसको घर र प्रकृतिमा के फरक छ भनेर छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - जीवनको मूल स्रोत सौर्य उर्जा कसरी भनेर बताउन सकेको - प्रकृतिबाट आएको वस्तु प्रकृतिमै जान्छ भन्नेबारे आफ्नै बुझाइअनुसार भन्न सकेको - सामान पुनर्प्रयोगको दृष्टिले खेती र जङ्गलको एक-एक फरक र समानता भन्न सकेको - प्रकृतिबाट आएको वस्तु प्रकृतिमै गएन भनेर के होला भनेर कल्पनाशील उत्तर दिएको 	६

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - वडाको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको विवरण पहिचान गर्ने - आफ्नो वडाको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानबारे कथाहरू भन्न सक्ने र सामान्य विवरण दिन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वडाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थान 	<p>(नोट : चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।)</p> <ul style="list-style-type: none"> - वडाको सबैभन्दा नजिक रहेको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानमा भ्रमणका लागि जाने र त्यहाँ सबैभन्दा सुरुमा देखेका दश कुराहरू टिप्न लगाउने । तीमध्ये एक वस्तुको चित्र बनाउने र त्यसबारे अनुच्छेद लेख्न दिने । - त्यस ठाउँमा कहिले के भएको थियो होला कल्पना गर्न लगाउने र सबैको उत्तर सुन्ने, अन्त्यमा स्थानीय वासिन्दा वा शिक्षकले वास्तविक कथा सुनाउने । - त्यस ठाउँसँग सम्बन्धित रही एक काल्पनिक परिदृश्य दिएर कथा बनाउन लगाउने । (उदा. यो ठाउँमा एउटा परदेशी घुम्दै घुम्दै आयो भने उसले के देखेछ ? सुन्छ ? अनि सोच्छ होला ? उसले कसलाई साथी बनाउँछ होला ?) - कक्षामा आफ्नो अनुभव र आफूले लेखेको कथा वा अनुच्छेद प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफू गएको ठाउँमा भएका वस्तुहरूको आधारमा इतिहास कल्पना गरेर कक्षामा अभिव्यक्त गरेको - वडाको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको विवरण दिन सकेको वा त्यससँग जोडिएको कथा भन्न सकेको - त्यस स्थानबारे कथा वा निबन्ध लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गरेको - आफू त्यस्तै ठाउँमा गएर परदेशी भएको कल्पना गर्दै लेख वा विवरण लेखेको 	४
हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो परिवारको इतिहाससँग परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी परिवारको इतिहास 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरको सबैभन्दा ज्येष्ठ व्यक्तिलाई आफ्नो परिवार कहिलेदेखि हालको गाउँमा बस्न थालेको ? त्योभन्दा अगाडिका पुस्ता कहाँ थिए ? बुबा कहाँबाट र आमा कहाँबाट आउनुभयो ? आदि प्रश्न सोधेर 'मेरो परिवारको इतिहास' विषयमा अनुच्छेद लेख्न लगाउने । - विद्यार्थीहरूलाई जोडीमा छुट्याएर एक अर्कालाई इतिहास कति मिल्दोजुल्दो, पुराना ठाउँ कति नजिक वा टाढा, कति थाहा भएको वा नभएको आदि सोध्न दिएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - आफ्नो परिवार किन पुरानो ठाउँ छाडेर हालको ठाउँमा बस्न आएको रहेछ घरको सबैभन्दा ज्येष्ठ व्यक्तिलाई सोधेर थाहा नभए कल्पना गरेर भन्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो परिवारको इतिहासबारे भन्न सकेको - आफ्नो र आफ्ना सहपाठीको परिवारको इतिहाससँग आफ्नो इतिहास दाँजेर समान वा भिन्न अनुभव आफ्नै भाषामा व्यक्त गर्न सकेको - आफ्नो परिवार किन पुरानो ठाउँ छाडेर हालको ठाउँमा बस्न आएको रहेछ कुनै कारण भन्न सकेको 	२

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- नेपालको एउटा ठूलो नक्सामा सबैले आफ्नो परिवार कुन कुन ठाउँमा बस्दै आए वा छन् ती जिल्ला, पालिकामा चिह्न लगाउन दिने र कक्षाको भित्तामा भुण्ड्याउने ।	- आफ्नो परिवार पुरानो ठाउँ छाडेर हालको ठाउँमा नआएको भए के हुन्थ्यो होला भनेर कुनै काल्पनिक अवस्था बयान गर्न सकेको	

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	- बाध्यात्मक तथा अस्तित्व जनाउने क्रिया 'चाहिन्छ' 'पर्छ' को प्रयोग गर्न सक्ने - विद्यालय, समाज तथा संस्कृति, नातागोता, बानी र इन्द्रियका काम सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गर्ने - 'कति' प्रश्न प्रयोग गर्ने - स्थानीय भाषामा १ देखि ५० गन्न र ६०, ७०, ८०, ९०, १०० भन्न सक्ने	- बाध्यात्मक तथा अस्तित्व जनाउने क्रिया - विद्यालय, समाज तथा संस्कृति, नातागोता, बानी र इन्द्रियका काम सम्बन्धित शब्दहरू	- हप्ताको एक दिन आधा घण्टा एउटा भाषा बोल्नलाई छुट्याउने र सकेसम्म तोकिएको भाषामै सबै जना जानेजति बोल्ने तालिका मिलाउने र सिकिरहेका हरेक भाषाको एउटा एउटा गीत वा लयबद्ध रहेको कविता सबैले सँगै गाउने । (सो गीत वा कविताको अर्थ विद्यार्थीलाई थाहा दिने ।) - स्थानीय वा मातृभाषामा चाहिन्छ, पर्छजस्ता बाध्यात्मक क्रिया प्रयोग गरेर असल विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कामको सूची बनाउन दिने । सकेसम्म यी वाक्यमा विद्यालय, समाज तथा संस्कृति, नातागोता, बानी र इन्द्रियका काम सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गर्न निर्देशन दिने । - पसलमा केही बेचु वा किनु परेको संवाद लेख्न दिने वा शिक्षकले आफै तयार पारेर 'कति' प्रश्नउत्तर सहितको वाक्य अभ्यास गर्ने । - १ देखि ५० सम्मका सङ्ख्या र ६०, ७०, ८०, ९० र १०० अङ्क प्रयोग गर्ने अभ्यास गराउने ।	- मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा बाध्यात्मक क्रियाको प्रयोग गर्न सकेको - 'कति' प्रश्न गर्न र वाक्य बनाएर उत्तर दिन सकेको - स्थानीय भाषा वा मातृभाषामा सूची अथवा संवाद लेख्न सकेको - १ देखि ५० सम्म र ६०, ७०, ८०, ९० र १०० गन्न सकेको	३०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरमा बनाइने धातुले बनेका वस्तुको पहिचान गर्ने - कुन धातुले कस्ता सामग्री बनाइन्छ भन्ने सामान्य जानकारी दिन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - धातुले बनेका जीवन उपयोगी घरायसी सामग्रीहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा धातुबाट बनेका (फलाम, पित्तल, काँस, चाँदी, सुन आदि) सामान के के छन् अवलोकन गरेर वा घरका ठूलाबडालाई सोधेर सूची बनाएर ल्याउन लगाउने । - कुन-कुन धातुबाट गाउँघरतिर के कस्ता सामग्री बनाउने गरिएको छ, घरछिमेकमा सोधेर, सूची बनाएर र चित्र बनाएर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ती सामान कसले कसरी बनाउँछन् भन्नेबारे छलफल गर्ने । - अभिभावक स्रोत व्यक्ति बोलाएर काम देखाउने वा आफ्नो अनुभव सुनाउने सत्र राख्ने र प्रश्नोत्तरलाई प्रोत्साहन गर्ने । - गाउँघरतिर विभिन्न खालका धातुबाट सामग्री बनाउने ठाउँमा लगेर देखाउने, यो सम्भव नभए भिडियो देखाएर सामग्री चिनाउने । - धातुबाट बनेका सामग्रीको विशेषताबारे छलफल गर्ने । यिनका बलिया तथा कमजोर पक्ष सकेसम्म विद्यार्थीलाई नै जवाफ दिन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - धातुबाट बनाएका गाउँघरतिर पाइने सामग्रीको सूची तयार पारेको - प्रश्नोत्तर सत्रमा आफ्नो कमसेकम एक जिज्ञासा राख्न सकेको - घरतिर पाइने कम्तीमा तीन सामग्री कुन धातुबाट बनाइन्छ भन्न सकेको - धातुबाट बनाएका गाउँघरतिर पाइने सामग्रीका बलिया तथा कमजोर पक्ष भन्न सकेको 	६
लोक कला तथा साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> - सजिला गाउँखाने कथा सुन्ने र भन्ने - वरपरका ठाउँ, परिचित व्यक्ति, चिनिने फल, रूख इत्यादिलाई रोचक ढङ्गमा चिनाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नै गाउँखाने कथाहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीले जानेका गाउँखाने कथाहरू एक अर्कालाई सोधेर कक्षामा रमाइलो गर्ने । - आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपरका वस्तु वा अवस्था बुझाउन कम्तीमा पाँचवटा गाउँखाने कथा बनाउन लगाउने (जस्तै : "हिँड्दैछ पाइला मेट्दैछ के हो ?" भन्ने गाउँखाने कथा डुङ्गालाई हेरेर आएको हो भने, आफ्नो घरमा भएको साइकललाई बुझाउन "दुई खुट्टाले पालैपिलो थिच्दाखेरि चल्छ, हातले कान समात्दाखेरि झ्यापै अडिन्छ के हो ?" जस्ता गाउँखाने कथा आफैँ बनाउन सक्छन्) । प्रत्येक विद्यार्थीलाई कम्तीमा एउटा वस्तु बुझाउन घरमा सोचेर ल्याउन लगाउने र अर्को एउटा चाहिँ कक्षामा बनाउन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वरपरको दुईवटा वस्तु तथा अवस्था व्यक्त गर्न गाउँखाने कथा प्रयोग गर्न सकेको - सजिला दुई गाउँखाने कथा उत्तर दिन प्रयत्न गरेको 	६
चालचलन र चाडपर्वहरू	<ul style="list-style-type: none"> - घर र छरछिमेकमा गरिने कामहरूबारे भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घर र छरछिमेकमा क-कसले के के काम गर्छन् 	<ul style="list-style-type: none"> - आमाले वा घर सम्हाल्ने परिवारको व्यक्तिले बिहानै उठेर सबभन्दा पहिला के काम गरेको देखेका छौ ? भनेर ३-५ जना विद्यार्थीलाई पालैपालो सोध्ने 'अनि त्यसपछि?' भन्दै सकेसम्म पर पुऱ्याउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो बितेको दिनको दैनिकी बताउन सकेको - आफ्नो आउने दिनको दैनिकी बताउन सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - यति बेला बाहिर को के गर्दैछ भनेर समूह बनाई हेर्न पठाउने वा बाहिर ठाउँअनुसार हेर्न लैजाने र सूची बनाउन लगाएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न दिने । - घरको समय तालिका बनाएर जोडीमा तुलना गर्न लगाउने । - जोडीमा शनिबारको दिन एक अर्काको तालिका बनाएर तुलना गर्ने र कारण छलफल गर्न लगाउने । - अधिल्लो दिनको दैनिकी लेखेर ल्याउन लगाउने र जोडीमा एक अर्कालाई सोध्न लगाउने । फरक वा समान भएमा/आएमा त्यसको कारण बताउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरको सामान्य दैनिकी भन्न सकेको - दुई व्यक्तिबीचको दैनिकीमा भएको फरकको कारण अनुमान गर्न सकेको 	
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	<ul style="list-style-type: none"> - मौसम अनुसारको खाना र अल्पपोषण भएका खानेकुरा पहिचान गर्ने र फरक छुट्याउन सक्ने - स्वस्थकर र सन्तुलित खानाको महत्त्व बोध तथा प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घरमा आउने स्वस्थकर र सन्तुलित खाना 	<ul style="list-style-type: none"> (नोट : स्वास्थ्य शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला विषयको पोषण र खाना पाठसँग एकीकृत गरेर पढाउने) - समूह बनाई घरमा र वरपर स्थानीय रूपमा उत्पादन गरिने मौसम खानाहरूको स्रोत छलफल गरी सूची बनाउने (यो गतिविधि कृषि र पशुपालनको पाठसँगै मिलाएर गराउन सकिन्छ) । - आफ्नो घरमा बजारबाट खरिद गरिने खानेकुराको सूची बनाउन, वर्गीकरण गर्न (प्याकेज नगरिएको स्थानीय खानेकुरा जस्तै : मकै, कटहर, स्थानीय चामल आदि, खाना बनाउँदा प्रयोग गरिने सामग्री : जस्तै नुन, जीरा, ज्वानो आदि; पकाएर वा नपकाई खान मिल्ने फलफूल तरकारी र कम प्रशोधनमा बनाइएका सामग्री जस्तै : तामा, मस्यौरा, सुकुटी, चिउरा, तेल, घ्यू आदि; पकाएर वा नपकाई खान मिल्ने कारखाना प्रशोधित खाद्य पदार्थ जस्तै : चाउचाउ, बिस्कुट, चकलेट, क्यान्डी, चिप्स, जुस, सस, कोकाकोला, डिउ, रिफाइन तेल आदि) नजिकैको खाद्य पसलमा गएर खानाहरूको स्रोतबारे जानकारी लिन र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने; यीमध्ये कुन-कुन सामग्री अल्पपोषण भएका खानेकुरा होलान् ? भनेर सोध्ने र विद्यार्थीबाट उत्तर खोज्ने । अन्त्यमा यसबारे परिचित गराउने । - गाउँघरतिरै पाइने शून्य वा कम प्रशोधनमा बनेका सामग्रीसहित स्वस्थकर तथा सन्तुलित खाजा र खानाको चित्र वा सूची बनाउन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरमा भएका खाद्य सामग्रीको वर्गीकरण गर्न सकेको - स्थानीय रूपमा उत्पादित मौसम फलफूल तरकारीको पहिचान गर्न सकेको - किन अल्पपोषण भएका खानेकुरा भनेको थाहा पाएको र चिन्न सकेको - अल्पपोषण भएका खानेकुरा र स्वस्थ खानाका फाइदा वा बेफाइदा भन्न सकेको 	५

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	- मौसमअनुसार रोपिने र थन्क्याउने बाली बिरुवा चिन्न सक्ने	- ऋतु अनुसारका खेती	- खेतबारीमा अवलोकन गराउने, घरघरमा के के रोपेको छ साथीसँग सोधेर भन्ने, बिरुवा रोप्ने ठाउँ तयार गर्न लगाउने । - यो पाठ पढाइ हुने दिनमा फलिरहेका बाली अवलोकन गराउन लग्ने । कहिले रोपेको होला छलफल गर्ने । - समूह बनाई हिउँदे र वर्षे मौसमा लगाइने बालीको सूची बनाई नाम भन्न लगाउने । - घरबाट यतिबेला रोप्न सकिने तीनवटा बीउ वा सरेँ हो भने बिरुवा वा कटिड ल्याउन लगाउने । फूलबारीमा बीउ रोप्नेका लागि फूलको पनि बीउ, मल, औजार घरबाट ल्याउन लगाउने । - समूह बनाई रोपेका फूल र अन्नहरूका नामहरू लेख्न लगाउने । - आफूलाई मन परेको फूल, बोट वा पातको चित्र बनाई रङ भर्न दिने ।	- हरेक मौसममा फल्ने तीन-तीनवटा अन्न, फलफूल र तरकारीको नाम भन्न सकेको - बारीमा भएका तीनवटा खान मिल्ने र तीनवटा खान नमिल्ने बोट छुट्याउन सकेको - हरेक मौसममा फल्ने एक-एक अन्न, फलफूल र तरकारीका जैविक आवश्यकता भन्न सकेको । जस्तै : धानलाई धेरै पानी चाहिन्छ, बर्खामा धेरै पानी पर्छ - कमसेकम दुईवटा दुई ऋतुका खेत वा बारी वा कुनै बालीको चित्र बनाउन कोसिस गरेको	५
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	- छिमेक तथा नजिकको बजारमा र विभिन्न कामले आफूलाई तथा समाजमा दिने योगदान पहिचान गर्ने	- छिमेक तथा नजिकको बजारमा विभिन्न पेसावालाले दिने योगदान	- छिमेकमा र नजिकका बजारमा (कृषि बाहेक) के कस्ता पेसा गर्ने व्यक्तिहरू हुन्छन् (कम्तीमा पाँचवटाको) सूची बनाउन लगाउने । ती कामले आफूलाई वा समाजलाई के कस्तो सेवा सुविधा दिएका छन् तालिकामा मिलाएर लेख्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गराउने । - ती काम नभएको भए हाम्रो जीवन कसरी फरक हुन्थ्यो होला भन्नेबारे छलफल गर्ने । - कुनै समूह विशेषले लिएका पेसा रहेछन् भने किन त्यस्तो गरिएको होला ? ती पेसा हराउँदैछन् वा हराए के हुन्छ छलफल गर्ने ।	- छिमेकमा र नजिकका बजारमा कृषि बाहेकका पेसाहरू चिन्न र भन्न सकेको - नजिकको बजारमा आफूले पाउने सेवा सुविधाबारे भन्न सकेको - विभिन्न कामले आफूलाई तथा समाजमा दिने सेवा सुविधा पहिचान गर्न सकेको - ती पेसामध्ये आफूलाई कुन पेसा किन मन पर्‍यो दुईवटा कारण भन्न सकेको	४

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - नजिकैको वडा कार्यालयको ठेगाना, काम, अध्यक्ष र सदस्यहरू पहिचान गर्ने - वडाका भौगोलिक अवस्थिति र विशेषताको वर्णन गर्न सक्ने - वडाका विद्यालय र तिनीहरूको विवरण भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो क्षेत्रको वडा विवरण 	<ul style="list-style-type: none"> - वडा कार्यालयसँग समन्वय गरेर विद्यार्थीलाई त्यहीँ लगेर त्यहाँका काम प्रत्यक्ष देखाउने । थप अन्तर्क्रियाका लागि वडा अध्यक्ष वा प्रतिनिधिलाई कक्षामा बोलाएर विद्यार्थीसँग प्रश्नोत्तर सत्र राख्न सकिन्छ । - सामूहिक क्रियाकलाप : विद्यार्थी संख्याअनुसार तीनदेखि पाँच जनाको समूह बनाएर आफ्नो वडामा के कस्ता भौगोलिक अवस्थिति र विशेषता छन् भन्नेबारे विद्यार्थीले टिपेका विवरणलाई कक्षामा प्रस्तुति दिन लगाउने । - आफू वडा सदस्य वा अध्यक्ष भए के गछौं भनेर छलफल गर्ने र लेख्न लगाउने । उत्तर सही हुनु जरूरी छैन । - सकेसम्म वडाभित्रको वा नजिकको अर्को विद्यालयमा भ्रमण गराउने र समकक्षीहरूसँग विभिन्न विषयमा छलफल गराउने । कक्षामा दुई विद्यालयबीचका समानता तथा भिन्नताबारे छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - वडा कार्यालयका कामबारे प्रश्न सोध्न सकेको वा तीनवटा काम भन्न सकेको - आफ्नो वडाको भौगोलिक विशेषताबारे प्रस्तुत गर्न सकेको - अर्को विद्यालयका विद्यार्थीसँगको छलफलमा सक्रियता देखाएको - आफू वडाअध्यक्ष भए के गर्थे तीनवटा कुरा लेख्न सकेको 	७
जीविकाको मुख्य आधार	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वडामा जीविकाका मुख्य आधार र आफ्नो वडामा तिनको अवस्थितिबारे परिचित हुने - आफ्नो घर नजिकै भएका किराना पसल वा निश्चित दिनहरूमा लाग्ने हाटबजारका प्रभावबारे भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वडामा जीविकाका मुख्य आधार 	<ul style="list-style-type: none"> - वडा कार्यालयको भ्रमण गरेको बेला विद्यार्थीलाई प्रतिनिधिलाई वडामा जीविकाका आधार (खेतीपाती, हाटबजार, निर्माण व्यवसाय, ज्यालामजदुरी, यातायात, जागीर, सेवा व्यवसाय - विद्यालय, होटेल, ग्यारेज आदि जस्ता अन्य) सम्बन्धी प्रश्न सोध्न लगाउने । जीविकाका नाम मात्र नभएर तिनको अवस्थितिबारे पनि परिचित हुन प्रोत्साहन गर्ने । - गाउँघरमा र नजिकै कहाँकहाँ कहिलेकहिले हाटबजार लाग्छ, कतिवटा किराना पसल छन् र ती नभए के होला भन्नेबारे सोधेर भन्न लगाउने । - कक्षाभित्रै विभिन्न दृष्टिकोण समेट्ने गरी व्यापार गर्ने कि आफैँ उब्जाउने ? वा धेरै हाट कि किराना पसल हुनु राम्रो ? जस्ता विषयमा वादविवाद प्रतियोगिता पनि आयोजना गर्न सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वडामा रहेका जनसमुदायको जीविकोपार्जनका विभिन्न पक्षबारे भन्न सकेको - घर वरपर भएका पसल र हाटबजारका कम्तीमा तीनवटा प्रभाव प्रस्तुत गर्न सकेको 	३

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
स्थानीय रेकर्ड बुक	- देखिने मानवीय विशेषता भएका मानिसको तथ्याङ्कबारे परिचित हुने	- सामुदायिक रेकर्ड बुक	- पालिकाको जनसङ्ख्या- महिला पुरुष, उमेर समूह, जातजाति, पालिकाको सबैभन्दा अग्लो व्यक्ति, पालिकाको सबैभन्दा होचो व्यक्ति, सबैभन्दा जेठो जीवित मान्छे (महिला/पुरुष), सबैभन्दा धेरै भाषा बोल्न जान्ने, वडाको सबैभन्दा पहिलो बस्ती र पछिल्लो बस्ती, धेरै जातजाति, धेरै जनसङ्ख्या भएको गाउँको विवरण गाउँका बूढापाकासँग सङ्कलन गर्न लगाउने र प्रतियोगिता गर्ने । - यस्ता रेकर्डबारे वडामा गएर सोध्ने । - यस्ता विवरणबारे छलफल गर्ने । उदा. सबैभन्दा पुरानो बस्ती कति वर्ष पुरानो होला ? सुरूमा त्यहाँ को बसे होलान् ? इत्यादि ।	- पालिकाका सामुदायिक विवरणसँग सम्बन्धित तीनवटा तथ्य भन्न सकेको - वडाका यहाँ नभनिएका मानवीय पक्षका कम्तीमा दुई थप रेकर्डहरू पत्ता लगाई भन्न सकेको (जस्तै : सबभन्दा हलुका वा लामो कपाल भएकी महिला वा धेरै पढेको मान्छे को होला वा यस्तै) - आफू यहाँ नभनिएका कम्तीमा कुन तहको एक मानवीय पक्षको रेकर्डधारी हुन चाहन्छु वा सक्छु भन्न सकेको (जस्तै : पालिकाको पहिलो ड्र्यागन फल खेती गर्ने किसान वा यस्तै) - पालिकाका सामुदायिक विवरणसँग सम्बन्धित विवरणबारे छलफलमा सक्रियता देखाएको	४
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	- वडाभित्रको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण र स्थान वरपरको वातावरण, समुदाय र रहनसहनबारे परिचित हुने	- वडाभित्रको महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानको विवरण र स्थान वरपरको वातावरण	- सकभर वडाभित्रका पहिले नगएको कुनै अलि परको भौगोलिक ठाउँ भए जाने । विद्यार्थीलाई पहिला गएका नजिकका ठाउँ र अहिलेको अलि परको ठाउँबीच (वा वडाभित्रका कुनै दुई भौगोलिक स्थानबीच) के कस्तो समानता तथा भिन्नता देखिन्छ भन्नेबारे टिपेर र कक्षामा भन्न लगाउने । - ती स्थानको प्राकृतिक विशेषता (भू-बनोट, वनस्पति, जीवजन्तु आदि) का साथै सांस्कृतिक तथा सामुदायिक पक्षबारे पनि छलफल गर्ने । उदा. त्यो ठाउँमा कुन समुदायको बस्ती धेरै छुन्, कस्ता घरहरू छन्, वस्तुपालन, खेतीपाती कस्तो छ आदि । सकेसम्म विद्यार्थीबाटै उत्तर खोज्ने, उनीहरूलाई थाहा नभएको खण्डमा शिक्षकले सहयोग गर्ने । (यो गतिविधि वन वनस्पति विषयवस्तुसँग पनि मिलाएर गराउने)	- वडाका कम्तीमा दुई भौगोलिक विशेषताका स्थानबीच भौगोलिक तथा सामाजिक समानता तथा भिन्नता पहिचान गर्न सकेको - वडाको सबभन्दा विशेषतायुक्त ठाउँ किन र कुन हुनु पर्ने भन्न सकेको - नक्सा बनाउन प्रयत्न गरेको - ती ठाउँका विशेषता चित्रमा वा शब्दमा व्यक्त गर्न सकेको	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - वडाभित्रका वरपरका महत्वपूर्ण भौगोलिक स्थानहरू सहितको नक्सा बनाउन दिने र शिक्षकले सहयोग गर्ने । आफ्नो घर वा विद्यालयसँगै यो स्थान पनि देखिने गरी नक्सा बनाउने । - ती ठाउँको वा त्यहाँका कुनै विशेष वस्तुको चित्र बनाउन लगाउने । 		
नदीनाला	<ul style="list-style-type: none"> - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वारिपाका बस्ती र वातावरणबारे परिचित हुने - खोलाको प्रयोजनहरू पहिचान गर्ने, बल्छी हाल्ने अभ्यास गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वडाभित्रका खोलाको विवरण र खोला वारिपाका वातावरण - बल्छीको ज्ञान र अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> - बल्छी हाल्न परिवारसँग को-को गएको छ सोध्ने, गएकाहरूलाई के के हुन्छ बताउन लगाउने । बल्छी बनाउने अभ्यास गराउने । बल्छी थाप्न लग्ने । सकभर विद्यार्थीलाई पहिला गएको भन्दा फरक खोला वा एउटै खोलाको फरक स्थानमा लाने । माछा नमार्ने विश्वास भएका वा नचाहने विद्यार्थी छन् भने उनीहरूलाई खोला हेर्न मात्र लग्ने, माछा मार्न अनिवार्य नगर्ने । - पहिला गएका नजिकका खोलानाला र अहिलेको अलि परको खोलाबीच (वा नजिकैका दुई खोलाबीच) के कस्तो समानता तथा भिन्नता देखिन्छ भन्नेबारे विद्यार्थीलाई टिप्न लगाई र कक्षामा भन्न लगाउने । - ती खोलाका प्राकृतिक विशेषता (भू-बनोट, वनस्पति, जीवजन्तु आदि) का साथै सांस्कृतिक तथा सामुदायिक पक्षबारे पनि छलफल गर्ने । उदा. त्यो नदी वरपर कुन समुदायको बस्ती धेरै छ, कस्ता घरहरू छन्, वस्तुपालन, खेतीपाती कस्तो छ, तिनीहरूले खोलाको उपयोग कसरी गर्छन् आदि ।) सकेसम्म विद्यार्थीबाटै उत्तर खोज्ने, उनीहरूलाई थाहा नभएको खण्डमा शिक्षकले सहयोग गर्ने । - खोलाको उपयोग कसरी गरिन्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । खोलाका माछा मार्ने, खेतमा सिँचाइ गर्ने, लुगा धुने, नुहाउने, पौडी खेल्ने आदि प्रयोजनबारे कक्षामा छलफल गर्ने । - खोलाबारे कुनै किसिमको शाब्दिक सिर्जना (कथा, गीत, कविता) गर्न लगाउने । घरका सदस्यको सहयोग लिन मिल्ने भनिदिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - दुई फरक नदी वा नदीको फरक भागबीचको भौगोलिक तथा सामाजिक समानता तथा भिन्नता पहिचान गर्न सकेको - बल्छी बनाउन वा हाल्न प्रयास गरेको - खोलाका विभिन्न प्रयोजनमध्ये कम्तीमा दुई भन्न सकेको - खोलाबारे कुनै किसिमको एक शाब्दिक वा चित्रात्मक सिर्जना ल्याएको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वन वनस्पति	- पालिकामा पाइने रूख तथा विशेष वनस्पति पहिचान गर्ने र तिनको विविधता तथा अवस्थाबारे परिचित हुने	- पालिकाका विशेष वनस्पति	- पालिकाका भौगोलिक ठाउँ भ्रमणमा लगेका बेला त्यहाँका रूख, बुट्यान र फल लगायतका वनस्पतिबारे अवलोकन गरेर र वरपरका मान्छेलाई सोधेर ती बोटबिरुवाका नाम, विशेषता र विशेष उपयोगिता टिपोट गर्न र सामूहिक प्रस्तुति गर्न दिने । भ्रमण गरिएको छैन भने शिक्षक आफैँले जानकारी दिने र घर तथा विद्यालयकै वरपर रहेका बोट तथा रूखहरू मार्फत यो क्रियाकलाप गर्ने । - पालिकाभित्र पाइने रूखहरूबारे पालैपालो विद्यार्थीलाई परिचित गराउने र सँगै छलफल बढाउँदै जाने । अन्त्यमा, पालिकाका अन्य स्थानमा पाइने तर आफ्नो घर तथा विद्यालय वरपर नपाइने रूखहरूको सूची बनाउन लगाउने । - पालिकामा पाइने मुख्य रूखहरूको चित्र र तिनका नामको जोडा मिलाउने खेल खेल्ने ।	- घर वरपर नपाइने कम्तीमा दुई नयाँ वनस्पति हेरेर चिन्न सकेको - आफूले अवलोकन गरेका दुई बोटबिरुवाको चारवटा पक्ष वर्णन गर्न सकेको - आफूले अवलोकन गरेका दुई बोटबिरुवा चिनिने गरी पूरा वा कुनै खण्डका दुई चित्र बनाएको - पालिकाको वनस्पतिमा रहेको विविधताबारे आफ्नै शब्दमा भन्न सकेको	५
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	- जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीले गर्ने सकारात्मक प्रभाव र दिएका समस्याबारे भन्न सक्ने - पालिकामा जीवजन्तुले दिएका समस्या न्यूनीकरण गर्ने उपाय पहिचान गर्ने र सकेसम्म कम हानिमा न्यूनीकरण गर्ने अभ्यास गर्ने	- पालिकामा जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीले गर्ने सकारात्मक प्रभाव र दिएका समस्या	- औपचारिक रूपमा महत्त्व नदिइएका (साधारण वा विशिष्ट) जीवजन्तु (उदा. मौरी, विभिन्न खालका कमिला, धमिरा, भमरो, भ्यागुता, गड्यौला, काग, रूपी, भंगेरा, बकुल्ला) पहिचान गरेर तिनका विशेषता र वातावरणीय महत्त्वबारे प्रस्तुत गर्न लगाउने । - पालिकामा विभिन्न जीवजन्तुका कारण भएका सकारात्मक असर, समस्या र ती समस्यालाई हल गर्न स्थानीयले अपनाएको विधिबारे आफ्नो घर वरपर तथा छिमेकमा सोधेर टिपोट गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - पालिकामा जीवजन्तुका कारण आएका समस्या कम गर्न अपनाइने विधिका पक्ष विपक्षबारे चार्ट बनाउन लगाउने । - जीवजन्तुका विशेष अङ्ग तथा विशेषताका आधारमा कसले कस्तो हानि गर्न सक्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । यसका साथै सो हानि गरे तापनि प्रकृतिमा ती जीवको कति उपयोगिता छ भन्नेबारे पनि वादविवाद गर्ने ।	- स्थानीय जनजीवनमा स्थानीय जीवजन्तुका कारण भएको सकारात्मक असरहरू भन्न सकेको - स्थानीय जनसमुदायमा स्थानीय जीवजन्तुका कारण भएको नकारात्मक प्रभावहरू भन्न सकेको - स्थानीय जीवजन्तुका कारण हुने समस्या न्यूनीकरणका विधिको सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्ष केलाउन सकेको - जीवजन्तुको प्राकृतिक भूमिकाबारे तर्क राख्न सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	- घरेलु औषधिको स्रोत र यी चिन्ने व्यक्तिहरू पहिचान गर्ने	- घरेलु औषधिका प्रकार	- घरमा (नभए छरछिमेकमा) के कस्ता (पात, जरा, पिसेर, पकाएर आदि) घरेलु औषधि प्रयोग गरिएका छन् सोधेर, टिपेर, कक्षामा सुनाउन लगाउने । त्यस्ता औषधिबारे घर छिमेकमा क-कसलाई ज्ञान छ कक्षामा बोलाएर तिनीहरूको प्रयोजन, प्रशोधन र प्रभावकारिताबारे बताउन लगाउने । - पत्ता लगाएका घरेलु औषधिलाई निम्नअनुसार वर्गीकरण गर्न लगाउने- वनस्पति अनुसार, रोग अनुसार, प्रशोधनअनुसार । - आफूले देखेका घरेलु औषधिको चित्र बनाउन लगाउने ।	- घरगाउँका पाँच घरेलु औषधि चिनेको - घरगाउँमा घरेलु औषधि चिन्ने दुई व्यक्तिहरू को छन् भन्न सकेको - घरगाउँका तीन घरेलु औषधिको प्रयोग गर्ने तरिका भन्न लेख्न सकेको - घरगाउँमा घरेलु औषधिसम्बन्धी सूचना वर्गीकरण गरी राख्ने ढाँचा बनाउन सकेको	४

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	- डढेलो र आगलागी हुनुको प्राकृतिक तथा मानवीय कारण पहिचान गर्ने - आगलागी र डढेलो रोकथाम तथा बचावका उपाय भन्न सक्ने	- आगलागी र डढेलोका कारण तथा रोकथाम - आगलागी, डढेलो र मानिसको सम्बन्ध	(यस पाठका क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई मानसिक आघात नपुऱ्याउन विशेष ध्यान दिनुपर्छ) - छिमेकमा वा आफ्नै घरमा कतै आगलागी भएको देखेका छौ ? भनेर सोध्ने । यसबारे अनुभव वा कथा सुनाउन प्रोत्साहन गर्ने । के कसरी निभाइयो बाआमालाई सोधेर आएर कक्षामा सुनाउन लगाउने । - कुनै आगलागी वा डढेलो लागेको ठाउँ भए अवलोकन गराउन लाने र देखेका क्षतिको सूची बनाउन दिने । - यससँग सम्बन्धित पत्रिका, रेडियो, एफएममा सुनेका समाचार टिपोट गरेर कक्षामा साथीहरूसामु प्रस्तुत गर्न लगाउने । - यस्तो समयमा घरगाउँमा कसले मद्दत गर्न सक्छ सोधेर जानकारी राख्न लगाउने । - डढेलो र आगलागी हुनुको कारणका साथै रोकथामका पालिकामा भएका र हुनसक्ने उपायबारे छलफल गर्ने । एउटा चार्टपेपरमा छलफलको निष्कर्षलाई कारण र रोकथामका उपाय शीर्षकसहित टिपेर कक्षामा वा विद्यालयको सूचनापाटीमा राख्ने ।	- डढेलो, आगलागी हुनुको चार कारण भन्न सकेको - डढेलो, आगलागी रोकथामका तीन उपाय भन्न सकेको - आगोले पोत्यो वा छोप्यो भने तत्काल के गर्ने अभ्यास गरेर देखाएको - रेडियो, एफएममा सुनेका समाचार टिपोट गरेर कक्षामा साथीहरूलाई सुनाएको वा नदेखेको आगलागी र डढेलो रोकथामको एक उपाय सुभाएको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा दमकल भए त्यसबारेमा कुरा गर्ने वा लिएर जाने । - विशेषज्ञलाई कक्षामा बोलाएर वा आगो नियन्त्रण केन्द्रमा गएर आगोले पोल्दा वा घरभित्र फस्दा के गर्ने, कसरी बच्ने भन्नेबारे अभ्यास गर्ने । 		
विषालु जीवजन्तु	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवको टोकाइका लागि घरगाउँमा अपनाइने सुरक्षाका साधन पहिचान गर्ने र अपनाउनुपर्ने प्राथमिक उपचारका साधनबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवले टोक्यो भने के गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवको टोकाइसम्बन्धी काम गर्ने वा गरेको स्वास्थ्यकर्मीसँग सकेसम्म उहाँकै कार्यस्थलमा, नभए अतिथि वक्ताको रूपमा कक्षामै बोलाएर प्रश्नोत्तर सत्र राख्ने । यस क्रममा विषालु जीवले टोकेमा के गर्ने भन्नेबारे विद्यार्थीलाई जानकारी दिने र प्रश्न सोध्न उत्प्रेरित गर्ने । - बिच्छी, सर्प आदिको टोकाइमा गर्नुपर्ने प्राथमिक उपचारको अभ्यास गर्ने । - घरगाउँमा अरू के के विषालु जीव छन् घरमा सोधेर आउन लगाउने । - थाहा पाएर नआएमा सर्पको जोखिमबारे छलफल गर्ने र सबभन्दा नजिकको सर्पदंश केन्द्रको स्थान र सम्पर्क नम्बर टिपेर राख्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवको टोकाइपछि अपनाउनुपर्ने सावधानी र प्राथमिक उपचारबारे भन्न सकेको - विषयबारे झोट व्यक्तिलाई प्रश्न राख्न सकेको समय भए कमसेकम एक प्रश्न राखेको - बिच्छी, खजुरोबाहेक सर्प लगायत अरू कमसेकम तीन विषालु जनावरको सूची बनाएको - सर्पको जोखिम र सबभन्दा नजिकको सर्पदंश केन्द्रको स्थान र सम्पर्क नम्बरसहित त्यसबारे १०० शब्द जतिको लेख लेखेको 	५
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँमा लाग्न सक्ने सरुवा रोगका लक्षण पहिचान गर्ने र ती रोग लागेमा के गर्ने आधारभूत जानकारी दिन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँमा लाग्न सक्ने सरुवा रोगका लक्षण र उपचार 	<ul style="list-style-type: none"> - कक्षा ४ मा टिपोट भएका सरुवा रोगका साथै गाउँमा देखिइरहने रोगहरूको लक्षण र उपचारका लागि के गर्नु प्रभावकारी हुन्छ भन्नेबारे स्वास्थ्यकर्मीलाई बोलाएर प्रश्नोत्तर सत्र राख्ने या स्वास्थ्य केन्द्र गएर छलफल गर्ने । - समूह बनाएर कक्षा ४ मा टिपोट भएका सरुवा रोगका साथै गाउँमा देखिइरहने रोगहरूको लक्षण र उपचारका सूची बनाउन लगाउने । - समूहमा बाँडेर विभिन्न सरुवा रोगको गाउँमा कस्तो अवस्था छ भन्नेबारे जानकारी बटुलेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर लाग्ने रोगका लक्षण भन्न सकेको - वरपर लाग्ने रोग लागेपछि के गर्ने भन्नेबारे भन्न सकेको - कमसेकम तीन सक्रिय रोगहरूका नाम, लक्षण र उपचारको सूची बनाएको - रोग लाग्न नदिन हात धुने, खोकदा मुख छोप्ने आदि जस्ता बानी कक्षामा व्यवहारमा प्रस्तुत गरेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	- प्रकृतिले परिपूर्ति गर्न सक्नेजति सामान चलाउनुपर्छ भन्नेबारे परिचित हुने	- स्थानीय तहमा दिगोपनको अवधारणा	- प्रकृति कसरी चल्छ छलफल गर्ने । मुख्य कुरा यो गतिशील सन्तुलनमा चल्छ भन्ने थाहा दिने अर्थात् सन्तुलनमा चल्छ नचल्ने भए उसले आफ्नो गतिमा सन्तुलन बनाउँछ । अहिलेको प्रकृतिको सन्तुलन मानिसलाई बाँच्न उपयुक्त रहेको बताउने । - हामीले कति काठ काट्न मिल्छ ? कति धान फलाउन मिल्छ ? कति मल हाल्न मिल्छ ? कति फोहोर फाल्न मिल्छ ? आदि जस्ता प्रश्न गर्ने । - प्रकृतिमा पुनर्प्रयोग नहुने कुरा उपयोग गरिए वा उत्पादन हुनेभन्दा बढी सामग्री उपयोग गरेमा के हुन्छ र के गर्ने भन्ने विषयमा छलफल गर्ने । - प्रदूषण र अति दोहनका कुरा जोड्ने र विद्यार्थीलाई समालोचनात्मक भई खुला रूपमा सोच प्रोत्साहन गर्ने । त्यही असन्तुलन हो भन्ने जानकारी दिने । - ऋतु मिलेमा रूख रोप्न वा गोड्न जाने वा गाउँमा फोहोर फाल्ने ठाउँ भए त्यसको अवलोकनमा जाने । - प्रकृति कसरी जोगाउन सकिन्छ भनेर छलफल गर्ने ।	- आफ्नो सन्दर्भमा प्राकृतिक सन्तुलनको दुई उदाहरण दिन सकेको - प्रकृतिको अति दोहन वा प्रदूषण कसरी हुन्छ भन्न सकेको - प्रकृति किन जोगाउनु पर्छ भन्ने दुईवटा कारण दिन सकेको - प्रकृतिको अति दोहन वा प्रदूषणले मानिसको हित किन गर्दैन भन्ने तर्क दिन सकेको	६

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- वडाभित्रका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको विवरण पहिचान गर्ने र त्यससँग जोडिएको कथा भन्न सक्ने	- वडाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान	(नोट : चाखलागदा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।) - कक्षा ४ को जसरी नै वडाको सबैभन्दा नजिक रहेको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक स्थानमा भ्रमणका लागि जाने र त्यहाँ सबैभन्दा सुरुमा देखेका दश कुराहरू टिप्न लगाउने । तीमध्ये एक वस्तुको चित्र बनाउने र त्यसबारे एक अनुच्छेद लेख्न दिने ।	- आफू गएको ठाउँमा भएका वस्तुहरूको आधारमा कल्पना गरेको इतिहास कक्षामा अभिव्यक्त गरेको - वडाको सबभन्दा नजिकको महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको विवरण र त्यससँग जोडिएको कथा भन्न सकेको	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - त्यस ठाउँमा कहिले के भएको थियो होला भन्ने कल्पना गर्न लगाउने वा आफूले पहिले केही सुनेको भए ठाउँ हेरेर सोच्न लगाउने र सबैको उत्तर सुन्ने । अन्त्यमा भएमा स्थानीय वासिन्दा वा शिक्षकले वास्तविक कथा सुनाउने । - त्यस ठाउँसँग सम्बन्धित रही एक काल्पनिक परिदृश्य दिएर कथा बनाउन लगाउने (उदा. यो ठाउँमा हिमालबाट उड्दैउड्दै डाँफे आयो भने त्यसले के देख्छ, सुन्छ अनि सोच्छ होला, त्यसको साथी को वा के बन्छ होला ? अथवा गएको ठाउँको परिवेशअनुसार गोही, पुतली, हात्तीजस्ता सजीव वा चुँडेको चप्पल, प्लास्टिकको बोटल, पोलेथिनको भोलाजस्ता निर्जीव वस्तुमाफत पनि कल्पना गराउन सकिन्छ ।) - आफ्नो घर र विद्यालय पनि देखिने गरी वडाका विभिन्न ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान पुगे बाटोको चित्र बनाउन लगाउने । कसैलाई यो गर्न गाह्रो भए साथीलाई सहयोग गर्न लगाउने वा अन्त्यमा शिक्षकले सहयोग गर्ने । - वडामा रहेका अन्य ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँहरूको सूची तथा जानकारी प्रदान गर्ने र पालिकाको नक्सामा नक्साङ्कन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> वा, त्यस स्थानबारे निबन्ध लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गरेको - वडाभित्रका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानहरू नक्सामा देखाउन सकेको वा, वडाभित्र रहेका अन्य ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानहरूको नाम भन्न सकेको - आफ्नो घर वा विद्यालयबाट पुगिने गरी वडाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको नक्सा बनाउन प्रयत्न गरेको 	
हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	- आफ्नो वडाको बस्तीहरूको सुरुआतबारे भन्न सक्ने	- मेरो वडाका बस्तीहरूको सुरुआत	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँमा सबभन्दा पहिले को र कहिले आएर बसेको थियो आदि जानकारी गाउँका ज्येष्ठ नागरिक वा जान्ने सुन्नेलाई सोधेर लेख्न लगाउने । समूहमा परियोजना कार्य गर्न दिने । - ती मानिस यहाँ आउनुअघि यो ठाउँ कति फरक थियो होला कल्पना गर्न लगाउने र पछि घरगाउँका बुढापाकालाई सोध्दा के भने दुई कोठाको तालिकामा लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । - आफ्नो छिमेक वा गाउँमा भएका कम्तीमा ३० वर्षभन्दा अगाडिका रमाइला वा सम्भनलायक घटनाका विवरण छरछिमेकमा सोधेर कक्षामा कथा जसरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँमा को कहाँबाट आएको हो भन्न सकेको - आफ्नो परिवार कति वर्षअघि कहाँबाट आएको हो बताउन सकेको - आफ्नो गाउँमा पहिला घटेको घटनाका कथा खोजेर कक्षामा सुनाएको - अहिलेभन्दा ३० वर्षपछि यो ठाउँ कस्तो होला १०० शब्दमा बयान गर्न सकेको 	२

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	<ul style="list-style-type: none"> - सामान्य भूत र अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने - समय बुझाउने शब्द (क्रियायोगी) बारे परिचित हुने - स्थानीय वा मातृभाषामा दैनिकी लेख्न सक्ने - 'कहिले' प्रश्न प्रयोग गर्ने - दैनिक क्रिया, कक्षा, घर तथा विद्यालय सम्बन्धित थप शब्द प्रयोग गर्ने - १ देखि १०० गन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - सामान्य भूत तथा अभूत कालका ढाँचा - समयसम्बन्धी शब्द 	<ul style="list-style-type: none"> - हप्ताको एक दिन आधा घण्टा एउटा भाषा बोल्नलाई छुट्याउने र सकेसम्म तोकिएको भाषामै सबै जना बोल्ने तालिका मिलाउने र सिकिरहेका हरेक भाषाको एउटा-एउटा गीत वा लयबद्ध रहेको कविता सबैले सँगै गाउने । (सो गीत वा कविताको अर्थ विद्यार्थीलाई थाहा दिने) । - स्थानीय वा मातृभाषामा अधिल्लो दिनको दैनिकी लेखेर कक्षामा सुनाउन लगाउने । यसैमार्फत सामान्य भूतको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ । - आफ्नो हरेक दिन हुने गरेको सामान्य दैनिकी वा कुनै तस्बिर अथवा दृश्यको विवरण सामान्य वर्तमानमा लेखेर कक्षामा सुनाउन लगाउने । - छिटो, ढिलो, हिजो, आज, भोलि, यो हप्ता, महिनाजस्ता समय जनाउने शब्द प्रयोग गर्न 'कहिले ?' प्रश्न सोधेर अभ्यास गराउने । - १०० सम्म याद गर्न किताबका पाना सङ्ख्यालाई पालैपालो अन्य भाषामा भन्ने खेल खेल्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तथा मातृभाषामा क्रियाका सामान्य भूतकाल र अभूतकालको प्रयोग गरेको - समयवाचक शब्द वाक्यमा प्रयोग गर्ने प्रयत्न गरेको - सामान्य दैनिकी लेख्न सकेको - १ देखि १०० सम्म गन्न सकेको 	३०
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - माछा मार्न, माछा मार्ने साधन बनाउन सहयोग गर्ने र सिलाइबुनाइको कामबारे परिचित हुने - कक्षा १ देखि ४ सम्म पढेका सामग्री मध्येको कम्तीमा एउटा सामग्री बनाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घरायसी जीवन उपयोगी सीपहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - यो पाठको माछा मार्ने परम्परागत सीप यही कक्षाको नदीनाला विषयवस्तुसँग एकीकृत गरेर पढाउने । - कसले माछा मार्ने जाल बुनेको छ ? बल्छी हालेको वा देखेको छ ? भनेर सोध्ने । त्यस्ता सीप आउने साथीले कक्षाका अरूलाई भनेर, चित्र बनाएर वा प्रत्यक्ष देखाएर सिकाउने । - जाल बुनेर देखाउँदै कक्षामा सँगै बुन्ने प्रयत्न गर्ने । समूहमा छुट्याएर पनि गर्न सकिन्छ । आफैले बुनेको जाल लिएर समूहमा माछा मार्न पठाउने र अनुभव सुनाउन लगाउने । विद्यालयमा जाल प्रदर्शन गराउने र छलफल गर्ने । - जाल वा बल्छी हाल्नेबाहेक माछा मार्ने वा खोलाबाट खान सकिने वस्तु निकाल्ने तरिकाहरूबारे छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - माछा मार्ने परम्परागत सीप जानेको वा कुनै कारणवश कोही विद्यार्थीले माछा मार्न चाहँदैन भने यसबारे भन्न सकेको - खोलामा रहेका माछा बाहेकका खान सकिने सागपात वा अन्य जीव जम्मा गर्ने सीपबारे भन्न सकेको - सिलाइबुनाइसम्बन्धी सामान्य बुझाइ भन्न सकेको - माटो, बाँस, काठपात वा धातुबाट बनाइने सामग्री मध्येको कुनै एउटा सामग्री बनाएको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - कपडा सिलाउन वा बुन्न कस्तो सीप र के के सामान चाहिन्छ भन्नेबारे घर तथा टोलमा सिलाइ वा बुनाइ गर्ने वा गर्न जान्ने व्यक्तिसँग सोधेर आउन लगाउने । आफूलाई लगाउन मन लागेको लुगाको विस्तृत चित्र बनाएर कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने । - विद्यार्थीलाई आजसम्म पढेकामध्ये कुन-कुन सामग्रीसँग काम गर्न मन लागेको छ लेखाउने । आफैं वा समूहमा ती मध्येको एउटा सामग्री बनाउने परियोजनात्मक कार्य दिने । घरमा वा समुदायका व्यक्तिसँग सम्बन्धित विषयमा सीप भएका व्यक्तिसँग काम गर्ने वा विद्यालयमै स्रोतव्यक्तिका रूपमा आमन्त्रण गरी सिकाउन लगाउने । काम गर्दाको अनुभव टिप्ने र विवरण बनाउने । यी सामग्री विद्यालयको अभिभावक दिवस, बालदिवस वा कुनै कार्यक्रम आयोजना गरिएको बेला प्रदर्शनमा राख्ने । 		
लोक कला तथा साहित्य	- आफ्नो भाषाका परम्परागत तथा स्थानीय गीत, कथा, उखान टुक्का, गाउँखाने कथा भन्न सक्ने	- समुदायका उखान टुक्का, गीत र कथा	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरका पाका व्यक्तिलाई थाहा भएका उखान टुक्काहरू (सकेसम्म स्थानीय भाषाका) सोधेर अर्थसहित टिपेर ल्याउन लगाउने । कक्षामा सुनाउँदा अन्य विद्यार्थीले अर्थ अन्दाज गर्दै रमाइलो गर्ने । कुनै दिन विद्यालयमा यसकै प्रतियोगिता आयोजना गर्न सकिन्छ । - कक्षा १ देखि ४ सम्ममा सिकेका साथै थप आफैं पत्ता लगाएका परम्परागत गीत, कविता, कथा, गाउँखाने कथा तथा उखान भेला पारेर कक्षा ५ को तर्फबाट विद्यालयका लागि मासिक साहित्यिक भित्ते पत्रिका बनाउन लगाउने । सबैको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । सबैले केही न केही (खोजेर वा आफैं लेखेर) पेश गर्नुपर्ने नियम बनाउने । समूहमा छुट्याएर कसले कुन महिना भित्ते पत्रिका तयार पार्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - कम्तीमा तीन उखान टुक्का अर्थसहित याद भएको - परम्परागत गीत, कथा, गाउँखाने कथा तथा उखानमध्ये कुनै दुई भन्न र लेख्न सकेको - परम्परागत गीत, कविता, कथा, गाउँखाने कथा तथा उखान भेला पार्न, पेश गर्न सक्रिय भएको - भित्तेपत्रिका प्रकाशन गर्न सक्रियता देखाएको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चालचलन र चाडपर्वहरू	- एकआपसमा वा गाउँघरमा गरिने सहयोगको अवस्था पहिचान गर्ने र सहयोगमा उत्प्रेरित हुने	- सहयोगको अवस्था	- निम्न तथा थप प्रश्न गर्दै कक्षामा छलफल गराउने । जोडी वा समूहमा सानो छलफल गराएर अन्तिममा कक्षामा सुनाउने पनि गर्न सकिन्छ । - तिम्रो घरमा गएको केही महिनामा पैसा लिएर वा नलिएर कसले के के गरिदियो ? - तिम्रो घरबाट गएको केही महिनामा पैसा लिएर वा नलिएर कसकोमा के गरियो ? - पैसा नलिएको भए किन नलिएको होला ? - वर्षको कुनै खास दिन मिलेर काम गर्ने, एक आपसमा पर्म गर्ने वा यस्तै कुनै चलन छ कि छैन घरमा सोधेर आएर छलफल गर्ने । - विद्यार्थीबीच यस्तो सहयोग के हुन सक्छ कक्षामा छलफल गर्ने । - परस्पर सहयोगका फाइदा बेफाइदाबारे लेख्न दिने र कक्षामा सुनाउन लगाउने ।	- गाउँघरमा गरिने सेवा सहयोगबारे भन्न सकेको - समाजमा भएको परस्पर सहयोगबारे प्रशंसात्मक रूपमा बताउन सकेको - किन कुनै सहयोगबिना पैसा वा प्रतिफलको अपेक्षा नराखी गर्ने भन्नेबारे केही विचार दिएको - सहयोगका लागि तयार रहने व्यवहार देखाएको वा कक्षा अवधिमा नै कसैको सहयोग गरेको	५
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- अल्पपोषण भएका खानेकुराको स्रोत तथा असर पहिचान गर्ने - स्वस्थकर र सन्तुलित खानाको महत्त्व बोध तथा प्रयोग गर्ने	- अल्पपोषण भएका खानेकुराको प्रकार, स्रोत र असर	- स्वास्थ्य शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला विषयको पोषण र खाना पाठसँग एकीकृत गरेर पढाउने । - विद्यार्थीले अत्यन्तै रुचाएका प्रशोधित अल्पपोषण भएका खानेकुराको खोलहरू विद्यालयतिर पनि हुन सक्छन् । त्यस्ता खाना कति प्रशोधन भएर निर्माण हुन्छन् भन्नेबारे भिडियो देखाएर (वा सम्भव नभए शिक्षकले जानकारी दिएर) ती अल्पपोषण भएका खानेकुराले स्वास्थ्यमा पार्ने प्रत्यक्ष प्रभावबारे छलफल गर्ने, पोषणमा गर्ने असरबारे बताउने । - विद्यार्थीहरूले खाने गरेका अल्पपोषण भएका खानेकुराका नाम विभिन्न समूहलाई भाग लगाएर तिनमा हालिने सामग्री, खोलमा लेखिएका कुरा तथा असरबारे छलफल गर्ने र सूची बनाएर कक्षामा टाँस्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने । - खाजामा अल्पपोषण भएका खानेकुरा ल्याउन रोक गर्ने र घरमा पनि अल्पपोषण भएका खानेकुरा नखान भनी सल्लाह दिने ।	- अल्पपोषण भएका खानेकुराको असरबारे भन्न सकेको - कक्षामा अल्पपोषण भएका खानेकुरा खान कम गरेको वा स्वस्थ खाना खाने बानी व्यवहारमा उतारेको देखिएको - घरगाउँमा पाइने र आफूले खाने गरेका अल्पपोषण भएका खानेकुराको सूची बनाएको - कस्ता खाना अल्पपोषण भएका खानेकुरा हुन् र किन लेख्न र भन्न सकेको	५

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	<ul style="list-style-type: none"> - घरपालुवा जनावरका गुण, स्वभाव र प्रयोजनबारे परिचित हुने - जनावर र खेतीबीचको अन्तर्सम्बन्ध पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - घरपालुवा जनावरका काम, गुण, स्वभाव, प्रयोजन - जनावर तथा खेतीबीचको अन्तर्सम्बन्ध 	<ul style="list-style-type: none"> - क-कसले घरमा जनावर स्याहार गर्छन् सोध्ने । अनुभव सुनाउन लगाउने र छलफल गर्ने । - घरमा जनावरहरूले खुशी हुँदा वा रिसाउँदा के गर्छन् ? के के कसरी खान्छन् ? खाएबापत के के काम गरेको देखेका छौ ? भनेर सोध्ने । भनेका कामहरूको सूची बनाउने (मल छुट्टयो भने थपन लगाउने) । - आफ्नो घरका जनावरको चित्र बनाउन लगाउने । - के कामका लागि कस्ता जनावर बढी उपयोगी हुन्छन्, तिनीहरूले हामीलाई के अष्ट्यारो पनि पार्छन् र तिनीहरूलाई अरूले के अष्ट्यारो पार्छन् भन्नेबारे बाआमासँग सोधेर आउन लगाउने । - जनावरलाई र जनावरले हानि नगर्न कस्ता सावधानी अपनाउनु पर्ला छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - जनावरले मलसहित दिने मुख्य दुईवटा काम भन्न सकेको - जनावरबाट लिनुपर्ने सावधानी भन्न सकेको - घरपालुवा जनावर नभए के होला तीनवटा कुरा भन्न लेख्न सकेको - जनावरको आधारभूत चित्र बनाएको 	५
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - कसैले कुनै निश्चित काम गर्नु पछाडिका सम्भावित कारणहरू, ती काममा चाहिने सीप र काम गर्नेका लागि फाइदा र बेफाइदा पत्ता लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> - हरेक कामका कारण र फाइदा बेफाइदा 	<ul style="list-style-type: none"> - प्रत्येक विद्यार्थीलाई पाँच फरक फरक पेसा गर्ने व्यक्तिलाई उनीहरू जुन काम गर्छन् त्यो किन गरेको ? आफूले गरेको कामले आफूलाई के फाइदा र बेफाइदा गरिरहेको छ ? र त्यस्तो काम गर्न के के सीप चाहिन्छ ? आदि जस्ता प्रश्न सोधेर लेख्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गराएर छलफल गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - कसैले कुनै निश्चित काम गर्नु पछाडिका सम्भावित कारणहरू भन्न सकेको - कम्तीमा पाँच कामका लागि चाहिने सीप सूचीकृत गर्न सकेको - समुदायमा विभिन्न काम गर्ने मान्छेका लागि कामका फाइदा र बेफाइदा भन्न सकेको - आफू ठूलो भएपछि गर्न चाहने कुनै दुईवटा पेसा र कारण दिन सकेको 	४

कक्षा ६

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - गापाको आधिकारिक नाम, वर्तमान पालिका अध्यक्षको नाम भन्न र संरचना, सेवा र कामहरूको वर्णन गर्न सक्ने - गापाको अवस्थिति र भौगोलिक विशेषताका पक्ष पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाको संरचना, कार्यालयका मुख्य शाखा र काम - गापाको भौगोलिक अवस्थिति र विशेषता 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई गापा जानुभन्दा अघिल्लो पाठमा नै गापाबारे के थाहा छ सोध्ने र कस्तो होला अनुमान गर्न लगाउने र उनीहरूले भनेको कुरा ठीक/बेठीक नभनी टिपोट गरिराख्ने । - गापाको कार्यालयसँग समन्वय गरेर भ्रमणका लागि लग्ने वा कार्यालय र कार्यालयको काम देखाउने खालको भिडियो वा फोटो देखाउने । विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गर्ने र विभिन्न काम दिने । - त्यहाँका सूचना अधिकारीलाई भेटाउने । पालिकामा कहाँ के छ र भइरहेछ अवलोकन गर्न लगाउने र काम लिन आएका मानिस के कस्ता कामले आउँदा रहेछन् सोध्न लगाउने । - कति महिला र कति पुरुष छन् याद गर्न लगाउने र अध्यक्ष वा उपाध्यक्षमा महिला कसरी भएको छलफल गर्ने । पालिकाका कोठाहरूमा के के लेखेको रहेछ हेरी शाखाहरूका नाम पत्ता लगाउने । - पालिकामा जान सम्भव नभए शिक्षकले फोटो, रेखाङ्कनमार्फत शाखा बुझाउँदै काम बुझाउने । वडा कार्यालयका कामसँग दाँज्ने र उदाहरण दिने । - गापा वा वडामा बुझेको र शिक्षकले भनेको आधारमा पालिका र त्यसका कामबारे सामूहिक प्रस्तुति दिन लगाउने । प्रस्तुतिका लागि चार्टपेपर वा बोलेर वर्णन गर्ने बाहेक अभिनयजस्ता माध्यम प्रयोग गरेर गापाका विभिन्न शाखा र तिनका काम अभिव्यक्त गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिका गएको दिन त्यहाँ के भइरहेको थियो भनेर कुरा नदोहोर्न्याइ १०० शब्द जतिमा बयान गरेको - गापाका मुख्य पदाधिकारीहरूको नाम थाहा भएको- अध्यक्ष र उपाध्यक्ष - गापाले गर्ने मुख्य तीन कामहरू भन्न सकेको वा कम्तीमा तीन शाखाको नाम र एक-एक मुख्य काम भन्न सकेको - किन अध्यक्ष र उपाध्यक्ष एक महिला एक पुरुष भएको त्यसबारे केही विचार भनेको वा आफूले विचार गरेको भन्दा पालिका के फरक लाग्यो भन्न सकेको 	७

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जीविकाको मुख्य आधार	- पालिकामा शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी सेवाको अवस्था र तिनको दैनिक जीवनमा आवश्यकता तथा उपयोगिताबारे विचार राख्न सक्ने	- शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी	- पालिकाको भ्रमण गरेको बेला पालिकाका विभिन्न समूहलाई शिक्षा, स्वास्थ्य र खानेपानीका सेवा सुविधाको स्थिति बुझ्न लगाउने । यसो गर्दा विद्यार्थीलाई नै प्रश्नावली बनाउन प्रोत्साहन गर्ने । भ्रमण नगएको भए पनि पालिकाको प्रतिनिधि विद्यालयमा बोलाएर वा फोन गरेर अथवा वडामा नै भए पनि सोध्न लगाउने । शिक्षकले पनि भनिदिने । - यहाँबाट आएका सूचनाहरूको प्रयोग गरेर एक तुलनात्मक चित्र वा चार्ट बनाउन सकिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई समूहमा बाँडेर विभिन्न सेवाक्षेत्रको स्थितिबारे प्रस्तुति दिन लगाउने । - पालिका शिक्षा, स्वास्थ्य र खानेपानीको अवस्थाबारे बुझ्दै जाँदा आफ्नो वडा वा टोलमा उपलब्ध (वा उपलब्ध हुन बाँकी) सेवा सुविधाबारे छलफल गर्ने ।	- पालिकामा भएका (वा हुन बाँकी) सेवासुविधाबारे पाँचदेखि दश वाक्यमा जानकारी दिन सकेको - आफ्नो क्षेत्रमा भएका (वा हुन बाँकी) सेवासुविधाबारे सूचना र वास्तविकता बीचको तुलनात्मक दृष्टिकोणबाट भन्न सकेको - आफ्नो क्षेत्रमा नभएका सेवासुविधाबारे के गर्न र कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने बनाएको विचार पाँच वाक्य जतिमा भन्न सकेको - एउटा सेवाग्राहीका दृष्टिले शिक्षाको सुविधाबारे आफ्नो परिवारले के गर्नुपर्ने वा गर्न सक्ने रहेछ तीन वाक्यजतिमा भनेको	३
स्थानीय रेकर्ड बुक	- हरिहरपुरगढी गापाका भौगोलिक विशेषतासम्बन्धी तथ्याङ्कबारे परिचित हुने	- भौगोलिक रेकर्ड बुक	- हरिहरपुरगढी गापाले प्रमाणित गरेको पालिका स्तरीय भौगोलिक विशेषताका तथ्याङ्क (जस्तै : सबभन्दा पुरानो गाउँ, अग्लो डाँडा) सम्बन्धी हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता आयोजना गराउने ।	- हरिहरपुरगढी गापाबारे भौगोलिक विशेषतासम्बन्धी विवरण भन्न सकेको - व्यक्तिगत तहमा हाजिरी जवाफमा सोधिएका छ्यासमिस पाँच प्रश्नका उत्तर सही भनेको - हाजिरी जवाफमा सोध्न सकिने तीन सम्भावित प्रश्न बनाएको - आफ्नो वडा वा गाउँ कुन दृष्टिले रेकर्डमा पर्न सक्ला अन्दाज गरेर वा सल्लाह गरेर भन्न सकेको (केही नपरे पनि किन केही परेन भनेको)	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक ठाउँहरूको परिचय, विवरण र विशेषता भन्न सक्ने र तिनका विशेषतामा अपनत्व राख्ने - प्रदूषणमा सावधानी वातावरण संरक्षणको अभ्यास गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक ठाउँ र वरपरका स्थानको विवरण : गुर्जिडाँडा, जितपुर डाँडा, फ्याउरी डाँडा, कुण्ड पोखरी, सिन्दुरे दह, गोहबर डाँडा, भीमकोट, थाम डाँडा (टुँडिखेल), धिमिले डाँडा 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक ठाउँहरूको परिचय दिने । सम्भव भएसम्म भ्रमणमा लाने, नभए विभिन्न कोणबाट लिइएका चित्र तथा भिडियो देखाउने । ती ठाउँ चुरे, महाभारत वा बीच कतातिर पर्छन् भनेर सोध्ने, छलफल गर्ने । आफ्नो घर त्यहाँबाट कता पर्छ होला जस्ता प्रश्नले कक्षा रमाइलो बनाउन सकिन्छ । - विद्यार्थीहरूको पछिल्ला भ्रमण वा आफ्नो अनुभवका आधारमा यी नयाँ ठाउँको भौगोलिक विशेषता कस्तो होला भन्नेबारे छलफल गराउने । - त्यस ठाउँ र त्यहाँबाट देखिने मुख्य ठाउँहरूको अवस्थितिबारे जिल्ला, पालिका वा नेपालको नक्सामा देखाउन लगाउने । - त्यस्ता ठाउँमा कसरी र कस्तो खालको प्रदूषण हुन्छ र प्रदूषणबाट जोगाउन के गर्न सकिन्छ भन्नेबारे छलफल तथा क्रियाकलाप गराउने । क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई त्यही ठाउँमा लगेर सरसफाइ अभियानको नमुना देखाउन सकिन्छ । - पालिकाका कुनै एक भौगोलिक विशेषताका ठाउँबारे आफ्नो व्यक्तिगत अनुभव वा भावनाका आधारमा कविता, निबन्ध, कथा वा यात्राका विवरण लेख्न र चित्र बनाउन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थानका नाम र अवस्थितिबारे भन्न सकेको - आफ्नो क्षेत्रमा सरसफाइ अभियान निरन्तर गरेको वा प्रयत्न गरेको अथवा यसबारे सचेतना फैलाउनमा रुचि देखाएको - रचनात्मक माध्यमबाट भौगोलिक विशेषता तथा विवरण प्रस्तुत गर्न सकेको - आफूलाई मन पर्ने भौगोलिक ठाउँको चित्र बनाएको 	६
नदीनाला	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका मुख्य खोलाहरूको परिचय र विशेषता भन्न सक्ने र तिनका विशेषतामा अपनत्व राख्ने - आफ्ना ठाउँबारे व्यक्तिगत अनुभवमा कविता, निबन्ध, कथा, यात्राका विवरण लेख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका मुख्य खोलाहरू- मरिण, बागमती, क्यानेश्वर, कोखाजोर 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका मुख्य खोलाहरूको परिचय दिने । सम्भव भएसम्म भ्रमणमा लाने, नभए विभिन्न कोणबाट लिइएका चित्र तथा भिडियो देखाउने । - विद्यार्थीहरूको पछिल्ला भ्रमण वा आफ्नो अनुभवका आधारमा यी नदीहरूको भौगोलिक विशेषता कस्तो होला भन्नेबारे छलफल गराउने । - खोला तर्ने, जाल बनाउने र हाल्ने सीपहरूको अभ्यास गराउने । - खोला र त्यहाँबाट देखिने मुख्य ठाउँ वा वरपरका ठाउँहरूको अवस्थितिबारे जिल्ला, पालिका वा नेपालको नक्सामा देखाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका नदीहरूको नाम र अवस्थितिबारे भन्न सकेको - जाल बुन्न, हाल्न र नदी तर्न प्रयास गरेको - आफ्नो क्षेत्रका नदीहरूको सरसफाइ अभियान निरन्तर गरेको वा प्रयत्न गरेको अथवा यसबारे सचेतना फैलाउनमा रुचि देखाएको - रचनात्मक माध्यमबाट नदीनालाका विशेषता तथा विवरण प्रस्तुत गर्न सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - ती खोलाहरूमा कसरी र कस्तो खालको प्रदूषण हुन्छ र प्रदूषणबाट जोगाउन के गर्न सकिन्छ भन्नेबारे छलफल तथा क्रियाकलाप गराउने । क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई खोलामा लगेर सरसफाइ अभियानको नमुना देखाउन सकिन्छ । - पालिकाका कुनै एक खोलासम्बन्धी आफ्नो व्यक्तिगत अनुभव वा भावनाका आधारमा कविता, निबन्ध, कथा वा यात्राका विवरण लेख्न दिने । 		
वन वनस्पति	<ul style="list-style-type: none"> - वनस्पतिको वातावरणीय महत्त्व बुझेर बोटबिरुवा संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने भावनाका साथ तर्क दिन सक्ने - स्थानीय वनस्पतिको प्रभावबारे भन्न सक्ने 	- वातावरणका लागि वनस्पति	<ul style="list-style-type: none"> - वरपरका वन वनस्पति (फुलेका बेला भए राम्रो) अवलोकनका लागि लगेर त्यसले कसरी पारिस्थितिकी प्रणालीमा सहयोग गर्छ भन्ने कुराको खोज गर्न दिने । सो वनस्पति सहितको पारिस्थितिकी प्रणालीको चक्र बनाएर प्रस्तुति दिन लगाउने । - स्थानीय वनस्पतिको महत्त्वबारे कथा वा निबन्ध लेख्न दिने । - स्थानीय जडीबुटी विज्ञलाई कक्षामा स्थानीय वन वनस्पतिको औषधीय प्रयोगबारे भन्न बोलाउने र विद्यार्थीबाट प्रश्नोत्तर सत्र सञ्चालन गराउने । जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर विषयसँग मिलाएर यो क्रियाकलाप गराउन सकिन्छ । - बूढापाकामा रहेको स्थानीय वन वनस्पतिको ज्ञान हराउँदै गएकाले नयाँ पुस्ताले जान्नुपर्ने कुरा बताउने । - स्थानीय वनस्पतिका सम्पूर्ण वा कुनै भागका चित्र बनाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँघरतिर पाइने वनस्पतिको महत्त्वबारे लेख्न र भन्न सकेको - वातावरणको पारिस्थितिकी प्रणाली रेखा चित्रमा उतारेर प्रस्तुत गर्न सकेको - स्थानीय बूढापाकामा रहेको वन वनस्पतिको ज्ञान किन जोगाउनुपर्छ र कसरी जोगाउन सकिन्छ भन्न लेख्न सकेको - स्थानीय वनस्पतिका सम्पूर्ण वा कुनै भागका चित्र बनाउन सकेको 	५
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विशेष जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीबारे जानकारी र तिनको हालको अवस्थाबारे परिचित हुने - जीवजन्तु संरक्षणबारे सचेत हुने 	- पालिकाका विशेष जीवजन्तु, चराचुरुङ्गी र तिनको हालको अवस्था	<ul style="list-style-type: none"> - पालिका क्षेत्रभित्र के कस्ता मुख्य जीवजन्तुको बसोबास रहेको छ ? भन्ने प्रश्न सोधेर अन्त्यमा सही जानकारी दिने । विद्यार्थीलाई ती जनावरमध्ये कुनै एकको विशेषता भल्किने गरी चित्र बनाउनका साथै निबन्ध लेख्न दिने र कक्षामा प्रस्तुत गराउने । - पहिला पाइने कस्ता जनावर र चरा आजकल खासै देखिँदैनन् भन्नेबारे घरका ज्येष्ठ सदस्यलाई सोधेर आउन लगाउने । पालिकामा पाइने लोपोन्मुख जीवजन्तुको सूची दिने । यी जीवजन्तु किन लोप भइरहेका होलान् छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा पाइने पाँच मुख्य तथा दुई लोपोन्मुख जनावरहरूको नाम भन्न सकेको - कुनै एक मुख्य जनावरबारे लेख्न तथा भन्न सकेको - कुनै एक जनावरको मुख्य विशेषता भल्किने गरी चित्रमा देखाउन प्रयत्न गरेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- जङ्गली जनावरबाट आफ्नो गाउँठाउँमा किसानलाई के असर परेको छ र किन जनावर खेत र बस्तीतिर आउँछन् भन्नेबारे छलफल गर्ने ।	- जङ्गली जनावरबाट किसानलाई परेको असर कसरी घटाउने दुईवटा उपाय भन्न सकेको ।	
जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	- पालिकाका विभिन्न समुदायले स्थानीय रूपमा प्रयोग गर्ने गरेका जडीबुटी र तिनका काम पहिचान गर्ने - विज्ञ, ठूला मान्छे तथा चिकित्सकको सल्लाह बेगर कुनै पनि जडीबुटी प्रयोग गर्नु हुँदैन भन्ने सचेतना	- वरपरका काठ-बाहेक मानिसलाई काम लाग्ने वनपैदावरहरू (जस्तै : निगुरो, तामा, फल) र जडीबुटीहरू	- स्थानीय जडीबुटी विज्ञलाई कक्षामा स्थानीय वन वनस्पतिको औषधीय प्रयोगबारे भन्न बोलाउने र विद्यार्थीबाट प्रश्नोत्तर सत्र सञ्चालन गराउने । - अन्य उपयोगमा आउने ऋतुअनुसार पाइने बोटबिरुवा जस्तै : निगुरो, च्याउ, तामा आदि चिनाउँदै त्यसको प्रयोगबारे विद्यार्थीलाई टिपोट गर्न लगाउने । - सबै जडीबुटी खान मिल्दैन र विज्ञको परामर्श बेगर प्रयोग गर्नु हानिकारक हुन सक्छ भन्ने जानकारी दिने । यसको उदाहरण छरछिमेकका व्यक्तिलाई सोधेर विद्यार्थीलाई लिएर आउन भन्ने । - वैज्ञानिक रूपमा पुष्टी भइसकेका वा नभईकन स्थानीय रूपमा प्रयोग गरिएका औषधीय वनस्पतिबारे विद्यार्थीलाई खोज गर्न लगाउने । शिक्षकले सहयोग गर्ने । - औषधिको रूपमा प्रयोग भएका वा नभएका विषालु वन वनस्पति तथा च्याउ चिनाउने, रङ्गीन चित्र बनाउन दिने र त्यसको खतराबारे सतर्क हुने । - जङ्गली वन वनस्पतिका फाइदा बेफाइदाबारे छलफल गर्ने ।	- जडीबुटीको रूपमा प्रयोग गरिने दश वनस्पति चिन्न सकेको - खानाका रूपमा प्रयोग गरिने पाँच जङ्गली वनस्पति चिन्न सकेको - पाँचवटा विषालु वनस्पति चिनेको - दुईवटा विषालु वनस्पतिको चित्र बनाउन सकेको	४

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका चट्ट्याडबाट प्रभावित क्षेत्रको पहिचान गर्ने - चट्ट्याड लाग्दा अपनाउनु पर्ने सावधानीबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - चट्ट्याडबाट सावधानी 	<ul style="list-style-type: none"> - सम्भव भए चट्ट्याडबारे भिडियो देखाएर छलफल गर्ने । विद्यार्थी आफूले बुझेको आधारमा चट्ट्याड लाग्नुको कारणबारे भन्न लगाउने । यसबारे पनि छलफल गर्ने । - चट्ट्याडबारे अनुभव वा घटना भन्न लगाउने । पालिका चट्ट्याडग्रस्त क्षेत्र रहेको तथ्य र पालिकाभित्रका चट्ट्याड पर्ने वा पर्न सक्ने स्थानहरूबारे अवगत गराउने । - आफ्नो वरपरका चट्ट्याड प्रभावित ठाउँहरूको समूहमा छलफल गरी सूची बनाउन दिने र त्यसबाट सुरक्षित रहन कस्तो सावधानी अपनाउने भन्नेबारे छलफल गर्ने । - चट्ट्याडबारे कथा, कविता लेख्न लगाउने । - चट्ट्याडको जोखिम न्यूनीकरण गर्नका लागि पालिकाले के गर्न सक्छ र गरिरहेको छ छलफल गर्ने र नभएमा माग गर्ने । - चट्ट्याडको जोखिम न्यूनीकरण गर्नका लागि प्रचार तयार पारी समुदायमा समूह बनाई छलफल गर्ने । (यो विषय सकेसम्म चट्ट्याड पर्ने मौसममा र विज्ञानको विद्युत् पाठ पढाउँदा पढाउने ।) 	<ul style="list-style-type: none"> - चट्ट्याड परेको बेलामा सुरक्षित रहने चार उपाय भन्न सकेको - चट्ट्याड लाग्ने दुई कारण भन्न सकेको - चट्ट्याडको जोखिम न्यूनीकरणका लागि जनचेतना फैलाउन सकेको - पालिका वा वडाको चट्ट्याडको जोखिम न्यूनीकरण गर्ने व्यवस्थाबारे भन्न सकेको 	५
विषालु जीवजन्तु	<ul style="list-style-type: none"> - जनावर विषालु हुनुमा जीवविकासको प्रभावबारे परिचित हुने - विषालु जीवजन्तुले वातावरणमा पार्ने सकारात्मक असर पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवबारे थप जानकारी 	<ul style="list-style-type: none"> - बिच्छी, सर्प लगायतका जीव विषालु हुनुले वातावरणमा कस्तो प्रभाव पार्छ र किन महत्त्वपूर्ण छ भन्नेबारे वृत्तचित्र देखाउने वा शिक्षकले जानकारी दिने र छलफल गर्ने । - जीवविकासको क्रममा आफ्नो शिकारी वा खतराबाट बच्न विभिन्न जीवले विकास गरेका आत्मरक्षाका फरक फरक व्यवहारबारे छलफल गर्ने । - विभिन्न विषालु जीवहरूप्रति मानिसको प्राकृतिक प्रतिक्रियाबारे छलफल गर्ने र कसलाई के देख्दा डर लाग्छ वा के हुन्छ छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवको वातावरणमा रहेको महत्त्वबारे भन्न सकेको - विभिन्न जीवहरूको आत्मरक्षाका व्यवहार पहिचान गर्न सकेको - विभिन्न विषालु जीवहरूप्रति मानिसको प्राकृतिक प्रतिक्रिया बताउन सकेको - कुनै विषालु जनावरमा मानिसको जस्तो बुद्धि पस्यो भने के होला जवाफ दिन सकेको वा १०० शब्द लेखेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	<ul style="list-style-type: none"> - गापामा सबैभन्दा प्रभाव पारेका सरुवा रोगबारे सचेत हुने - तीबारे बच्चे र जनचेतना फैलाउने उपाय लागु गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - गापामा असर गरेका सरुवा रोग - सरुवा रोगबाट बच्चे उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीहरूलाई समूहमा बाँडेर गापामा धेरै देखिने विभिन्न सरुवा रोग (मलेरिया/डेंगु, टिबी, भाडापखाला, कोभिड-१९ आदि) भाग लगाएर यी रोगबाट स्वास्थ्य चौकीमा आउने व्यक्तिहरूको संख्या वा मृत्युदर के कस्तो छ नजिकको स्वास्थ्य चौकीमा वा वडामार्फत वा सम्भव भए गापाको स्वास्थ्य विभागमा बुझ्न लगाउने र थाहा भएजति जानकारी बटुल्न लगाउने । - माथिको जानकारी कक्षामा प्रस्तुति गर्दै कुनै रोगको प्रभाव किन धेरै भयो होला र यसलाई कम गर्न के कस्तो कदम चाल्नु पर्ला भन्नेबारे छलफल गर्ने । - अविभावक दिवस वा भेलामा यस्ता रोग फैलन नदिने र सुरक्षित रहनेबारे कविता, वक्तृत्वकला जस्ता प्रस्तुति गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गापाका सरुवा रोगबारे जानकारी संकलनमा र सामूहिक कार्यमा सक्रियता देखाएको - गाउँमा सबैभन्दा धेरै लाग्ने तीनवटा रोग र ती कुन-कुन सरुवा हुन् भन्न सकेको - गाउँमा सबैभन्दा धेरै लाग्ने तीनवटामध्ये एक रोगको कारण, बच्चे उपाय र उपचारबारे लेख्न भन्न सकेको - कुनै एक माध्यमबाट यी रोगबारे जनचेतना फैलाउन प्रयत्न गरेको 	६
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - गापामा रहेको प्रदूषण, तिनका मुख्य कारक र न्यूनीकरण तथा समाधानका उपाय पहिचान गर्ने - जलवायु परिवर्तनमा आफ्नो (स्वयम्, परिवार, पालिका, देश) नजार्निदो भूमिका र यसको असरबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - गापामा रहेको प्रदूषणका कारण र रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो ठाउँ वरपर तथा समग्र गापामा क-कस्ता प्रदूषण (वायु, माटो, पानी र ध्वनि प्रदूषण) रहेको थाहा छ ? भन्ने प्रश्न गर्दै विद्यार्थीको विचार लिने । तिनका कारण के होलान् र आफ्नो घर वरपर के कस्ता कामले प्रदूषण बढाउँछन् भन्नेबारे छलफल गर्ने । - सम्भव भए धारा, खोला, सडक, फोहोर सङ्कलन गरेर डढाउने ठाउँजस्ता प्रदूषण हुने ठाउँमा लाने र अवलोकन गरेर आफ्नो अनुभव लेख्न लगाउने । - जलवायु परिवर्तनका कारण र असरबारे भिडियो देखाउने वा लेख पढ्न दिने र आफ्नो समुदायमा जलवायु परिवर्तनमा सहयोग गरिरहेको गतिविधिहरू के के रहेछन् टिप्पण लगाउने (आफ्ना ठाउँमै टूलाटूला कारखाना नभए पनि ती कारखानाका उत्पादन प्रयोग गर्नु पनि कसरी प्रदूषण बढाउने गतिविधिमा पर्दछ भनेर जानकारी दिने) । - विद्यार्थीलाई प्रदूषण न्यूनीकरण तथा रोकथामका उपायहरूको सूची बनाउन दिने र पालैपालो प्रस्तुत गराएर छलफल गर्ने । - छलफल गरेका वायु, माटो, पानी र ध्वनि प्रदूषणका कारण र न्यूनीकरण तथा समाधानलाई सूचीबद्ध गरेर चार्टपेपरमा लेख्ने र कक्षामा टाँस्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गापामा प्रदूषण फैलाउने पाँच मुख्य कारक टिपोट गरेको - जलवायु परिवर्तनका दुई कारण र दुई असर भन्न सकेको - प्रदूषण न्यूनीकरण तथा रोकथामका चार उपाय भन्न सकेको - सबैको प्रदूषणमा बराबर योगदान छ कि छैन होला उदाहरणसहित विचार दिन सकेको 	६

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानको विवरण र त्यससँग जोडिएको कथाबारे परिचित हुने - आफ्नो पालिकाको बसोबासको इतिहासको अनुमानित समयक्रम बताउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान : हरिहरपुरगढी किल्ला, जितपुर डाँडा, हेमकर्णेश्वर वा घण्टे मन्दिर, डुण्डर झ्याँडी/फ्याउरी डाँडा, कुण्ड पोखरी, सिन्दुरे दह, भीमकोट, लोहासुर पोखरी, भीमबाँध/भीमाद, सामतेन टासी छयोईलिङ गुम्बा, सामतेन थार्पोलिङ गुम्बा 	<p>(नोट : चाखलागदा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।)</p> <ul style="list-style-type: none"> - अन्तर्क्रियात्मक क्रियाकलाप : पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानका नाम र तिनका केही विवरण (कुन वडा, कस्तो ठाउँ हो, वरपर के छन्) छोटोमा चिह्नमा लेखेर विद्यार्थीलाई समूहमा छुट्याएर चिह्न बाँड्ने । प्रत्येक समूहले आफूलाई चिह्नमा परेका ठाउँहरू पालिकाको नक्सामा कहाँ-कहाँ पर्छ होला भन्ने अनुमान गर्ने र मेट्न वा हटाउन मिल्ने चिह्न लगाउँदै इङ्गित गर्ने । कक्षामा जसलाई थाहा छ त्यो विद्यार्थी वा कसैलाई थाहा नभए शिक्षकले त्यस ठाउँबारेका तथ्य कक्षामा सुनाउने । शिक्षकले अन्त्यमा नमिलेका चिह्नलाई सच्याइदिने । - यस्ता स्थानहरूमध्ये कुनभन्दा कुन अगाडि बनेको वा पहिचानमा आएको हो भन्नेबारे छलफल गर्ने । - पालिकाको ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक स्थानमा भ्रमण गएको बेलाको व्यक्तिगत अनुभवबारे लेखेर कक्षामा सुनाउन लगाउने । अनुभव लेख्दा दैनिकीजस्तो नभई केही देखेर आएका विचार वा महसुस भएका कुरा लेख्न निर्देशन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका विभिन्न ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको विवरण र त्यससँग जोडिएको कथा भन्न सकेको - पालिकाका बस्तीहरूको इतिहासको अनुमानित समयक्रम बताउन सक्ने - ती ठाउँका पर्यावरण, यात्रा गर्दाको अवस्था वा प्रचलित कथाबारे लेख्न/भन्न सकेको - व्यक्तिगत बुझाइ वा अनुभवका आधारमा कविता, निबन्ध, कथा, यात्राका विवरण लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गरेको 	४
हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा कुन समुदाय कहाँबाट कहिले कहाँ-कहाँ आयो भन्न सक्ने - आफ्नो गाउँमा भएको बसाइँसराइका कारणहरूबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - हामी र हाम्रो समुदायको यात्रा 	<ul style="list-style-type: none"> - सबै विद्यार्थीले आफ्नो टोलमा दश वर्षभित्र बसाइँ सरी आएका परिवारलाई उनीहरूको पहिलेको गाउँ छोड्नु र अहिलेको गाउँमा आउनुको कारण सोधेर टिपोट गर्ने । साथै बसाइँ जाने परिवारहरूका सम्भावित छोड्ने कारण छरिमेकलाई सोधेर टिपोट गर्ने । टिपोट कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - बसाइँ आउने र जाने कारणबारे छलफल गर्ने । - पालिकाका सबैभन्दा पुराना र नयाँ बस्तीमा जाने र ती दुईका फरकहरू अध्ययन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो छरिमेकमा कुन जातीय समूह कहाँबाट कहिले आएको हो भन्नेबारे विवरण बनाएर प्रस्तुत गरेको - पालिकाका सबैभन्दा पुराना दुई बस्तीको ५० शब्दमा विवरण दिएको - आफ्नो ठाउँमा वा आफ्नो ठाउँबाट मान्छेहरू किन बसाइँसराइ गर्छन् भन्न सकेको - पुराना र नयाँ बस्तीका २/२ विशेषता, फाइदा र बेफाइदा लेख्न सकेको 	२

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	<ul style="list-style-type: none"> - अपूर्ण भूत तथा अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने - विभक्ति र नामयोगी प्रयोग गरेर वाक्यहरू बनाउने - 'कसरी' प्रश्न प्रयोग गर्ने - जीविका, खाना, भान्छा आदि सम्बन्धित शब्द प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - अपूर्ण भूत तथा अभूतकालका ढाँचा - विभक्ति र नामयोगीको प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> - हप्ताको एक दिन आधा घण्टा एउटा भाषा बोल्नलाई छुट्याउने र सकेसम्म तोकिएको भाषामै सबै जना बोल्ने तालिका मिलाउने र सिक्किरहेका हरेक भाषाको एउटा-एउटा गीत वा लयबद्ध रहेको कविता सबैले सँगै गाउने । (सो गीत वा कविताको अर्थ विद्यार्थीलाई थाहा दिने ।) - विद्यालय आउँदै गर्दाको वा अन्य कुनै घटनाको विवरण अपूर्ण भूतकालका क्रिया प्रयोग गरेर लेख्न र कक्षामा भन्न लगाउने । यसै गरी अपूर्ण वर्तमानको ढाँचा अभ्यास गराउन कसैले केही गरिरहेको प्रक्रिया वा गतिविधि लेखेर भन्न लगाउने । यिनमा प्रयोग भएका विभक्ति र तिनका प्रयोगबारे छलफल गर्ने । - जीविका, खाना, भान्छा आदि सम्बन्धित शब्द वाक्यमा प्रयोग गर्ने अभ्यास गराउने । - महिना र ऋतुको चित्रात्मक पात्रो बनाउने र महिना र ऋतुहरूको नाम फरक भाषामा लेख्ने र भन्ने, महिना र ऋतुअनुसार पर्व र खाना पनि त्यो पात्रोमा फरक भाषामा लेख्ने र भन्ने । - विभिन्न समुदायको विशेष पर्व परेको दिन याद गर्ने र सोही दिनसँग सम्बन्धित भाषामा उक्त पर्व मनाउने विद्यार्थी वा शिक्षकलाई (वा कोही नभए जानकारी दिएर) शुभकामना आदानप्रदान गर्ने/गराउने । - समुदायको कुनै एक परिकार कसरी बनाउने ? भन्ने प्रश्नको उत्तर स्थानीय वा मातृभाषामा एक अनुच्छेद लेखेर ल्याउन लगाउने (अधिकतम आठ शब्दको वाक्य) । - उपलब्ध भएमा अलगअलग भाषाको कुनै चलचित्र देखाएर वा गीत सुनाएर कस्तो लाग्यो, के मन प्यो, के मन परेन, अरू कुन-कुन गीत वा चलचित्र मन पर्छ आदि उत्तर आउने गरी सोही वा फरक भाषामा एउटा अनुच्छेद लेख्न दिएर सबैलाई सुनाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - बोलीचाली र लेखाइमा अपूर्ण भूत तथा अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सकेको - विभक्ति र नामयोगी प्रयोग गरेर वाक्यहरू बनाएको - समुदायका पर्व तथा खानाका स्थानीय नाम भन्न सकेको - प्रक्रिया बुझाउने गरी 'कसरी' प्रश्नको उत्तर दिन सकेको 	३०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत खेतीपातीका साधन र तिनका प्रयोग भन्न सक्ने - घरायसी वा जीवनोपयोगी सामग्री निर्माण गर्न जान्ने वा नजान्ने पनि त्यसबारे सामान्य ज्ञान राख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत खेतीपाती र थप जीवन उपयोगी सीपमा सहभागिता 	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत खेतीपातीमा प्रयोग हुने थाहा भएजति साधनको सूची लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने, ती मध्येको जुनजुन सामान घर अथवा छिमेकमा छ, तिनका नाम, ती केबाट बनेका हुन् र तिनको प्रयोग लेख्नुका साथै चित्र बनाएर ल्याउन लगाउने । आफ्नो घर वा छिमेकमा छैन भने कम्तीमा दुई सामग्रीबारे घर वा छिमेकमा जसलाई थाहा छ सोधेर लेख्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने । - धान र मकै बालीमा बीउ छर्नेदेखि पकाउने अवस्थासम्म चलाइने परम्परागत औजारको सूची तयार गर्ने । - परम्परागत शैलीमा कसरी खेती गरिन्छ भन्नेबारे छलफल गर्न विज्ञ किसानलाई कक्षामा बोलाउने । किसान, शिक्षक र विद्यार्थीको सल्लाहमा कुनै एक अन्न बाली छानेर त्यसको खेतीको परम्परागत शैलीबारे किसानसँग सोध्दै क्रमागत रूपमा लेख्न लगाउने । खेतीपातीमा अधिल्लो पुस्ताभन्दा आजकलका सामग्री, साधन, औजार के के फरक छ सोधेर टिपोट गर्ने । - कक्षा ५ मा जसरी विद्यार्थीलाई आजसम्म पढेकामध्ये थप कुन-कुन सामग्रीसँग काम गर्न मन लागेको छ लेखाउने र ती मध्येको एउटा सामग्रीको नमुना आफैं बनाउने परियोजनात्मक कार्य दिने । यी सामग्री जम्मा गरेर विद्यालयको अभिभावक दिवस, बालदिवस वा कुनै कार्यक्रम आयोजना गरिएको बेला प्रदर्शनमा राख्ने । - विद्यार्थीलाई रुचि भएको विषयमा सीप भएका व्यक्तिसँग एक दिन काम गर्ने । त्यसको दिनभरिको लिखित विवरण बनाउन दिने । (कृषि र पशुपालन विषयसँग एकीकृत गरेर पढाउन सकिन्छ ।) 	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत खेतीको प्रक्रिया वा उदाहरण दिन सकेको वा कम्तीमा परम्परागत खेतीका दुईवटा सीप जानेको - खेतीपातीमा प्रयोग हुने चारवटा औजार र साधनहरूको चित्र बनाउन सकेको - आफ्नो रुचिको परम्परागत सीपको अभ्यास गरेर कम्तीमा एउटा सामग्री निर्माण गरेको वा प्रयत्न गरेको - आफ्नो रुचिको परम्परागत सीपमा काम गर्दा एक दिनभरिको लिखित विवरण पेश गर्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
लोक कला तथा साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> - गीत र कथा बाहेकका लोक तथा स्थानीय कलाबारे खोजी गर्ने - आफ्नो रुचिको कलाक्षेत्रबारे परिचित हुने र उक्त कला सिक्न वा प्रस्तुत गर्न प्रयत्न गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - सामुदायिक कला तथा अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> - गीत, कथाबाहेक स्थानीय अरू कला के के होलान् ? भन्ने प्रश्न गर्ने । विद्यार्थीले चित्रकला, मूर्तिकला वाद्यकला (सङ्गीतको ज्ञान), अभिनय, नृत्य आदिका साथै फोटोग्राफी, चलचित्र पनि भन्न सक्छन् । यीमध्ये कुन-कुन र कस्ता कला लोक तथा साहित्य कलामा पर्लान् र गाउँमा परम्परागत वा सांस्कृतिक रूपमा प्रचलित के के होलान् छलफल गर्ने । - विद्यार्थीलाई आफ्नो ठाउँतिरको कुनै यस्ता कलाकार (चित्रकार, परम्परागत वा सांस्कृतिक कार्यक्रममा अभिनय तथा नृत्य गर्ने) लाई भेटेर उनको कला अभ्यासबारे लेखेर ल्याउन लगाउने । सम्भव भए त्यस्ता व्यक्तिलाई कक्षामै प्रस्तुति तथा प्रश्नोत्तर सत्रका लागि बोलाउने । - स्थानीय मूलका नभए पनि घरगाउँमा परम्परागत कलाका कुन-कुन रूप देख्न सकिन्छ पत्ता लगाउने र सूची बनाउने (जस्तै : थाङ्गा, गुम्बामा मूर्ति) । - विद्यार्थीलाई रुचि भएको कलाक्षेत्र (लेखन, गायन वाद्यवादन, चित्रकला, अभिनय, नृत्य, निर्माण आदि) कुन हो, किन मन पर्छ, त्यसको के मन पर्छ, त्यो क्षेत्रको स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कलाकारहरूमध्ये को-को मन पर्छन् र किन ? आदि जस्ता प्रश्नको उत्तर आउने गरी अनुच्छेद लेख्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न दिने । - विद्यार्थीले उल्लेख गरेका कलासँग सम्बन्धित स्थानीय कलाकारहरूसँग भेटाउने वा भेटाउन सहयोग गर्ने र विद्यार्थीले रुचि देखाएका कलाबारे बुझ्न, सिक्न र प्रस्तुत गर्न उत्प्रेरित गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गीत र कथा बाहेकका लोक साहित्य तथा स्थानीय कलाबारे चारवटा कुरा भन्न सकेको - आफ्नो रुचिको कलाक्षेत्रबारे खुलेर भन्न सकेको - आफ्नो रुचिको कला सिक्न वा त्यसबारे बुझ्न इच्छा देखाएको - कला किन जरुरी छ र स्थानीय कला संरक्षण र विकास गर्न के गर्नुपर्छ तीनवटा कुरा भन्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चालचलन र चाडपर्वहरू	- स्थानीय चालचलन र चाडपर्वबारे परिचित हुने र गौरव गर्ने	- जन्मेदेखि मृत्युसम्मको रीति - चाडपर्व	- विद्यार्थीको नाम कसले कसरी राख्यो भन्नेबारे सोध्ने र घरमा सोधेर आउन लगाउने । - हालसालै कोही कसैको जन्म वा विवाह वा घेवामा गएको छ कि भनेर सोध्ने र गएकाहरूलाई आफूले त्यहाँ देखेका, खाएका, सुनेका, गरेका कुरा तथा आफ्नो अनुभव कक्षामा सुनाउन लगाउने । सबै विद्यार्थीलाई आफू पछिल्लोचोटि गएको धार्मिक वा सामाजिक कार्यक्रमको अनुभवबारे लेखेर ल्याउन दिने । - यस्ता कार्यक्रमको काम के होला र विभिन्न जातीय समूहबीच यो कसरी फरक हुन्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । - आफ्नो समुदायमा जन्मभन्दा अघिदेखि मृत्युसम्म के के गर्छन् भन्नेबारे घरमा सोधेर सूची बनाउन लगाउने । - कुन-कुन चाडपर्व मनाएको थाहा छ भनेर सोध्ने । सबभन्दा नजिक आउन लागेको वा गएको चाडपर्वबारे किन कसरी कति दिन मनाइयो र मनाइन्छ भनेर छलफल गर्ने । - फरक जातीय समूहबीच के फरक छ भनेर छलफल गर्ने । चाडपर्वसँग सम्बन्धित खाने वा लाउने वा कुनै सांस्कृतिक सङ्केत लिएर आउन र छलफल गर्न लगाउने । - चाडपर्वका विविधता र त्यसका नकारात्मक पक्षबारे छलफल गर्ने (यस्ता विषयमा विद्यार्थीलाई शिक्षकले बताउनुपर्ने भएकाले अरू शिक्षकसँग वा गाउँघरमा गएर जानकारी लिने) ।	- आफ्नो समुदायको कम्तीमा मृत्युदेखि जन्मसम्मका पाँच संस्कार र चाडपर्वका नाम र तिनका एक-एक मुख्य पक्ष भन्न सकेको - आफ्नो समुदायको कम्तीमा दुई-दुईवटा संस्कार र चाडपर्वको प्रयोजन र महत्त्व बताएको - आफ्ना संस्कारका सकारात्मक र नकारात्मक पक्षबारे मनन गरेर प्रस्तुत गर्न सकेको - आफूलाई मन पर्ने एक-एक संस्कार र चाडपर्वबारे २५ वाक्य जति नदोहोरिएका वाक्य लेखेको	५
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- हराउँदै गएका स्थानीय फलफूल तरकारी तथा खानाको परिकारबारे परिचित हुने - स्थानीय तथा परम्परागत खानाको प्रोत्साहन गर्ने र महत्त्वबारे बताउन सक्ने	- हराउँदै गएका स्थानीय फलफूल तरकारी तथा परिकार	- हरेक विद्यार्थीलाई घर तथा छरछिमेकमा भएका पाँचजना ज्येष्ठ व्यक्तिलाई उहाँहरू सानो हुँदाको मन पर्ने खानेकुराहरू के थियो ? कहाँ पाइन्थ्यो ? अहिले पाइन्छ कि पाइँदैन ? अचेल नपाइने वा अत्यन्तै कम पाइने थालेका स्थानीय फलफूल तरकारी वा परिकार के के छन् ? आदि जस्ता प्रश्न सोधेर जानकारी बढुलेर ल्याउन लगाउने ।	- हराउँदै गएका स्थानीय फलफूल तरकारी तथा खानाको परिकारबारे भन्न सकेको - किन परम्परागत बालीनाली, फलफूल वा परिकार हराउँदै गएका होलान् तीनवटा कारण भन्न सकेको वा तीनवटा किन जोगाउनुपर्ने भन्न सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - चार-पाँच जनाको समूहमा ती जानकारी साट्टै ती खानेकुरामध्ये कुन-कुन स्थानीय वा पोषक हुन् वर्गीकरण गर्न लगाउने । ती मध्येका केही किन अहिले नपाइने वा कम हुँदै गइरहेका होलान्, अल्पपोषण भएका खानेकुराले यसमा केही भूमिका खेलेको छ कि भन्नेबारे छलफल गर्न लगाउने । समूहबाट निस्केको निष्कर्ष कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने र ठूलो समूहमा छलफल गर्ने । - किन स्थानीय र परम्परागत खाना खानुपर्छ होला छलफल गर्ने । जीवन पर्यन्त परम्परागत खाना नै महत्त्वपूर्ण हुन्छ भन्ने जस्ता शीर्षकमा वक्तृत्वकला प्रस्तुत गर्न लगाउने । - घरमा फलेका परम्परागत फलफूल वा कुनै एउटा परिकार घरमा बनाएर ल्याउन लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गराउने । कक्षाको समय हेरेर कक्षामै अलिकति चाख्न दिने वा खाजा खानेबेला बाँडीचुडी खान भन्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत खानाको तीनवटा महत्त्व बताउन सकेको - स्थानीय खानेकुरा चिनेको वा बनाएर प्रस्तुत गरेको 	

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बालीको फाइदा र सुधार गर्नुपर्ने पक्ष बताउने र अभ्यास गर्ने - मूलबालीको रोप्ने र थन्क्याउने खेती पात्रो भन्न सक्ने - गाउँमै भएको र बाहिरबाट ल्याएको बाली चिन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बालीको फाइदा र सुधार गर्नुपर्ने पक्ष - मूलबालीको रोप्ने र थन्क्याउने खेती पात्रो - गाउँमै भएको र बाहिरबाट ल्याइएका बाली 	<ul style="list-style-type: none"> - वरपर भएका परम्परागत खेतीबालीको अवलोकन गराउने । समुदायमा समूहमा गएर परम्परागत रूपमा खेती गरिने मूल दश बालीको नाम सोधेर सूची बनाउने । किसानसँग ती बालीका विशेषता र कमजोर पक्ष सोधेर नोट गर्न लगाउने । - सबैले आफ्नो घरमा करेसाबारी बनाउन भन्ने । विद्यालयमा समूह बनाई विभिन्न तरकारी रोप्न नर्सरी तयार पार्ने । विद्यालयमा बीउ वा बेर्ना लिएर आउन लगाउने । बेर्ना रोप्ने । करेसाबारी वा फूलबारीमा हरियो घेराबार लगाउने । - स्थानीय रूपमा पाइने बोटबिरुवा तथा बालीको बीउ संकलन गर्ने । त्यसलाई चार्टपेरमा नाम लेखेर टाँस्ने र ऋतुअनुसार रोप्ने र थन्क्याउने पात्रो बनाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बालीका गुण र बैगुन भन्न सकेको - नर्सरी बनाउन र बेर्ना तयार गर्न जानेको - मुख्य तीन परम्परागत बालीहरूको पात्रो बताउन सकेको - घर वा विद्यालयमा करेसाबारी बनाउने प्रयत्न गरेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- घरगाउँमा नयाँ आएको पाँच बालीका नाम र तिनका विशेषता सोधेर सूची बनाउने । ती किन भित्रिएका होलान् भन्नेबारे छलफल गर्ने ।		
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	- समुदायमा भएका सीप, काम तथा आवश्यकता हेरेर आफूलाई गर्न मन भएको काम (जागीर नभई कामको प्रकृति) बारे आफ्नो विचार राख्न र प्रस्तुत गर्न सक्ने	- आफ्नो रुचिका काम	- विद्यार्थीलाई आफूले राम्ररी गर्न जानेको वा गर्न असाध्यै रमाइलो लाग्ने पाँचवटा गतिविधिको सूची बनाउन लगाउने (यस्ता काममा माछा खेल्न जाने, फूलबारी गोड्ने, फुटबल खेल्ने, अगाडि गएर बोल्ने, गीत गाउने आदि जे पनि गर्न सक्छन्) । - ती गतिविधिमा चाहिने सीप तथा गुण के के हुन् र ती सीप समुदायका पेशामध्ये केमा काम लाग्न सक्छन् मनन गरेर लेख्न लगाउने (उदा. कसैलाई आफू हिसाबमा एकदमै राम्रो छु र रमाइलो लाग्छ भने त्यसमा अझको सीप चाहिने हुन्छ, धैर्यता हुनुपर्दछ, अब यी सीप तथा गुण भएको स्थानीय पेसा व्यापारको हिसाबकिताब, लेखाको काम, शिक्षक, कृषक आदिमा हुनुपर्ने हुन सक्छ) । - विद्यार्थीलाई आफूलाई मन पर्ने सक्ने पेसा स्थानीय स्तरबाट पनि खोज्न सकिने बताउने ।	- आफूलाई मन पर्ने मुख्य पाँच सीप भन्न सकेको - आफूलाई मन नपर्ने मुख्य दुई सीप कारणसहित भन्न सकेको - समुदायमा भएका सीप, काम तथा आवश्यकता हेरेर आफूलाई गर्न मन भएको काम (जागीर नभई कामको प्रकृति) बारे विचार गरेर भन्न सकेको - पेसागत पाँचवटा काम र त्यसका लागि आवश्यक मुख्य दुई-दुई गुण राखेर एउटा सूची बनाएको वा, आफूले मन पराएको गतिविधि सम्बन्धित काम गर्न वा हेर्न थालेको वा प्रयत्न गरेको (जस्तै : मेकानिक बन्ने भए वर्कसपमा शनिबार गएर काम गर्ने, खेती गर्ने भए बाआमासँग काम गर्न गएको वा फलफूलको एउटै भए पनि बिरुवा जोगाएको)	४

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> - गापाको विविध पक्षको संक्षिप्त परिचय दिन सक्ने - सिन्धुली जिल्लाका र छिमेकी पालिकाहरूको स्थानबारे परिचित हुने - गापाभित्रका विभिन्न सेवाप्रदायक संस्था र तिनका कामबारे जानकारी हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाबारे सामान्य ज्ञान: सामाजिक तथा भौगोलिक अवस्थितिसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क - सिन्धुलीको र जिल्ला भित्रकै सीमा जोडिएका जिल्लाको अवस्थिति र विवरण - हरिहरपुरगढी गापाका संस्थागत साथीहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - गापाका विभिन्न पक्षको आधिकारिक तथ्याङ्क (क्षेत्रफल, भूगोल, अक्षांश, देशान्तर, जीविका, साक्षरता, जातजाति, धर्म, भाषा) प्रस्तुत गर्ने र यसले के जनाउँछ होला भन्नेबारे छलफल गर्ने । (गापाको विवरणबाट लिने, तथ्य मिल्छ/मिल्दैन छलफल पनि गर्ने, शिक्षक आफूले पनि थप्ने) - सिन्धुली जिल्लाको नक्सामा हरिहरपुरगढी र अरू पालिकाको स्थिति बयान गर्ने । - नेपालमा गापाको स्थितिबारे पनि केही छलफल गर्ने । - बाहिरका मान्छेलाई आफ्नो गापा कसरी चिनाउन सकिन्छ भन्नेबारे प्रस्तुति दिन लगाउने । प्रविधिको प्रयोग गर्न सकिने अवस्थामा अरू ठाउँका विद्यालयसँग भर्चुअल कार्यक्रममार्फत यो क्रियाकलापको अभ्यास गर्न सकिन्छ । - गापाभित्र रहेका विभिन्न सेवाप्रदायक संस्थाहरूको परिचय दिने । विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरेर विभिन्न संस्था र तिनका कामबारे प्रस्तुति दिन लगाउने । यसका लागि सम्भव भएसम्म त्यस्ता संस्थामा नै अथवा तिनका काम देखिने स्थानमा लाने वा केही संस्थाका प्रतिनिधि कक्षामा बोलाएर प्रश्नोत्तर सत्र राख्ने । - गापालाई उत्तर र दक्षिणबाट घेरेका महाभारत र चुरेका विशेषताबारे छलफल गर्ने । - गाउँपालिकाको नक्सा उतार गर्न र बनाउन अभ्यास गर्ने । त्यसमा वडाको सिमानाहरू देखाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीले हरिहरपुरगढी गापाको विशेषता भल्किने गरी सामान्य परिचय दिन सकेको - गापाका सेवाप्रदायक संस्थाको कामको आवश्यकता र असरबारे प्रस्तुत गर्न सकेको - हरिहरपुरगढी गापाको सन्दर्भमा महाभारत र चुरेको विशेषता भन्न सकेको - पालिकाका वडाका साथै छिमेकी पालिका देखाई नक्सा बनाएको 	७

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जीविकाको मुख्य आधार	<ul style="list-style-type: none"> - अधिकांश पालिकावासीहरूले खान बनाउन र आफ्नो जीविकोपार्जनमा प्रयोग गर्ने गरेका मुख्य उर्जाका साधन पहिचान गर्ने - पालिकाका मुख्य सञ्चार र आवागमनको स्थितिबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा उर्जा, सञ्चार र यातायातको स्थिति 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकावासीले प्रयोग गर्ने मुख्य उर्जाका साधन (सोलार, जलविद्युत्, गोबरग्याँस, एल्पीजी ग्याँस) बारे जानकारी दिने र विद्यार्थीका घरमा विभिन्न धरायसी तथा अन्य काममा कुन उर्जाका साधन प्रयोग हुन्छ सोध्ने । हरेक उर्जाका साधनले मानिस र प्रकृतिमा कस्तो असर पर्छ छलफल गर्ने । विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरेर त्यस ठाउँमा प्रयोग हुने उर्जाहरू मध्येका एक-एक साधनबारे चित्रकला, लेखन तथा प्रस्तुतिमार्फत बुझाउन लगाउने । - सञ्चार तथा यातायातको स्थिति बुझ्न गापा वा सोसँग सम्बन्धित निकायमा गई वा टेलिफोन सम्पर्क गरी जानकारी लिन लगाउने । पालिका स्तरको जानकारी आफ्नो वडा वा ठाउँमा कतिको समानान्तर रूपमा लागु हुन्छ खोज गर्न लगाउने । यस्तो सामूहिक परियोजनात्मक क्रियाकलापमा साधारण रिपोर्ट तयार गर्न तथा प्रस्तुति गराउन पनि सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा उर्जा, सञ्चार र यातायातको स्थिति भन्न सकेको - आफ्नो गाउँमा उर्जा, सञ्चार र यातायातको अवस्थाबारे प्रस्तुत गर्न सकेको - यस विषयमा २५० शब्द जतिको रिपोर्ट लेख्न सकेको - आफ्नो घरगाउँमा आउने र गएका दुई-दुई पुस्तामा उर्जा र यातायातको स्थिति के थियो र हुन्छ होला बूढापाकासँग कुरा गरेर र कल्पना गरेर कथा वा निबन्धमा व्यक्त गर्न सकेको 	३
स्थानीय रेकर्ड बुक	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाका इतिहाससम्बन्धी तथ्याङ्कबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - इतिहास (भौतिक तथा मानवीय) 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाका इतिहास (भौतिक तथा मानवीय) सम्बन्धी तथ्याङ्कसम्बन्धी हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता आयोजना गराउने । जस्तै : सबैभन्दा दूलो गुम्बा, लडाइँ भएको ठाउँ, विभिन्न राजा आएको विवरण, सबैभन्दा पुरानो मन्दिर, पहिलो पिएचडी (महिला/पुरुष), पहिलो एम्ए (महिला/ पुरुष), पहिलो बिए (महिला/पुरुष), पहिलो एस् एल्सी (महिला/पुरुष), पहिलो शिक्षक (महिला/पुरुष), पहिलो डाक्टर, पहिलो इञ्जिनियर, पहिलो नर्स, राजनीतिक दृष्टिले वरिष्ठ पद धारण गरेको, सरकारी गैरसरकारी सेवामा वरिष्ठ, प्रहरीमा वरिष्ठ, पहिलो गीतकार, पहिलो गायक, र यिनलाई जातिअनुसार अझ विभाजन गर्न सकिन्छ आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाको इतिहास, भौतिक र मानवीयसम्बन्धी विवरण भन्न सकेको - व्यक्तिगत तहमा हाजिरी जवाफमा सोधिएका छ्यासमिस पाँच प्रश्नका उत्तर सही भनेको - हाजिरी जवाफमा सोध्न सकिने तीन सम्भावित प्रश्न बनाएको - आफ्नो वडा वा गाउँ कुन दृष्टिले रेकर्डमा पर्न सक्ला अन्दाज गरेर वा सल्लाह गरेर भन्न सकेको (केही नपरे पनि किन केही परेन कारण पनि भनेको) 	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	- पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको वातावरण, महत्त्व र सम्भावनाबारे अध्ययन गर्ने	- पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको वातावरण, महत्त्व र सम्भावना	- विद्यार्थीको व्यक्तिगत अवलोकन, अनुभव तथा भावनाका आधारमा आफ्नो घर तथा विद्यालय नजिकैका भौगोलिक तथा सामाजिक विशेषता भल्कने गरी गीत, कविता र निबन्ध रचना गरेर गाउन/वाचन गर्न लगाउने । - पालिकाका विशेष भौगोलिक ठाउँहरूको महत्त्व र सम्भावनाबारे छलफल गर्ने । समूहमा एक-एकवटा स्थानबारे केन्द्रित भएर हालको सेवा सुविधा तथा त्यस ठाउँको सम्भावित सदुपयोगबारे निबन्ध लेख्न दिने ।	- पालिकाको भौगोलिक तथा सामाजिक विशेषता भल्कने गरी लेख रचना प्रस्तुत गरेको - पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको महत्त्व र सम्भावनाबारे आफ्नो विचार राख्न सकेको - आफू पालिका वा वडाको अध्यक्ष भए विशेष भौगोलिक ठाउँहरूमध्ये रोजेका एक/दुई ठाउँमा के गर्थे भन्न र २५ वाक्य जतिको निबन्ध लेख्न सकेको - सोधपुछ, फोन गरेर वा इन्टरनेट हेरेर त्यस्ता अरू ठाउँमा के गरेका रहेछन् २५० शब्द जतिको विवरण लेख्न सकेको	६
नदीनाला	- पालिकाका खोला, तिनको परम्परागत प्रयोजन, महत्त्व र सम्भावनाबारे वर्णन गर्न सक्ने	- पालिकाका खोला र तिनको परम्परागत प्रयोजन	- आफ्नो व्यक्तिगत अवलोकन, अनुभव तथा भावनाका आधारमा पालिकाका मुख्य नदीका विशेषता भल्कने गरी कविता तथा निबन्ध रचना गरेर वाचन गर्न लगाउने । - पालिकाका नदीहरूको महत्त्व र सम्भावनाबारे छलफल गर्ने । - नदी सिँचाइ, माछा मार्ने आदि प्रयोजनसम्बन्धी अन्य विभिन्न परम्परागत सीपको स्थलगत अवलोकन र अभ्यास गर्ने । - खोलानालासँग सम्बन्धित स्थानीय वा अन्यत्रका लोक कथा, गीत, उखान आदि (“माछा मार्ने दुवाली छेकेर”, “कहाँ जालिस् मछली मैरे ढडिया” जस्ता गीत) खोज्न लगाउने, गाउन वा सुनाउन लगाउने । - नदीनालाको दोहनसहित अवैध तरिकाले माछा मार्ने जस्ता विषय खोजी छलफल गर्ने र निराकरणका उपाय खोज्न लगाउने ।	- पालिकाका नदीहरूको महत्त्व र सम्भावनाबारे बताउन सकेको - नदीका विशेषता भल्कने गरी कविता तथा निबन्ध रचना गरेको - नदी सिँचाइ, माछा मार्ने आदि प्रयोजनसम्बन्धी अन्य विभिन्न परम्परागत सीप मध्येको कुनै एक सीप अभ्यास गरेको वा यसबारे भन्न सकेको - नदीमा आधारित भएको कुनै काम जस्तै- बगरमा खेती, माछा पालनजस्ता काम सुरु गरेको वा संलग्न भएको वा यसबारे भन्न सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वन वनस्पाति	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका वनक्षेत्रबारे खोज गर्ने - पालिकाका वनजङ्गल संरक्षणबारे वकालत गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - वनजङ्गल संरक्षण 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका कुन-कुन ठाउँमा वनक्षेत्र छन् भन्ने थाहा पाउन विद्यार्थीहरूलाई पालिका कार्यालयमा वा पालैपालो गरेर नौवटा वडामा (जुन उपयुक्त हुन्छ) सोधेर सूची बनाउन लगाउने । - आफ्नो परिवार सदस्य रहेको वा आफ्नो घरको सबभन्दा नजिकको सामुदायिक वनबारे जानकारी लिने । - समूहमा विभाजन गरेर सम्बन्धित निकायलाई प्रश्न सोधेर प्रतिवेदन तयार गर्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने । विषयहरू यी हुन सक्छन् : १) पालिकाका विभिन्न वनक्षेत्रमा के कस्ता रूखहरू छन्, जीवजन्तु कुन-कुन छन्, कति ठूलो क्षेत्रफलमा फैलिएको छ जस्ता जानकारी; २) वनजङ्गल संरक्षणका लागि पालिकाबाट के कस्ता कार्यक्रम भएका छन् वा हुँदैछन्; ३) पालिकाका वन संरक्षणमा स्थानीयको भूमिका, ४) अन्य सान्दर्भिक विषय । - पालिकाको नक्सा बनाई वनजङ्गल देखाउने । - वनजङ्गल संरक्षणबारे निबन्ध लेखाएर कक्षामा छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका वनक्षेत्रका मुख्य विवरण भन्न सकेको - पालिकाका वनको जैविक वातावरणबारे प्रस्तुत गर्न सकेको - वन संरक्षणमा पालिकाको भूमिकाबारे व्याख्या गर्न सकेको - वातावरण संरक्षणमा समुदायको भूमिकाबारे भन्न सकेको वा पालिकाको नक्सा बनाई वनजङ्गल देखाउन सकेको । 	५
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभावबारे भन्न सक्ने - जीवजन्तु लोपोन्मुख हुनुको कारण पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका जीवजन्तुमाथि मानवीय क्रियाकलापका कारण परेका प्रभावबारे छरछिमेक तथा परिवारमा सोध्न लगाउने । त्यसबारे मनन गरेर आफ्ना विचार लेख्न लगाउने । कक्षामा छलफल तथा वादविवाद सञ्चालन गर्ने र थप जानकारी दिने । - जीवजन्तु लोप हुनुमा मानवीय क्रियाकलापको भूमिकाबारे छलफल गर्ने । - पालिकाका सामुदायिक वनबारे जानकारी लिने क्रममा त्यहाँका जीवजन्तुमाथि सामुदायिक वनका कारण भएका प्रभावबारे पनि सोधेर जानकारी बटुल्न दिएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - पालिकाका सामुदायिक वन तथा जीवजन्तुले मानिसको जीवनमा परेका र पर्न सक्ने प्रभावबारे पनि गाउँमा सोध्न लगाएर छलफल गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - मानवीय क्रियाकलापका कारण जीवजन्तुमा कसरी प्रतिकूल असर पर्न सक्छ आफ्नो विचार राख्न सकेको - पालिकाका सामुदायिक वनमा रहेका जीवजन्तुका अवस्था तथा तिनमाथि परेका प्रभावबारे प्रस्तुति दिन सकेको - पालिकाका सामुदायिक वन तथा जीवजन्तुले मानिसको जीवनमा परेका र पर्न सक्ने दुई प्रभाव र निराकरणका उपाय सुझाएको - कुनै चराचुरुङ्गी विशेष वा मानिस र चराचुरुङ्गीबीच एक अर्काको प्रभावबारे चित्र बनाएको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	<ul style="list-style-type: none"> - विभिन्न रोगमा शारीरिक वा मानसिक शक्ति बढाउन समुदायमा प्रयोग हुँदै आएको जडीबुटी चिन्ने - मात्रा र उपयोगिता नमिलाए हानि गर्न सक्नेबारे सचेत हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - विभिन्न रोगका बिरामीका लागि प्रयोग गरिने जडीबुटी 	<ul style="list-style-type: none"> - सामान्य रूघाखोकीमा के प्रयोग हुन्छ, कसरी हुन्छ, त्यो जडीबुटी हेर्दा कस्तो हुन्छ, त्यसको वासना, स्वाद वा छुँदा कस्तो हुन्छ भन्नेबारे आफ्नो घर वा समुदायमा बुझेर जानकारी भेला पारेर कक्षामा प्रस्तुति दिन लगाउने । - कुनै पनि जडीबुटी नबुझी खानु हुँदैन भन्नेबारे स्थानीय उदाहरण भए खोजेर जानकारी दिने वा विद्यार्थीमध्ये कसैले भोगेको, देखेको वा सुनेको छ भने अनुभव भन्न लगाउने । (उदा. सामान्य ज्वरो, चिसोमा वा अनिद्रा हुँदा जाइदाना खाइन्छ तर यो धेरै मात्रामा खाए वाकवाकी, मुख सुख्खा हुने, रिंगटा लाग्ने, मुटुको धड्कन अनियमित हुने, भुक्किने वा मतिभ्रम र अत्यन्तै गम्भीर अवस्थामा मृत्युसमेत हुन सक्छ) । - स्मरणशक्ति वा अरू शारीरिक वा मानसिक शक्ति बढाउने कुनै जडीबुटी छन् कि सोधेर तिनको सूची बनाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - विभिन्न पाँच-दश रोगका लागि प्रयोग गरिने जडीबुटी पहिचान गर्न सकेको - जडीबुटीको प्रयोगमा सावधानी अपनाउनु पर्छ भन्ने धारणा प्रस्ट्याउन कम्तीमा एउटा उदाहरण दिन सकेको - स्मरणशक्ति वा अरू शारीरिक वा मानसिक शक्ति बढाउने जडीबुटीको सूची बनाएको - कम्तीमा तीन जडीबुटी धेरै खाए के हुन सक्छ खोज गरेर प्रस्तुत गरेको 	४

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	<ul style="list-style-type: none"> - घरगाउँमा मानिसलाई आइपर्ने प्राकृतिक तथा मानवजन्य प्रकोप र असरहरूबारे थप गहन विचार व्यक्त गर्ने - प्रकोपहरूबाट बच्न गरिने तयारी, सावधानी र मानवजन्य प्रकोपका रोकथाम तथा न्यूनीकरणबारे जनचेतना फैलाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राकृतिक तथा मानवजन्य प्रकोपका असर र बचाउका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यालय क्षेत्रतिर व्याप्त रहेका प्राकृतिक तथा मानवजन्य प्रकोपबारे वक्तृत्वकला गराउने । - प्राकृतिक र मानवजन्य प्रकोपको फरक उल्लेख गर्ने गरी निबन्ध लेख्न लगाउने । - विभिन्न किसिमको प्रकोप आउँदा के गर्ने भनेर कक्षा ८ का विद्यार्थीमार्फत ड्रिल गराउने । कुनै बेला ड्रिलको समयमा प्रथम प्राथमिक उपचार (फर्स्ट एड) अभ्यास गर्ने । - विद्यालयमा आगलागी वा अरू प्रकोप हुँदा चाहिने सामग्री भए/नभएको हेरेर तिनको प्रयोग गर्नेबारे भन्ने । नभएका सामग्री उपलब्ध गराइ पाऊँ भनी प्रधानाध्यापकलाई चिठी लेख्ने अभ्यास गराउने । सामग्री प्राप्त भएपछि प्रयोगबारे दोहोर्‍याउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो वरपर हुने गरेका वा भएका मुख्य प्राकृतिक प्रकोपबारे भन्न सकेको - प्राकृतिक र मानवजन्य प्रकोपको फरक भन्न सकेको - आफू र समुदायले प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरणका लागि गरिरहेका चारवटा उपायहरू उल्लेख गर्न सकेको - प्रकोपबाट हुने क्षति र त्यसको न्यूनीकरणका लागि गरिने पूर्वतयारी र अभ्यासमा सक्रियता देखाएको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीले के कस्ता प्रकोप भेलेका छन् वा देखे सुनेका छन् त्यसको अनुभव साट्ने सत्र सञ्चालन गर्ने । तिनका भौतिक, सामाजिक र मानसिक असरबारे पनि छलफल गर्ने । ती प्रकोपमध्ये कति मानिसले गरेर भएका हुन् ? तिनबाट बच्न सकिन्छ ? प्रभाव घटाउन के केमा सकिन्छ ? न्यूनीकरणका लागि समुदायले गरेका काम के के छन् वा हुन सक्छन् ? आदि प्रश्नसहित छलफल गर्ने । - प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरणबारे समुदायमा समूह बनाई छलफल गर्ने, कविता वा नाटक प्रस्तुत गर्ने । 		
विषालु जीवजन्तु	<ul style="list-style-type: none"> - मानवबस्ती र ती जीवजन्तुको सह-अस्तित्व बोध गरेर मानवीय क्रियाकलापका कारण यी जीवजन्तुप्रति हुने नकारात्मक असरबारे धारणा राख्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीव र मानवबस्तीको सह-अस्तित्व 	<ul style="list-style-type: none"> - सबै विद्यार्थीलाई दुई समूहमा विभाजन गरेर एउटा समूहलाई गापामा पाइने विषालु जीवले मानवलाई गर्ने हानिको सूची बनाउन दिने भने अर्कोलाई मानवीय क्रियाकलापले ती जीवलाई (र, ती जीव मर्ने प्रक्रियामा वातावरणलाई) पुऱ्याएको क्षतिको सूची बनाउन दिने । सुरुमा प्रत्येक विद्यार्थीलाई एक्लाएकलै सूची बनाउन लगाउने र पछि समूहमा सबैको सूची एकीकरण गरी समावेश र छलफल गरेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । - यी सूचीकै आधारमा मानव र विषालु जीवले एक अर्काको हानि पुऱ्याउँछन् र यी मिलेर बस्न के कस्तो उपाय अपनाउनु पर्छ भन्नेबारे कक्षामा छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - मानवीय क्रियाकलापले जीवजन्तुमा परेको असरबारे टिप्पणी दिन सकेको - विषालु जीवजन्तुबाट मानिसमा परेको असरबारे २५-५० वाक्य भन्न लेख्न सकेको - मानव र विषालु जीवको सह-अस्तित्व कसरी सम्भव छ भनेर तर्क राख्न सकेको - विषालु भए पनि किन जनावर निमित्तान्न पार्ने गरी मारु हुन्न उदाहरणसहित बताउन सकेको 	५
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	<ul style="list-style-type: none"> - नयाँ भाइरस वा नयाँ सरुवा रोग फैलिँदा सुरक्षित रहन सकिने उपाय पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - कोरोना संक्रमणमा गाउँलेले अपनाएका सावधानी - नयाँ सरुवा रोग वा महामारीका बेला अपनाउनुपर्ने सावधानी 	<ul style="list-style-type: none"> - प्रत्येक विद्यार्थीलाई आफ्नो घरका साथै छिमेकका पाँच घरमा कोरोना महामारीका बेला के कस्तो अवस्था भएको थियो ? कस्तो सावधानी अपनाइएको थियो ? लकडाउन कति लामो भयो ? घरबाहिर निस्केर छिमेकीलाई भेट्ने गरेको थियो कि थिएन ? घरमा कोही संक्रमित भए कि ? क्वारेन्टिन कहाँ राखियो ? ज्वरो आएको बेला परीक्षण गर्न लगियो कि लगिएन ? आदि जस्ता प्रश्न सोधेर गाउँघरमा कस्तो सावधानी अपनाइएको रहेछ भन्ने बुझेर कक्षामा आफूले पाएको जानकारीको प्रस्तुति दिन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँमा कोरोना महामारीका बेला अपनाइएका सावधानी भन्न सकेको - महामारीका बेला गाउँलेले अपनाएका सावधानीबारे टिप्पणी गर्न सकेको - नयाँ भाइरस वा संक्रमणको अवस्थामा गाउँलेको दृष्टिकोणबाट अपनाउनुपर्ने सावधानी तयार पार्न सकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - गाउँलेले अपनाएको सावधानीमध्ये के एकदमै राम्रो थियो ? (उदा. राम्रो क्वारेन्टिन स्थान, सामाजिक दूरी अपनाएको वा अरू केही हुन सक्ला) र सुधारयोग्य ठाउँ के थियो ? (उदा. क्वारेन्टिनमै संक्रमण हुनेजस्तो अवस्था भएको, सामाजिक दूरीको सट्टा बहिस्कारजस्तो व्यवहार प्रस्तुत भएको जस्ता अवस्था हुन सक्लान्) भन्ने प्रश्न राखेर छलफल गराउने । - नयाँ सरुवा रोग वा महामारी आउँदा के हुन्छ, सामाजिक दूरी, क्वारेन्टिन लगायत अरू कस्तो सावधानी अपनाउनु पर्छ, मिडियामा आउने खबरले कस्तो असर गर्छ, गलत खबर र अफवाहबाट कसरी बच्ने आदि मुद्दा उठाएको एउटा डकुमेन्टरी वा चलचित्र देखाउने । - विद्यार्थीलाई जोडी वा समूहमा नयाँ खालको रोग कल्पना गर्न दिएर अब गाउँमा कुनै भाइरस वा महामारी फैलियो भने गाउँलेको दृष्टिकोणबाट कस्तो सावधानी अपनाउन सकिएला भन्नेबारे कलात्मक पोस्टर बनाउन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - अनौठो सरुवा रोग कल्पना गरेर त्यसको सावधानी र उपचार विधि बताएको 	
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - नकुहिने र पुनर्नवीकरण नहुने वस्तुले वातावरण, जीवजन्तु तथा बोटबिरुवामा गर्ने असर पहिचान गरेर घरपरिवार तथा छिमेकमा भन्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पृथ्वीका लागि नकुहिने र पुनर्नवीकरण नहुने (नन्रिन्युएबल) सामानको मूल्य 	<ul style="list-style-type: none"> - शिक्षकले पाठको सुरुवातमा अभिनयात्मक ढङ्गमा जानाजान कुनै प्लास्टिकको खोल सबैले देख्ने गरी झ्यालबाट बाहिर फाल्ने र विद्यार्थीको प्रतिक्रिया याद गर्ने । कसैले आवाज उठाउलान् वा सबै चुप रहलान्, अवस्था हेरेर सोही अनुसारको प्रश्न गर्ने । यो विषय पढेको दिन बाहिर गएर समानान्तर लाइनमा बसी नकुहिने सामान जम्मा गरी थुप्रो लगाउने । यो गतिविधि दोहोरिएर केही बिग्रँदैन । कक्षाकोठा फोहोर भएको अवस्थामा सफा गर्न लगाउने । - नकुहिने र पुनर्नवीकरण नहुने वस्तुका कारण जनावर, माछा, चराचुरुङ्गी, बोटबिरुवा र समग्र वातावरणमा गर्ने असरबारे आफूलाई थाहा भएजति सोचेर सूची बनाउन लगाउने । - समूह विभाजन गरेर जीवजन्तु, बोटबिरुवा, हावा, पानी, माटोजस्ता क्षेत्रमा नकुहिने र पुनर्नवीकरण नहुने वस्तुले पार्ने असरबारे छलफल गर्न लगाउने र कक्षामा समूहको तर्फबाट प्रस्तुत गराउने । शिक्षक र एक अर्का समूहले छुटेका कुरा बताइदिने, सम्बन्धित समूहले टिप्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - कक्षाकोठा सफा राखेको - वातावरण फोहोर पार्ने गतिविधि विरुद्ध आवाज उठाएको - आफ्नो घर वरिपरि कति सफा राखेको छ विद्यार्थीले नै जोडी बनाएर एक अर्कालाई अङ्क दिने । जोडी नमिलेमा शिक्षक नै एक विद्यार्थीको जोडी बनिदिने - वातावरणमा संरक्षणबारे निबन्ध, कविता वा कथा रचना र प्रस्तुत गरेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - छलफलबाट निस्केका बुँदाहरूलाई आ-आफ्नो क्षेत्रअनुसार प्रत्येक समूहले चार्टपेपरमा लेखेर कक्षाको भित्तामा टाँस्ने । - वातावरणमा संरक्षणबारे निबन्ध, कविता वा कथा रचना गर्ने र प्रस्तुत गर्ने । 		

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- पालिकाका भौगोलिक ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको महत्त्व र सम्भावनाबारे विचार प्रकट गर्ने	- पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको वातावरण, महत्त्व र सम्भावना	<p>(नोट : चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।)</p> <ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानहरूको महत्त्व र सम्भावनाबारे छलफल गर्ने । छलफलको विषयमा समुदाय, तिनका रहनसहन, त्यो ठाउँप्रतिको परम्परागत रूपमा रहिआएको उनीहरूको विश्वास/मान्यताबारे पनि कुराकानी गर्ने । - आफ्नो व्यक्तिगत अवलोकन, अनुभव तथा भावनाका आधारमा त्यहाँका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक विशेषता भल्किने गरी गीत, कविता वा निबन्ध रचना गर्ने र गाएर वा वाचन गरेर प्रस्तुत गर्न वा चित्र बनाउन दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानमध्ये एकको महत्त्व र सम्भावनाबारे २५-५० शब्दमा बताउन र लेख्न सकेको - ती ठाउँका विशेषता भल्किने गरी कथा, निबन्ध, कविता वा गीत रचना गरेको वा चित्र कोरेको - ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानमा रहेका समुदाय, तिनका रहनसहन, त्यो ठाउँप्रतिको परम्परागत रूपमा रहिआएको उनीहरूको विश्वास/मान्यताबारे छलफलमा विचार राख्न सकेको - दुई सम्पदा छानेर ती नहुँदा पालिकामा के फरक हुन्थ्यो होला दुई-तीनवटा कुरा बयान गर्न सकेको 	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	- गापाभित्रका विभिन्न समुदायमा योगदान दिएका र समाज कल्याणका काममाफत परिवर्तन ल्याएका व्यक्तिहरू, तिनका काम र महत्त्व पहिचान गर्ने	- हरिहरपुरगढीको परिवर्तनमा योगदान दिएका व्यक्तिहरू	- राष्ट्रिय, प्रदेश वा जिल्लामा नाम कमाएका हरिहरपुरगढी गापाका स्थानीय व्यक्तिहरूको नाम र काम सहितको विवरण विद्यार्थीलाई प्रदान गर्ने । सो विवरणका आधारमा विद्यार्थीलाई एक-एक जना गरी विभिन्न व्यक्तिको योगदानबारे उक्त व्यक्तिलाई चिठी वा निबन्ध लेख्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गराउने । - इतिहासमा दमनमा परेका स्थानीय समुदाय वा आफ्नो समुदायको कल्याणका लागि आवाज उठाउने स्थानीयबारे घर समुदायमा सोध्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - वडा तथा गापामा निर्वाचित जनप्रतिनिधि, समाजसेवी, कर्मजीवी (जस्तै : हलो जोत्ने एकल महिला, सानैमा घर समालेर भाइबहिनी हुर्काउने एकलो व्यक्ति, बगरमा खेती गरेर उन्नति गर्ने किसान परिवार, धन नभए पनि सामाजिक काम गर्ने व्यक्ति तथा परिवार), बुद्धिजीवी, विभिन्न संघ/संस्था, विद्यालय आदिमा नेतृत्व गर्ने व्यक्ति तथा सहिदहरूको सूची बनाई समाजमा पुऱ्याएको योगदानबारे टिपोट गर्न लगाउने । थप कुरा शिक्षकले बताउने ।	- गापाभित्रका नाम चलेका व्यक्तिहरू र तिनका योगदानबारे चिठी वा निबन्धमाफत प्रस्तुत गरेको - कम्तीमा दुई जना महत्त्वपूर्ण व्यक्तित्वका कामबारे लेखन तथा भन्न सकेको - इतिहासमा दमनमा परेका वा आफ्नो समुदायको कल्याणका लागि आवाज उठाएको कम्तीमा एक जनाको योगदानबारे प्रस्तुत गर्न सकेको - गापाका स्थानीय कर्मजीवी, बुद्धिजीवी तथा नेतृत्वमा रहेका व्यक्ति र तिनका योगदान पहिचान गरेको	२

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	- पूर्ण भूत तथा अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सक्ने - अभ्यस्त भूतकालका क्रियाको प्रयोगबारे परिचित हुने	- पूर्ण भूत तथा अभूतकालका ढाँचा - अभ्यस्त भूतकालका ढाँचा	- हप्ताको एक दिन आधा घण्टा एउटा भाषा बोल्नलाई छुट्याउने र सकेसम्म तोकिएको भाषामै सबै जना बोल्ने तालिका मिलाउने र सिकिरहेका हरेक भाषाको एउटा-एउटा गीत वा लयबद्ध रहेको कविता सबैले सँगै गाउने । (सो गीत वा कविताको अर्थ विद्यार्थीलाई थाहा दिने ।) - कुनै विशेष चाड वा दिनको विवरण पूर्ण भूतकालका क्रिया प्रयोग गरेर लेख्न र कक्षामा भन्न लगाउने । यसै गरी पूर्ण वर्तमानको ढाँचा अभ्यास गराउन कसैले केही गरेको प्रक्रिया वा गतिविधि लेखेर भन्न लगाउने ।	- पूर्ण भूत तथा अभूतकालका क्रिया प्रयोग गर्न सकेको - परिवारका ज्येष्ठ सदस्यको कथामाफत अभ्यस्त भूतकालका क्रियाको प्रयोग गरेको - चाडपर्व, धर्म संस्कृति, पहिरन, दैनिकी सम्बन्धित शब्द प्रयोग गरेको	३०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - 'किन' र थप 'कसरी' प्रश्नउत्तर प्रयोग गर्ने - चाडपर्व, धर्म संस्कृति, पहिरन, दैनिकी सम्बन्धित शब्द प्रयोग गर्ने 		<ul style="list-style-type: none"> - घरको सबैभन्दा ज्येष्ठ सदस्यसँग उहाँको पालामा के कस्तो हुन्थ्यो सोधेर लेख्न लगाउने र यसमार्फत अभ्यस्त भूतकालको अभ्यास गर्ने । - उपलब्ध भएमा अलगअलग भाषाको कुनै चलचित्र देखाएर वा गीत सुनाएर कस्तो लाग्यो, के मन पच्यो, के मन परेन, किन मन पच्यो उत्तर आउने गरी सोही वा फरक भाषामा एउटा अनुच्छेद लेख्न दिएर सुनाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय* वा मातृभाषामा कारण खुल्ने गरी अनुच्छेद लेख्न वा भन्न सकेको 	
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - ठोस सामग्री नदेखिने तर समाजमा परिणाम देखिने अदृश्य सीपहरू पहिचान गर्ने - आफ्नो रुचि भएको सीपबारे थप जानकारी राख्ने वा सिक्ने प्रयत्न गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - अदृश्य सीपहरूको आकलन, अवलोकन, अभिलेखन र छलफल 	<ul style="list-style-type: none"> - घरगाउँमा ठोस रूपमा नदेखिने तर परिणाम देखिने अदृश्य सीपहरू के के होलान् भनी घर तथा टोलका ज्येष्ठ सदस्यहरूलाई सोधेर त्यसको सूची तयार गर्न लगाउने, भन्न नसकेमा शिक्षकले उदाहरण दिने (धामी बस्ने, फुकफाक गर्ने, औषधिमूलो गर्ने, गीत कथा भन्ने, सुत्केरी गराउने, मौसमको भविष्यवाणी गर्ने, भगडा मिलाउने आदि) । - विद्यार्थीलाई समूहमा बाँड्ने र हरेक समूहलाई बढीमा दुईटा सीपसम्बन्धी जानकारी (कसले गर्न सक्छ वा पाउँछ, कसरी विज्ञ हुन सकिन्छ, के पढ्नु वा जान्नुपर्छ, के सजिलो छ के गाह्रो छ, सीप अभ्यासको प्रक्रिया कस्तो हुन्छ आदि) सँग सम्बन्धित व्यक्तिसँग उक्त सीपबारे सोधेर ल्याउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - विभिन्न अदृश्य सीपहरूमध्ये आफूलाई सबैभन्दा रुचि लाग्ने सीप छान्न दिने र भोट गरेर उक्त सीपको विज्ञको कार्यस्थलमा गएर वा उहाँलाई कक्षामा बोलाएर प्रश्नोत्तर सत्र राख्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - अदृश्य सीपका दुई उदाहरण र गाउँमा ती विषयका विज्ञसहित नाम दिन सकेको - कम्तीमा एउटा अदृश्य सीपबारे व्याख्या गर्न सकेको - कम्तीमा एक अदृश्य सीपको उपलब्धि तथा पक्ष वा विरुद्धमा वा तटस्थ तर्क राख्न सकेको - सम्बन्धित विज्ञलाई आफ्नो धारणासहित तार्किक प्रश्न राखेको 	६

* यहाँ स्थानीय भाषा भन्नाले तामाङ, राई, माझी, मगर र नेवा: (नेपाल) भाषा बुझिन्छ ।

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
लोक कला तथा साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय कथा वा गाउँघरतिरै भएका सामग्री तथा अवस्थाबाट कथा, कविता वा गीत रचना गर्न वा सो अनुसारको चित्रकला वा धुन बनाउन अथवा बजाउन सक्ने - आफ्ना रचनामा स्थानीय परिवेशको भल्को ल्याउन खोज्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - लोक कलामा आफ्नो प्रयास 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत हुने खालका विषय (जस्तै : सबैभन्दा मन पर्ने कोठा, दस वर्षपछिको आफू, घरमा पालेको जनावर, आफ्नो कोठाको रङ आदि) मा कथा, गीत वा कविता रचना गर्न दिने, यसरी रचना गर्दा सकेसम्म आफ्नै गाउँतिर आफैँले देखेको दृश्य, सुनेको आवाज, सुँघेको गन्ध, चाखेको स्वाद र महसुस गरेको स्पर्शका विवरणहरू सहित रचना गर्न वा प्रेरित चित्रकला बनाउन वा धुन बजाउन प्रोत्साहन गर्ने । यो रचना अभिभावक दिवस वा अन्य कुनै कार्यक्रममा भन्न, गापा स्तरीय प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न वा कक्षा ५ ले निकाल्ने भित्ते पत्रिकामा राख्न दिने । - आफ्नो धार्मिक तथा जातीय समूहका विशेष कलाहरू भएमा (जस्तै : तामाङको थाङ्गा) तिनीहरूको अवलोकन गर्ने, बनाउने तरिका जानकारी दिने र बनाउन कोसिस गर्ने । - सम्बन्धित अभ्यासकर्ताहरूबाट ती कलाको अभ्यासमा आइपरेका सजिला तथा अप्ठ्याराहरूबारे जानकारी लिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय कथा वा गाउँघरतिरै भएका सामग्री तथा अवस्थाबाट कलाकृति रचना गर्न सकेको - आफ्ना रचनामा स्थानीय परिवेशको भल्को ल्याएको (जस्तै : बागमती खोला वा गुर्जा डाँडाको परिवेश) - स्थानीय जातीय धार्मिक समूहको कम्तीमा एक विशेष कलाका विशेषता भन्न सकेको - भएका स्थानीय सीप र कला कुन जोगाउन बढी आवश्यक छ, किन र कसरी जोगाउन सकिन्छ, २५-५० शब्दमा भन्न र लेख्न सकेको 	६
चालचलन र चाडपर्वहरू	<ul style="list-style-type: none"> - संसार र समाजको उत्पत्तिबारेका स्थानीय विश्वासबारे धारणा राख्न सक्ने - प्रकृति र मानिस अनि मानिसमानिस बीचको सम्बन्ध कस्तो हुनुपर्छ भन्नेबारे विचार निर्माण गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - विश्वास र मूल्यमान्यता 	<ul style="list-style-type: none"> - संसार र समाज कसरी बन्यो भन्नेबारे आफ्ना हजुरबुबा हजुरआमाको धारणा के छ सोधेर आउन र कक्षामा छलफल गर्न लगाउने । नयाँ र पुराना पुस्ता बीचका विचारमा फरक छ/छैन, विज्ञानका सिद्धान्तअनुसार पारम्परिक धारणा कतिको मिल्दोजुल्दो रहेछ भन्नेबारे पनि कुराकानी गर्ने । - घर र छरछिमेकमा कुन धर्मका चाडपर्व, के कसरी मान्छन् छलफल गर्ने । गुम्बा, मन्दिर, चर्च हेर्न लैजाने र त्यहाँ कुनै चाडपर्वमा के हुन्छ अवलोकन गर्दै वा सोधेर र आफ्ना सम्भनाका आधारमा टिपेर आफ्नो विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - आ-आफ्नो संस्कृतिअनुसार कसले के गर्न हुन्छ, के गर्न हुँदैन घरमा सोधेर वा कक्षामा छलफल गरेर जानकारी दिने । एक अर्काको संस्कारमा के के मिल्ने कुरा रहेछन् पत्ता लगाउन छलफल गर्ने । छलफलका आधारमा के गर्नु राम्रो, के गर्नु नराम्रो जस्ता विषयबारे समाजको मान्यताबारे आफ्नै बुझाइ र विचार अनुसारको निबन्ध लेख्न दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - संसार र समाजको उत्पत्तिबारेका स्थानीय विश्वासबारे भन्न सकेको - स्थानीय विश्वास र वैज्ञानिक आधारबीच तुलना गरेर बताउन सकेको - प्रकृति तथा अन्य मानिससँग हुनुपर्ने आफ्नो सम्बन्ध तथा व्यवहारबारे कार्ययोजनामार्फत विचार प्रस्तुत गरेको - कुनै चाडपर्वमा भइरहेका कुन दुई अभ्यास अनौठा वा अनावश्यक लाग्छन्, त्यसका वस्तुगत कारण के होलान् अन्दाज गरेर पनि भन्न र लेख्न सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - कुनै चाडपर्वमा भइरहेका अभ्यास कुन कसलाई अनौठा वा अनावश्यक लाग्छन् छलफल गर्ने र त्यसो गर्नुका कारण के होलान् भनेर छलफल गर्ने । - निम्न मूल्य मान्यताको पालन गर्न आफ्नो कार्ययोजना बनाउन लगाउने : १) सबै मानिसलाई समान व्यवहार, २) सबै धर्मप्रति आफ्नो अडान र व्यवहार, ३) प्रकृतिप्रति आफ्नो व्यवहार । 		
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तहमा उत्पादन हुने सन्तुलित तथा स्वस्थकर खानेकुरा पहिचान र प्रयोग गर्ने - अल्पपोषण भएका खानेकुरा तथा पत्रु खानाले गर्दा स्वास्थ्य र वातावरणमा भइरहेको असरबारे जानकार हुने र समुदायमा जनचेतना फैलाउन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पत्रु खानाले वातावरणमा पारिरहेको असर र यसको न्यूनीकरण - स्थानीय खानाको महत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीले अत्यन्तै रूचाएका पत्रु खानाको खोलहरू विद्यालयतिर पनि हुन सक्छन् । खोल देखाएर र खोलमा लेखेको कुरा पढ्न लगाएर अल्पपोषण भएका खानेकुराले पोषण, वातावरण र आर्थिक अवस्थामा पार्ने प्रभावबारे छलफल गर्ने । छुटेका कुरा शिक्षकले बताउने । (वातावरणको पाठ पढाउँदा एकीकृत गरेर यो गतिविधि गर्न सकिन्छ ।) - विद्यार्थीलाई समूहमा बाँडेर हरेकलाई कम्तीमा पाँच फरकथरिका अल्पपोषण भएका खानेकुरा र स्थानीय खानाबीच विभिन्न पक्ष (पैसा, लागत, बनेको तरिका, मेहेनत, पोषण, वातावरणीय असर आदि) का आधारमा तुलना गर्न समूहगत छलफल गराउने । छलफलबाट निस्केको निष्कर्ष चार्टपेपरमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने र कक्षागत छलफल गर्ने । सो चार्टपेपर कक्षामा वा नोटिस बोर्डमा राख्ने । - कुनै खानालाई 'पत्रु' किन भनिँदो रहेछ भनेर छलफल गर्ने । - अल्पपोषण भएका खानेकुराको प्रयोग कसरी कम गर्न सकिन्छ भन्नेबारे निबन्ध वा आफ्नो व्यक्तिगत विचार लेख्न दिने । यो लेख कक्षामा मात्र प्रस्तुत नगरेर विद्यालयको भित्ते पत्रिकामा पनि राख्न प्रोत्साहन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तहमा उत्पादन हुने खानेकुराको प्रयोग बढाउनुपर्छ भन्ने तर्क राखेको - समुदायमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको न्यूनीकरणको महत्त्वबारे बताउनमा सक्रियता देखाएको - पत्रु खानाले गर्दा वातावरणमा भइरहेको असरबारे भन्न सकेको वा अल्पपोषण भएका खानेकुराले गर्दा मानिसको स्वास्थ्यमा भइरहेको असरबारे भन्न सकेको - स्थानीय र अल्पपोषण भएका खानेकुराबीच तुलना गरेर आफ्नो विचार राख्न सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			- प्रत्येक विद्यार्थीलाई आफ्नो छिमेकका (समकक्षी बाहेकका) पाँच घरको जिम्मा दिँदै ती घरमा अल्पपोषण भएका खानेकुरा कतिको खाइन्छ भनी खोज गर्न लगाउने । त्यसै भेटमा अल्पपोषण भएका खानेकुराका असर र रोकथामबारे बताउन भन्ने र अन्त्यमा ती छिमेकको भनाइ टिपेर वा घरमा फोन प्रयोग गर्न अनुमति भएमा भिडियोमा रेकर्ड गरेर ल्याउन लगाउने । यी विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्ने अथवा अभिभावक दिवस वा कुनै विशेष दिनमा अभिभावक, शिक्षक तथा विव्यसको सहयोगमा स्थानीय परिकार बनाएर प्रदर्शन गर्ने, खोजमा भेला पारेको जानकारी तथा भिडियो प्रदर्शन गर्ने ।		

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	- जैविक मलको फाइदा पहिचान गर्ने र बनाउन जान्ने - आफ्नै बोटबिरुवा रोप्न र फलाउन सक्ने	- स्थानीय र घरमै उमारिएका खानेकुराका फाइदा - जैविक मलका फाइदा	- विद्यालयमा करेसाबारी छैन भने बनाउने । हरेक विद्यार्थीले छ महिनाभित्रमा फल लाग्ने एउटा बिरुवा रोप्नुपर्ने र त्यसमा मलजल गरेर स्याहार्ने निर्देशन दिने । आफ्नो बोटमा फलेको फलफूल तरकारी घर लग्न वा दिवा खाजामा प्रयोग गर्न पाइने जानकारी दिने । शिक्षकले बेलाबेलामा विद्यार्थीलाई सोधिरहने र विद्यार्थी केही कुरामा अलमल भए बुझाईदिने । - शिक्षक वा स्थानीय विज्ञको सहयोगमा विद्यार्थीलाई बिरुवा गोड्न, फलफूलको बिरुवा काटिड गर्न र जैविक भोल मल बनाउन देखाउने र गर्न लगाउने सिकाउने । - बोटबिरुवाका लागि शत्रु र मित्रजीव विद्यार्थीलाई चिन्न लगाउने । शत्रुजीवको नियन्त्रण कसरी गर्न सकिन्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । रासायनिक विषादी नभई प्राकृतिक तथा मित्रजीवलाई हानि नपुऱ्याउने खालका कीटनाशकको प्रयोग गर्नुपर्छ भन्नेबारे सचेत गराउने । यो कुरा गाउँघरमा कसरी गरिन्छ पत्ता लगाउने ।	- शत्रु र मित्रजीव पहिचान गर्न सकेको - फलफूल र बिरुवाको काटिड गर्ने जानेको - जैविक मल र रासायनिक मलका फरकमा फाइदा/बेफाइदा टिपोट गरेको - विषादीले स्वास्थ्यमा गर्ने असरबारे बताउन सकेको - आफ्नैले खानेकुरा उमानुका तीन फाइदा भन्न सकेको - विद्यालयको करेसाबारीमा सक्रिय सहभागिता देखाएको - घरमा वा विद्यालयमा कम्तीमा एउटा बोट रोपेर फलाएको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - घरैमा खानेकुरा उमार्नुका फाइदा/बेफाइदाबारे वादविवाद गर्ने । वादविवादमा उठेका विषयहरूमा शिक्षकले नपुग कुरा थप गर्ने : खासगरी बजारमा बेचिने फलफूल तरकारीमा हालिने रासायनिक मल र विषादीले माटो र मानिसको स्वास्थ्यमा पर्ने असरबारे जानकारी गराउने र अहिल्यैदेखि उमार्न सिकेन भने ज्ञान, सीप र अप्ठ्यारो अवस्था सामना गर्ने आँट हराउने कुरा बताउने । - घरका ज्येष्ठ सदस्यलाई पहिला रोपिने गरेका तर आजभोलि स्थानीय रूपमा नरोपिने वा एकदम कम रोपिने फलफूल, तरकारी वा अन्न कुन हुन् भन्ने सोधेर टिपेर ल्याउन लगाउने । ती किन रोप्न छोडिएका होलान् र यी बिरुवा किन जोगाउनपर्छ भन्नेबारे कक्षामा छलफल गर्ने । - जैविक र रासायनिक मलबीच विभिन्न पक्ष (खर्च, उत्पादन, दिगो उत्पादन, वातावरणीय असर, पुनर्प्रयोग, स्वास्थ्यमा पर्ने असर आदि) का आधारमा फरक छुट्याएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आजभोलि कम रोपिने बाली पहिचान गर्न सकेको 	
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा कुन काम कहिलेदेखि सुरु भए अध्ययन गर्ने - अबका ५, १०, २५ वर्षमा धेरैले के गरिरहेका हुन सकलान् भन्नेबारे अनुमान गर्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा विभिन्न कामको इतिहास र भविष्य 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई समूहमा बाँडेर पालिकामा हुने कृषि बाहेकका विभिन्न पेसा वा काम भाग लगाउने (जस्तै : कर्मचारी वा शिक्षक, डाइभर, दोकाने, होटले, मिस्त्री, सिकर्मी, डकर्मी) र उनीहरूलाई ती काम पालिकामा कहिले र कसरी सुरु भयो ? त्यसबखत के कस्ता विकासका तथा समाजका काम भइरहेका थिए ? ती काम गर्न मान्छे कहाँदेखि आए ? आदि प्रश्न सम्बन्धित निकायमा सोधेर, खोज गरेर छोटो प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । - प्रतिवेदन तथा प्रस्तुतिका आधारमा अबका ५, १०, २५ वर्षमा पालिकामा कस्ता काम गर्ने व्यक्तिहरू धेरै हुन्छन् होला, के कामको बढी आवश्यकता पर्छ होला भन्नेबारे समूहमा छलफल गर्ने । - पेसामध्ये आफूलाई सबभन्दा जरुरी कुन लाग्छ प्राथमिकताको सूची बनाउने र छलफल गरी प्राथमिकतामा सहमत गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा कुन काम कहिलेदेखि सुरु भए र तीबारे अन्य विवरण दिन सकेको - अबका ५, १०, २५ वर्षमा धेरैले के गरिरहेका हुन सकलान् प्राथमिकताको सूची बनाएको - पेसामध्ये आफूलाई सबभन्दा जरुरी कुन लाग्छ प्राथमिकताको सूची बनाएको - विभिन्न काम भित्रिँदै गर्दा के कस्ता विकास तथा सामाजिक कार्य भइरहेका थिए खोज गरेको 	४

हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
<p>वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण</p>	<ul style="list-style-type: none"> - नेपाल, बागमती प्रदेश, जिल्लाको अवस्था र त्यसमा पालिकाको स्थान पहिचान गर्ने - छिमेकी पालिकासँग संक्षिप्त तुलना गर्न सक्ने - हरिहरपुरगढी गापाको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था, अवसर र चुनौती र चालू विकास निर्माणका कामबारे परिचित हुने - पालिकाको नेतृत्व लिन चाहिने गुणबारे विचार राख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - देश, प्रदेश तथा जिल्लाको नक्सामा पालिका - पालिकाका वडाहरू देखिने नक्सा - गापाको विकासको अवस्था, अवसर र चुनौती र छिमेकी पालिकाहरूसँग संक्षिप्त तुलना 	<ul style="list-style-type: none"> - प्रदेश र जिल्लाको संक्षिप्त परिचय दिने (अनुसूचीमा पालिकाको परिचय प्रस्तुत गरिएजति विस्तारमा) । - प्रदेश, जिल्लामा पालिकाको अवस्थिति नक्सामा पत्ता लगाउने र त्यसका के असर र परिणाम हुन सक्छन् छलफल गर्ने । - हरिहरपुरगढी गापाका चालू विकास निर्माणका कामबारे लेखन सामूहिक कार्य दिने । प्रत्येक समूहले एउटा-एउटा क्षेत्र (वा शाखा अनुसार) हाल चलि रहेका गापाका विकास निर्माणका काम, अवस्था, अवसर र चुनौतीबारे खोज गरेर प्रस्तुति गर्न लगाउने । - सिन्धुली जिल्लाका अन्य पालिका लगायत अर्को जिल्लामा पर्ने छिमेकी गापाहरूबारे विवरण वा समाचार जम्मा गरेर विद्यार्थीलाई पनि खोज्न लगाएर तिनको अध्ययन गर्न लगाउने । विभिन्न पक्ष (मौसम, भौगोलिक अवस्थिति, क्षेत्रफल, जनसङ्ख्याजस्ता विवरणात्मकसँगै बाटोको सुविधा, शिक्षा, खानेपानी आदि) का आधारमा तुलनात्मक चार्ट बनाउन लगाउने र अवस्था तुलना गर्न लगाउने । यो तुलनालाई विद्यार्थी आफूले बुझेअनुसार व्याख्या गर्न पनि लगाउन सकिन्छ । - यस पालिकाको अध्यक्ष हुन के चाहिन्छ ? वा तपाईं वडा वा पालिका अध्यक्ष हुनुभयो भने तपाईंले के गर्नु हुने छ वा कस्तो योजना हुने छ ? जस्ता प्रश्नको उत्तर आउने गरी 'म पालिका अध्यक्ष भएँ' भने वा 'मेरो पालिका' भन्ने विषयमा वक्तृत्वकला प्रस्तुति वा निबन्ध लेख्न दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> - तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने प्रयत्न गरेको - प्रदेश, जिल्लाको नक्सामा पालिकाको नक्सा बनाएर वडासहित देखाउन सकेको वा, - गापाको कामका दायराबारे बुझाई निबन्धमार्फत भल्काएको - आफ्नो बुझाइअनुसार गापाको कुन काम उपयुक्त वा कुन कम उपयुक्त हो कारणसहित भन्न र/वा लेख्न सकेको - पालिकाको नेतृत्वका लागि आवश्यक गुण टिपोट गर्न सकेको 	७

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
जीविकाको मुख्य आधार	<ul style="list-style-type: none"> - जीविकोपार्जनका क्षेत्रसम्बन्धी गापाको नियम तथा व्यवस्थाबारे सामान्य रूपमा भन्न सक्ने - पालिकामा उपलब्ध जीविकाका आधार र व्यक्तिगत वा आफ्नो परिवारले गर्न सक्ने क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - जीविकोपार्जनका अवसर र चुनौतीहरू - व्यापारिक वा सामाजिक संस्था खोल्ने प्रक्रिया 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई आफ्नो गाउँमा केही गर्नु पर्दा के काम गर्न इच्छुक छन् सोध्ने । पेसागत जवाफभन्दा पनि जीविकोपार्जनको दृष्टिकोणबाट हेर्न लगाउने । आफ्नो रुचि, क्षमता र सक्षमताबारे सोचन लगाएर आफूलाई कुन-कुन क्षेत्रमा सफल देख्न सकिन्छ र त्यो सफलता हासिल गर्न आफ्ना अवसर र चुनौती के के छन् भन्नेबारे एक निबन्ध लेख्न लगाउने । - विषय छुट्याएर हरेक समूहलाई एउटा-एउटा काम (उदा. खेती, व्यापार, व्यवसाय सञ्चालन गर्न, बाल क्लब खोल्न, सामाजिक काम गर्न आदि) पर्ने गरी सो काम गर्न के कस्तो पूर्वजानकारी हुनुपर्छ, त्यसका अवसर र चुनौती के के छन् भन्ने बुझ्न सामूहिक कार्य दिने र प्रस्तुति गर्न लगाउने । यो कार्यमा सामूहिक रिपोर्ट लेखेर प्रस्तुति दिने पनि राख्न सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो रुचिको जीविका, त्यसको अवसर र चुनौती लेखनमार्फत व्यक्त गर्न सकेको - कम्तीमा एउटा क्षेत्रको व्यापारिक वा सामाजिक संस्था खोल्न वा काम गर्नका लागि पालिकाको नियमानुसार के गर्नुपर्छ भन्ने सामान्य जानकारी बताउन सकेको 	३
स्थानीय रेकर्ड बुक	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका आर्थिक, राजनीतिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकाका आर्थिक, राजनीतिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्क 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाका आर्थिक, राजनीतिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्क (पहिलो अध्यक्ष, पहिलो उपाध्यक्ष, सबैभन्दा युवा वडाध्यक्ष, पहिलो निजी गाडी मालिक, पहिलो चालक, ट्याक्टर चालक, पहिलो जेसीबी अपरेटर, पहिलो टिभी रेडियो राख्ने आदि) सम्बन्धी हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता आयोजना गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - हरिहरपुरगढी गापाका आर्थिक, राजनीतिक तथा प्राविधिक विवरण भन्न सकेको - व्यक्तिगत तहमा हाजिरी जवाफमा सोधिएका छ्यासमिस पाँच प्रश्नका उत्तर सही भनेको - हाजिरी जवाफमा सोध्न सकिने तीन सम्भावित प्रश्न बनाएको - आफ्नो वडा वा गाउँ कुन दृष्टिले रेकर्डमा पर्न सक्ला अन्दाज गरेर वा सल्लाह गरेर भन्न सकेको (केही नपरे पनि किन केही परेन कारण पनि भनेको) 	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ	- पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान, तिनको वर्तमान अवस्था, उपयोग र व्यवस्थापनको आवश्यकता, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना धारणा राख्न सक्ने	- पालिकाका महत्त्वपूर्ण भौगोलिक स्थान, समाजसँग सम्बन्ध, तिनको प्रयोग, वर्तमान अवस्था र व्यवस्थापन	- पालिका कार्यालयमा हाल विभिन्न भौगोलिक विशेषताका ठाउँमा भइसकेका, भइरहेका र योजना गरिएका गतिविधिबारे सोधेर फरकफरक समूहलाई फरकफरक ठाउँबारे एउटा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने । यस्तो प्रतिवेदन निश्चित मुद्दाबारे पनि हुन सक्छ, जस्तै : पर्यटकीय स्थलमा शौचालय तथा खानेपानी व्यवस्थापनमा पालिकाको भूमिका । - पालिकाका भौगोलिक विशेषताका ठाउँमा गएर त्यहाँ बसोबास गर्ने मान्छेहरूसँग त्यहाँका परिस्थितिबारे सोधेर जानकारी बटुल्न लगाउने । - कक्षामा चार-पाँच जनाको एउटा समूह बनाई केहीलाई पालिकाका भौगोलिक विशेषता भएका ठाउँको महत्त्वबारे, कुनैलाई दोहनको समस्या र सम्भावना र कुनै समूहलाई सम्भावनाबारे लेखन परियोजनामूलक क्रियाकलाप दिएर प्रस्तुति दिन लगाउने । - विद्यार्थीलाई सम्भावनाको सन्दर्भमा पर्यटन मात्र नभई त्यहाँ पाइने स्रोत साधनको सदुपयोग गर्ने पनि हुन सक्छ भनेर अवगत गराउने । उदा. कुनै डाँडामा एकदमै हावा चल्छ भने त्यहाँ हावाबाट बिजुली निकाल्न सकिनेजस्ता अन्य सम्भावना के हुन सक्छन् लेख्न लगाउने । - विद्यालयहरूले ती महत्त्वपूर्ण स्थान सिकाइका लागि प्रयोग गरिरहेका छन् वा छैनन् छलफल गर्ने- अति दोहन भएका ठाउँहरूमा यसको नियन्त्रणका उपायबारे छलफल गर्ने र सम्भव भए यस विषयमा कुरा गर्न विद्यार्थीलाई पालिका लाने वा विद्यालयमा प्रतिनिधि बोलाउने ।	- भौगोलिक विशेषताका ठाउँको हालको अवस्था भन्न र लेख्न सकेको - आफ्नो गाउँठाउँका सम्भावनाबारे भन्न सकेको - दोहनको समस्या र सम्भावनाबारे आवश्यक प्रश्न गर्न सकेको - आवश्यक मुद्दाबारे प्रतिवेदन तयार गरेर आफ्नो धारणा प्रस्तुत गर्न सकेको	६
नदीनाला	- पालिकाका खोलाको दुरुपयोग र बचाव, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना धारणा राख्न सक्ने	- पालिकाका मुख्य खोलाको वर्तमान अवस्था र प्रयोगका द्वन्द्व	- नदी क्षेत्रमा हुने माछा मारन कस्तो हुन्छ देखाउन लाने । यसको आवश्यकता फाइदा/बेफाइदाबारे स्थानीयलाई सोध्न लगाएर कक्षामा छलफल गराउने ।	- आफ्नो छेउछाउका तथा पालिकाका मुख्य नदीहरूको हालको अवस्था भन्न र लेख्न सकेको - आफ्नो सेरोफेरोका जलस्रोतको सम्भावनाहरू देखा तथा भन्न सकेको (कमसेकम दुई नयाँ विचारहरू)	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- परम्परागत र आधुनिक प्रयोगका द्बन्द्वबारे छलफल गर्न सक्ने		- कक्षामा चार-पाँच जनाको एउटा समूह बनाई केहीलाई पालिकाका नदीहरूको महत्त्वबारे, कुनैलाई दोहनको समस्या, कुनैलाई सम्भावना र कुनै समूहलाई सदुपयोग गर्ने उपायहरूबारे लेखन परियोजनामूलक क्रियाकलाप दिएर प्रतिवेदन तयार गर्न र प्रस्तुति दिन लगाउने । प्रतिवेदनका लागि पालिका वा सम्बन्धित निकायमा गई वा नदी वरपर बसोबास गर्ने मान्छेहरूसँग त्यहाँका परिस्थितिबारे सोधेर हाल पालिकाका नदी सम्बन्धमा भइसकेका, भइरहेका र योजना गरिएका गतिविधिबारे जानकारी बटुल्न सकिन्छ । - नदीको वर्तमान अवस्था र उपयोगबारे घर तथा छिमेकका ज्येष्ठ व्यक्तिहरूसँग कुरा गरेर उनीहरूको धारणा टिप्न दिने र कक्षामा छलफल गर्ने । - नदीमा बिजुली लगाएर वा अजैविक विष हालेर माछा मार्ने प्रक्रियाबारे छलफल गर्ने । - अति दोहन भएका ठाउँहरूमा यसको नियन्त्रणका उपायबारे छलफल र यस विषयमा कुरा गर्न पालिका लान सकिने ।	- दोहनको समस्या र सम्भावनाबारे आवश्यक प्रश्न गर्न सकेको - आवश्यक मुद्दाबारे प्रतिवेदन तयार गरेर आफ्नो धारणा प्रस्तुत गर्न सकेको	
वन वनस्पति	- पालिकाका सामुदायिक वनको महत्त्व, आवश्यकता, फाइदा र समस्या भन्न सक्ने - वनजङ्गल संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने बोध हुने	- पालिकाका सामुदायिक वनको महत्त्व, आवश्यकता, फाइदा र समस्या	- कक्षा ७ मा गरेको गतिविधिमाफत पालिकाका सामुदायिक वनबारे विवरणात्मक जानकारी बटुल्न लगाउने । - आफ्नो घर वा विद्यालयबाट सबैभन्दा नजिक रहेको सामुदायिक वन छेउको बस्तीमा गएर वन सामुदायिक भएपछि जीविका, वातावरण आदिमा आएको परिवर्तनबारे सोधेर र सामुदायिक वनका फाइदा टिपेर प्रतिवेदन तयार गर्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने । - सामुदायिक वनले वातावरणमा पारेको प्रभावबारे छलफल गर्ने ।	- पालिकामा सामुदायिक वनले ल्याएका परिवर्तनबारे लेखन तथा भन्न सकेको - सामुदायिक वनको महत्त्व टिपोट गरेर व्याख्या गर्न सकेको - सामुदायिक वनले वातावरणमा पारेको प्रभावबारे छलफल गर्न सकेको - स्थानीय जनसमुदायसँग यस विषयमा अन्तर्क्रिया गरेको	५
जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	- जीवजन्तु संरक्षण तथा व्यवस्थापनका उपायहरू पहिचान गर्ने	- पालिकाका जीवजन्तुको संरक्षण तथा व्यवस्थापन	- छुट्टाछुट्टै समूहलाई विभिन्न लोपोन्मुख र लोपोन्मुख नभए पनि मानवीय क्रियाकलापले असर परेका जीवजन्तुको नाम, तिनका विशेषता, लोपोन्मुख हुनुको कारण र संरक्षणका उपायहरू एउटा चार्टपेपरमा तयार पारेर प्रस्तुत गर्न दिने ।	- कम्तीमा तीन लोपोन्मुख वा मानवीय क्रियाकलापले असर परेका जीवजन्तुको विवरण दिन सकेको - वरपरका जीवजन्तु संरक्षण गर्ने उपाय भन्न सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- पालिकाका जीवजन्तुको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने विचार प्रकट गर्ने		- जीवजन्तु किन संरक्षण गर्नुपर्छ भन्नेबारे छलफल गर्ने । - “जीवजन्तुको संरक्षणमा सामुदायिक वनको भूमिका” शीर्षकमा स्थानीय अनुभव तथा उदाहरण राखेर निबन्ध लेख्न लगाउने । - वन वातावरण र जीवजन्तु सम्बन्धित चित्रहरू बनाउन लगाउने ।	- हामीले किन हाम्रा वरपरका जीवजन्तु मास्नु हुँदैन भन्नेबारे तर्क राख्न सकेको - वन वातावरण र जीवजन्तु सम्बन्धित चारवटा चित्रहरू बनाएको	
जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	- कुन जडीबुटी कसरी प्रयोग गरिन्छ भन्नेबारे परिचित हुने - नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्ले टिपोट गरेका जडीबुटी र स्थानीय रूपमा मान्दै आइएको जडीबुटीको सामान्य फरक पहिचान गर्ने	- स्थानीय जडीबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावरको प्रयोग गर्ने तरिका र संरक्षण	- घर वरपर कुन-कुन जडीबुटी कसरी प्रयोग गर्नुहुन्छ (कस्तो जडीबुटी खाइन्छ, कुन शरीरमा दलिनन्छ, कुन वनस्पतिको बाफ सुँधिन्छ आदि) र ती केका लागि प्रयोग गर्नुहुन्छ भन्नेबारे सोधेर चाटपेपर तयार पार्न लगाउने । त्यसमा जडीबुटीको चित्रका साथै खाने हो भने त्यसको स्वाद, लाउने हो भने पोल्ने शितल पार्ने कस्तो गर्छ आदि जस्ता अनुभव पनि सोधेर लेख्न भन्ने । आफूले भेला पारेको विवरण कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने । - मधुमेह, उच्च रक्तचाप, पखाला, कब्जियतजस्ता विशेष अवस्था र कोभिड-१९ महामारीका बेला समुदायले प्रयोग गरेका जडीबुटीबारे जानकारी दिने । - वैज्ञानिक रूपमा पुष्टी भइसकेका वा नभईकन स्थानीय रूपमा प्रयोग गरिएका औषधीय वनस्पतिबारे विद्यार्थीलाई तिनको नाम, कुन समस्या वा फाइदा र प्रयोग गर्ने तरिका खोज गर्न लगाउने, शिक्षकले पनि सहयोग गर्ने र कक्षामा छलफल गर्ने ।	- कक्षामा छलफल गरिएका जडीबुटीमध्ये कम्तीमा पाँचवटा जडीबुटी कसरी प्रयोग गरिन्छ भन्न सकेको - कक्षामा छलफल गरिएका जडीबुटीमध्ये कम्तीमा पाँचवटा जडीबुटी कुन रोगमा प्रयोग गरिन्छ भन्न सकेको - विशेष स्थितिका बेला प्रयोग गरिने जडीबुटीबारे सामान्य जानकारी दिन सकेको - वैज्ञानिक रूपमा पुष्टी भएका र नभएका गरी कम्तीमा दुई जडीबुटी पहिचान गरेको	४

विपत् तथा वातावरण

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित रहन पूर्वतयारी प्रकोप र मानवीय प्रकोप	- प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित रहन पूर्वतयारी गर्न वा गराउन सक्ने	- प्राकृतिक प्रकोपबाट सुरक्षित रहन विद्यालय तथा पालिकामा पूर्वतयारी व्यवस्था	- समूहमा आफ्नो वडा, पालिकामा हुने मुख्य प्राकृतिक प्रकोपहरूको सूची बनाउने । त्यसको क्षतिबारे छलफल गर्ने ।	- विपत्का क्षतिबारे विस्तृत भन्न सकेको - पालिकाले गरेका न्यूनीकरणका पहल तथा योजना भन्न सकेको	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	- प्रकोपबारे समुदाय र विद्यालयमा न्यूनीकरणका लागि ड्रिल तथा जनचेतना दिन सक्ने		<ul style="list-style-type: none"> - समूहमा आगलागी तथा डढेलो, बाढी, पहिरो आदिका कारण र रोकथामबारे पोस्टर बनाउने । आफ्नो टोलमा यसबारे कम्तीमा पाँच घरमा भन्न र सार्वजनिक स्थलमा अनुमतिसहित पोस्टर टाँस्न लगाउने । ऋतु कुनै प्रकोप अनुसारको विशेषको मात्र पनि गर्न सकिन्छ । - विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी अनिवार्य रूपमा कक्षा ७ र अन्य साना कक्षाका विद्यार्थीलाई आगलागी वा भूकम्प वा सम्भव भए दुवैको ड्रिल अभ्यास गर्न लगाउने : <ul style="list-style-type: none"> - वैकल्पिक अधिकारीसहित विपत्सम्बन्धी अधिकारी तोकने - विपत्का संकेत निर्धारण गरेर सावधान संकेत नियमित बजाउने - तोकिएको ठाउँमा जम्मा भएर यो कुन विपत् बढी आउने समय हो, कसैले कुनै घटना देख्यो, सुन्यो छलफल गर्ने - विपत्मा खबर गर्ने फोन नम्बर कहाँ छ वा पहिले कहाँ जाने वा के गर्ने भनेर हरेक पटक सोध्ने । - विद्यार्थीहरूलाई युवा क्लबजस्ता अन्य संघ/संस्थाहरूसँग सहकार्य गरेर समाजमा जनचेतना फैलाउने काममा प्रोत्साहन गर्ने । - गापा तथा वडा, पालिकाले त्यसको न्यूनीकरणका लागि गरेका पहल तथा योजनाबारे सम्बन्धित कार्यालयमा गएर बुझ्न लगाउने । कक्षामा प्रश्नोत्तर वा छलफल गर्ने । - हरेक परिवारका तहमा के पूर्वसावधानी वा तयारी गर्न सकिन्छ छलफल गरी तयार गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - कम्तीमा पाँच घरमा गएर आगलागी तथा डढेलो, बाढी, पहिरो आदिका कारण र रोकथामबारे जनचेतना फैलाउने प्रयत्न गरेको - पूर्वतयारी (ड्रिल) सञ्चालन गर्नमा सक्रियता देखाएको वा, परिवारका तहमा गरेका पूर्वसावधानी वा तयारीको विवरण दिएको 	
विषालु जीवजन्तु	- विषालु जीवजन्तुको व्यवस्थापन र संरक्षणको महत्त्व तथा उपायहरू पहिचान गर्ने	- विषालु जीवजन्तु व्यवस्थापन तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - वातावरणका लागि विषालु जीवको महत्त्वलाई केन्द्रमा राखेर यस्ता जीवको विनाश होइन व्यवस्थापन तथा संरक्षण गर्नुपर्छ भन्नेमा जोड दिने । पालिकाका लोपोन्मुख वा संरक्षण गर्नुपर्ने जीवजन्तुसँगै विषालु जीवजन्तुलाई पनि संरक्षण गर्नुपर्छ भन्नेबारे छलफल गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवको संरक्षण गर्नुपर्ने तर्क दिन सकेको - गापाले विषालु जीव व्यवस्थापनमा लागु गरेका योजना बताउन सकेको - विषालु जीवको जैविक प्रयोजन के होला थाहा भएका वा अन्दाज गरेका दुईवटा कुरा लेखेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> - हालसम्म विषालु जीवको व्यवस्थापनका लागि गापाले के कस्तो भूमिका खेलेको छ भन्नेबारे विद्यार्थीलाई बुझाउन गापा वा वडा प्रतिनिधिलाई कक्षामा निम्त्याएर प्रश्नोत्तर सत्र आयोजना गर्ने । - विषालु जीवजन्तुबारे भएका लोक कथा खोजेर लेख्ने अथवा विद्यार्थी आफैँलाई कुनै कथा वा कविता रचना गर्न लगाउने । - विषालु जीवजन्तुका रङ्गीन चित्र बनाउने (अघिल्लो कक्षाका भन्दा राम्रा बनाउन उत्प्रेरित गर्ने) । 	<ul style="list-style-type: none"> - विषालु जीवजन्तुका अघिल्लो कक्षामा नबनाएका चित्र बनाउन सकेको 	
सरुवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	- नयाँ भाइरस वा नयाँ सरुवा रोग फैलिँदा स्थानीय सरकारले चाल्ने कदमबारे सचेत हुने	- कोरोना संक्रमणमा गापाले अपनाएका सावधानी	<ul style="list-style-type: none"> - कोरोना महामारीका बेला गापाले कतिवटा क्वारेन्टिन क्षेत्र बनाएका थिए, परीक्षण कति/कसरी भएको थियो, लकडाउन कति लामो भयो, संक्रमणको निगरानी कहिले सुरु गरियो आदि जस्ता विवरण विद्यार्थीका विभिन्न समूहलाई पत्रिकामा खोजेर वा गापा कार्यालयमा सोधेर संकलन गर्ने परियोजनात्मक कार्य दिने । - गापाले अपनाएको सावधानीमध्ये के एकदमै राम्रो थियो ? (उदा. आवश्यक क्वारेन्टिन स्थान संख्या, उचित समयमा लकडाउन, जनचेतना कार्यक्रम आदि) र सुधारयोग्य ठाउँ के थियो ? (उदा. क्वारेन्टिन स्थानको कमजोर व्यवस्थापन, स्वास्थ्य सेवा) भन्ने प्रश्न राखेर छलफल गराउने । - कक्षा ७ मा जसरी नयाँ सरुवा रोग वा महामारी आउँदा के हुन्छ, सामाजिक दूरी, क्वारेन्टिन लगायत अरू कस्तो सावधानी अपनाउनु पर्छ, मिडियामा आउने खबरले कस्तो असर गर्छ, गलत खबर र अफवाहबाट कसरी बच्ने आदि मुद्दा उठाएको अर्को डकुमेन्टरी वा चलचित्र देखाउने र छलफल गर्ने । छलफलको निष्कर्ष एउटा चार्टपेपरमा लेखेर कक्षामा वा नोटिसबोर्डमा टाँस्ने । - विद्यार्थीहरूलाई जोडी वा समूहमा अब गाउँमा कुनै भाइरस वा महामारी फैलियो भने गापाको दृष्टिकोणबाट कस्तो सावधानी अपनाउने होला भन्नेबारे योजना सूची बनाउन दिने । - यस्ता महामारीमा प्रयोग गरिएका जनचेतनाका सामग्रीहरू जम्मा गरेर सबभन्दा कुन राम्रो र किन छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - महामारीका बेला गापाले अपनाएका नीतिगत तथा व्यावहारिक सावधानीबारे टिप्पणी गर्न सकेको - नयाँ भाइरस वा संक्रमणको अवस्थामा स्थानीय तहको दृष्टिकोणबाट अपनाउनुपर्ने सावधानी तयार पार्न सकेको - महामारीमा प्रयोग गरिएका जनचेतनाका सामग्रीहरूमध्ये सबभन्दा उपयोगी लागेको सामग्रीको अभिनय गरेको वा रेखाचित्र बनाउन सकेको - पाँच वर्ष छँदाको आफूलाई महामारीको अवस्था तथा अनुभवबारे २५० शब्द जतिको चिट्ठी लेखेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
वातावरण विनाश तथा संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> - दिगो विकास लक्ष्य १२ (उत्पादन र खपतमा उत्तरदायित्व) बारे सचेत भएर आफ्ना विचार प्रकट गर्न सक्ने - गापामा वातावरण संरक्षणका लागि भएका क्रियाकलापमा सहभागी हुने तथा आयोजना गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - उत्पादन र खपतमा उत्तरदायित्व - वातावरण संरक्षणका कार्यक्रम 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घरमा भएका सामानमध्ये पाँच नभई नहुने र पाँच नभए पनि घर चल्ने खालका सामग्रीहरूको सूची बनाउन दिने र यी दश सामानले वातावरणमा पार्न सक्ने असरबारे विवरण (सामान कुहिने हो कि होइन, यसमा कहिल्यै पनि नकुहिने 'फरेभर केमिकल' छ कि छैन होला, कस्तो खोलमा आउँछ, उत्पादन हुँदा कति प्रदूषण भयो होला, यो फाल्नु पर्दा कसरी फाल्ने लगायतका थप विवरण) लेखेर कक्षामा सबैलाई सुनाउन र सबैको सुन्न लगाउने । खपतबारे आफू सचेत भएर भने त्यसले वातावरणमा नराम्रो असर पर्न सक्छ भन्ने जानकारी दिने र यसबारे छलफल गर्ने । - पालिका तथा नजिकैका बालसमूहबाट आयोजित वातावरणसम्बन्धी क्रियाकलापमा विद्यालयकै तर्फबाट सम्पूर्ण विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने । - चाउचाउ कम्पनीले आफ्नो आर्थिक फाइदाको लागि नभई वातावरणको लागि सोचेर प्लास्टिकको प्याकेटमा चाउचाउ नबेच्ने हो भने र हामीले पनि एकाँछिनको भोक र आफ्नो स्वादको लागि नभई आफ्नो र पृथ्वीको स्वास्थ्यको लागि चाउचाउको सट्टा घरगाउँतै पाकेका, प्याकेटमा बिक्री नहुने सामग्री खायौं भने कति प्लास्टिक वातावरणमा जानबाट जोगाउन सक्छौं होला त जस्ता विषयमा छलफल तथा वादविवाद गर्ने । यस्तै कुरा पेय पदार्थबारे पनि गर्ने । दूला कम्पनीले उत्पादन नगर्ने कि जनताले खपत नगर्नेजस्ता विषयमा वादविवाद आयोजना गर्ने । - हामीले खपत कसरी कम गर्न सक्छौं र कम गरेर हाम्रो तर्फबाट के कति प्रभाव पार्न सक्छौं भन्ने विषयमा निबन्ध लेख्न दिने । - विद्यार्थीहरूलाई समूहमा छुट्याएर विद्यालय, आफ्नो टोल, वडा, बाल क्लब, वरपर सक्रिय रहेका संघ-संस्था र पालिकाजस्ता निकायलाई सोधेर वातावरण संरक्षणका लागि समूह, संस्था वा निकायको तर्फबाट के कस्ता क्रियाकलाप गरिरहनु भएको छ भन्नेबारे सोधेर थिनका कामको प्रशंसा तथा थप सुधारका सुझावसहित प्रतिवेदन तयार गर्ने र कक्षामा प्रस्तुति गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - उत्पादन र खपतमा उत्तरदायित्व (दिगो विकास लक्ष्य १२) को महत्त्व भनेर वा लेखेर व्यक्त गर्न सकेको - आफ्नो गाउँ तथा पालिकामा वातावरण संरक्षणका लागि के कस्ता कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप भइरहेका छन् भन्नेबारे जानकारी बटुलेको - संरक्षणका क्रियाकलापमा भएका कामको प्रशंसा तथा थप सुधारको लागि सुझाव दिने वा टिप्पणी गर्न सकेको - गापामा वातावरण संरक्षणका लागि भएका क्रियाकलापमा सहभागी भएको वा आयोजना गरेको 	६

इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	- पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको वर्तमान अवस्था, तिनको उपयोग र व्यवस्थापनको आवश्यकता, दोहनका सम्भावना र अति दोहनका समस्याबारे सचेत हुँदै आफ्ना विचार र टिप्पणी राख्न सक्ने	- पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थान, समाजसँग सम्बन्ध, तिनको प्रयोग, वर्तमान अवस्था र व्यवस्थापन	(नोट : चाखलाग्दा भौगोलिक ठाउँ मध्येको ठाउँ नै ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक ठाउँ पनि हुन सक्छ । यिनको क्रियाकलाप एकीकृत रूपमा गराउन सकिन्छ ।) - पालिका कार्यालयमा हाल ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानमा भइसकेका, भइरहेका र योजना गरिएका गतिविधिबारे सोधेर एउटा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने । यस्तो प्रतिवेदन निश्चित मुद्दाबारे पनि हुन सक्छ- जस्तै : धार्मिक स्थलको सरसफाइ व्यवस्थापनमा पालिकाको भूमिका । - पालिकाका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानमा गएर त्यहाँ बसोबास गर्ने मान्छेहरूसँग त्यहाँका परिस्थितिबारे सोधेर जानकारी बटुल्न लगाउने । - कक्षामा चार-पाँच जनाको एउटा समूह बनाएर केहीलाई ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँको महत्त्वबारे, कुनैलाई दोहनको समस्या र सम्भावना र कुनै समूहलाई सम्भावनाबारे लेखन परियोजनामूलक क्रियाकलाप दिएर प्रस्तुति दिन लगाउने । - विद्यार्थीलाई सम्भावनाको सन्दर्भमा पर्यटन मात्र नभई त्यहाँ पाइने स्रोत साधनको सदुपयोगको पनि कुरा गर्न सकिन्छ भनेर अवगत गराउने । उदा. कुनै ऐतिहासिक स्थलबारे धेरै जानकारी छैन भने पुरातत्त्वविद् तथा विद्यार्थीहरूलाई त्यहाँ खोजका लागि बोलाउने र राष्ट्रिय स्तरमा त्यहाँको महत्त्वबारे जानकारी दिन सकिनेजस्ता अन्य सम्भावना के हुन सक्छन् लेख्न लगाउने । - अति दोहन भएका ठाउँहरूमा यसको नियन्त्रणका उपायबारे छलफल गर्ने र यस विषयमा कुरा गर्न पालिका वा सम्बन्धित निकायमा लान सकिने ।	- ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक स्थानको हालको अवस्था भन्न र लेख्न सकेको - आफ्नो गाउँठाउँका सम्भावनाहरू देख्न तथा पहिचान गर्न सकेको - दोहनको समस्या र सम्भावनाबारे भन्न सकेको - आवश्यक मुद्दाबारे प्रतिवेदन तयार गरेको वा, ती स्थानको भ्रमणमा कक्षा वा गाउँका साथीहरू लगेर प्रतिवेदन लेखेको	४

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
हरिहरपुरगढीको इतिहास - युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	- हरिहरपुरगढीले बोकेको युद्ध इतिहासबारे परिचित हुने	- हरिहरपुरगढीको युद्ध इतिहास	- पृथ्वीनारायण शाहको नेपाल विस्तार अभियान र मिर कासिम विरुद्धको लडाइँमा हरिहरपुरगढीको महत्त्व र भूमिकाबारे विद्यार्थीलाई किताब हेरेर, इन्टरनेटमा खोजेर वा कसैलाई सोधेर आफूले भेट्न सक्नेजति जानकारी खोज गर्न लगाउने । कसले के भेट्यो भन्नेबारे कक्षामा छलफल गर्ने, शिक्षकले भनिदिने । - स्थानीय इतिहासविद्लाई वा गाउँका वयोवृद्धलाई कक्षामा अतिथि शिक्षकको रूपमा आमन्त्रण गरेर हरिहरपुरगढीको युद्ध इतिहासबारे प्रश्नोत्तर सत्र सञ्चालन गर्ने ।	- हरिहरपुरगढीको युद्ध इतिहासबारे प्रश्न सोध्नमा रुचि देखाएको - हरिहरपुरगढीको इतिहासमा गर्व गर्दै यसको ऐतिहासिक महत्त्व बताउन सकेको - हरिहरपुरगढीमा मिर कासिमले जितेको भए त्यहाँ अनि नेपालमा के फरक हुन्थ्यो होला दुईवटा तर्कसङ्गत कुरा राखेको - किन त्यही ठाउँमा लडाइँ पत्थो होला वा किल्ला बनाएको होला कारण पढेर वा अन्दाज गरेर चारवटा कुरा भन्न सकेको	२

भाषा, संस्कृति र समाज

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
भाषा	- संयोजक, विस्मयादिबोधक शब्दसहित वाक्य संरचना गर्ने - विभिन्न अवस्थसँग सम्बन्धित थप वाक्यहरू बोल्न जान्ने - बहुभाषिक उखानहरू खोज्ने - सामान्य संवाद गर्न सक्ने - स्थानीय भाषामा १०० भन्दा ठूला सङ्ख्या गन्ने तरिका भन्न सक्ने	- संस्कृति, खोला, बजार व्यवसाय, पालिकाको परिचय वातावरण प्रदूषण तथा संरक्षण, जलवायु परिवर्तन (तामाङ भाषामा लुङ्क्युङ्ग), खाद्य सङ्कट पोषण, कोरोना भाइरस महामारी, रोगव्याधिसँग सम्बन्धित शब्दहरू - संवाद	- हप्ताको एक दिन आधा घण्टा एउटा भाषा बोल्नलाई छुट्याउने र सकेसम्म तोकिएको भाषामै सबै जना बोल्ने तालिका मिलाउने र सिकिरहेका हरेक भाषाको एउटा-एउटा गीत वा लयबद्ध रहेको कविता सबैले सँगै गाउने । (सो गीत वा कविताको अर्थ विद्यार्थीलाई थाहा दिने ।) - संयोजक, विस्मयादिबोधक, सम्बोधनहरूको प्रयोग गरेर संवाद बनाउने र विद्यार्थीलाई भाग लगाएर नाटकीय प्रस्तुतिको अभ्यास गराउने । यस्ता संवाद जलवायु परिवर्तन, पालिकाको पारिचय, कोरोना भाइरस माहामारी वा अन्य रोगव्याधि सम्बन्धित विषयमा बनाउन सकिन्छ ।	- संयोजक, विस्मयादिबोधक शब्दसहित वाक्य बनाउन सकेको - विभिन्न भावमा संवाद गर्ने प्रयत्न गरेको - संस्कृति, खोला, बजार व्यवसाय, पालिकाको परिचय वातावरण प्रदूषण तथा संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, खाद्य सङ्कट, पोषण, कोरोना भाइरस महामारी, रोगव्याधिसँग सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गरेको	३०

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तथा मातृभाषाका कविता, कथा, गीत अर्थ लगाउन सक्ने - विभिन्न अवस्थासँग सम्बन्धित थप वाक्यहरू बोल्न जान्ने 		<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थीलाई अत्यन्तै खुसी लागेको, विद्यालय आउन ढिला भएको, घरमा आमाले हकारेको जस्ता अवस्था दिँदै आफ्नो मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा के भन्न सकिन्छ भनेर अभ्यास गराउने । पालैपालो रमाइला अवस्था सिर्जना गरेर कक्षा मनोरञ्जनात्मक बनाउन सकिन्छ । - विद्यार्थीको घरको र गाउँका भाषा जान्ने ज्येष्ठ नागरिकहरूसँग सोही भाषाका उखान सोधेर र भेला पारेर कक्षामा सुनाउने र उखान भण्डार बढाउने । - स्थानीय भाषामा १०० भन्दा ठूलो सङ्ख्या (जस्तै : हजार, लाख, करोड, अर्ब) गन्नेबारे जानकारी दिने । - स्थानीय तथा मातृभाषाका गीत, कथा, चलचित्र हेरेर भाषाको प्रयोगबारे छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय भाषामा १०० भन्दा ठूला सङ्ख्या र सो गन्ने तरिका भन्न सकेको 	
हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत सीपको महत्त्व र हराउँदै गएका सीपको पहिचान र संरक्षणको अभ्यास गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - परम्परागत सीपको महत्त्व र संरक्षण 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो घर, गाउँ तथा कक्षाभित्रै पनि कसैले कुनै सीप जानेको हुन सक्छ, तीमध्ये कसले कुन सीप जानेका छन् र सीप जानेले ती सीप कसरी जाने होलान् छलफल गर्ने । - आफ्नो गाउँघरतिर थाहा भएअनुसार कस्ता सीपहरू लोप भएका वा हुँदैगएका छन् अर्थात् कस्ता सीपका विज्ञ कम हुँदैगएका छन् गाउँका पाँच-छ जना ज्येष्ठ नागरिकलाई सोधेर कस्ता सीप किन लोप हुँदैछन् भन्नेबारे संक्षिप्त प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । - कुन सीप किन जोगाउनुपर्छ, ती सीप हराए के होला छलफल गर्ने । - कुनै पनि सीप कसरी जोगाउन सकिन्छ र यसबारे आफूले र अरूले के गर्न सक्छन् भन्नेबारे आफ्नो विचार अनुच्छेदमा लेख्न लगाएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न दिने । सीप जोगाउने एउटा उपाय नयाँ पिढीलाई सिकाउने हुन सक्छ । लोपोन्मुख सीपको अभ्यास हेर्न वा गर्न प्रोत्साहन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँको लोपोन्मुख सीप पहिचान गरेर त्यसबारे भन्न सकेको - कम्तीमा एउटा लोपोन्मुख सीपको अभ्यास हेरेको, गरेको वा विवरण सुनेर त्यसको अनुभव सुनाउन सकेको - परम्परागत सीपको महत्त्वबारे छलफल गर्न सकेको - लोपोन्मुख सीप जोगाउन के गर्न सकिन्छ भन्नेबारे भन्न तथा लेख्न सकेको वा, लोपोन्मुख सीप आफूले जानिराखेको वा सिकेको 	६

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
लोक कला तथा साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> - अधिल्लो कक्षामा जम्मा गरेका सबै सामग्री सम्पादन गरेर भन्ने सुनाउने तथा प्रस्तुत गर्ने - राष्ट्रिय स्तरमा स्थानीय कथा प्रस्तुत गर्नुको आवश्यकताबारे विचार राख्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - दोहोरी गीत तथा अन्य साहित्य 	<ul style="list-style-type: none"> - रेडियो र टिभीमा आएका भन्दा पनि स्थानीय बोल र भाकामा दोहोरी खेल्ने अभ्यास गराउने । दोहोरीमा केटा र केटीको समूह नबनाएर विषयगत समूह बनाउन सकिन्छ । जस्तै : एउटा समूह पिक्निक जाने पक्षमा र अर्को विपक्षमा भएर एउटाले अर्कोलाई फकाउने खालका विषय बनाउन सकिन्छ । वर्षमा एकपटक वादविवादका जस्ता सामाजिक विषयमा रहेर स्थानीय बोल र भाकामा अन्तरविद्यालय दोहोरी प्रतियोगिता आयोजना पनि गर्न सकिन्छ । - विद्यार्थीका रचनात्मक लेखन वा चित्रकलाहरू राष्ट्रिय स्तरमा छाप पठाउन, कार्यक्रमहरूमा प्रस्तुत गर्न र कक्षामै भए पनि सुनाउन वा प्रोत्साहन गर्ने । - यी कलाहरू कसैले जीविकाको साधन बनाएको छ कि वा बनाउन सकिन्छ कि खोज्न लगाउने र कक्षामा छलफल गर्ने । - आफ्नो टोल वा समग्र गापाका कुन-कुन घटना वा कथा राष्ट्रिय स्तरमा थाहा दिनुपर्ने छन् भन्नेबारे छलफल गर्ने । छलफलमा स्थानीय कथा वा फरक दृष्टिकोण राष्ट्रिय मञ्चमा प्रस्तुत गर्नुको आवश्यकता र फाइदाबारे पनि कुरा गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> - दोहोरी गीतमार्फत विभिन्न विषयमा आफ्नो विचार राख्न सकेको वा प्रत्यक्ष नराखे पनि आफ्ना सहपाठीलाई सहयोग गरेको वा हौसला बढाएको - स्थानीय परिवेशमा लेखिएका आफ्ना रचना प्रस्तुत गर्ने इच्छा देखाएको - यी कलाहरू जीविकाको साधन बनाउन सकिन्छ भन्ने विषयमा आफ्नो विचार प्रकट गरेको - राष्ट्रिय मञ्चमा स्थानीय कथा पुग्नुको फाइदा भन्न सकेको 	६
चालचलन र चाडपर्वहरू	<ul style="list-style-type: none"> - छलफलको विषयसूची बनाउने र कक्षा १ देखि अध्ययन अवलोकन गरिएका विविध पक्षको अभिलेखन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - चालचलन तथा चाडपर्वबारे छलफल तथा विविध पक्षको अभिलेखन 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय चालचलन तथा चाडपर्वबारे के के कुरा सिकियो छलफल गर्ने । सिकिएका कुरालाई खण्डखण्ड गरेर बाँडेर लेख्न लगाउने । जम्मा गरेर एकप्रति विद्यालयमा राख्ने र एकप्रति पालिकामा दिन लगाउने । (यसबाट हरेक वर्ष पढाउने सामग्री बन्न जान्छ ।) - आफ्नो ठाउँ तथा पालिकाको चालचलनको मौलिकताबारे निबन्ध लेख्न दिएर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - लेखनमा दस्तावेज र मौखिकमा समाजका चालचलन बयान गर्न सकेको - स्थानीय चालचलनको मौलिकताबारे लेखेको - व्यक्तिगत रूपमा मुख्य पाँच स्थानीय चालचलन तथा चाडपर्वको अभिलेखन गरेको - सबैले लेखेका स्थानीय चालचलनको अभिलेखन जम्मा गरेर एकप्रति विद्यालयमा राखेको र पालिकामा बुझाएको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	- गापा स्तरमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको असर तथा न्यूनीकरण र स्थानीय परिकारको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउने कार्यक्रम आयोजना गर्ने, सहयोग गर्ने वा सहभागी हुने	- गापा स्तरमा अल्पपोषण भएका खानेकुराको न्यूनीकरण र असरसँग सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य	- खानेकुराका प्याकेटमा भएका जरूरी सूचनाबारे छलफल गर्ने र नजिकको दोकानमा हेर्न जाने; व्याच नं., प्याक गरेको मिति र उपभोग गर्ने म्याद हेर्ने । - कुनै अल्पपोषक खानाको एक प्याकेट विद्यालयले किनेर राख्ने र त्यसमा भएका अरू सूचना पढी छलफल गर्ने । - राष्ट्रिय मापदण्ड पूरा नगरेका के कस्ता खाद्य पदार्थ बजारमा भेटिएका छन् र यसप्रकारका खानालाई नियमन गर्न वडा पालिकाले के कसरी काम गर्दछ भन्नेबारेसँग सम्बन्धित निकायलाई सोधेर एक समूहलाई प्रतिवेदन तयार गर्न दिने र कक्षामा प्रस्तुत गराउने । - सरोकारवालासँग मिलेर कक्षाको अर्को समूहले पोषण तथा स्थानीय खानाको महत्त्वबारे सामग्री तयार गरी प्रचारप्रसार गर्ने । - अल्पपोषक खाना न्यूनीकरणबारे जनचेतनामूलक नाटक, गीत, वक्तृत्वकला प्रतियोगिता आदि जस्ता क्रियाकलाप समुदायमा गराउने । - अल्पपोषक खाना कम गरेर स्वस्थ जनशक्ति बढाउने कि बनाएर वा बेचेर आर्थिक स्थिति सुधार्ने जस्ता शीर्षकमा वादविवाद प्रतियोगिता आयोजना गर्ने । - स्थानीय परिकारका खानाको खाद्य मेला महोत्सव गराउन पालिकालाई सामूहिक चिठी लेख्न लगाउने ।	- मापदण्ड पूरा नगरेका खाद्य पदार्थको नियमन पालिकाले कसरी गर्छ भन्नेबारे कक्षामा प्रस्तुत गर्न सकेको - गापा स्तरमा अल्पपोषक खानाको असर र न्यूनीकरणबारे प्रश्न गर्न सकेको र दवाव दिएको - सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य गरी जनचेतना वृद्धिमा काम गरेको - स्थानीय परिकारको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउनमा सक्रियता देखाएको वा स्थानीय परिकारका खानाको मेला गराउन पालिकालाई चिठी लेखेको र अनुगमन गर्न गएको	५

कृषि र अन्य पेसा

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बाली र दिगो खेतीपातीका विशेषता बताउन सक्ने र त्यसको अभ्यास गर्ने - गापा, कृषि तथा पशु कार्यालय, वन विभाग आदि जस्ता निकायबाट पाइने सेवाबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - जैविक तरिकाले खाद्यान्न उत्पादन गर्ने तरिका र अवधारणाहरूको आधारभूत जानकारी 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बीउ संकलन गरेर नाम र विशेषता लेख्न लगाउने र तीमध्ये वा बाहेकका हराउँदै गइरहेका खेतीपाती र बीउबारे अध्ययन गर्न लगाउने । ती बीउ हराउँदै जानुको कारणबारे छलफल गर्ने । स्थानीय बीउ हराउँदै गए के हुन्छ छलफल गर्ने र हराएका बीउ वा खेती जोगाउन प्रोत्साहन गर्ने । - स्थानीय बाली र परम्परागत खेती प्रक्रियाबारे किसानसँग सोधेर टिप्पण लगाउने । स्थानीय र आधुनिक कृषि साधन प्रयोग गरी गरिने खेतीपाती बीचका फाइदा र बेफाइदाबारे पनि सोधेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने र सामूहिक छलफल गर्ने । - परम्परागत र आधुनिक खेतीको अवलोकन गर्न लगाउने । यी दुईबीच तुलना गरेर परम्परागत खेतीमा गर्नुपर्ने सुधार सहितको अनुच्छेद वा निबन्ध लेख्न दिने । - फलेका बाली भण्डारण गर्ने वा जोगाएर राख्ने परम्परागत विधि (जस्तै : पुतली, कीरा लाग्नबाट जोगाउन तितेपाती, बनमारा आदिको प्रयोग गर्न सकिने) बारे अवलोकन तथा अभ्यास गर्ने र कक्षामा छलफल गर्ने । - दिगो खेतीपातीबारे जानकारी दिने । स्थानीय, परम्परागत तथा दिगो खेतीपातीको महत्त्व, जैविक विविधतासँग यिनको सम्बन्ध र यिनलाई जोगाइराख्न अपनाउनुपर्ने उपायबारे कक्षामा छलफल गर्ने र विद्यार्थीलाई आफ्नो विचार लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । - गाउँपालिका, कृषि तथा पशु र वन कार्यालय आदि जस्ता कृषि सम्बन्धित सेवा कार्यालयहरू भ्रमण गरी अन्तर्क्रिया गर्ने । कृषकलाई यी संस्थाले दिने सेवा र गर्ने सहयोगका साथै दिगो खेतीपातीमा भइरहेका कामबारे जानकारी टिप्पण तथा टिप्पणी गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय बाली तथा दिगो खेतीपाती र जैविक विविधताको सम्बन्ध भन्न सकेको - आधुनिक र परम्परागत साधनको प्रयोगबीच फरक छुट्याउन सकेको - फलेका बाली भण्डारण गर्ने वा जोगाएर राख्न परम्परागत विधिको अभ्यास गरेको वा भन्न सकेको - कृषिसँग सम्बन्धित कार्यालयहरूले दिगो खेतीपातीका लागि गरिरहेका कामबारे भन्न सकेको 	५

विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	मूल्याङ्कन	कार्यघण्टा
कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	<ul style="list-style-type: none"> - आफूले चाहेको काम भविष्यमा गर्न सक्ने हुनका लागि आजदेखि आफूले गर्नुपर्ने तयारीबारे सोच्न थाल्ने - पालिकाका पेसागत संघ-संस्था र सम्बन्धित निकायका सेवा सुविधाबारे परिचित हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - पालिकामा पेसागत संस्थासँग र सम्बन्धित निकाय 	<ul style="list-style-type: none"> - सबैलाई आफू ठूलो भएपछि गर्न मन लागेको कामको सूची बनाउन लगाउने (घटीमा एक, बढीमा तीन) । ती कामका लागि के के सीप तथा गुण आवश्यक होलान् लेख्न लगाउने । भविष्यमा त्यो काम गर्न सक्ने हुन आजदेखि के गर्न आवश्यक हुन्छ, कस्तो बानी चाहिन्छ, के विषय पढ्नुपर्छ, कस्तो सीप सिक्नुपर्छ आदि समेटेर एउटा अनुच्छेद वा निबन्ध लेख्न लगाउने । - कसैले खेती नछानेमा त्यसबारे गम्भीर छलफल गर्ने र कृषि पेसा नै नअँगाले पनि आकस्मिकताका तयारीजस्ता दृष्टिले उमार्न सीप नगुमाउन प्रोत्साहन गर्ने । गम्भीर सङ्कट नपरून्जेल सकेसम्म जग्गा किन नबेच्ने छलफल गर्ने । - पालिकामा रहेका पेसागत संघ-संस्था र तथ्याङ्क विद्यार्थीलाई उपलब्ध गराइदिने । विद्यार्थीलाई समूहमा बाँडेर विभिन्न पेसाको शीर्षक दिने र तिनका संघ-संस्थाले ती पेसा गर्ने व्यक्तिलाई के कस्ता सेवा सुविधा दिन्छन् भन्नेबारे सम्बन्धित संघ-संस्थामा सोधेर प्रतिवेदन तयार पार्न र प्रस्तुत तथा छलफल गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - आफूलाई गर्न मन लागेको कामको सूची बनाउन सकेको - आफूले चाहेको काम भविष्यमा गर्न सक्ने हुनका लागि आजदेखि आफूले के गर्नुपर्ने हुन्छ भन्नेबारे स्पष्ट भएको र खुलेर लेखेको - प्रतिवेदनमा पालिकाका मुख्य पेसागत निम्न तथ्य-तथ्याङ्कबारे जानकारी राखेको : मुख्य पाँच पेसा र तिनको आमदानी - पेसागत संघ-संस्थाले दिने सेवा सुविधाबारे प्रस्तुत गरेको 	४

भाग

३

सन्दर्भ सामग्री

र

अनुसूचीहरू (सहयोग सामग्री)

सन्दर्भ सामग्री

मार्गदर्शनहरू

- ◆ स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषासहित), २०७६
- ◆ स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका सरकारी निकायहरूका लागि अभिमुखीकरण निर्देशिका, २०७७
- ◆ विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६
- ◆ आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम, २०७६
- ◆ आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) पाठ्यक्रम, २०७६
- ◆ आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) पाठ्यक्रम, २०७७
- ◆ कक्षा १ देखि ८ का मूल पाठ्यक्रममा आधारित मुख्य विषय पुस्तकहरू

सन्दर्भ लिइएका अरु स्थानीय पाठ्यक्रमहरू

- ◆ कमलामाईको पहिचान, स्थानीय पाठ्यक्रम (कक्षा १-५), २०७७
- ◆ राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाको स्थानीय विषयमा आधारित पाठ्यक्रम (कक्षा १-८), २०७७
- ◆ हाम्रो गौरव, हाम्रो भरतपुर स्थानीय पाठ्यक्रम (कक्षा १-८), २०७६
- ◆ लाडटाडको सेरोफेरो, रसुवा (कक्षा १, २, ३, ४, ५)
- ◆ हाम्रो बूढानीलकण्ठ स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम (कक्षा १-८), २०७६
- ◆ चन्द्रनगर गाउँपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रम (कक्षा १-३)

सैद्धान्तिक सन्दर्भहरू

- ◆ Piaget's 4 Stages of Cognitive Development : <https://www.verywellmind.com/piagets-stages-of-cognitive-development-2795457>
- ◆ Piaget, Vyodosky and Erikson on Developmental Theory : <https://education.stateuniversity.com/pages/1913/Developmental-Theory.html>
- ◆ Piaget, Erikson and Kohlberg on Three Developmental Charts : https://www.huffpost.com/entry/three-developmental-charts-erikson-kohlberg-and_b_57a6a4b1e4b034b258952178

भाषाका लागि

- ◆ Tips for Multilingual Classroom : <https://www.naeyc.org/resources/pubs/yc/may2019/five-tips-engaging-multilingual-children>
- ◆ Spanish for Beginners
- ◆ तामाङ ताम (अभ्यास कक्षामा सहभागिता समेत)

समीक्षाहरू

- ◆ पालिकामा दुई तहको परामर्श भेलाका टिप्पणी र सुझाव
- ◆ सुशन आचार्य
- ◆ अमृत योन्जन-तामाङ
- ◆ पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सहायता कक्ष

अनुसूचीहरू (सहयोगी सामग्री)

अनुसूची १ : सिकाइ सहजीकरणका विधिहरू

सिकाइ सहजीकरणमा शिक्षकको पाठयोजना अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । पूर्वतयारी गर्नुले सिकाइको अनुभवदेखि उपलब्धि सबैमा ठूलो भूमिका खेल्छ । स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित विषयवस्तु पढाउँदा अन्य विषयसँग मिलाएर पढाउने, सिकाइ सामग्री तयार पार्ने, भ्रमण वा अवलोकनमा लाने जस्ता काममा पाठयोजना निर्माण गर्नु निकै नै सहयोगी हुन जान्छ । पाठयोजना वार्षिक, मासिक, साप्ताहिक तथा दैनिक हुन सक्छन् । सकेसम्म वार्षिक हुँदै मासिकदेखि दैनिकसम्म पाठयोजना निर्माण गर्नाले प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्छ । सधैं दैनिक पाठयोजना बनाउन सम्भव नभए पनि कम्तीमा साप्ताहिक पाठयोजनासम्म निर्माण गर्न आवश्यक छ ।

पाठयोजना निर्माण गर्दा शिक्षकले सधैं ध्यानमा राख्नुपर्ने केही थप बुँदा तल दिइएका छन् :

- ◆ विद्यार्थी केन्द्रित विधिको अभ्यास गर्ने । विद्यार्थी कुनै किसिमको अपाङ्गता भएका, मातृभाषा सबल पक्ष भएका, स्थानीय क्षेत्रमा भिजेका वा त्यहाँका लागि अत्यन्तै नौलो भएका वा अन्य कुनै पृष्ठभूमिका हुन सक्छन् । सिकाइ शिक्षणमा यी कुरा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।
- ◆ शिक्षकले एक पटकमा दश मिनेटभन्दा बढी बोलेर निर्देशन व्याख्या नगर्ने ।
- ◆ अन्य विषय तथा मूल पाठ्यक्रमसँग मिलाउन मिल्ने पाठको एकीकृत पठनपाठनका लागि सोहीअनुसार योजना बनाउने ।
- ◆ हरेक विषयवस्तुमा कम्तीमा एउटा अन्तर्क्रियात्मक गतिविधिको योजना बनाउने ।
- ◆ एकल तथा सामूहिक दुवै खालका परियोजनात्मक क्रियाकलाप गराउने ।
- ◆ सबै विद्यार्थीलाई उनीहरूको क्षमता तथा रुचिअनुसार अभिव्यक्तिको अवसर दिने । अभिव्यक्तिका विभिन्न माध्यम प्रयोगमा ल्याउने ।
- ◆ भनेर भन्दा गरेर सिकने क्रियाकलापमा जोड दिने ।
- ◆ उपलब्ध स्थानीय सामग्री र प्राविधिक स्रोतको प्रयोग गर्ने ।
- ◆ कक्षाकोठाबाटै मूल्याङ्कन सुरु गर्ने ।
- ◆ सही जवाफ मात्र नखोज्ने, विद्यार्थीको प्रयत्नको सराहना गर्ने ।
- ◆ घर तथा गाउँबाट हुने सिकाइमा जोड दिने ।
- ◆ स्थानीय सामग्रीबाटै पठनपाठनमा जोड दिने ।
- ◆ प्रविधिको प्रयोग गर्न नपाइने खण्डमा जसरी सकिन्छ त्यसरी कक्षा योजना बनाउने, भिडियो छैन भने चित्र, चित्र नभए आफैले देखाएर वा कोरेर, त्यो पनि सम्भव नभए खेलको माध्यम प्रयोग गर्ने ।

अनुसूची २ : मूल्याङ्कन प्रक्रियाको रूपरेखा

आधारभूत तह (१-३) का प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राखिनुपर्छ भन्ने व्यवस्था सम्बन्धित पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन खण्डमा उल्लेख छ । सो केन्द्रीय पाठ्यक्रमअनुसार कार्यसञ्चयिका फायललाई विद्यार्थीको कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, विद्यार्थीमा आएको व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन, हाजिरी आदिका माध्यमले अद्यावधिक गर्नुपर्छ । साथै मूल्याङ्कन प्रक्रिया पनि सोही पाठ्यक्रमअनुसार पालना गर्नुपर्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको विषयवस्तु तथा क्रियाकलापलाई मध्यनजर गर्दै आधारभूत तहका सबै कक्षाको निरन्तर मूल्याङ्कन वा कक्षा ४-८ को सन्दर्भमा आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

यस स्थानीय पाठ्यक्रमको विषयवस्तुको विस्तृतीकरण तालिकामा रहेको मूल्याङ्कन खण्डमा बुँदागत रूपमा उपलब्धि सूचक राखिएको छ । तिनै उपलब्धि सूचकका आधारमा निरन्तर वा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्न मिल्छ । यहाँ सुझाव गरिएको मूल्याङ्कन तथा मापन तरिका बुझ्न आधारभूत तह (१-३) को अनुसूची ३ (घ) : हाम्रो सेरोफेरो विषयको विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन अभिलेख हेर्नुहोला । यसै अनुसूचीमा उदाहरणका लागि एउटा तालिका पनि राखिएको छ । शिक्षकलाई कक्षागत रूपमा यस स्थानीय

पाठ्यक्रमका सबै विषयवस्तुको उपलब्धि सूचक राखेर निर्माण गरिएको मूल्याङ्कन तालिका पनि एक पाना कागजमा फोटोकपी गर्न मिल्ने गरी छुट्टै उपलब्धि गरिने छ ।

मूल्याङ्कनको लागि निम्न कुरामा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ :

- ◆ विस्तृतीकरणमा रहेको हरेक मूल्याङ्कन बुँदा वा उपलब्धि सूचकलाई निरन्तर मूल्याङ्कनको तालिकामा राखेर तिनलाई विद्यार्थीले हासिल गर्न सकेको वा नसकेको आधारमा मूल्याङ्कनको टेबलमा रेजा (✓) लगाउनुपर्छ ।
- ◆ ४ वटा बुँदा भएका उपलब्धि सूचकमा हरेक रेजा बराबर १ अङ्क हुन्छ । २ वटा बुँदा भएका उपलब्धि सूचकमा हरेक रेजा बराबर २ अङ्क हुन्छ । ८ वटा बुँदा भएका उपलब्धि सूचकमा हरेक रेजा बराबर ०.५ अङ्क हुन्छ ।
- ◆ जम्मा रेजाको अङ्कन गर्दा हरेक विषयवस्तुको मूल्याङ्कनको पूर्णाङ्क ४ हुन्छ ।
- ◆ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको दौरानमा वा सकिएपछि विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने तरिका तथा साधनहरू निम्नअनुसार हुन सक्दछन् :

क्र.सं.	मूल्याङ्कनका तरिका	मूल्याङ्कनका साधन कैफियत
१.	कक्षा सहभागिता	अवलोकन, रुजू सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, फाराम, घटना वर्णन
२.	मौखिक कार्य	प्रश्न, चित्र, पठन सामग्री, सन्दर्भ, घटना, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री
३.	लिखित कार्य	प्रश्न, छोटो परीक्षा, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री
४.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	रुजू सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न
५.	कार्यसम्पादन तथा प्रदर्शन	अवलोकन, रुजू सूची, रुब्रिक्स वा श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न
६.	सहपाठी मूल्याङ्कन	अवलोकन, रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम
७.	स्वमूल्याङ्कन	रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम
८.	अभिभावकको प्रतिक्रिया	रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम
९.	कुराकानी, छलफल	अवलोकन, रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम

उपलब्धि स्तर	मापन	उपलब्धि स्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
सामान्य	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
राम्रो	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि धेरैजसो हासिल गरेको र सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
उच्च	४	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल भई माथिल्लो स्तरको उपलब्धिसमेत हासिल गरेको

तल टेलबमा दिएको फर्म्याट जसरी सबै विषय क्षेत्रको मूल्याङ्कन गरिसकेपछि उपलब्धि प्रतिशत निकाल्न र अन्तिम नतिजामा राख्न पनि सकिने छ ।

उदाहरण : कक्षा १, इतिहास तथा ऐतिहासिक ठाउँ

विस्तृत विषयवस्तु	सिकाइ उपलब्धि	उपलब्धि सूचक	नियमित पढाइपछिको मूल्याङ्कन			थप सहायतापछिको मूल्याङ्कन			मूल्याङ्कनका सम्भाव्य साधन
			सकेको-नसकेको	मिति	अङ्कन	सकेको-नसकेको	मिति	अङ्कन	
आफ्नो टोल क्षेत्रका पुराना घरसम्बन्धी जानकारी हुने	आफ्नो टोलक्षेत्रका पुराना घरसम्बन्धी जानकारी हुने	नयाँ र पुराना घरको बाहिर देखिने सामग्री वा रङ कस्तो हुन्छ आफ्नो बुझाइ व्यक्त गर्न सकेको							
		घर वा चित्र हेरेर कुन घर पुरानो कुन नयाँ होला भन्ने चिन्न सकेको							
		आफ्नो टोलको सबभन्दा पुरानो घर वा संरचना कुन हो भन्न सकेको							
		नयाँ र पुराना घरहरूको चित्र बनाएको वा प्रयत्न गरेको							
अभिभावकको दस्तखत :			उपलब्धि						
शिक्षकको दस्तखत र मिति :			प्रतिशत						

सबै कक्षाको मूल्याङ्कन यसरी गर्न सकिने गरी यस पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ । आधारभूत तह (४-५ र ६-८) का लागि परीक्षा मूल्याङ्कनको भारअनुसार यसरी गरिने निरन्तर तथा आन्तरिक मूल्याङ्कनको अनुपात मिलाउन सक्नुहुने छ ।

$$\text{उपलब्धि प्रतिशत} = \frac{\text{उपलब्धि स्तरको अङ्कको जोड}}{४ \times \text{मूल्याङ्कन गरिएका विषयवस्तुको सङ्ख्या}} \times १००$$

यो पाठ्यक्रमको प्रयोजनका लागि निरन्तर मूल्याङ्कनबाहेक कक्षा ४-८ का लागि गरिने आन्तरिक मूल्याङ्कनमा निम्न भार अनुसारका मापदण्ड सुझाइएको छ । यसमा परीक्षाको भार समावेश गरिएको छैन । स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि लिखित परीक्षाभन्दा यस्ता अन्तर्क्रियात्मक तथा अभिव्यक्तिमा आधारित मूल्याङ्कन बढी प्रभावकारी हुन्छ ।

परियोजना कार्य (व्यक्तिगत र सामूहिक)	३० प्रतिशत
प्रश्नोत्तर (मौखिक)	२० प्रतिशत
अभिव्यक्ति: चित्रात्मक र/वा सङ्गीतात्मक र/वा अभिनयात्मक	३० प्रतिशत
कक्षामा सक्रियता र उपस्थिति	२० प्रतिशत
जम्मा आन्तरिक मूल्याङ्कन भारको प्रतिशत	१०० प्रतिशत

१-३ कक्षा मूल्याङ्कन

कक्षा १-३ मा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिबाट हुन्छ। शतप्रतिशत अङ्कका लागि माथिका मापदण्ड र निर्देशिकाहरू लागु हुन्छन्। त्यस माथिका कक्षामा तहअनुसार तरिका तथा साधनहरू निम्नानुसार गर्न सुझाइएको छ।

४-५ कक्षा आवधिक मूल्याङ्कन

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) पाठ्यक्रम, २०७६ का आधारमा स्थानीय विषयको सन्दर्भमा पनि आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्दा निरन्तर मूल्याङ्कनको उपलब्धि स्तरका साथै सहभागिता, प्रयोगात्मक वा परियोजनात्मक कार्य र त्रैमासिक परीक्षाको नतिजा समावेश गरेर माथिका मापदण्ड समानुपातिक रूपमा जम्मा ५० भार रहेको छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा अभिलेखित गर्नुपर्छ। यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखित गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ।

६-८ कक्षा आवधिक मूल्याङ्कन

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) पाठ्यक्रम, २०७७ मा समावेश सामाजिक शिक्षा विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन खण्डका आधारमा स्थानीय विषयको सन्दर्भमा पनि आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्दा सहभागिता तथा सक्रियता, प्रयोगात्मक वा परियोजनात्मक कार्य र त्रैमासिक परीक्षाको नतिजा समावेश गरेर कक्षा ६-८ का लागि जम्मा ५० भार रहेको छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा अभिलेखित गर्नुपर्छ। यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखित गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ। स्थानीय विषयको मूल्याङ्कनमा विभिन्न गतिविधिसहित परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य पनि पर्याप्त भएकाले निरन्तर मूल्याङ्कनको उपलब्धि स्तर यसमा समावेश गर्न सकिन्छ।

कक्षा ४-८ का लागि कक्षान्त मूल्याङ्कन

निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा अन्तिम परीक्षाको भार ५० प्रतिशत हुने छ। प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ। स्थानीय विषयको परीक्षा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, सीपको विकास, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन्। पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सीप, अभिवृद्धि प्राप्त गरे/नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा सिकाइ स्तरको प्रमाणीकरण गरिन्छ। अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ। स्थानीय विषयको सन्दर्भमा आन्तरिक मूल्याङ्कनमा मात्र नभई आवधिक परीक्षाहरूमा लिखित मात्र नभई मौखिक र प्रयोगात्मक क्रियाकलापको पनि उचित भाग हुनुपर्छ। लेखन सक्ने क्षमतालाई मात्र मापन गर्नुको साटो विभिन्न अभिव्यक्तिमार्फत विद्यार्थीको ज्ञान, सीप र क्षमता आकलन तथा अङ्कन गर्नुपर्छ जसका लागि माथिका मापदण्ड अनुसारको खाका अपनाउनु पर्दछ।

अनुसूची ३ : मूल पाठ्यक्रमसँग एकीकृत गरेर पढाउन मिल्ने विषयवस्तु

विषय क्षेत्र	विषयवस्तु	जोड्न सकिने मूल पाठ्यपुस्तक र पाठहरू
हरिहरपुरगढीको परिचय तथा भूगोल	वरपरको भौगोलिक तथा सामाजिक वातावरण	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ ४-८ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षाका विभिन्न पाठ
	जीविकाको मुख्य आधार	४-८ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षाका विभिन्न पाठ
	स्थानीय रेकर्ड बुक	१-३ का लागि : गणितको नापसम्बन्धी पाठ
	चाखलागढा भौगोलिक ठाउँ	विज्ञानका भूगोलसम्बन्धी पाठ
	नदीनाला	विज्ञानका भूगोलसम्बन्धी पाठ
	वन वनस्पति	विज्ञानका बोटबिरुवासम्बन्धी पाठ
	जीवजन्तु र चराचुरुङ्गी	विज्ञानका जीवविज्ञानसम्बन्धी पाठ
	जडिबुटी तथा गैरकाठ वनपैदावर	विज्ञानका बोटबिरुवासम्बन्धी पाठ
विपत्	प्रकोप : प्राकृतिक प्रकोप र मानवजन्य प्रकोप	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ ४-८ का लागि : विज्ञान र सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षाका विभिन्न पाठ
	विषालु जीवजन्तु	जीवविज्ञानसम्बन्धी पाठ, स्वास्थ्यको प्राथमिक उपचार सम्बन्धित पाठ
	सरूवा रोग - पानीजन्य, हावाजन्य, जनावरको टोकाइ, नयाँ भाइरस	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ ४-८ का लागि : स्वास्थ्य शिक्षाका विभिन्न पाठ
	वातावरण विनाश तथा संरक्षण	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ - खेर जाने सामग्रीबाट विभिन्न चिज बनाउने अभ्यास, विज्ञानका वातावरणसम्बन्धी पाठ
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक ठाउँ	सामाजिक शिक्षाको इतिहाससँग सम्बन्धित पाठ, नेपाली, अंग्रेजी तथा स्थानीय भाषाका लेखन क्रियाकलाप
	हरिहरपुरगढीको इतिहास- युद्ध इतिहास, सामुदायिक इतिहास र ऐतिहासिक व्यक्तित्व	सामाजिक शिक्षाको इतिहाससँग सम्बन्धित पाठ, नेपाली, अंग्रेजी तथा स्थानीय भाषाका लेखन क्रियाकलाप
समाज, संस्कृति र रहनसहन	भाषा	नेपाली, अंग्रेजी तथा स्थानीय भाषाका लेखन क्रियाकलाप, स्थानीय पाठ्यक्रममै रहेका लेखन प्रयोग गर्ने अन्य विषयवस्तु
	हस्तकला, परम्परागत सीप र धार्मिक सीप	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबको मेरो सिर्जना लगायतका सम्बन्धित पाठ, सामाजिक शिक्षाको इतिहाससँग सम्बन्धित पाठ
	लोक कला तथा साहित्य	नेपाली, अंग्रेजी तथा स्थानीय भाषाका लेखन क्रियाकलाप, स्थानीय पाठ्यक्रमको भाषा विषय
	चालचलन र चाडपर्वहरू	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ, ४-८ का लागि : सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षाका विभिन्न पाठ
	परम्परागत खानपिन, स्थानीय परिकार र अल्पपोषण भएका खानेकुरा	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ, ४-८ का लागि : स्वास्थ्य शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला र सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्यका पोषण सम्बन्धित पाठ
कृषि र अन्य पेसा	कृषि र पशुपालन	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ, ४-८ का लागि : विज्ञान, सामाजिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, पेशा व्यवसायका विभिन्न सम्बन्धित पाठ
	कृषि र पशुपालन बाहेकका समसामयिक र व्यावसायिक पेसा	१-३ का लागि : सम्बन्धित कक्षाको हाम्रो सेरोफेरो किताबका विभिन्न पाठ, ४-८ का लागि : सामाजिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, पेशा व्यवसायका विभिन्न सम्बन्धित पाठ

अनुसूची ४ : हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

हरिहरपुरगढी गाउँपालिका बागमती प्रदेशको दक्षिणपूर्वी सिमानामा रहेको सिन्धुली जिल्लाको पश्चिम भागमा अवस्थित छ। साविक हरिहरपुरगढी, महेन्द्रझ्याँडी, क्यानेश्वर, पिपलमाडी गाविसहरूलाई मिलाएर यो पालिका निर्माण भएको हो। यस गाउँपालिकाको नामकरण ऐतिहासिक हरिहरपुरगढी किल्लाबाट गरिएको हो।

यसको पूर्वमा सिन्धुली जिल्लाको मरिण, पश्चिममा मकवानपुरको बागमती गापा (बागमती खोलाले छुट्टिएको) र रौतहटको चन्द्रपुर नपाको सानो भाग (पानी ढलोले छुट्टिएको), उत्तरमा काभ्रेपलाञ्चोकको महाभारत र खानीखोला गापाहरू र दक्षिणमा सर्लाहीको बागमती र हरिवन नपाहरू रहेका छन्। यसको क्षेत्रफल ३४४ वर्ग किमि रहेको छ जुन क्रमशः जिल्लाको १३%, बागमती प्रदेशको २% जति र नेपालको ०.२३% भूभाग हुन आउँछ (नेपालको विस्तारित भूभाग अनुसार)। जनसङ्ख्याका दृष्टिले ४६० गाउँपालिकामध्ये यो पालिका ८७ औं र क्षेत्रफलका हिसाबले ५७ औं स्थानमा पर्दछ।

यस गापामा ८ वटा वडा रहेका छन् जसमा जनसङ्ख्या र क्षेत्रफल दुवैका दृष्टिले सबभन्दा ठूलो वडा नं. १ (हरिहरपुरगढी भेग जहाँ हरिहरपुरगढी रहेको छ) र ६ नं. भौगोलिक दृष्टिले सबैभन्दा सानो वडा (क्यानेश्वर भेग) हो। सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या भएको वडा ५ (महेन्द्रझ्याँडी क्षेत्र) हो।

धरातलीय रूपमा यो महाभारत र चुरे शृङ्खलाहरूको सङ्क्रमणीय क्षेत्र हो। यहाँ नदी किनार र भावरका समथर फाँट (दून, दमार), खोलाखोल्सी, चुरेका होचा डाँडाकाँडादेखि महाभारतको उचाइसम्मको भूभाग पाइन्छ। रिक्सोनी वा भन्भने दमार, घण्टे, माडी, रतनपुर, बखफर, महेन्द्रझ्याँडी, बोटेनी, पानतले, बस्तीपुर, चिसापानी, कुशदमार मुख्य समथर ठाउँहरू हुन्। सम्भवतः जितपुर बडारे माथिको भीमकोट (९६० मीटर) सबैभन्दा अग्लो र नूनथर नजिक गोपालकुटी (२०० मी) सबैभन्दा होचो विन्दु हो। राँगोचुरी, धिमिलेडाँडा, केवलचुली उच्च भागहरू हुन्। गाउँपालिकाको मध्यभागमा मरिण, दक्षिण-पूर्वी भागमा क्यानखोला, पश्चिम भागमा बागमती र उत्तरी भागमा कोखाजोर नदीहरू छन्। समथर भूभाग उपोष्ण र उच्च भागहरू समशीतोष्ण हुन्छन्।

यहाँ ७०% वनक्षेत्र रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछन्। यहाँ सालका जङ्गल तथा मिश्रित वन क्षेत्रहरू छन्। यो माभी, दनुवार/राई र पहरी आदिवासीहरूको मुख्यौली क्षेत्र हो। यहाँ मगर, नेवार तथा तामाङहरू क्रमशः ठूलो सङ्ख्यामा लामो समयदेखि रहेका छन्। दलित र बाहुन क्षेत्रीहरूको पनि सानो सङ्ख्या रहेको छ। २०६८ सालको जनगणनाअनुसार जनसङ्ख्या निम्नअनुसार रहेको छ :

हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको लैङ्गिक र जातिगत जनसङ्ख्या

समूह	जम्मा	पुरुष	महिला	प्रतिशत (%)
सबै समूह	२७,७२७	१३,२७५	१४,४५२	१००.००
तामाङ	१८,५७७	८,८७०	९,७०७	६७.००
दनुवार	२,५१६	१,१६६	१,३५०	९.०७
मगर	१,८०६	८७५	९३१	६.५१
माभी	८९६	४३०	४६६	३.२३
राई	८१८	३८२	४३६	२.९५
पहरी	७०५	३३३	३७२	२.५४
नेवार	२६२	१२४	१३८	०.९४
धर्ती/भुजेल	६३	३६	२७	०.२३
घले	४४	१८	२६	०.१६
आदिवासी जनजाति	२५,६८७	१२,२३४	१३,४५३	९२.६४
कामी	१,०१३	५२२	४९१	३.६५
दमाई/ढोली	२०४	९१	११३	०.७४
सार्की	६५	३३	३२	०.२३
बादी	२९	१७	१२	०.१०
अन्य दलित	३५	१६	१९	०.१३
दलित	१,३४६	६७९	६६७	४.८५
क्षेत्री	२९९	१५३	१४६	१.०८
पहाडी बाहुन	२३८	१२२	११६	०.८६
खस आर्य	५३७	२७५	२६२	१.९४
अन्य	१५७	८७	७०	०.५७
जनगणना वि.सं. २०६८				

लैङ्गिक दृष्टिले महिलाको सङ्ख्या पुरुषको भन्दा केही (२%) बढी छ। उमेरका दृष्टिकोणले युवा जनसङ्ख्या अत्यधिक छ। सबैभन्दा ठूलो सङ्ख्यामा तामाङहरू रहेकाले धेरैजसो बौद्धमार्गीहरू भएको अनुमान गर्न सकिन्छ। अरू समुदायहरू हिन्दू धर्मका प्रभावसहित आफ्ना परम्परा र चाडपर्वहरू मान्ने गर्छन्। सानो सङ्ख्यामा क्रिश्चियनहरू पनि रहेका छन् विशेष गरी झ्याँडी, भप्सी र जखौली गाउँ वरपर।

धेरैजसो मानिसहरू खेतिपातीबाट नै गुजारा गर्ने गर्छन्। यहाँका बारीमा हुने मुख्य अन्न बालीहरू मकै, कोदो हुन् भने खेतमा धान र केही मात्रामा गहुँ र आलु लगाइन्छ। हाल घट्टो मात्रामा रहे पनि तोरी र तिल यहाँका मुख्य दलहन बाली हुन्। सिँचाइ निकै कम छ। गाइभैसी सबैजसोले पाले पनि मुख्य नगदे पशु बाख्रा, सुँगुर हुन्। खोला नजिक हुने समुदायहरू माछा मार्ने गर्छन्। वनक्षेत्रबाट तामा, निगुरो जस्ता तरकारी तथा जडीबुटीहरू पनि ल्याएर उपभोग गरिन्छ।

विशेष गरी दक्षिणी सीमा क्षेत्रका पहाडी भागबाट धेरै परिवारहरू कामका लागि बाहिर (काठमाडौं, पोखरा, हेटौँडा) जान्छन्। खासगरी उनीहरू घरनिर्माण सम्बन्धित व्यवसायमा लागेका भेटिन्छन्। इट्टाभट्टा जाने परिवारहरूको पनि उल्लेख्य सङ्ख्या छ। बिस्तारै विदेश जानेहरूको सङ्ख्या बढ्दैछ।

अघिल्लो जनगणनाअनुसार साक्षरता दर ५०% वरपर रहेको छ। औपचारिक शिक्षामा जनसमुदाय त्यति अगाडि देखिँदैन। यहाँ जम्मा ५० सामुदायिक र १ निजी विद्यालय छन् जसको विवरण निम्नअनुसार छ :

विवरण/तह	आधारभूत तह								माध्यमिक तह		जम्मा
	१-२	१-३	०-१	०-२	०-३	०-४	०-५	०-८	०-१०	०-१२	
सञ्चालित कक्षा	१	१	१	१	८	२	२१	७	५	३	५०
विद्यालय सङ्ख्या	१	१	१	१	८	२	२१	७	५	३	

यो गापामा चारवटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र (साविकका हरेक गाविसमा एक) रहेका छन्। गम्भीर प्रकृतिका बिरामीका लागि सक्नेहरूले चन्द्रपुर, हेटौँडा, सिन्धुली र काठमाडौं लैजाने गर्छन्। यहाँका मुख्य रोगहरूमा श्वासप्रश्वाससम्बन्धी तथा सरुवा रोग छन्। समथर बाहेकका क्षेत्रहरूमा बढी कुपोषण देखिन्छ। नदी किनाराका बस्तीहरूमा बाहेक भिटामिनको कमी अनुभव गर्न सकिन्छ तर आयोडिनको कमी भने त्यति देखिँदैन।

यो पालिकालाई मदन भण्डारी लोकमार्ग (हेटौँडा-सिन्धुली-चतरा-धरान) ले छिचोलेपछि आवागमनमा ठूलो परिवर्तन आएको छ यद्यपि क्यानेश्वर र हरिहरपुरगढी क्षेत्रका धेरै ठाउँहरू सडकले जोडिने क्रममा छन्। यहाँ इन्धन सबैजसो नै दाउरामा आधारित छ। मुख्य लाइनको विद्युत् भर्खरै प्रवेश गरेको छ। मोबाइल सेवा सबै ठाउँमा भरपर्दो भइसकेको छैन। भौतिक पूर्वाधारको विकास तीव्रगतिमा भइरहेकोले पालिकाबासीलाई आधारभूत पूर्वाधार सेवा उपलब्ध हुने क्रम बढ्दो छ।

अनुसूची ५ : पालिका रेकर्ड बुक

पालिका रेकर्ड बुकसम्बन्धी विवरणका सम्भावित विषय निम्न रहेका छन् । पालिका स्तरमा प्रमाणित भएका विषय तथा तथ्यका आधारमा यी विषय थपघट पनि हुन सक्ने छन् । पालिका तथा शिक्षक अद्यावधिक हुन आवश्यक छ ।

कक्षा ४ (विद्यालय रेकर्ड बुक)

सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी भएको विद्यालय कुन हो ?
सबैभन्दा धेरै शिक्षक भएको विद्यालय कुन हो ?
सबैभन्दा पुरानो विद्यालय कुन हो ?

कक्षा ५ (देखिने मानवीय विशेषता)

जनसङ्ख्या
पालिकाको सबैभन्दा अग्लो व्यक्ति
पालिकाको सबैभन्दा होचो व्यक्ति
सबैभन्दा जेठो जीवित मान्छे (महिला/पुरुष)
जेठो अजीवित मान्छे (महिला/पुरुष)
सबैभन्दा धेरै भाषा बोल्न जान्ने
सबैभन्दा पहिलो बस्ती
पछिल्लो बस्ती
धेरै तामाङ जनसङ्ख्या भएको वडा
धेरै राई जनसङ्ख्या भएको वडा
धेरै मगर जनसङ्ख्या भएको वडा
धेरै पहेरी जनसङ्ख्या भएको वडा
धेरै माभ्री जनसङ्ख्या भएको वडा
धेरै दलित जनसङ्ख्या भएको वडा

कक्षा ६ (भौगोलिक विशेषता)

सबैभन्दा ठूलो तलाउ
अग्लो डाँडा
होचो ठाउँ
ठूलो चौर
ठूलो भूभाग ओगटेको जङ्गल
धेरै चट्याङ पर्ने ठाउँ
धेरै माछा पाइने खोला
लामो खोला
धेरै पालिका छोएको खोला

कक्षा ७ (इतिहास भौतिक र मानवीय)

सबैभन्दा ठूलो गुम्बा
पहिलो पिण्ड्री (महिला/पुरुष)
पहिलो एमए (महिला/पुरुष)
पहिलो बिए (महिला/पुरुष)
पहिलो एमएल्सी (महिला/पुरुष)
पहिलो शिक्षक (महिला/पुरुष)
पहिलो डाक्टर
पहिलो इञ्जिनियर
पहिलो नर्स
सरकारी सेवामा वरिष्ठ
प्रहरीमा वरिष्ठ
पहिलो गीतकार
पहिलो गायक

कक्षा ८ (आर्थिक राजनीतिक प्राविधिक)

पहिलो अध्यक्ष
पहिलो उपाध्यक्ष
युवा वडाध्यक्ष
पहिलो निजी गाडी भएको
पहिलो ट्याक्टर चालक
पहिलो जेसीबी अपरेटर
पहिलो टिभी रेडियो राख्ने

अनुसूची ६ : स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रियाका विभिन्न चरणमा संलग्न व्यक्तिहरू

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि क्लस्टर बैठक उपस्थिति श्री जनविकास प्रावि, बन्चरे, हरिहरपुरगढी - २ २०७७ चैत ५ गते

क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी	क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी
१.	सम्भना पहरी	अभिभावक	२.	कान्छीमाया पहरी	अभिभावक
३.	सुकुमाया तामाङ	अभिभावक	४.	सुभिता थोकर	अभिभावक
५.	संगीता माभी	कार्यपालिका सदस्य, वडा- २	६.	बालाकुमारी मगर	विव्यस सदस्य
७.	होमबहादुर पहरी	विव्यस सदस्य	८.	नन्दलाल थोकर	विव्यस सदस्य
९.	वीरमान पहरी	बुद्धिजीवी	१०.	शुक्र पहरी	विव्यस अध्यक्ष
११.	अन्तरे पहरी	अभिभावक	१२.	धनजित पहरी	अभिभावक
१३.	भरतबहादुर पहरी	अभिभावक	१४.	निलबहादुर पहरी	अभिभावक
१५.	महिमाया पहरी	अभिभावक	१६.	आइतीमाया पहरी	अभिभावक
१७.	बुद्धिमाया पहरी	अभिभावक	१८.	गंगानारायण श्रेष्ठ	प्रअ
१९.	दीपा घतानी	शिक्षक	२०.	भवान कुमारी राई	शिक्षक
२१.	छापीमाया पहरी	शिक्षक	२२.	संगीतामाया पहरी	शिक्षक
२३.	टीका भट्टराई	शिनीअके	२४.	विष्णुकुमारी चेपाङ	शिनीअके
२५.	दृष्टि श्रेष्ठ	शिनीअके	२६.	कृति अधिकारी	शिनीअके
२७.	कर्माखाँडो लामा	शिनीअके	२८.	रामकुमार साक्की	शिनीअके
२९.	मदन राई	श्रमजीवी युवा मञ्च	३०.	वीरबहादुर राई	श्रमजीवी युवा मञ्च
३१.	रुपेश राई	श्रमजीवी युवा मञ्च			

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि क्लस्टर बैठक उपस्थिति श्री जनजागृति आवि क्यानशीर बन्चरे, हरिहरपुरगढी -७ २०७७ चैत ९ गते

क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी	क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी
१.	भट्टराम थिङ	अभिभावक	२.	कान्छामान बल	अभिभावक
३.	बुद्धिमाया बल	अभिभावक	४.	सञ्चमाया बल	अभिभावक
५.	चिनीमाया मोक्तान	अभिभावक	६.	चिनीमाया मोक्तान	अभिभावक
७.	निलकुमारी स्याङतान	अभिभावक	८.	सुस्मिता घलान	अभिभावक
९.	सन्सार थिङ	अभिभावक	१०.	उतरमान मोक्तान	विव्यस अध्यक्ष
११.	दुर्गाबहादुर बल	अभिभावक	१२.	उनिमाया थिङ	अभिभावक
१३.	सञ्चमाया थिङ	अभिभावक	१४.	सञ्चमाया वाइबा	अभिभावक
१५.	सन्ध्या लोप्चन	अभिभावक	१६.	सोममाया गोले	अभिभावक
१७.	चिनीमाया बोम्जन	वडा सदस्य	१८.	बुद्धिलाल थिङ	अभिभावक
१९.	राजमान थिङ	अभिभावक	२०.	बुद्धिमाया थिङ	अभिभावक
२१.	कुलदास घलान	अभिभावक	२२.	कान्छामान वाइबा	अभिभावक
२३.	बुद्धिमान मोक्तान	अभिभावक	२४.	सञ्जुमाया थिङ	अभिभावक
२५.	वाडसिलमाया गोले	शिक्षक	२६.	मारसाङति थिङ	अभिभावक
२७.	मदन राई	शिनीअके	२८.	विष्णुकुमारी चेपाङ	शिनीअके
२९.	कृति अधिकारी	शिनीअके	३०.	दृष्टि श्रेष्ठ	शिनीअके

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि क्लस्टर बैठक उपस्थिति
श्री जनज्योति आवि हाक्पारा, हरिहरपुरगढी -४
२०७७ चैत १० गते

क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी	क्र.सं.	सहभागीको नाम	जिम्मेवारी
१.	पद्मजंग राई	प्रअ, प्रावि, जुटपानी	२.	मंगले राई	अभिभावक
३.	बिलबहादुर राई	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी	४.	सत्य राई	प्रअ, जनज्योति आवि, हाक्पारा
५.	निरबहादुर मोक्तान	प्रअ, डेन्साड प्रावि, चायाचुटी	६.	चित्रबहादुर गोले	विव्यस अध्यक्ष, जनज्योति आवि, हाक्पारा
७.	तेलीमाया दर्लामी	अभिभावक	८.	अम्बिका राई	विव्यस सदस्य, जनज्योति आवि, हाक्पारा
९.	सीतामाया राना	विव्यस सदस्य, जनज्योति आवि, हाक्पारा	१०.	कृष्णकुमारी पाख्रिन	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा
११.	छबिलाल विक	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा	१२.	लोकेन्द्रबहादुर राई	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा
१३.	सन्तोष भट्टराई	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा	१४.	सुर्यबहादुर राई	शिक्षक, मावि, झ्याडी
१५.	हेलनकुमारी राई	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा	१६.	शोभाकुमारी पुलामी	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा
१७.	कन्चनमाला ढकाल	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा	१८.	पञ्ची राई	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा
१९.	शंकरकुमार अस्तानी	कार्यालय सहयोगी, जनज्योति आवि हाक्पारा	२०.	भक्तबहादुर राई	शिक्षक, जनज्योति आवि, हाक्पारा
२१.	गंगाकुमारी राई	शिक्षक, प्रावि जुटपानी	२२.	होमबहादुर गोले	विव्यस सदस्य, जनज्योति आवि, हाक्पारा
२३.	रमाकुमारी राई	शिक्षक अभिभावक संघ, जनज्योति आवि, हाक्पारा	२४.	विजया सुब्बा	शिनीअके
२५.	कर्माखाँडो लामा	शिनीअके	२६.	दृष्टि श्रेष्ठ	शिनीअके
२७.	कृति अधिकारी	शिनीअके	२८.	विष्णुकुमारी चेपाङ	शिनीअके

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि क्लस्टर बैठक उपस्थिति
श्री हरिहरपुर मावि, घण्टे, हरिहरपुरगढी - ३
२०७८ वैशाख ३ गते

क्र.सं.	सहभागीताको नाम	जिम्मेवारी	क्र.सं.	सहभागीताको नाम	जिम्मेवारी
१.	युवराज श्रेष्ठ	सदस्य, नेकस*	२.	हर्षबहादुर श्रेष्ठ	सदस्य, नेकस
३.	रविन्द्रकुमार श्रेष्ठ	" "	४.	चन्द्रकुमार श्रेष्ठ	" "
५.	अन्जल श्रेष्ठ	" "	६.	गणेश श्रेष्ठ	" "
७.	हरि श्रेष्ठ	" "	८.	नन्दकुमार श्रेष्ठ	" "
९.	देवेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ	" "	१०.	गंगामाया श्रेष्ठ	" "
११.	देवराज श्रेष्ठ	" "	१२.	रामप्यारी श्रेष्ठ	" "
१३.	हेमकर्ण श्रेष्ठ	" "	१४.	सुमित्रा श्रेष्ठ	" "
१५.	सुन्दरराज श्रेष्ठ	" "	१६.	गोविन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ	" "
१७.	भोजराज श्रेष्ठ	" "	१८.	होमराज श्रेष्ठ	" "
१९.	न्दुछेलाल श्रेष्ठ	" "	२०.	हिरामाया श्रेष्ठ	" "
२१.	भुवनराज श्रेष्ठ	" "	२२.	भिममाया श्रेष्ठ	" "
२३.	चन्द्रेश्वर श्रेष्ठ	" "	२४.	कर्माखाँडो लामा	शिनीअके
२५.	मोतिमाया श्रेष्ठ	" "	२६.	एलिसा केसी	शिनीअके
२७.	कुलबहादुर श्रेष्ठ	" "	२८.	माइकल राई	शिनीअके
२९.	सम्यमकुमार श्रेष्ठ	शिक्षक, हरिहरपुर मावि घण्टे	३०.	वीरबहादुर राई	श्रमजीवी युवा मञ्च
३१.	शम्भु राई	शिक्षक, हरिहरपुर मावि, घण्टे	३२.	कृति अधिकारी	शिनीअके

*नेवार कल्याण समाज

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल बैठक उपस्थिति
हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको कार्यालय
२०७८ श्रावण १९

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१.	कारसाङ लामा	संयोजक- अध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
२.	अनिताकुमारी राई	सदस्य- उपाध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
३.	प्रमोद तिमल्सिना	सदस्य- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
४.	कल्याणबहादुर थापा	सदस्य- प्रअ, काकेश्वर प्रावि, कौवा
५.	छत्रबहादुर राई	सदस्य- प्रअ, जनप्रभात आवि, चैनपुर
६.	ज्ञानबहादुर राई	सदस्य- विव्यस अध्यक्ष, जनता मावि, बखफर
७.	कान्छीमाया विश्वकर्मा	सदस्य- वडा १ सदस्य, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
८.	निरबहादुर मोक्तान	सदस्य- प्रअ, डेन्साङ प्रावि, चायाचुटी
९.	सुनेश अधिकारी	सदस्य सचिव- शिक्षा शाखा अधिकृत, हरिहरपुरगढी गापा
१०.	लोकबहादुर गोले	कानुनी सहजकर्ता, हरिहरपुरगढी गापा
११.	हरिहर बिडारी	कम्प्युटर अपरेटर
१२.	भुवन राई	स्वकीय सचिव, गापा अध्यक्ष
१३.	माइकल राई	फिल्ड संयोजक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१४.	कृति अधिकारी	शिक्षण सिकाइ अधिकृत, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१५.	कर्माखाँडो लामा	शिक्षा उत्प्रेरक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यदल बैठक उपस्थिति
हरिहरपुरगढी गाउँपालिकाको कार्यालय
२०७८ श्रावण २४

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१.	कारसाड लामा	संयोजक- अध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
२.	अनिताकुमारी राई	सदस्य- उपाध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गापा
३.	प्रमोद तिमल्सना	सदस्य- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
४.	कल्याणबहादुर थापा	सदस्य- प्रअ, काकेश्वर प्रावि, कौवा
५.	छत्रबहादुर राई	सदस्य- प्रअ, जनप्रभात आवि, चैनपुर
६.	ज्ञानबहादुर राई	सदस्य- विव्यस अध्यक्ष, जनता मावि, बखफर
७.	कान्छीमाया विश्वकर्मा	सदस्य- वडा १ सदस्य, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
८.	निरबहादुर मोकतान	सदस्य- प्रअ, डेन्साड प्रावि, चायाचुटी
९.	सुनेश अधिकारी	सदस्य सचिव- शिक्षा शाखा अधिकृत, हरिहरपुरगढी गापा
१०.	मिलन श्रेष्ठ	सूचना प्रविधि अधिकृत
११.	भुवन राई	स्वकीय सचिव, गापा अध्यक्ष
१२.	हरिहर बिडारी	कम्प्यूटर अपरेटर
१३.	युगबहादुर मुक्तान	शिक्षक, श्री जनप्रिय प्रावि, काँसभकार
१४.	जितबहादुर राना	शिक्षक, श्री धनेश्वर प्रावि, ढाँडखोला
१५.	माइकल राई	फिल्ड संयोजक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१६.	कृति अधिकारी	शिक्षण सिकाइ अधिकृत, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१७.	विष्णुकुमारी चेपाङ	वरिष्ठ शिक्षा कार्यकर्ता, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१८.	कर्माखाँडो लामा	शिक्षा उत्प्रेरक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
१९.	एलिशा के.सी	शिक्षण सिकाइ सहायक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
२०.	निर्मल साह	फिल्ड संयोजक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण कार्यशाला उपस्थिति
हरिहरपुर गाउँपालिका कार्यालय, भुनभुने
२०७८ भाद्र २२ गते

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१.	कारसाड लामा	अध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
२.	अनिताकुमारी राई	उपाध्यक्ष, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
३.	प्रमोद तिमल्सना	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
४.	सुनेश अधिकारी	शिक्षा प्रमुख, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
५.	टीका भट्टराई	संयोजक, शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
६.	ज्ञानबहादुर राई	अध्यक्ष विव्यस, श्री जनता मावि, बखफर
७.	अमृत योन्जन-तामाङ	बहुभाषा, मातृभाषा विज्ञ
८.	लक्ष्मण अधिकारी	प्राविधिक सहायक शिक्षा, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
९.	रेणुप्रसाद देवकोटा	सहायक प्रअ, मावि झ्याडी
१०.	यमकुमार अछामे	शिक्षक, कालिका प्रावि सिमरास
११.	पूर्णबहादुर गुर्मछान	प्रअ, जनहित मावि बोटेनी
१२.	पाण्डवबहादुर ठाडा मगर	अध्यक्ष विव्यस, भानुभक्त मावि तीनकुना
१३.	छत्रबहादुर राई	प्रअ, जनप्रभात निमावि चैनपुर
१४.	टिकाराम रसाइली	अध्यक्ष विव्यस, जनप्रभात निमावि चैनपुर

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी
१५.	राकेशकुमार मण्डल	प्रअ, क्यानेश्वर मावि पानतले
१६.	भक्तबहादुर सिन्चुरी	प्रअ, भानुभक्त मावि तीनकुना
१७.	ओकिलबहादुर भोलन	शिक्षक, कुशेश्वर मावि ढप्सार
१८.	रविन विश्वकर्मा	शिक्षक, जनकल्याण प्रावि जरायोटा
१९.	जितबहादुर विश्वकर्मा	शिक्षक, जनजागृति निमावि क्यानशीर
२०.	संगीता माभी	सदस्य शिक्षा समिति, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
२१.	गंगानारायण श्रेष्ठ	प्रअ, जनविकास प्रावि बन्चरे
२२.	सीताराम राई	प्रअ, मनकामना प्रावि जखौली
२३.	दुर्गाबहादुर ठाडा	प्रअ, पाँचकन्या प्रावि भप्सी
२४.	राजेश्वर साह	जनस्वास्थ्य निरीक्षक
२५.	शेरबहादुर राई	प्रअ, प्रावि जुटपानी
२६.	बुद्धबहादुर रूम्बा	नि.प्रअ, निमावि रतनपुर
२७.	रामबहादुर राई	अध्यक्ष विव्यस, आवि रतनपुर
२८.	अस्मि लामा	प्रअ, प्रावि रांगेदोभान
२९.	फूलमाया थिङ	प्रअ, निमावि बसेरी
३०.	अम्बिकाकुमारी राई	शिक्षक, जनता मावि बखफर
३१.	उर्मिलाकुमारी राई	शिक्षक, जनप्रेमी प्रावि द्वारखोला
३२.	मेधाकुमारी भ्ना	प्रअ, जनता मावि बखफर
३३.	कान्छीमाया विक	वडा १ सदस्य, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
३४.	भुवन राई	स्वकीय सचिव, अध्यक्ष हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
३५.	टेकबहादुर जिम्बा	अध्यक्ष विव्यस, प्रावि ढाँडखोला
३६.	जितबहादुर राना	प्रअ, प्रावि ढाँडखोला
३७.	कमलजंग राई	अध्यक्ष विव्यस, मावि झ्याडी/के.स. नेकपा एमाले
३८.	जितमाया घिसिङ	सदस्य शिक्षा समिति, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
३९.	निरबहादुर मोक्तान	प्रअ, डेन्साड प्रावि चायाचुटी
४०.	प्रेमबहादुर गुर्भछान	प्रअ, कालिका प्रावि सिमरास
४१.	प्रतिमा रिजाल	नगर प्रहरी, हरिहरपुरगढी गाउँपालिका
४२.	कृति अधिकारी	शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
४३.	विष्णुकुमारी चेपाङ	शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
४४.	कर्माखाँडो लामा	शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र
४५.	रामकुमार सार्की	शिक्षा नीति तथा अभ्यास केन्द्र

पाठ्यक्रम निर्माणका मुख्य चरणहरूको झलक

पालिका तथा शिक्षा समितिका सदस्य, शिक्षक, विव्यस पदाधिकारी, अभिभावक तथा स्थानीय विज्ञहरूसँग पहिलो परामर्श भेलामा समूह छलफल

परामर्श भेलाले निर्धारण गरेका ४ भेगमध्ये वडा नं. २ बन्चरेमा स्थानीय विज्ञहरूसँगको परामर्श

समेतनुपर्ने मूल विषयहरू र भेग निर्धारणपछि लेखन समूहद्वारा पहिलो चरणको सामग्री अध्ययन, सङ्कलन र विश्लेषण

अन्तिम मस्यौदा समीक्षा भेलामा सम्बोधन गर्दै शिक्षा अधिकृत सुनेश अधिकारी, प्रशासकीय अधिकृत प्रमोद तिमल्सिना, गाउँपालिका अध्यक्ष कारसाङ लामा, भाषाविद् अमृत योन्जन-तामाङ र गाउँपालिका उपाध्यक्ष अनिताकुमारी राई

हरिहरपुरगढी गाउँपालिका

सिन्धुली, बागमती प्रदेश, नेपाल

सहकार्य
शिक्षा नीति तथा
अभ्यास केन्द्र

